

ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ȘTIINȚE JURIDICE

TOM LXVIII / SUPPLEMENT 3, 2022

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Colegiul redacțional:

Prof. dr. Tudorel TOADER (redactor-șef)
Prof. dr. Carmen Tamara UNGUREANU (director științific)

Consiliul editorial:

Conf. dr. Marius Nicolae BALAN
Conf. dr. Ioana Maria COSTEA
Lect. dr. Mihai DUNEA
Asist. dr. Despina Martha ILUCĂ
Lect. dr. Carmen MOLDOVAN
Conf. dr. Septimiu Vasile PANAINTE
Lect. dr. Nicolae-Horia ȚIȚ

Dezvoltare pagină WEB: Ciprian ICHIM

Volumul are la bază lucrările conferinței internaționale
Criminalistica și contribuția sa la dezvoltarea societății umane (FOSIDHUS), ediția I, care s-a
desfășurat la data de 24 aprilie 2021, online, la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
Organizarea conferinței a fost coordonată de Ancuța Elena Franț.

This volume reunites the Proceedings of the International Conference
Forensic Science and its Implications in the Development of Human Society - FOSIDHUS,
which took place on the 24th of April 2021 at the „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași,
coordinated by Lecturer Ancuța Elena Franț

Consiliul Științific al Conferinței FOSIDHUS

Profesor dr. Tudorel TOADER, Facultatea de Drept, Universitatea “Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Dr. Aldo MATTEI, Șeful Departamentului de amprentare al ENFSI (European Network of Forensic
Science Institutes)

Profesor dr. Valeriu BUJOR, rector al Institutului de Științe Penale și Criminologie aplicată,
Republica Moldova

Profesor dr. Călin SCRIPCARU, medic primar de Medicină legală în cadrul Institutului de Medicină
legală Iași

Conferențiar dr. Ryhor TRATSIKOU, Universitatea Yanka Kupala din Grodno, Belarus

Conferențiar dr. Ioana Maria COSTEA, Facultatea de Drept, Universitatea “Alexandru Ioan Cuza”
din Iași

Lector dr. Ancuța Elena FRANȚ, Facultatea de Drept, Universitatea “Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Lector dr. Daniel ATASIEI, Facultatea de Drept, Universitatea “Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Lector dr. Mihai DUNEA, Facultatea de Drept, Universitatea “Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Lector dr. Valentin POHOAȚĂ, Facultatea de Fizică, Universitatea “Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Expert Gabriel Dumitru PĂDURARU, Laboratorul Interjudețean de Expertize Criminalistice Iași

Tehnoredactare: Florentina CRUCERESCU

ISSN: 1221-8464

ISSN-L: 1221-8464

Adresa redacției:

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Facultatea de Drept
Bd. Carol I, nr. 11
Iași, România, 700506

Cuprins

Particularități ale investigației criminalistice în cazul infracțiunilor contra securității naționale / Peculiarities of the forensic investigation in the case of crimes against national security Ioan Dumitru Apachiței	5
Probleme de diagnostic în expertiza grafică / Diagnostic problems in graphic expertise Olga Cataraga, Piotr Petcovici, Victoria Prisăcaru	15
Subiecții implicați în administrarea probelor în procesul penal – riscuri și oportunități / Subjects involved in the administration of evidence in criminal proceedings – risks and opportunities Ion Covalciuc	25
Fundamental ideas and specific features of identification by handwriting analysis / Idei fundamentale și particularități specifice privind identificarea grafoscopică Vasile Drobotă, Lucian Lipan-Grosu	35
Forensic architecture: A new dimension in Forensics / Arhitectura criminalistică: o nouă dimensiune a criminalisticii Ancuța Elena Franț	49
Evaluarea carențelor actului de justiție: studiu de caz / Assessment of the deficiencies of the justice act: case study Irina Iacub	65
Rolul și importanța măsurilor speciale de investigații la documentarea, cercetarea și descoperirea infracțiunilor de trafic de ființe umane / The role and importance of special investigation measures in documentation, research and discovery of crimes of human trafficking Vitalie Jitariuc	87
Expertiza criminalistică – element cheie în descoperirea și sancționarea infracțiunilor. Particularități / Forensic expertise – a key element in discovering and sanctioning crimes. Particularities Marius-Cosmin Macovei, Rareș-Vasile Voroneanu-Popa, David-Alexandru Pădurariu, Diana Zămosteanu	99
Comunicarea asertivă cu persoanele deținute – un drept fundamental sau obligațiune a autorităților? / Assertive communication with detainees – a fundamental right or an obligation of the authorities? Oleg Pantea	107

Tehnici de prelevare a urmelor de sânge. Aspecte generale / Trace blood sampling techniques. General aspects

Narcisa-Roxana Rotaru 113

Unele particularități metodologice privind investigarea infracțiunilor din domeniul insolvenței / Some methodological particulars regarding the investigation of insolvency offences

Vitalie Rusu, Natalia Janu 121

Abordări conceptuale privind tactica audierii persoanelor care fac declarații cu bună-știință false / Conceptual approaches to the tactics of interrogation of persons making intentionally false statement

Vitalie Rusu, Andrei Nastas..... 135

Unele aspecte teoretice privind percheziția / Some theoretical aspects regarding the search

Maria Raluca Sotir 149

Manifestări ale cyberbullyingului în rândul tinerilor. Direcții de investigare / Forms of cyberbullying among young people. Directions of investigation

Aura Țabără, Costel Gîțlan 159

O pledoarie pentru conștientizarea erorilor cognitive în procesarea și interpretarea probelor furnizate de martori. Argumentele psihologiei / A plea for bias awareness in processing and interpretation of evidence provided by witnesses. Psychology on the stand

Andreea-Luciana Urzică 173

Unele particularități ale metodelor criminalistice utilizate în legătură cu victima infracțiunii / Some particularities of the forensic methods used in relation to the crime victim

Djulieta Vasiloi 193

Tactica ascultării persoanei vătămate minore în cazul infracțiunilor contra libertății și integrității sexuale în fața instanței – aspecte teoretice și practice / Tactics of hearing the minor injured person in the case of crimes against sexual freedom and integrity before the court – theoretical and practical aspects

Vasile Ioan Vidrighin, George Cătălin Grosu 201

Tactica participării apărătorului în cadrul procedurilor probatorii / The tactics of the defense lawyer's participation in the evidentiary proceedings

Tatiana Vizdoagă, Lucia Rusu..... 223

Tactica apărării în sistemul criminalisticii / Defense tactics in the system of forensics

Tatiana Vizdoagă, Lucia Rusu..... 235

Particularități ale investigației criminalistice în cazul infracțiunilor contra securității naționale

Peculiarities of the forensic investigation in the case of crimes against national security

Ioan Dumitru Apachiței¹

Rezumat: În prezenta lucrare ne propunem să analizăm unele particularități ale investigației criminalistice în ipoteza săvârșirii unei infracțiuni îndreptate împotriva securității naționale. Pentru structurarea cazurilor incidente avem în vedere aspecte ale cercetării criminalistice a înscrisurilor, respectiv cu privire la urmele de incendii, explozii și substanțe toxice. Din modalitatea în care legiuitorul a înțeles să reglementeze elementul material al unora dintre infracțiunile contra securității naționale se deduce că investigația criminalistică realizată în cazul acestor infracțiuni are în vedere, de regulă, anumite urme specifice, cum sunt cele rezultate prin distrugerea cauzată prin explozii sau incendii, atentatul săvârșit prin otrăviri sau atentatul săvârșit printr-o acțiune de ucidere.

Cuvinte-cheie: investigație criminalistică, documente clasificate, atentat, securitate națională

Abstract: In the this paper, we intend to analyse certain particularities of the criminal investigation in the case of committing a crime against national security. In order to structure the incident cases, we take into account aspects of the forensic investigation of documents, respectively with regard to traces of fires, explosions and toxic substances. From how the legislator understood to regulate the material element of some of the crimes against national security, some specific types of traces can be deduced, such as the destruction caused by explosions or fires, the attack committed by poison or the attack committed by an act of murder.

Keywords: forensic investigation, classified documents, attack, national security

1. Cercetarea criminalistică cu privire la înscrisurile relevante în materia securității naționale

1.1. Aspecte generale

Din ansamblul infracțiunilor îndreptate împotriva securității naționale reglementate de Codul penal actual², putem identifica unele trimiteri pe care legiuitorul român le face cu privire la noțiunile de înscrisuri ori documente, ca de exemplu: trădarea prin transmiterea secretelor de stat (art. 395), spionajul (art.

¹ Doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, avocat în cadrul Baroului Iași, e-mail: ioandumitruapachitei@gmail.com

² Legea nr. 286/2009, publicată în M. Of. nr. nr. 510 din 24 iulie 2009.

400), divulgarea secretului care periclitează securitatea națională (art. 407) și compromiterea unor interese de stat (art. 406). Fie că avem în vedere documente care constituie secrete de stat, fie documente prin intermediul cărora sunt stabilite unele drepturi ce revin satului român, acestea beneficiază de o protecție deosebită, iar alterarea ori distrugerea lor reprezintă o sursă de periclitare a securității naționale.

Primele trei incriminări indicate vizează protejarea confidențialității informației care se regăsește în documentele ori datele ce cuprind informații secrete de stat, astfel încât, în raport de acestea, avem în vedere acele măsuri legale destinate asigurării autenticității înscrisului. Pe de altă parte, în ipoteza incriminării de la art. 406 C. pen. avem în vedere modalitățile de refacere, respectiv de res constituire a înscrisului distrus ori alterat.

Prin distrugerea documentului ori înscrisului s-a înțeles desființarea materialității acestuia, iar alterarea presupune aducerea în starea de a nu mai putea fi întrebuințat în vederea valorificării de către statul român a drepturilor pe care le prevede³.

Cercetarea criminalistică realizată cu privire la înscrisuri are în vedere, conform doctrinei, trei obiective principale: cercetarea tehnică realizată cu privire la actele scrise, cercetarea criminalistică a înscrisurilor redactate de mână și cercetarea cu privire la fals⁴.

Examinarea criminalistică a înscrisului sau documentului este necesară în vederea stabilirii conținutului pe care acesta îl încorporează, adică, în concret dacă implică informații ce sunt considerate secret de stat sau secret de serviciu⁵.

1.2. Noțiunile de informații secrete de stat și document ori înscris prin care sunt stabilite drepturi ale statului român

Legislația penală face trimitere la sintagma *informații secrete de stat* în primul alineat al art. 178 C.pen., prin asimilare cu *informațiile clasificate*. Pentru a aborda această din urmă sintagmă este necesar să avem în vedere dispozițiile legii speciale nr. 182/2002 ce reglementează protejarea informațiilor clasificate⁶. Astfel, prevederile art. 15 lit. b) din conținutul actului normativ sus-menționat definesc noțiunea de *informații clasificate* ca reprezentând acele informații, date, respectiv documente ce prezintă importanță pentru securitatea națională, astfel încât, de confidențialitatea acestora depinde însăși preservarea stării de securitate. De asemenea, lit. d) din cuprinsul aceluiași articol definește noțiunea de *informații*

³ T. Toader, *Drept penal român. Partea specială*, Editura Hamangiu, București, 2012, pp. 24-25.

⁴ E. Stancu, *Tratat de criminalistică*, ed. a VI-a, Editura Universul Juridic, București, 2015, p. 309.

⁵ D.I. Cristescu, V.C. Enescu, *Practica investigativă penală și judiciară în cazul infracțiunilor contra securității naționale și de terorism. Elemente de tactică criminalistică*, Vol. I, Ed. Solness, Timișoara, 2017, p. 79.

⁶ Publicată în M. Of. nr. 248 din 12.04.2002.

secrete de stat ca reprezentând acele informații care dacă ar fi dezvăluite ar prejudicia atât siguranța națională, cât și apărarea țării⁷.

Prevederile indicate se coroborează cu dispozițiile art. 3 lit. e) din Legea nr. 51/1991⁸, astfel încât, orice acțiune prin care este deținut, procurat sau transmis un secret de stat fie către o putere ori o organizație străine, fie către agenți ai acestora, ori este divulgat un astfel de secret de stat constituie o amenințare pentru starea de securitate națională.

În ceea ce privește acele documente ori înscrisuri prin care statul român are stabilite anumite drepturi (art. 406 C.pen.), în doctrină s-a arătat că acestea reprezintă instrumente internaționale (înțelegeri, convenții, protocoale, pacte) și care prevăd drepturi pe care le are statul român în raport de o putere străină⁹. Totodată, un astfel de document ori înscris poate să fi fost încheiat recent ori cu mult timp în urmă, să fie original ori copie¹⁰.

2. Refacerea, respectiv reconstituirea înscrisului distrus sau alterat

Din ansamblul incriminărilor regăsite în Titlul X al Codului penal putem constata că doar dispozițiile art. 406 prevăd ca modalitate de săvârșire a faptei acțiunea de a distruge ori de a altera un document ori un înscris. În cazul distrugerii ori alterării neautorizate a informațiilor secrete de stat fapta constituie contravenție conform art. 338 alin. (1) lit. a) din *Standardul Național de protecție a informațiilor clasificate din România*¹¹.

Prin operațiunea de reconstituire a înscrisului se pornește de la ipoteza în care acesta este fie degradat, fie distrus, însă nu în totalitate.

Examinarea documentului ori a înscrisului identificat se poate realiza: fie la locul în care acesta a fost identificat, în măsura în care echipa investigativă dispune de mijloacele necesare; fie în cadrul laboratorului mobil ce se regăsește în proximitatea locului în care a avut loc operațiunea de investigare; fie în cadrul laboratorului, caz în care documentul ori înscrisul trebuie transportat în condiții care să nu îi altereze starea¹².

În ipoteza în care înscrisul ar fi rupt ori tăiat, se vor avea în vedere unele caracteristici proprii ale acestui tip de documente. De exemplu, dispozițiile art. 24 din Legea nr. 182/2002 prevăd în mod expres că aceste documente „*vor purta pe*

⁷ Categoria *informațiilor secrete de stat* include atât noțiunea de date, cât și pe acelea de informații ori documente. Cu privire la aceste legiuitorul român a realizat o enumerare limitativă în cuprinsul art. 17 din Legea nr. 182/2002.

⁸ Republicată în M. Of. nr. 190 din 18.03.2014.

⁹ D.C. Măță, *Securitatea națională. Concept. Reglementare. Mijloace de ocrotire*, Editura Hamangiu, București, 2016, p. 300.

¹⁰ P. Buneci în I. Pascu, P. Buneci, B. Buneci, *Drept penal. Partea specială*, Vol. II, Editura Hamangiu, București, 2020, p. 551.

¹¹ Aprobat prin H.G. nr. 585/2002, publicată în M. Of. nr. 485 din 5.07.2002. În continuare se va cita: *Standard Național*.

¹² D.I. Cristescu, V.C. Enescu, *op. cit.*, Vol. I, p. 79.

fiecare pagina nivelul de secretizare, precum și mențiunea "personal", când sunt destinate unor persoane determinate". Prevederile enunțate se completează cu dispozițiile din *Standard Național*, astfel, la art. 41 se prevede că aceste documente vor conține denumirea unității emitente și, eventual, a destinatarului, numărul de înregistrare care, ulterior, este precedat de unul până la trei zerouri, în funcție de nivelul de secretizare, data înregistrării, nivelul de secretizare, respectiv numărul de exemplare. În ceea ce privește nivelul de secretizare, dispozițiile de la art. 46 din același document, prevăd că nivelul de secretizare este marcat prin „ștampilare, dactilografiere, tipărire sau olograf”, toate acestea constituind indicii pentru examinarea criminalistică¹³.

O serie de măsuri de securitate devin incidente și în situația multiplicării documentelor ce cuprind informații clasificate. Operațiunea prin care s-a realizat multiplicarea este evidențiată prin marcarea înscrisului original și a copiilor ce au rezultat¹⁴.

Acțiunea de refacere a documentului trebuie să înceapă dinspre colțurile, respectiv marginile paginii către mijlocul acesteia, urmărind succesiunea ansamblului de porțiuni din acesta. Ulterior, fragmentele din document sunt poziționate între două plăci de sticlă ori de plastic¹⁵. Se mai arată în doctrină că aceste fragmente nu trebuie lipite ori unite prin utilizarea unei benzi adezive¹⁶.

În ipoteza în care documentul a fost ars sau în curs de ardere, este necesară stingerea focului astfel încât să nu se degradeze porțiunea din înscris care nu este distrusă. Ulterior, documentul este ridicat, așezat într-o cutie cu vată și transportat în laborator unde urmează a fi fotografiat prin utilizarea radiațiilor ultraviolete și infraroșii¹⁷.

În măsura în care distrugerea ori degradarea înscrisului s-a încercat prin acțiunea apei devin importante o serie de elemente reprezentate de durata de timp în care înscrisul s-a aflat în apă, vechimea acestuia, calitatea și rezistența hârtiei, respectiv a cernelii¹⁸. Înscrisul aflat în aceste condiții trebuie separat de alte hârtii și uscat în mod treptat, urmând ca acesta să fie îndreptat și fixat¹⁹.

3. Cercetarea criminalistică a urmelor de explozii sau incendii care pot pune în pericol securitatea națională

Din ansamblul infracțiunilor contra securității naționale reglementate de actualul Cod penal, dispozițiile art. 403 prevăd ca modalități alternative de

¹³ *Idem*, p. 80.

¹⁴ A se vedea dispozițiile de la art. 66-72 din *Standard Național*.

¹⁵ A.E. Franț, *Criminalistică. Curs universitar*, Editura Universul Juridic, București, 2018, p. 184.

¹⁶ P. Ciobanu, E. Stancu, *Criminalistică. Tehnica criminalistică*, Editura Universul Juridic, București, 2017, p. 316.

¹⁷ E. Stancu, *op. cit.*, p. 312.

¹⁸ *Idem*, pp. 312-313.

¹⁹ P. Ciobanu, E. Stancu, *op. cit.*, p. 317.

săvârșire a faptei distrugerea, degradarea, respectiv aducerea în stare de neîntrebuințare, realizate prin explozii ori incendii.

Prin distrugere avem în vedere lezarea substanței respectivului bun, fapt ce presupune însăși încetarea existenței materiale a acestuia²⁰. Distrugerea poate fi totală ori parțială, însă definitivă, fără posibilitatea unei eventuale reparări²¹.

Degradarea reprezintă acțiunea prin care bunul este deteriorat, astfel încât funcționalitatea acestuia este redusă în tot sau în parte, însă care poate fi reparat²².

Punerea bunului în starea de a nu putea fi întrebuințat constituie pierderea totală ori parțială a unor calități, ceea ce îl fac impropriu pentru utilizare, cum ar fi demontarea unor piese din ansamblul unor instalații²³.

Legiuitorul a prevăzut într-o manieră exemplificativă modalitățile de realizare a actelor de diversiune, sens în care se face trimitere la noțiunile de explozii și incendii. În doctrină²⁴ s-a mai făcut referire și la alte modalități, cum ar fi determinarea unei inundații, deraierea unui tren etc. Fiecare astfel de modalitate este susceptibilă de o investigație criminalistică, însă analiza noastră vizează doar cele două modalități expres indicate în norma de incriminare.

Doctrina identifică mai multe tipologii de incendii, în funcție de cauza acestora: incendii ce au ca sursă o cauză naturală, incendiile accidentale, respectiv cele intenționate (premeditate)²⁵. Având în vedere elementele de tipicitate subiectivă ale incriminării prevăzute de art. 403 C.pen., care este caracterizată doar de forma intenției²⁶, ne vom limita doar la acele incendii premeditate.

Incendiile intenționate sunt clasificate în două categorii în funcție de modul de declanșare: cu *aprindere imediată* și cu *aprindere întârziată*²⁷. O serie de etape sunt necesare în cercetarea criminalistică: identificarea focarului, fixarea urmelor, înregistrarea video și foto a incendiului pe material fotosensibil întrucât culoarea fumului (albă, roșie-cenușie, neagră) poate oferi indicii cu privire la bunurile ce sunt arse²⁸. De exemplu, dacă este distrusă prin incendiere o instalație industrială de prelucrare sau transportare a produselor petroliere, flacăra va avea o culoare neagră²⁹.

²⁰ V. Păvăleanu în G. Antoniu, T. Toader (coord.), *Explicațiile noului Cod penal*, Vol. V, Editura Universul Juridic, București, 2016, p. 199.

²¹ V. Dobrinioiu, N. Neagu, *Drept penal. Partea specială (Teorie și practică judiciară)*, Editura Universul Juridic, București, 2011, p. 835.

²² A. Boro, *Drept penal. Partea specială*, ed. 4, Editura C.H. Beck, București, 2019, p. 792.

²³ O. Loghin, T. Toader, *Drept penal român. Partea specială*, ed. a IV-a, Editura Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., București, 2001, p. 56.

²⁴ A. Boro, *op. cit.*, p. 793.

²⁵ A.E. Franț, *op. cit.*, p. 145.

²⁶ D.C. Măță, *op. cit.*, p. 288.

²⁷ E. Stancu, *op. cit.*, p. 252.

²⁸ P. Ciobanu, E. Stancu, *op. cit.*, p. 260.

²⁹ A.E. Franț, *op. cit.*, p. 151.

Urmele de incendiu pot fi reprezentate de urmele de substanțe inflamabile, urme ale fitilelor etc. În vederea identificării urmelor de produse petroliere se utilizează analiza spectrală și cea gazcomatografică³⁰.

În literatura de specialitate s-a făcut referire la producerea „incendiilor de tip arson”, acestea putând fi realizate cu aprindere imediată/întârziată³¹. Pentru declanșarea incendiului pot fi utilizate variate surse prin care să se realizeze aprinderea, fie prin flacără deschisă, fie prin utilizarea unor substanțe chimice, ori din surse electrice sau mecanice³². Acțiunea poate viza obiective strategice militare sau politice³³, respectiv mijloace de telecomunicații, zone industriale sau agricole. Aceste obiective sunt indicate în textul de incriminare al art. 403 C. pen., însă enumerarea nu este una limitativă, făptuitorii putând viza orice alte bunuri de a căror distrugere sau degradare depinde securitatea națională.

Elementul material al infracțiunii poate fi realizat și prin explozii, caz în care făptuitorii utilizează materiale explozive cum ar fi: *uleiuri explozive, nitroceluloza, amestecuri explozive, explozivi de inițiere, explozivi brizanți, explozivi industriali*³⁴. Amploarea distrugerii cauzate de explozie poate depinde de materialul exploziv ce a fost utilizat, respectiv de cantitatea acestuia și locul în care a fost amplasat³⁵.

Materialele explozive sunt utilizate prin intermediul *bombelor cu fragmentație, bombelor teleghidate*³⁶, *declanșatorilor cu ceasornic* și a *bombelor incendiare*³⁷.

De asemenea, se mai poate realiza o clasificare a exploziilor în funcție de factorul volitiv, în explozii accidentale și explozii premeditate. În ipoteza infracțiunii analizate putem avea în vedere doar acele explozii intenționate. Totodată, în raport de viteza de ardere explozia poate fi sub forma deflagrației (viteza de ardere este mai redusă față de viteza sunetului) și sub forma detonației (viteza de ardere este mai rapidă decât viteza sunetului)³⁸. O altă clasificare se raportează la modalitatea în care se produce explozia, putând fi *difuze*, atunci când nu prezintă

³⁰ E. Stancu, *op. cit.*, p. 253.

³¹ D.I. Cristescu, V.C. Enescu, *op. cit.*, Vol. I, p. 187.

³² *Ibidem*.

³³ De exemplu ambasade, consulate, clădiri administrative, agenții de presă etc.

³⁴ D.I. Cristescu, V.C. Enescu, *op. cit.*, Vol. I, p. 188.

³⁵ M. Ruiu, E. Stancu, *Criminalistica. Tehnici de investigare traseologică. Curs universitar*, Editura Universul Juridic, București, 2016, p. 70.

³⁶ De exemplu fapta persoanei de a așeza în partea din spate a unui autoturism două butelii între care era poziționat un telefon mobil, la care era atașat un aprinzător, acestea fiind conectate prin două fire lipite între ele. Tehnica de realizare a faptei presupunea amplasarea autoturismului într-un loc aglomerat, eliberarea gazului din cele două butelii și efectuarea unui apel telefonic care să declanșeze explozia; în Sentința penală nr. 199 PI din 15.11.2007 a Curții de Apel Timișoara, citată în D.I. Cristescu, V.C. Enescu, *Practica investigativă penală și judiciară în cazul infracțiunilor contra securității naționale și de terorism. Elemente de tactică criminalistică*, Vol. II, Editura Solness, Timișoara, 2017, pp. 663-680.

³⁷ D.I. Cristescu, V.C. Enescu, *op. cit.*, Vol. I, pp. 188-190.

³⁸ A.E. Franț, *op. cit.*, p. 153.

un caracter central, sau *concentrate*, caz în care se poate identifica un caracter central al producerii exploziei³⁹.

Urme specifice ale exploziilor realizate ca urmare a utilizării materialelor explozive pot fi reprezentate de unele resturi ale fitilului, gazele rezultate în urma exploziei, schije rezultate din focar, urme de fum, respectiv rupturi și arsuri⁴⁰.

În scopul realizării cercetării criminalistice se pot preleva materiale (cabluri, fitile) și substanțe de la locul exploziei în vederea unui examen comparativ. În raport de aceste informații se poate determina cauza și natura exploziei, materialul exploziv și mecanismul utilizat de către făptuitor⁴¹.

Cercetarea la fața locului a urmelor lăsate de incendii sau explozii prezintă unele particularități, în sensul în care legiuitorul prevede într-o enumerare, care nu este limitativă, unele locații ce pot constitui obiective strategice pentru securitatea națională: instalații și produse industriale sau agricole, căi de comunicații și telecomunicații, mijloace de transport sau alte astfel de bunuri.

4. Investigarea criminalistică a infracțiunilor realizate prin atentat

Codul penal actual incriminează atentatul săvârșit împotriva unei persoane ce exercită o funcție de demnitate publică (art. 401), împotriva unei colectivități (art. 402), respectiv împotriva unui reprezentant al altui stat ori a unei persoane ce beneficiază de protecție internațională și care se află în misiune oficială pe teritoriul României (art. 408).

Atentatul presupune realizarea unui atac material și violent susceptibil să cauzeze moartea ori vătămarea unei persoane și prin care se urmărește punerea în pericol a securității naționale⁴². În literatura de specialitate se mai face referire și la unele modalități particulare de săvârșire a atentatului, cum ar fi prin răpiri, deturnarea unor avioane, luarea de ostatici, respectiv atentatele sinucigașe⁴³.

Pornind de la modalitatea în care legiuitorul a înțeles să prevadă acțiunea tipică a infracțiunilor de atentat, putem aprecia că subzistă o *infracțiune în formă liberă*, astfel fapta putând fi săvârșită prin explozie, împușcare, incendiere, otrăvire etc.; tehnică de reglementare la care legiuitorul recurge atunci când dorește să acorde o protecție sporită unei valori sociale⁴⁴.

În ipoteza atentatului săvârșit împotriva unei colectivități subzistă o serie de particularități reprezentate de modalitatea de realizare a elementului material, prin otrăviri în masă ori prin provocarea unei epidemii⁴⁵.

³⁹ *Idem*, pp. 153-154.

⁴⁰ M. Ruiu, E. Stancu, *op. cit.*, p. 70.

⁴¹ E. Stancu, *op. cit.*, p. 256.

⁴² V. Păvăleanu în G. Antoniu, T. Toader (coord.), *op. cit.*, p. 192.

⁴³ D.I. Cristescu, V.C. Enescu, *op. cit.*, Vol. I, p. 196-198.

⁴⁴ În același sens, a se vedea F. Streteanu, D. Nițu, *Drept penal. Partea generală*, vol. I, Editura Universul Juridic, București, 2014, p. 282.

⁴⁵ D.C. Măță, *op. cit.*, p. 283.

Otrăvirea în masă se poate realiza fie prin infectarea surselor de apă, fie prin infectarea alimentelor destinate consumului unei anumite colectivități⁴⁶. De asemenea, epidemia presupune răspândirea unei boli molipsitoare la un număr mare de persoane, transmiterea făcându-se prin aer, contact direct, alimente etc.

În doctrină⁴⁷ s-a arătat că modalitățile sus-menționate sunt exemplificative, astfel încât atentatul împotriva unei colectivități se poate realiza și prin incendiere, explozii, înfometare, inundații etc⁴⁸.

În literatura de specialitate se analizează cu precădere procedeul de cauzare a morții prin otrăvirea victimei. Cu toate acestea, apreciem că, în raport de infracțiunea prevăzută de art. 402 C.pen., subzistă unele particularități. În primul rând otrăvirea poate determina atât moartea, cât și lezarea integrității fizice a unui număr mare de persoane, însă aceasta reprezintă urmarea secundară a faptei, ceea ce interesează este crearea unei stări de pericol pentru puterea de stat⁴⁹. Pe de altă parte interesează atât tipul substanței toxice, cantitatea ingerată, data intoxicării și proveniența acesteia⁵⁰, cât și aria și direcția de răspândire a surselor de apă sau alimente infectate.

Ca și modalitate de realizare a investigației criminalistice a substanțelor toxice, în doctrină⁵¹ s-a făcut referire la metoda cromatografică, tehnică ce presupune separarea unor substanțe ori a unor amestecuri de substanțe în elementele componente cu scopul identificării acestora⁵².

Având în vedere particularitățile modalității de săvârșire a faptei în varianta otrăvirii în masă, considerăm că aceasta relevă unele elemente specifice care țin de răspândirea substanțelor toxice. Astfel, făptuitorul poate introduce

⁴⁶ A se vedea și D.J. George, *Poisons. An introduction for forensic investigators*, Editura CRC Press, Boca Raton, 2018, p. 351 și urm. Autorul citat exemplifică o astfel de ipoteză printr-o acțiune a membrilor unui cult de a răspândi bacteria Salmonella prin contaminarea a zece restaurante în scopul îmbolnăvirii membrilor comunității și, prin urmare, împiedicarea acestora de a participa la vot. Acțiunea a avut ca efect îmbolnăvirea a șapte sute de persoane din cei zece mii de locuitori ai orașului.

⁴⁷ I. Chiș în V. Dobrinoiu, M.A. Hotca, M. Gorunescu, M. Dobrinoiu, I. Pascu, I. Chiș, C. Păun, N. Neagu, M.C. Sinescu, *Noul Cod penal comentat. Partea specială*, ed. a III-a, Editura Universul Juridic, București, 2016, p. 1075.

⁴⁸ Un exemplu prezentat în literatura de specialitate (D.J. George, *op. cit.*, p. 9) apare relevant în acest context: astfel, în anul 2007 a fost organizat la un post de radio din California un concurs de băut apă, la acesta participând și o secretară medicală, alături de alți 18 concurenți. Concursul a durat aproximativ 3 ore, după care persoana a manifestat dureri, urmate de deces determinat de hipotermia cauzată de intoxicația cu apă. Autorul citat arată că un consum ridicat de apă într-un interval redus de timp determină o scădere a concentrației de sodiu plasmatic (hiponatremie), întrucât creșterea volumului de lichide conduce la diluarea sodiului. Astfel, hiponatremia poate cauza dureri de cap și amețeală, respectiv moarte.

⁴⁹ D.C. Mătă, *op. cit.*, p. 283.

⁵⁰ E. Stancu, *op. cit.*, p. 579.

⁵¹ *Idem*, p. 69.

⁵² Pentru alte modalități de detectare a otrăvirii utilizate în cercetarea criminalistică, a se vedea D.J. George, *op. cit.*, pp. 45-54.

respectivele substanțe în rețeaua de distribuție a apei, în izvoarele din care aceasta este extrasă ori în componența diferitelor ingrediente utilizate la prepararea alimentelor. În funcție de modalitatea concretă de săvârșire a faptei pot fi utilizate alte tipologii de investigare a urmelor, cum ar fi urmele de mâini, urmele de natură piloasă, urmele de sânge sau urmele instrumentelor întrebuințate pentru spargere ce au fost lăsate de făptuitor la locul săvârșirii faptei.

În privința răspândirii unei boli contagioase (epidemii) este de interes sub aspect criminalistic originea, modalitatea de răspândire, precum și caracteristicile biologice ale bolii.

5. Concluzii

Investigația criminalistică în cazul infracțiunilor contra securității naționale prezintă un rol deosebit de important în vederea stabilirii mijloacelor prin care a fost săvârșită infracțiunea, respectiv pentru identificarea făptuitorului.

Complementar, investigația criminalistică are rolul de a contribui la stabilirea urmărilor imediate secundare în cazul infracțiunilor complexe, de exemplu dacă atentatul îndreptat împotriva unei colectivități a creat o stare de pericol pentru viața sau integritatea corporală a persoanelor, precum și pentru stabilirea legăturii de cauzalitate. În privința acestei infracțiuni investigația criminalistică este una complexă, particularizată în raport de amplele modalități de săvârșire a faptei, precum și în raport de multitudinea efectelor pe care le poate determina.

Referințe

- Antoniou G., Toader T. (coord.), *Explicațiile noului Cod penal*, Vol. V, Editura Universul Juridic, București, 2016.
- Boroi A., *Drept penal. Partea specială*, ed. 4, Editura C.H. Beck, București, 2019.
- Ciobanu P., Stancu E., *Criminalistică. Tehnica criminalistică*, Editura Universul Juridic, București, 2017.
- Cristescu D.I., Enescu V.C., *Practica investigativă penală și judiciară în cazul infracțiunilor contra securității naționale și de terorism. Elemente de tactică criminalistică*, Vol. I, Editura Solness, Timișoara, 2017.
- Cristescu D.I., Enescu V.C., *Practica investigativă penală și judiciară în cazul infracțiunilor contra securității naționale și de terorism. Elemente de tactică criminalistică*, Vol. II, Editura Solness, Timișoara, 2017.
- Dobrinioiu V., Hotca M.A., Gorunescu M., Dobrinioiu M., Pascu I., Chiș I., Păun C., Neagu N., Sinescu M.C., *Noul Cod penal comentat. Partea specială*, ed. a III-a, Editura Universul Juridic, București, 2016.
- Dobrinioiu V., Neagu N., *Drept penal. Partea specială (Teorie și practică judiciară)*, Editura Universul Juridic, București, 2011.
- Franț A.E., *Criminalistică. Curs universitar*, Editura Universul Juridic, București, 2018.
- George D.J., *Poisons. An introduction for forensic investigators*, Editura CRC Press, Boca Raton, 2018.
- Loghin O., Toader T., *Drept penal român. Partea specială*, ed. a IV-a, Editura Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., București, 2001.
- Măță D.C., *Securitatea națională. Concept. Reglementare. Mijloace de ocrotire*, Editura Hamangiu, București, 2016.

- Pascu I., Buneci P., Buneci B., *Drept penal. Partea specială*, Vol. II, Editura Hamangiu, București, 2020.
- Ruiu M., Stancu E., *Criminalistica. Tehnici de investigare traseologică. Curs universitar*, Editura Universul Juridic, București, 2016.
- Stancu E., *Tratat de criminalistică*, ed. a VI-a, Editura Universul Juridic, București, 2015.
- Streteanu F., Nițu D., *Drept penal. Partea generală*, vol. I, Editura Universul Juridic, București, 2014.
- Toader T., *Drept penal român. Partea specială*, Editura Hamangiu, București, 2012.

Probleme de diagnostic în expertiza grafică

Diagnostic problems in graphic expertise

Olga Cataraga¹, Piotr Petcovici², Victoria Prisăcaru³

Rezumat: Problemele de diagnostic în cadrul expertizei grafice mereu dau bătăi de cap experților judiciari practicieni. Cu adevărat, astfel de examinări sunt unele din cele mai complicate. Scrisul/semnăturile executate de persoane aflate în condiții neobișnuite în momentul scrierii diferitor recipise, scrisori de adio, de amenințare, etc., în calitate de obiecte ale expertizelor grafice se întâlnesc destul de des. Complexitatea acestor examinări reiese din caracterul obiectelor grafice. Astfel de scrisuri/semnături, frecvent țin de categoria celor modificate. Modificările date se datorează acțiunii asupra funcțiilor motorii ale mâinii cu care se scrie/semnează din partea anumitor factori confuzi de natură internă sau externă. Aceste modificări influențează considerabil proprietățile esențiale ale scrisului/semnăturii obișnuit/-e, și anume stabilitatea și variabilitatea, care stau la baza procesului de identificare criminalistică a scriptorului. În practica medicală și criminalistică sunt destule date despre gradul de modificare a indicilor scrisului/semnăturilor legate de influența anumitor factori confuzi care manifestă o acțiune de dereglare a funcțiilor motorii, dar și cognitive și mentale ale persoanelor date, cât și despre posibilitățile și limitele de stabilizare a fenomenului dat în unele circumstanțe. Respectiv, apare și ipoteza despre posibilitatea de identificare a acestor factori pe baza modificărilor indicilor scrisului/semnăturii persoanelor, care apar ca urmare a încălcării funcțiilor motorii și mentale și a posibilității utilizării lor la efectuarea studiilor criminalistice.

Cuvinte-cheie: scris, semnături, condiții neobișnuite, diagnostic, complexitatea examinărilor, modificări motorii, diagnosticare criminalistică, posibilități de identificare

Abstract: Diagnostic problems in graphic expertise always bother practicing forensic experts. Truly, such examinations are some of the most complicated. Handwriting/signatures executed by persons in unusual circumstances at the time of writing various receipts, farewell letters, threatening letters, etc., as objects of handwriting examinations are encountered quite often. The complexity of these examinations stems from the character of the graphic objects. Such letters / signatures often fall into the category of modified ones. The given changes are due to the action on the motor functions of the hand with which to write / sign certain confusing factors of internal or external nature.

¹ Director al Centrului Național de Expertize Judiciare al Ministerului Justiției, Republica Moldova, expert judiciar, doctor în științe juridice, e-mail: olga.cataraga@justice.gov.md .

² Director adjunct al Centrului Național de Expertize Judiciare al Ministerului Justiției, Republicii Moldova, expert judiciar, e-mail: piotr.petcovici@justice.md .

³ Expert judiciar în Centrul Național Anticorupție, Republica Moldova, e-mail: victoria.prisacaru@cna.md .

These changes significantly influence the essential properties of the usual handwriting / signature: stability and variability, which underlie the process of forensic identification of the writer. In medical and forensic practice there are enough data about the degree of change in the indexes of writing / signatures related to the influence of certain confusing factors that show an action of dysfunction of motor functions, but also cognitive and mental of given persons, and the possibilities and limits of the given phenomenon in some circumstances. Respectively, there is also the hypothesis about the possibility of identifying these factors based on changes in the indexes of writing / signatures of people, which occur as a result of violation of motor and mental functions and the possibility of their use in forensic studies.

Keywords: writing, signatures, unusual conditions, diagnosis, complexity of examinations, motor changes, forensic diagnosis, possibilities of identification

1. Introducere. Actualitatea temei

Apreciem că problemele examinării criminalistice a scrisului/semnăturii executat/-e în condiții neobișnuite apar în studiile multor cercetători, atât în materie de grafoscopie cât și grafologie, pe baza cărora sunt elaborate metodici destinate particularităților de examinare a unor astfel de obiecte, clasificări ale metamorfozelor indicilor, în funcție de boală, circumstanțe etc. Aceste studii țin de domeniul grafoscopic, dar și grafologic, venind în ajutor practicienilor în examinarea scrisului/semnăturilor modificate ca rezultat al vârstei și anumitor boli legate de procesul de îmbătrânire fiziologică a organismului și a bolilor senile⁴, dar și a identificării anumitor stări lăuntrice ale scriptorului în momentul executării pieselor de scris/semnătură. În același timp, constatăm că la capitolul utilizării rezultatelor cercetărilor grafoscopice, dar mai cu seamă a celor grafologice în examinarea criminalistică a scrisului/semnăturilor în Republica Moldova și în România, există o mare cotă de scepticism, deși neîndreptățită. Considerăm necesar de atenționat practicienii asupra fundamentului științific solid al acestor studii, care urmează a fi aplicate pe larg în examinarea criminalistică a scrisului/semnăturii, având în vedere posibilitățile pe care le oferă întru sporirea rolului asistenței științifice în procesul soluționării cauzelor judiciare.

2. Obiectivele lucrării

Expertul judiciar, în procesul de examinare criminalistică a scrisului/semnăturilor, întâlnește un șir de probleme legate de evidențierea și aprecierea indicilor de diagnosticare, formularea concluziei intermediare (uneori finale) cu referire la specificarea condițiilor neobișnuite de scriere/semnare și identificarea factorului confuz concret.

După cum s-a menționat mai sus, în literatura științifică, modificările indicilor scrisului/semnăturilor, legate de influența factorului de „confuzie” care

⁴ E. Iu. Govorkov, *Nijegorodschii gosudarstvennîi universitet im. N.I. Lobacevschogo, N.Novgorod „Osobnosti metodichi issledovania rukopisei, vipolnennîh izmenionnîm pocerkom”* UDC 34 (p.66-72), *Vestnik nijegorodschogo universiteța im. N.I. Lobacevschogo*, 2016, nr. 1, s. 120–125.

afectează scrisul corespondent schimbărilor stării lăuntrice a persoanei⁵ sunt studiate amplu din două aspecte: grafoscopic și grafologic. Examinând astfel de obiecte grafice „afectate”, experții judiciari din Republica Moldova și România, specializați în expertiza criminalistică a scrisului, nu utilizează pe larg posibilitățile pe care le oferă studiile științifice ce vizează analiza grafologică și grafoscopică a obiectelor scrise/semnate din punctul de vedere al indicilor de diagnostic criminalistic, deși acestea cu succes sunt implementate în practica judiciară de către experții grafici din alte state (Italia, Israel, SUA etc.).

În lucrarea de față, ne vom axa pe un caz din practica de expertiză judiciară din Republica Moldova, în care intenționăm să demonstrăm cum un studiu profund bazat pe analiza grafică a indicilor de diagnostic în semnăturile plasate în actele litigioase a făcut posibilă clarificarea cazului și explicarea divergențelor în concluziile referitoare la aceleași obiecte, ale mai multor experți judiciari grafoscopiști.

3. Material și metode de cercetare

Pentru atingerea obiectivelor scontate a fost utilizat un set de metode științifice generale și speciale de cunoaștere. Inițial s-a utilizat metoda *dialectică*, conform căreia toate problemele care se abordează în acest articol sunt prezentate sub aspectul unității conținutului și formei lor juridice. Pentru aprofundarea aparatului conceptual s-au folosit metodele: *logico-semantică*, *sociologică* (prin studierea surselor oficiale, științifice și bibliografice) - în procesul de colectare și acumulare a informațiilor științifice despre obiectul studiului; *comparativă* - pentru identificarea particularităților în prevederile metodice de expertiză grafică referitoare la obiectul de studiu; *logicii juridice* - la prezentarea raționamentelor și elaborarea propunerilor, în contextul obiectului de cercetare. Cercetările s-au efectuat pe baza lucrărilor științifice care vizează domeniul, a practicii de expertiză judiciară grafică a Centrului Național de Expertize Judiciare al Ministerului Justiției din R. Moldova, a practicii din România, a practicii internaționale și pe baza experienței personale.

4. Rezultate obținute. Discuții

Pentru început vom atenționa asupra unor aspecte generale cu referire la „tainele scrisului”, care, în ciuda faptului că mulți experți judiciari practicieni nu le iau în serios, pot oferi date științifice valoroase procesului judiciar, prin investigarea criminalistică respectivă. Știința care ani la rând a ajutat învățaților pe baza scrisurilor să descopere tainele omenești, minuțios ascunse de ochii lumii, nu este alta decât grafologia. În lipsa cunoștințelor profunde despre grafologie, este greu de crezut și apreciat la justa valoare exactitatea acestei științe. Anume din aceste motive, întâlnind în practică o analiză grafologică a scrisului, se așteaptă ori preziceri ale sorții, ori caracteristici generale ale personalității care interesează. De fapt, grafologii nu sunt „ghicitori” și descrierea personalității pe care o fac în

⁵ *Idem*, p. 120.

baza materialului grafic, pentru cineva care are doar închipuiri superficiale despre grafologie, se va reprezenta ca un miracol, sau ceva nostim. Cu adevărat, această știință ascunde în sine mari posibilități de o valoare științifică importantă și nu merită ignorată inclusiv de practica judiciară. Grafologii consideră, și pe bune, că „...scrisul de mână nu vă va minți niciodată. Doar că uneori este interpretat greșit.”⁶.

Grafologia practică este logică și sistematică și consideră că orice acțiune umană, și anume scrisul, își are originea în creier. De exemplu, o persoană ia un creion sau un stilou pentru a scrie ceva. În acel moment, creierul trimite deja semnale către mușchii degetelor pentru a ghida liniile de scris pe hârtie. Ca urmare, literele, buclele, curbele și punctele servesc ca o reprezentare a sinelui interior. Desigur, mâna este cea care ține instrumentul de scris, dar creierul este cel care determină să se scrie. Așadar, scrisul de mână, ca și gesturile sau expresiile faciale, reflectă trăsăturile personalității umane. Acestea din urmă sunt ușor de identificat prin observarea mișcărilor corpului în conversații fără a auzi cuvintele. De asemenea, scrisul de mână poate fi folosit pentru a judeca despre trăsăturile de personalitate. Impulsurile cerebrale sunt atât de strâns legate de scris, încât acesta din urmă este un fel de indicator al stării de spirit a unei persoane, precum și un martor al sănătății emoționale, mentale și chiar fizice. Scrisul de mână se formează de-a lungul multor ani, evoluând pe măsură ce o persoană crește și „crește” odată cu ea. De-a lungul anilor, scrisul de mână suferă modificări, nu numai din cauza îmbătrânirii, ci și din cauza bolilor, în special a celor care privesc tulburările sferei mentale și emoționale. Deși scrisul nostru de mână poate varia de la o zi la alta, în funcție de mediul înconjurător, de sentimentele și de starea noastră de spirit, el reflectă întotdeauna principalele trăsături de personalitate, oferind grafologilor o mulțime de motive pentru cercetare.

În zilele noastre, analiza scrisului de mână nu mai este ceva secret sau misterios. În primul rând, reprezintă una dintre metodele logice de studiere a personalității, bazată pe date empirice și statistice. În timpul analizei grafologice, oamenii de știință caută trăsături specifice ale scrisului de mână, specifice trăsăturilor individuale de caracter, compară scrisul de mână în detaliu, după care ajung la concluzii definitive. Ca și orice altă analiză științifică, analiza grafologică nu se poate baza pe un singur indiciu, la fel cum o trăsătură de caracter nu este menită să fie pozitivă sau negativă. La urma urmei, fiecare din caracteristicile scrisului este influențată de un set de trăsături de personalitate.

Grafologia europeană modernă își are rădăcinile în antichitate. Încă din Roma Antică, scrisul de mână era considerat una dintre principalele caracteristici ale personalității umane. Dovada individualității scrisului de mână o găsim la Aristotel (384-322 î.Hr.): „Cuvintele pe care le rostim sunt reflectarea capacităților minții noastre, iar cuvintele pe care le scriem sunt reflectarea cuvintelor în formă vorbită. La fel cum diferă sunetul vorbirii umane, la fel diferă și tipul de scris al

⁶ R. Isaeva, *Practicescaia grafologhia: kak uznati haracter po pocerku*, Ed. Pipol Klasik, 2010, p. 1.

fiecărei persoane”⁷. Aceste cunoștințe despre tainele scrisului erau utilizate și în practica judiciară din cele mai vechi timpuri. Ca exemplu: Împăratul Nero (37-68 d.Hr.) a cerut adesea ca textele scrise de suspecții de trădare să fie prezentate ca dovadă a vinovăției acestora. În acest sens, a spus următoarele: „Din scrisul său reiese clar că este un trădător.” Suetoniu, care a scris o istorie a Romei în jurul secolului al II-lea d.Hr., a văzut mai târziu o legătură între caracterul lui Augustus și scrisul său de mână. În afară de Suetoniu, multe personalități proeminente din acea vreme au afirmat că se poate aprecia caracterul cuiva după scrisul său.

Și China antică acorda atenție scrisului de mână al unei persoane. Artistul și filosoful chinez Jo Hao, care a trăit la începutul secolelor XI-XII, a spus următoarele: „Se poate spune după scrisul de mână dacă aparține unui nobil sau unui om grosolan și vulgar”. În același timp, în 1270, omul de știință englez Roger Bacon a scris tratatul „Scurtă instrucțiune despre filosofie”, în care a menționat în mod repetat scrisul de mână ca fiind unul dintre factorii care caracterizează o personalitate.

Interesul pentru psihologia personalității și, în special, pentru scrisul de mână, datează din cele mai vechi timpuri, dar nu a existat un sistem coerent de analiză grafologică până în secolul al XVII-lea. Abia în 1622, un om de știință italian, Camillo Baldi, fizician la Universitatea din Bologna, a publicat o lucrare intitulată „Tratat privind metoda de cunoaștere a personalității și caracterului unui autor după scrisul său”. Cartea, deși populară în rândul persoanelor educate, nu a fost difuzată pe scară largă din cauza analfabetismului majorității populației. În continuare, grafologia cunoaște o dezvoltare mai mult sau mai puțin avansată pe continentele lumii, astfel încât astăzi are o aplicare largă atât în criminalistică, cu regret, nu în toate statele, cât și în alte sfere ale activităților umane.

Faptele date sunt arhicunoscute, dar am vrut să atenționăm asupra faptului că ar fi de un mare folos pentru criminalistică, ce are menirea să asiste procesul judiciar pe întreg parcursul aflării adevărului în scop de a oferi soluții științifice în probleme care nu pot fi altfel rezolvate, utilizarea tuturor posibilităților științelor care au ca obiect de studiu scrisul, în cazul dat – grafoscopia și grafologia.

La fel cum grafologia realizează analiza științifică a materialului grafic, în grafoscopie sunt studii aplicative care demonstrează existența un instrumentar larg, fondat științific, care poate fi utilizat de către experții grafici cu scopul de a soluționa obiective de diagnostic criminalistic⁸.

Obiectivele tipice ale investigațiilor de diagnosticare în cadrul studiilor criminalistice privind scrisul de mână constau în stabilirea momentului și a condițiilor de executare a unei anumite semnături, și anume mediul de scriere, starea persoanei în momentul semnării, dispoziția de a disimula scrisul de mână. Obiectul direct al examinării este semnătura sau scrisul (ambele) ca purtător de proprietăți care determină capacitatea sa de a se modifica în timp și de a reacționa selectiv la factori „derutanți”. Rezolvarea problemei de diagnosticare vizează

⁷ *Idem*, p.4.

⁸ O. Popova, *Diagnosticuescoe issledovanie pocerka kak osnova vieavlenia tipa mîslitelinîh zadaci ispolnitelea rukopisi*. Teza de doctorat, Tomsk, 2021.

interpretarea acestor schimbări ca fiind dependente de condițiile menționate, de regulă, în legătură cu o anumită persoană. Aceasta este relația dintre studiile de diagnosticare și cele de identificare.

Condițiile neobișnuite de scriere, generate de factori confuzi de ordin intern, adesea interesează organul judiciar din necesitatea de a verifica anumite versiuni, iar expertul judiciar nu întotdeauna poate veni cu o soluție în acest sens. Cunoaștem că orice condiții neobișnuite de execuție a manuscrisului provoacă modificări ale scrisului de mână, care se reflectă prin anumiți indici. Prin repetarea sistematică a acelorași condiții neobișnuite, scriptorul se adaptează treptat la ele. Impactul semnificativ asupra scriptorului și, respectiv, manifestarea în modificările indicilor obișnuite în scris, este cauzat de schimbările în procesul de scriere, diferite de valorile acceptate ale variației firești. O influență semnificativă asupra scriptorului se reflectă datorită prezenței uneia dintre proprietățile scrisului de mână - variabilitatea selectivă. Limitele variabilității și stabilității semnelor grafice sub influența unor circumstanțe nefavorabile depind de elasticitatea abilității de scriere a executantului.

După cum cunoaștem, factorii naturali de confuzie sunt condiționați de mediu, adică de condițiile externe ale scrierii, și nu depind de dorința scriptorului de a-i schimba în mod intenționat. Factorii naturali de confuzie sunt temporari sau permanenți. Factorii temporari sunt externi și interni.

Factorii externi temporari sunt: postură neobișnuită (incomodă); material de scris neobișnuit; mod neobișnuit de a ține instrumentul de scris; scris în vehicule în mișcare; scrierea fără control vizual (în întuneric, lumină slabă, fără ochelari), scrierea în frig. Factori interni de natură temporară: alcool, intoxicație cu droguri, expunere la medicamente, stres - tensiune emoțională, oboseală fizică, stare dureroasă. Factori cu caracter permanent: modificări legate de vârstă (bătrânețe); boli cronice.

În literatura științifică din domeniu există studii care au structurate în anumite grupuri modificările din scris specifice acțiunii anumitor factori confuzi, care trebuie utilizate de către experții judiciari la soluționarea obiectivelor de diagnostic în cazurile necesare.

În continuare vom veni cu prezentarea cazului promis⁹, care demonstrează aplicarea cu succes a rezultatelor unor astfel de studii în soluționarea problemelor în practica de expertiză judiciară în domeniul expertizei criminalistice a scrisului. Merge vorba despre o expertiză judiciară în comisie asupra câtorva semnături literale de la numele unei persoane, executată după o serie de mai multe expertize, în cadrul cărora s-au formulat concluzii diametral opuse¹⁰. Unul din obiectivele înaintate comisiei de experți are următoarea redacție:

⁹ Acest articol a fost realizat cu respectarea Regulamentului General de Protecție a Datelor (Regulamentul UE nr. 679 din 27 aprilie 2016). Datele personale utilizate sunt fictive. Nu există riscul ca prezentarea imaginilor cu semnătura persoanei în cauză să fie considerată de către respectiva persoană drept o lezare a drepturilor sale.

¹⁰ *Raport de expertiză № 530_{CCCEC}; 3002_{MAI}; 2961_{CNEJ}; 365_{CML}*, (p.3,4) întocmit la „29”noiembrie-„07”decembrie a. 2010.

„Reieșind din starea sănătății cet. Olari K.M., conform fișei medicale, putea ea semna documentele menționate la punctul III, și putea oare influența boala de care suferea K. Olari într-un mod oarecare la schimbarea semnăturii acesteia și dacă da, atunci se deosebește semnătura numitei K. Olari până la îmbolnăvirea acesteia constatată în fișa medicală și după aceasta?”

Comisia a considerat că acest obiectiv include în sine două întrebări, și anume:

- putea oare influența boala de care suferea K. Olari într-un mod oarecare la schimbarea semnăturii acesteia și dacă da, atunci se deosebește semnătura lui K. Olari până la îmbolnăvirea acesteia constatată în fișa medicală și după aceasta?;

- reieșind din starea sănătății cet. K. Olari, conform fișei medicale, putea ea semna documentele menționate la punctul III?” Respectiv, prima – fiind în competența experților grafoscopiști și a doua – a medicilor legiști. Semnăturile asupra cărora s-au formulat obiectivele sunt prezentate în imaginile de mai jos și data executării lor – 23.01.2007:

Conform fișei medicale, executorul semnăturilor a fost internat în spital la 27.12.2006 în secția de neurologie a Spitalului clinic municipal Orhei cu diagnosticul „Accident vascular cerebral de tip ischemic cu hemipareză pe dreapta. Hipertensiune gr.3” și externată la 09.01.2007 în stare cu ameliorare în dinamică cu slăbiciune în mâna și piciorul drept. Diagnosticul clinic definitiv la externare „Accident vascular cerebral ischemic cu hemipareză pe dreapta și oligofazie motorie. Hipertensiune arterială gr.3 risc înalt, ateroscleroză cerebrală”.

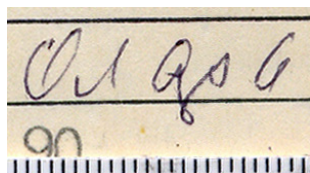
Conform datelor din recomandările metodice¹¹ careva schimbări substanțiale în semnăturile persoanelor îmbătrânite, care au suportat accident vascular de tip ischemic pe dreapta, nu intervin. Drept urmare a acestei boli în perioada de criză și în perioada de reabilitare, poate fi observată o coordonare deficitară a mișcărilor la executarea semnăturilor din cauza stării maladeive cronice sau temporare a persoanei.

Comparând semnăturile prezentate din numele cet. K. Olari în calitate de modele de comparație până la îmbolnăvirea acesteia, constatată în Fișa medicală (internată - 27.12.2006, externată 09.01.2007), cu semnăturile executate de către numită în perioada de reabilitare, inclusiv și cu cele în litigiu – se vede în imaginile cu trasarea coincidențelor caracteristicelor particulare (sub imagini sunt indicate datele executării semnăturilor), putem menționa că semnăturile din ambele perioade, până la îmbolnăvirea acesteia și după externarea din spital, conțin doar indici, ce atestă schimbările de vârstă a organismului, motivați de declanșarea fenomenului progresiv de degenerescență generală a unității psiho-fizice a persoanei îmbătrânite, în rest semnăturile au rămas operaționale din punct de vedere grafoscopic (posedă proprietățile principale – individualitatea și stabilitatea relativă, în deplină concordanță cu metoda menționată mai sus), și, respectiv, este posibilă identificarea persoanei care le-a executat. Din cele expuse mai sus, comisia de experți concludă că boala de care suferea K. Olari, conform fișei medicale prezentate, duce doar la o coordonare deficitară a mișcărilor la executarea semnăturilor, fapt ce nu are influență majoră asupra stereotipului dinamic funcțional, de natură să modifice esențial semnătura acesteia, proprietățile de bază rămânând neschimbate, în limitele variabilității naturale, fiind prezente și unele manifestări ale proceselor de degenerescență generală ale unității psiho-fizice a persoanei îmbătrânite.

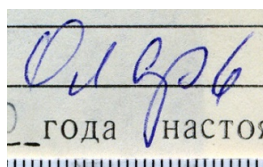
Pentru soluționarea celei de-a doua părți a obiectivului, de către expertul medic-legist, suplimentar a fost solicitată în mod verbal de la ordonator fișa medicală de ambulatoriu a numitei K. Olari, însă nu a fost prezentată, din motivul lipsei acesteia. Luând în considerație ameliorarea stării generale a bolnavei și intervalul de timp relativ scurt de la momentul externării și data semnării actelor în litigiu, K. Olari probabil putea efectua aceste semnături cu anumite deficiențe motorii. Răspuns categoric la întrebarea dată nu este posibil de formulat din cauza lipsei informației despre observarea medicală la domiciliu în această perioadă.

Mai jos ilustrăm imaginile cu semnături/scriș executate de numita K. Olari, prezentate pentru comparație.

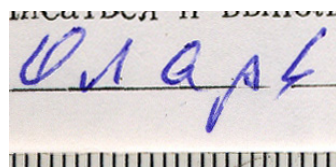
¹¹ Lipovski V.V. „*Kriminalisticeskoe issledovanie podpisov vîpolnennîh ot imeni liţ pojilogo i starcescogo vozrasta*”, Metodicescoe posobie dlea ekspertov, Moscva, 1983, p. 24.

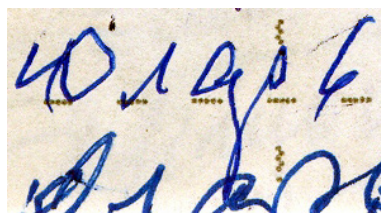
03.04.1990

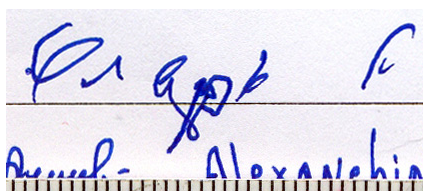
06.03.1990

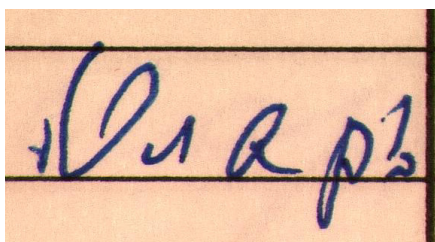
05.03.1998

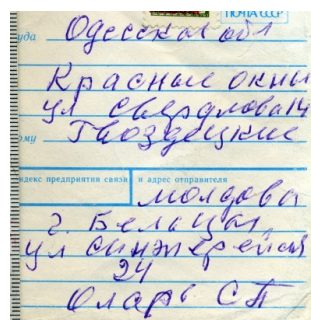
09.2005

11.05.2007

2007

Nu se cunoaște data executării

După cum vedem, aplicând constatările studiilor științifice despre stabilitatea indicilor în semnăturile persoanelor, care au suferit o maladie concretă, am fost în stare să oferim organului judiciar concluzii fiabile despre persoana executorului, inclusiv referitoare la condițiile de executare, anume a faptului dacă factorul confuz concret a acționat asupra scrierii/ semnării în actele litigioase. În același timp, comisia de experți a fost în stare să stabilească și cauzele divergențelor în concluziile formulate în cadrul expertizelor anterioare, explicându-le prin:

- natura complexă a examinărilor semnăturilor persoanelor de vârstă înaintată, bolnave;
- subiectivism la diferențierea caracteristicilor identificatoare și diagnostice (în cazul expertizelor nr. 140, 3190,2954,284 din 19.12.2008, nr. 2201 din 18.08.2008 nu s-a luat în considerație vârsta persoanei din numele căreia sunt executate semnăturile în litigiu, și la aprecierea indicilor nu s-a ținut cont de valoarea de identificare a acestora) prezente în acestea;
- interpretarea deosebită a indicilor identificatori și de diagnostic de către experți, generată de faptul că au folosit diferite materiale comparative (în RE nr.

2201 din 18.08.2008 nu au utilizat toate materialele comparative puse la dispoziție) cât și de experiența și convingerile proprii diferite ale acestora¹².

5. Concluzii

De menționat că examinarea criminalistică a scrisului/semnăturii modificat/ă, în special pentru a soluționa probleme de diagnostic criminalistic, reprezintă una din cele mai complicate cercetări grafoscopice, care necesită nu doar cunoștințe teoretice profunde, dar și un suport metodico-științific solid. În acest caz de mare folos sunt lucrările moderne ale savanților italieni grafologi, ale grafoscopiștilor practicieni ruși, moldoveni, români, care pun la dispoziție un instrumentar vast, fundamentat științific în sensul analizei materialului grafic¹³.

Îmbunătățirea materialului didactic și a suportului metodologic pentru formarea experților grafici induce în cele din urmă o creștere a nivelului profesional al specialiștilor, a calității expertizelor efectuate, a validității concluziilor și la reducerea numărului de erori ale experților.

Referințe

- Govorkov E.Iu., *Nijgorodschii gosudarstvennii universitet im. N. I. Lobacevschogo, Nijnii Novgorod*, „Osobennosti metodichi issledovania rukopisei, vîpolnennih izmenionnîm pocerkom” UDC 34, Vestnik nijgorodschogo universiteța im. N.I. Lobacevschogo, 2016, nr. 1, s. 120–125.
- Isaeva R., *Practicescaia grafologhia: kak uznati haracter po pocerku*, Ed. Pipol Klasik, 2010
- Popova O., *Diagnosticescosoe issledovanie pocerka kak osnova vîeavlenia tipa mîslitelinîh zadaci ispolnitelea rukopisi*. Teza de doctorat, Tomsk, 2021.
- Lipovski V.V., *Kriminalisticscoe issledovanie podpisei vîpolnennih ot imeni liț pojilogo i starcescogo vozrasta*, Metodicescoe posobie dlea expertov, Moscva, 1983.

¹² *Idem*, p.18.

¹³ E. Iu. Govorkov, *op. cit.*; O. Popova, *op. cit.*; V. V. Lipovski, *op. cit.*; Materialele conferinței „Grafologia și grafoscopia ca instrumente ale expertizei grafice a testamentelor olografe” Oradea, 8-9 aprilie 2022, relatările: Prof. univ. dr. Vincenzo Tarantino, „Utilizarea fotografiei judiciare în expertiza testamentului”; Prof. univ. dr. Marisa Aloia, psiholog, expert grafolog Centro Scienze Medicol-legali di Siena Scuola Superiore di Perizie – Prato, Italia, „Autopsia psihologica a testamentului”; Conf. univ. dr. habil. Sorin Alămoreanu, Facultatea de Drept, Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj Napoca, România, Prof. univ. dr. habil. Maciej Szostak, Conf. univ. dr. Rafał Ciesla, Universitatea din Wrocław, Polonia, „Importanța examinărilor generale și instrumentale în expertiza testamentelor olografe”; Lect. univ. dr. Ancuța Elena Franț, Facultatea de Drept, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România, „Detectarea comportamentului simulat prin analiza conținutului unui text”; Conf. univ. dr. Cristian Dumitru Miheș, Facultatea de Drept, Universitatea din Oradea, România, „Utilizarea noilor tehnologii în grafologie și expertiza grafică”; Dr. Olga Cataraga, expert judiciar, Director al Centrului Național de Expertize Judiciare - Ministerul Justiției, Republica Moldova, Piotr Petcovici, expert judiciar, Director adjunct al Centrului Național de Expertize Judiciare - Ministerul Justiției, Republica Moldova, Victoria Prisăcaru, expert judiciar, Centrul Național Anticorupție, Republica Moldova, „Probleme în examinarea scrisului și semnăturilor realizate de persoane în vârstă”.

Subiecții implicați în administrarea probelor în procesul penal – riscuri și oportunități

Subjects involved in the administration of evidence in criminal proceedings – risks and opportunities

Ion Covalciuc¹

Rezumat: Stabilirea adevărului în procesul penal nu poate avea loc altfel decât pe baza probelor. Felul în care probele ajung a fi identificate și respectiv administrate depinde nu doar de subiecții antrenați în această activitate, de abilitățile lor profesionale dar și nu în ultimul rând de coeziunea actorilor implicați în această activitate. Criminalisticii, pe lângă sarcina de a pune la dispoziția organelor judiciare instrumentarul necesar administrării probelor, în special în contextul progresului tehnico-științific, îi revine inclusiv obligația de a propune cele mai avansate metode de conlucrare a organelor judiciare, astfel încât stabilirea adevărului în procesul penal să devină o realitate. Realitate, care însă depinde și de felul în care factorii decidenți înțeleg să aplice realizările criminalisticii.

Cuvinte-cheie: proces penal, probă, mijloc de probă, criminalistică, organ de urmărire penală, organ de control, organ de constatare, ofițer de investigații, Agenție de Recuperare a Bunurilor Infraționale

Abstract: The establishment of the truth in criminal proceedings can take place only on the basis of evidence. The way in which the evidence ends up being identified and administered, respectively, depends not only on the subjects involved in this activity, on their professional skills but also and last but not least on the cohesion of the actors involved in this activity. Forensic scientists, in addition to the task of making available to the judiciary the tools necessary for the administration of evidence, especially in the context of technical and scientific progress, also have the obligation to propose the most advanced methods of cooperation of the judiciary, so as to establish the truth in criminal proceedings. to become a reality. Reality, but it also depends on how the decision makers understand to apply the achievements of forensics.

Keywords: criminal trial, evidence, means of proof, forensics, criminal investigation body, control body, finding body, investigating officer, Criminal Assets Recovery Agency

1. Introducere

Adoptarea de către Republica Moldova a noii legislații procesual penale, odată cu intrarea în vigoare a Codului de procedură penală (2002)², aparent a

¹ Lector univ. dr., Universitatea Alecu Russo din Bălți, e-mail: ioncov@mail.ru

² Codul de procedură penală al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii

marcat o schimbare conceptuală a felului în care legiuitorul a înțeles să trateze activitatea procesual penală. Or, dacă conform prevederilor art. 2 alin. (1) Cod de procedură penală (1961)³, procedura penală avea inclusiv sarcina de descoperire rapidă și completă a infracțiunilor, ceea ce în mod implicit ar fi imposibil fără stabilirea adevărului în cauză, atunci odată cu adoptarea noii legislații procesual penale, o primă impresie este că legiuitorul a renunțat al acest deziderat. Astfel, conform prevederilor art. 1 alin. (2) Cod de procedură penală (2002), *procesul penal are ca scop protejarea persoanei, societății și statului de infracțiuni, precum și protejarea persoanei și societății de faptele ilegale ale persoanelor cu funcții de răspundere în activitatea lor legată de cercetarea infracțiunilor presupuse sau săvârșite, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală și condamnată*. Abordarea aceasta ilustrează faptul că legiuitorul a dorit să arate preluarea în legislația procesual penală a mai multor elemente din sistemul procesual penal adversarial. Cu toate acestea, o simplă lecturare a legislației procesual penale scoate în evidență faptul că legiuitorul nu a renunțat la stabilirea adevărului în procesul penal, iar sorgintea continentală a legii procesual penale autohtone rămâne în continuare definitorie. Astfel, conform prevederilor art. 6 pct. 12/1 Cod de procedură penală (2002) - expertiza judiciară reprezintă o *activitate de cercetare științifico-practică desfășurată în cadrul procesului penal, în scopul aflării adevărului*; conform prevederilor pct. 42 din același articol, pentru a contribui la stabilirea adevărului, în procesul penal este antrenat specialistul; la fel pentru aflarea adevărului în cadrul procesului penal poate fi efectuată și confruntarea, conform prevederilor art. 113 alin. (1) Cod de procedură penală (2002), iar conform art. 164 Cod de procedură penală (2002), înregistrările audio sau video, fotografiile, mijloacele de control tehnic, electronic, magnetic, optic și alți purtători de informație tehnico-electronică, dobândite, constituie mijloace de probă dacă ele conțin date sau indici temeinici privind pregătirea sau săvârșirea unei infracțiuni și dacă conținutul lor contribuie la aflarea adevărului în cauza respectivă. Exemplele pot continua, însă cele menționate sunt, după noi, suficiente pentru a demonstra că de fapt stabilirea adevărului rămâne o prioritate a procesului penal autohton. Prioritate, pentru realizarea căreia este important nu doar potențialul de care dispun organele judiciare, dar și felul în care este organizată activitatea acestora inclusiv la nivel de reglementare, și nu în ultimul rând desigur avantajele pe care le oferă criminalistica.

2. Obiectul urmăririi penale

Conform prevederilor art. 252 Cod de procedură penală (2002), *urmărirea penală are ca obiect colectarea probelor necesare cu privire la existența infracțiunii, la identificarea făptuitorului, pentru a se constata dacă este sau nu cazul să se*

Moldova la 14.03.2003, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.104-110, 2003, în vigoare din 12 iunie 2003.

³ Codul de procedură penală al Republicii Moldova, adoptat la 24.03.61.

transmită cauza penală în judecată în condițiile legii și pentru a se stabili răspunderea acestuia. Iar, din prevederile art. 253 Cod de procedură penală (2002), rezultă că urmărirea penală se efectuează de către procuror și de către organele constituite conform legii în cadrul:

- 1) Ministerului Afacerilor Interne;
- 2) Serviciului Vamal;
- 3) Centrului Național Anticorupție;
- 4) Serviciului Fiscal de Stat.

Raportând cele enunțate la prevederile art. 55 Cod de procedură penală (2002), în conformitate cu care urmărirea penală se efectuează de către ofițerii de urmărire penală, și că organele de urmărire penală efectuează sau dispun acțiuni de urmărire penală în condițiile legislației procesual penale, putem concluziona că:

- colectarea probelor în cadrul procesului penal reprezintă prerogativa urmăririi penale;

- urmărirea penală reprezintă prerogativa procurorului și respectiv a organelor (ofițerilor) de urmărire penală (am ales a nu ne axa pe diferența dintre noțiuni atâta timp cât nici legiuitorul pe alocuri nu o face, iar axarea pe acest subiect ar depăși cadrul prezentei cercetări);

- acțiunile de urmărire penală, în special ne referim la cele orientate spre administrarea probelor, au loc doar conform prevederilor procesual penale.

Concluziile de mai sus ne înclină să credem că, chiar dacă nu există posibilitate procesuală de a impune judecătorului să excludă din convingerea intimă informația primită în afara procesului⁴, de obligația legiuitorului este ca reglementările procesual penale să excludă la maxim această posibilitate.

În altă ordine de idei, pornind de la activitatea de administrare a probelor, ca element determinant pentru admisibilitatea acestora, putem observa că cadrul normativ expus supra se pliază opiniilor expuse în literatura de specialitate, conform cărora procesul respectiv poate fi realizat prin următoarele activități: 1) efectuarea acțiunilor de urmărire penală de către organul judiciar; 2) solicitarea probelor, prin intermediul interpelărilor de către organul judiciar și 3) anexarea probelor la cauza penală, prezentate prin demersurile participanților la proces (bănuît, învinuit, parte vătămată)⁵. Aceste opinii, de altfel, corespund prevederilor art. 100 Cod de procedură penală (2002), doar că legiuitorul a comasat activitatea de strângere și verificare a probelor, numind-o administrare, și respectiv reglementând ca o etapă separată aprecierea acestora.

Concomitent, deși abordarea legiuitorului în norma menționată este conformă cu înțelesul atribuit noțiunii de administrare - de folosire a unui mijloc de probă într-un proces⁶, ca având două componente de strângere și respectiv de verificare a probelor, nu putem trece cu vederea contradicția cu înțelesul atribuit

⁴ Владимиров Е. Учение об уголовных доказательствах, [Online] la [www. Royallib.com.pdf](http://www.Royallib.com.pdf), accesat 02.05.2022.

⁵ Головки Л. и другие. Курс Уголовного процесса. Изд. Статут, Москва, 2017, p. 465.

⁶ Dicționarul Explicativ al Limbii Române, [Online] la <https://www.dex.ro/>, accesat 19.04.2022.

noțiunii conform prevederilor art. 95 alin. (1) Cod de procedură penală (2002). Din această prevedere legală rezultă că administrarea probelor conform prevederilor procesual penale, de rând cu condițiile de fond ale probei, reprezintă condiția admisibilității acestora. Or, activitatea de verificare a probelor nu reprezintă altceva decât aceeași strângere a probelor doar că cu un anumit scop, cum ar fi spre exemplu aprecierea probelor deja administrate, etapă care însă în mod logic ar urma să succedă activității de administrare a probelor.

Cele menționate nu fac altceva decât să confirme că în cadrul procesului penal autohton, care este unul de sorginte continentală, sarcina probei revine organelor judiciare. Organe care, conform art. 19 Cod de procedură penală (2002) au *obligatia de a lua toate măsurile prevăzute de lege pentru cercetarea sub toate aspectele, completă și obiectivă, a circumstanțelor cauzei, de a evidenția atât circumstanțele care dovedesc vinovăția bănuitului, învinuitului, inculpatului, cât și cele care îl dezvinovățesc, precum și circumstanțele care îi atenuează sau agravează răspunderea.*

În același timp, nu putem să nu observăm că, deși legiuitorul a întreprins mai multe tentative pentru a reda o conotație acuzatorială fazei de urmărire penală, oferind anumite posibilități pentru obținerea probelor pentru partea apărării cum ar fi spre exemplu posibilitatea efectuării expertizei la cererea și din contul părților conform prevederilor art. 142 alin. (2) Cod de procedură penală (2002), posibilitatea de audiere a martorilor acuzării în aceleași condiții ca și martorii apărării, conform art. 66 alin. (2) pct. 17 Cod de procedură penală (2002), posibilitatea de prezentare a mijloacelor de probă conform pct. 15 din același articol, totuși sarcina, dar și posibilitatea administrării probelor îi revine exclusiv organului judiciar. Acțiunile menționate sunt de natură doar să propună organului judiciar administrarea anumitor probe, însă decizia de rigoare îi aparține ultimului. Spre această concluzie ne duce nu doar felul în care este reglementat titlul IV Codul de procedură penală (2002), și care de fapt nu prevede modalități practice prin care ar fi asigurat dreptul părților de administrare a probelor în procesul penal, ci, așa cum am menționat, însăși esența procesului penal autohton, care rămâne a fi una de model continental.

Cu toate acestea, nu putem face abstracție de la prevederile art. 93 alin. (3) Cod de procedură penală (2002), reiterat și la art. 94 alin. (1) pct. 4, din care rezultă că probele pot fi folosite în procesul penal dacă ele au fost dobândite de organele de control de stat, organul de urmărire penală, de organul de constatare sau de altă parte în proces, cu respectarea prevederilor legislației procesual penale. Astfel, pe de o parte, legislația procesual penală în tradiția continentală pune administrarea probelor în procesul penal pe seama organului de urmărire penală, iar pe de altă parte, în norma precizată, enumeră mai multe organe care ar putea dobândi probe în procesul penal. Asupra acestor aspecte urmează a ne axa în continuare.

3. Subiecții implicați în administrarea probelor

Astfel, dacă inițial, odată cu adoptarea actualului Cod de procedură penală (2002), posibilitatea administrării probelor era prevăzută doar pentru organul de urmărire penală sau pentru altă parte în proces, cu respectarea prevederilor procesual penale, conform prevederilor art. 93 alin. (3) Cod de procedură penală, intervențiile legislative ulterioare au modificat această paradigmă. Concomitent, chiar dacă în forma inițială legislația admitea posibilitatea administrării probelor de către părțile în proces, prevederea respectivă era anihilată de prevederile art. 94 alin. (1) pct. 4 Cod de procedură penală, în conformitate cu care în procesul penal nu pot fi admise ca probe și, prin urmare, nu pot fi puse la baza sentinței sau a altor hotărâri judecătorești datele care au fost obținute: (...) de o persoană care nu are dreptul să efectueze acțiuni procesuale în cauza penală. Or, în mod evident părțile în procesul penal nu au această prerogativă.

De altfel, poziția respectivă a fost confirmată și de către jurisprudență. Un exemplu în acest sens îl oferă cauza penală de învinuire a lui XXX de comiterea infracțiunilor prevăzute de art. art. 324 alin. (2) lit. „c”, 330 alin. (1) Cod penal. În această cauză, instanța a reținut că „interceptarea convorbirii telefonice efectuate de către partea vătămată YYY la dictafonul telefonului său mobil și prezentată organului de urmărire penală, probă la care face referire partea acuzării în sensul celei ce dovedește precum că vinovăția lui XXX, instanța de fond justificat a respins-o ca probă dat fiind faptul, că această interceptare a fost efectuată încă până la pornirea urmăririi penale de către o persoană neabilitată cu acest drept, fiind încălcate prevederile art.93 alin.(2), (4) Cod de procedură penală (2002)”⁷.

Situația, însă, după noi, capătă o cu totul altă coloratură odată cu modificările menționate supra. Or dacă în forma inițială în normele procesual penale la care ne-am referit ale actualului Cod de procedură penală atât aspectele legate de sarcina cât și de administrarea probei erau relativ clare, fiind preluate practic fără schimbări din Codul de procedură penală în redacția anului 1961, atunci odată cu modificările legislative operate, deși a fost păstrat sistemul limitativ⁸ al mijloacelor de probă, totuși acesta a fost supus unor modificări esențiale. Astfel, prin Legea nr. 66 din data de 05.04.2012, în Codul de procedură penală a fost introdusă secțiunea 5-a, Activitatea specială de investigații, cu impact asupra algoritmului tradițional al probatoriului procesual penal. În consecință, în procesul penal a apărut nu doar un nou subiect - ofițerul de investigații din cadrul subdiviziunilor specializate, înzestrat cu sarcina probei în procesul penal, dar a suferit modificări inclusiv procedura de administrare a probelor, prin introducerea în legislația procesual penală a măsurilor speciale de investigații,

⁷ Decizia Curții de Apel Bălți din data de 24.01.2013, dosarul 1a-41/13, [Online] la https://cab.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/39bb14fa-d69d-e211-95d0-00215ae003e7, accesat 02.05.2022.

⁸ I. Neagu, M. Damaschin, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, ed. a II-a, Editura Universul Juridic, București, 2015, p. 449.

inclusiv completarea art. 93 Cod de procedură penală (2002), cu un nou mijloc de probă - actele procedurale în care se consemnează rezultatele măsurilor speciale de investigații și anexele la ele, inclusiv stenograma, fotografiile, înregistrările și altele.

Evoluția respectivă a continuat cu modificările legislative operate prin Legea nr. 49 din data de 30.03.2017, ca rezultat al cărora în legislația procesual penală au fost introduse prevederile referitoare la recuperarea bunurilor infracționale, dar și obligarea organului de urmărire penală, conform prevederilor art. 258 alin. (3) Cod de procedură penală (2002), de a dispune, prin delegație, Agenției de Recuperare a Bunurilor Infracționale efectuarea investigațiilor financiare paralele în vederea urmăririi bunurilor infracționale, acumulării probelor cu privire la acestea și indisponibilizării lor în cazurile prevăzute la art.229² alin.(2) Cod de procedură penală (2002). Conform acestei norme, *în cazul urmăririi penale cu privire la una sau mai multe infracțiuni dintre care cel puțin una este prevăzută la art.141, 144, 158, 164, 165, 165¹, 166¹, 167, 168, 181², 206, 217¹, 217³, 218, 220, 239–240, 242¹–244, 248, 249, 259, 260, 260²–260⁴, 260⁶, 279, 283, 284, 324–329, 330¹, 330², 332–335¹, 352¹ și 362¹ din Codul penal, precum și în cazul infracțiunilor comise cu folosirea situației de serviciu prevăzute la art.190 și 191 din Codul penal, organul de urmărire penală dispune, prin delegație, Agenției de Recuperare a Bunurilor Infracționale urmărirea bunurilor infracționale, acumularea probelor cu privire la acestea.* Agenția de Recuperare a Bunurilor Infracționale ca rezultat al executării acestei delegații informează, prin procesul-verbal de consemnare a rezultatelor investigațiilor financiare paralele, organul de urmărire penală despre măsurile întreprinse. *Termenul de executare a delegației dispuse Agenției de Recuperare a Bunurilor Infracționale nu poate depăși termenul rezonabil al urmăririi penale, înștiințându-se, la fiecare 60 de zile, organul de urmărire penală despre rezultatele investigațiilor financiare paralele desfășurate în vederea recuperării bunurilor infracționale.* Concomitent a fost modificat și art. 93 Cod de procedură penală (2002) prin introducerea unui nou mijloc de probă - procesul-verbal de consemnare a rezultatelor investigațiilor financiare paralele. Modificările normative menționate raportate la prevederile art. 96 alin. (1) pct. 4 și 5 Cod de procedură penală (2002), în conformitate cu care, *în cadrul urmăririi penale și judecării cauzei penale trebuie să se dovedească:*

4) caracterul și mărimea daunei cauzate prin infracțiune;

5) existența bunurilor destinate sau utilizate pentru săvârșirea infracțiunii sau dobândite prin infracțiune, indiferent de faptul cui ele au fost transmise, ne înclină să credem că legiuitorul nu doar a ales să introducă în procesul penal un nou actor antrenat în procesul de administrare a probelor, dar pentru anumite categorii de probe anume acest organ a fost cu competența exclusivă. Concomitent abordarea în cauză a limitat proporțional posibilitatea de acțiune a organului de urmărire penală. Conform prevederilor art. 6 pct. 4/4 Cod de procedură penală, *bun infracțional, este acel bun care poate fi pus sub sechestru în conformitate cu prevederile prezentului cod, precum și bun care poate fi supus confiscării speciale sau confiscării extinse.*

Prin modificările operate prin legea nr. 179 din data de 26.07.2018, legiuitorul a recunoscut în calitate de mijloace de probă procesele-verbale de consemnare a opiniei organului de control de stat al activității de întreprinzător, emisă conform prevederilor art.276¹ Cod de procedură penală (2002), dacă nu a fost expusă într-un proces-verbal de control, dar și procesul-verbal de control, întocmit în cadrul controlului de stat asupra activității de întreprinzător, un alt act de control/administrativ cu caracter decizional, întocmit de un organ de control în rezultatul unui control efectuat conform legislației speciale în vigoare. Iar la alin. (3) art. 93 Cod de procedură penală (2002), în calitate de subiect abilitat cu dobândirea probelor au fost adăugate și organele de control de stat.

Intervențiile legislative de aceeași natură au continuat prin legea nr. 49 din data de 01.10.2018, când în categoria subiecților pe seama cărora s-a pus sarcina probei au fost introduse și organele de constatare. Prin această lege au fost operate modificări și la art. 273 alin. (2) Cod de procedură penală (2002) și, în conformitate cu prevederile sale, actele de constatare întocmite de organele de constatare au fost recunoscute ca mijloace de probă.

O analiză sumară asupra celor expuse supra scoate în evidență faptul că, pe lângă organul de urmărire penală ca subiect în atribuțiile căruia intră strângerea probelor în faza de urmărire penală, legislatorul a introdus și alți participanți, cum ar fi ofițerii de investigații, organele de constatare, organul de control de stat al activității de întreprinzător, dar și Agenția de Recuperare a Bunurilor Infractionale, care, într-o măsură mai mare sau mai mică, au atribuții similare. Mai mult, în anumite situații, acestora le aparține practic competența exclusivă de colectare a probelor.

Concomitent, chiar dacă din economia textelor de lege invocate rezultă că o parte dintre subiecții menționați ar putea participa în cadrul procesului penal doar până la pornirea urmăririi penale, în același timp chiar și pentru organele a căror participare este posibilă pe parcursul procesului penal legiuitorul nu a prevăzut instrumente procesuale de administrare a probelor, astfel încât acestea să corespundă exigențelor stipulate în art. 93 alin. (1) Cod de procedură penală (2002). În consecință, întrebarea care necesită răspuns este dacă nu cumva legiuitorul a renunțat la vechiul concept în domeniu, și dacă da, atunci cum se încadrează noile modificări legislative în algoritmul procesual penal existent.

Conform opiniilor expuse de specialiștii în domeniu, cauza penală reprezintă activitatea procesual penală, desfășurată în modul prevăzut de lege, în legătură cu un anumit fapt, și care presupune că activitatea respectivă întotdeauna este efectuată de o anumită persoană, care desfășoară procedura într-o cauză penală concretă, atât în faza prejudiciară cât și în cea judiciară.

Referitor la faza prejudiciară, o asemenea legătură între cauza penală și persoana care o gestionează apare din momentul intentării acesteia și respectiv a primirii în procedură, fiind caracteristică în special pentru procesul penal de tip continental. Respectiv prezența a două categorii „cauză penală” și „persoană care instrumentează cauza penală” reprezintă o condiție necesară a apariției, mișcării și respectiv soluționării cauzei penale.

Logica acestor idei rezidă în aceea că dacă există o fază prejudiciară formalizată, nemaivorbind de faza de judecată care are anumite forme procesuale stricte, atunci efectuarea acțiunilor de urmărire penală și a altor acțiuni procesuale, dar și adoptarea hotărârilor procesuale nu poate fi atribuită oricărei persoane cu funcție de răspundere, împuternicită conform prevederilor procesual penale să desfășoare urmărirea penală și judecata, ci doar ofițerului de urmărire penală ori judecătorului care are în procedură cauza⁹.

Conform regulii generale, persoana care are în gestiune cauza penală dispune de competență exclusivă în efectuarea acțiunilor de urmărire penală, a altor acțiuni procesuale, dar și în soluționarea cauzei. De la această regulă pot exista anumite excepții, cum ar fi posibilitatea de efectuare a unor acțiuni de urmărire penală de către conducătorul organului de urmărire penală, institutul delegației etc.

Toate acțiunile procesuale, atât de urmărire penală cât și celelalte pot fi efectuate doar de către persoana în gestiunea căruia se află cauza penală¹⁰.

Dacă însă e să revenim la modificările legislative enunțate, prin care de rând cu organul de urmărire penală, competenți în domeniul administrării probelor în procesul penal au devenit, inclusiv, organele de constatare, organele de control de stat, ofițerii de investigații și nu în ultimul rând Agenția de Recuperare a Bunurilor Infraționale, atunci după noi problema ce apare în fața legiuitorului și care necesită soluționare odată cu intervențiile legislative ține de două aspecte. Pe de o parte, este vorba de eficacitatea activităților investigative și modul în care implicarea în procesul de strângere a probelor a mai multor entități poate aduce o plusvaloare eficienței urmăririi penale, iar pe de altă parte și, poate, mai important, în joc apare dreptul la un proces echitabil, cu toate atributele sale dezvoltate de jurisprudența CtEDO.

Cu privire la primul aspect, conform unor opinii, cea mai importantă caracteristică a cercetării preliminare a infracțiunilor este caracterul său de căutare și cognitiv. O infracțiune ca eveniment aflat în trecut poate fi descoperită și cercetată numai dacă se cunoaște imaginea adevărată a acestuia și sunt dovedite toate faptele și împrejurările relevante.

Activitatea criminalistică, și mai ales partea ce ține de investigarea infracțiunilor, are o structură specifică proprie, care este una dintre cele mai complexe activități polivalente de căutare și cognitive. Totodată, această activitate este împărțită în mai multe etape, cuprinde un număr semnificativ de acțiuni de investigare, activități operative de investigație, operațiuni criminalistice, are mai mulți subiecți implicați în implementarea acesteia care presupun interacțiunea necesară. Elementele fundamentale ale structurii investigației sunt reflectate în legea procesual penală.

În calitate de nivel independent deseori este evidențiată organizarea și gestionarea investigațiilor în cadrul unei entități investigative sau într-o regiune administrativă¹¹.

⁹ Головки Л. и другие. Курс Уголовного процесса. Изд. Статут, Москва, 2017, р. 80.

¹⁰ *Idem*, р. 82.

Relevantă, în contextul subiectului analizat, este necesitatea unei coeziuni interioare între entitățile implicate în investigație, și desigur reflectarea celor mai importante aspecte ale acestei coeziuni în legislația procesual penală.

Iar dacă e să trecem în revistă cadrul normativ relevant sub acest aspect, putem observa că reglementarea aspectelor legate de activitatea organizațională a investigației, mai ales în situația în care în administrarea probelor reprezintă prerogativa mai multor entități, lasă de dorit.

În acest registru prezintă interes pozițiile diametral opuse expuse de către Curțile Constituționale ale României și Republicii Moldova privind implicarea altor subiecți în afara organelor judiciare în procesul de administrare a probelor. Aceste opinii, după noi, urmează a fi luate în calcul cu consecințele de rigoare pentru cadrul normativ național care solicită mai multe intervenții legislative în acest sens.

Cu privire la participarea altor persoane decât organele de urmărire penală în procesul de strângere a probelor, instanța de contencios constituțional a României a apreciat că dispozițiile art. 142 alin. (1) NCPP rom.¹² sunt neconstituționale, întrucât permit punerea în executare a mandatelor de supraveghere tehnică de alte organe specializate ale statului care nu sunt organe de urmărire penală; astfel, s-a apreciat că este justificată opțiunea legiuitorului ca mandatul de supraveghere tehnică să fie pus în executare de procuror și de organele de cercetare penală, care sunt organe judiciare, conform art. 30 NCPP rom., precum și de către lucrătorii specializați din cadrul poliției, în condițiile în care aceștia pot deține avizul de ofițeri de poliție judiciară, în condițiile art. 55 alin. (5) NCPP rom.; *aceasta opțiune nu se justifică, însă, în privința includerii, în cuprinsul art. 142 alin. (1) NCPP rom., a sintagmei „alte organe specializate ale statului”, neprecizate în cuprinsul Codului de procedură penală sau în cuprinsul altor legi speciale*¹³.

O poziție diametral opusă la acest subiect a fost exprimată de către Curtea Constituțională a Republicii Moldova, care, examinând sesizarea referitoare la rolul Agenției de Recuperare a Bunurilor Infraționale în procesul penal, în special abilitarea acesteia cu dreptul de a adopta acte procesuale, de a efectua investigații financiare paralele (care includ acțiunile de urmărire penală și măsurile speciale de investigații conform art. 6 pct. 20/1 Cod de procedură penală (2002)), dar și de a administra probe, nu a constatat existența unor probleme de constituționalitate.

În special, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a reținut că „prevederile contestate nu reclamă vreo problemă de constituționalitate din

¹¹ Яблоков Н. и другие. Криминалистика. Изд. Юрист, Москва, 2005, pp. 119-136.

¹² Codul de procedură penală al României, adoptat prin Legea nr. 135/2010, publicată în Monitorul Oficial nr. 486 din 15 iulie 2010.

¹³ Decizia Curții Constituționale a României, nr. 51 din 16.02.2016, [Online] la <https://www.universuljuridic.ro/curtea-constitutionala-publicat-decizia-nr-51-2016-referit-oare-la-exceptia-de-neconstitutionalitate-dispozitiilor-art-142-punerea-executare-mandatului-de-supraveghere-tehnica/>, accesat 04.05.2022.

perspectiva prezumției de nevinovăție, a dreptului de proprietate, precum și a dreptului la apărare”¹⁴.

Abordarea Curții Constituționale a Republicii Moldova, după noi, este cel puțin discutabilă, dar asupra ei nu insistăm în cadrul prezentului demers.

4. Concluzii

Astfel, am dori să atragem atenția în cadrul acestui demers asupra faptului că, odată ce legiuitorul a înțeles să crească numeric subiecții competenți să administreze probe în procesul penal, este crucial ca activitatea acestora să fie una coordonată, în caz contrar, în mod inevitabil, cantitatea nu va echivala cu calitatea. Or, la moment este greu de înțeles ce anume, în afara bunăvoinței, poate determina efortul conjugat al acestor subiecți în investigarea unei cauze penale, situația devenind și mai complicată acolo unde prin voința legiuitorului stabilirea anumitor circumstanțe a fost pusă pe seama altor organe decât cele de urmărire penală, deseori făcând parte din diferite entități publice.

O altă problemă, după noi nu mai puțin importantă, și care spre regret a scăpat atenției, inclusiv a Curții Constituționale, ține de faptul că restul subiecților la care se referă legislația procesual penală (cu excepția organului de urmărire penală), de regulă „administrează” probele în afara cadrului procesual penal, și până la pornirea procesului penal, în consecință asigurarea dreptului la un proces echitabil pare a fi o sarcină insurmontabilă. Iată de ce considerăm necesare intervenții legislative în vederea remedierii inadvertențelor evidențiate.

Referințe

Neagu I., Damaschin M., *Tratat de procedură penală. Partea generală*, ed. a II-a, Editura Universul Juridic, București, 2015.

Е. Владимиров, Учение об уголовных доказательствах, [Online].

Л. Головкин и другие, Курс Уголовного процесса. Изд. Статут, Москва, 2017.

Н. Яблоков и другие, Криминалистика. Изд. Юрист, Москва, 2005.

¹⁴ Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova din data de 26.01.2021 pe marginea sesizărilor nr. 171g/2020 și nr. 191g/2020, [Online] la https://constcourt.md/public/ccdoc/decizii/d_11_2021_171g_191g_2020_rou.pdf?fbclid=IwAR269_tLV-bQ-CXGtvYBqbm2plxaYVThEjnnFHERvVwVCS7mTs3_JIQdT7g, accesat 04.05.2022.

Fundamental ideas and specific features of identification by handwriting analysis

Idei fundamentale și particularități specifice privind identificarea grafoscopice

Vasile Drobotă¹, Lucian Lipan-Grosu²

Abstract: The process of graphoscopic identification, although seemingly simple at the first glance, usually in particular situation encountered in practice is clearly one of the most difficult in the field of forensic sciences, primarily due to the paramount importance of the dynamics reflected by the graphical paths in analysis and interpretation of the complexity of traces („of a very certain specific” L. Ionescu) represented by handwriting. The paper systematizes and analyzes ideas, but also particular issues that focus on the scientific foundations of identifying the person by handwriting analysis (including the signatures as a variety of handwriting), given a number of specific essentials that are often not understood or which are superficially understood by people who are interested in the conclusions of a graphoscopic expertise.

Keywords: forensic examination of documents, handwriting, signatures, individualizing potential, specific interpretation, graphoscopic identification, authentication

Rezumat: Procesul identificării grafoscopice, aparent simplu la prima vedere, de regulă în situațiile concrete întâlnite în practică este unul dintre cele mai dificile din sfera de cuprindere a științelor forensic, în primul rând ca urmare a importanței primordiale pe care o are dinamica reflectată de traseele grafice în analiza și interpretarea complexului de urme („...de un gen cu totul aparte” L. Ionescu) reprezentat de scrisul de mână. În lucrarea de față sunt sistematizate și analizate idei, dar și probleme particulare care se axează pe fundamentele științifice ale identificării persoanei după scrisul olograf (incluzând și semnătura ca specie a scrisului), având în vedere o serie de aspecte specifice esențiale, care de multe ori nu sunt înțelese sau sunt înțelese superficial de către persoanele care sunt interesate de concluziile unei expertize criminalistice sau care în diferite împrejurări vin în contact cu diverse documente sau alte suporturi conținând mostre de scris olograf ori semnături.

Cuvinte-cheie: expertiza criminalistică a documentelor, scris olograf, semnătură, potențial individualizator, interpretare specifică, identificare grafoscopică, autentificare

¹ PhD student, Faculty of Geography and Geology - Doctoral School of Geosciences - Specialization in Environmental Science, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași; forensic expert, Iași County Police Inspectorate; e-mail: drobotavasile@yahoo.com .

² Master's student, Faculty of Law, „Danubius” University of Galați; e-mail: lipan.lucian@gmail.com .

1. Introduction

Graphoscopy finds its utility in a wide range of situations³, from the usual civil or criminal cases in which it is necessary to authenticate documents or just identify the author of a letter or signature on a particular medium, to the cases where a multidisciplinary analysis of documents or other types of objects that can support handwriting (of cultural and historical value), the expertise of autographs to determine the value of the collectibles on which it is located in the event of an auction or other type of transaction and ending with the expertise of writing and signatures on certain objects of purely sentimental value.

2. The notion of handwriting. The scientific basis of graphoscopic identification.

Writing (handwriting in this case) can be defined as a complex process in which a certain system of conventional graphic signs is used in order to represent ideas or states and feelings, or of some of the most diverse elements and aspects of objective or subjective reality. Signature is a kind of handwriting.

When expressing the idea that handwriting as a means of identification is not limited to alphabetical writing but encompasses all forms of graphic manifestation of a person⁴, Lucian Ionescu is of the opinion that even the features of a drawing can be the object of an identification, with the mention that the compared drawings should preferably come from the same period, because the way a painter draws can change from one period of creativity to another.⁵

Studies and practice in the field of graphoscopy have confirmed the two fundamental properties of handwriting, being considered axioms which have been accepted and used for hundreds of years, namely:

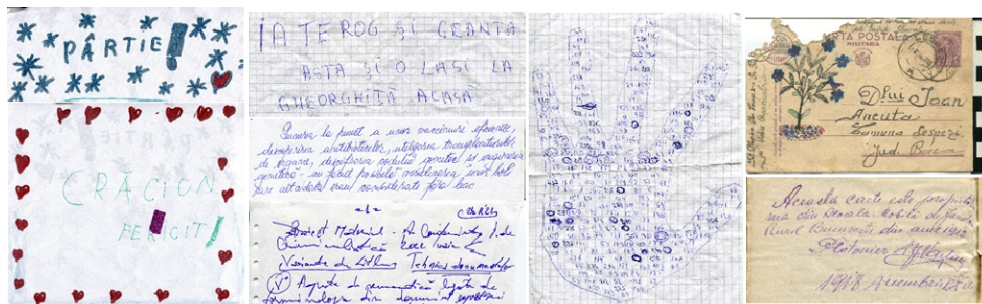
- a. No two people can write exactly the same (individuality of handwriting⁶);
- b. The handwritings of all people show a natural variability (relative stability).

³ One of the examples that has been written in the international press is that of the members of The Beatles (John Lennon, Paul McCartney, George Harrison and Ringo Starr), claiming that at least two of the four artists falsified the signatures of their colleagues in different circumstances of the band for noble purposes or who fully excuses the „gesture” (one of the cases being that of a teenage girl suffering from end-stage leukemia and who wanted a photo signed by her favorite band, made George Harrison hurry to send the photo and sign in the place of his colleagues).

⁴ See the case of the letter composed almost entirely of drawings, „translated” by the writer Gesualdo Bufalino and published in his book „La luce e il luto”.

⁵ L. Ionescu, *Expertiza criminalistică a scrisului (Forensic writing expertise)* – Junimea Publishing House, Iași 1973, p. 19.

⁶ *“The signs of a writing give us a graphic imprint that unifies us” - Girolamo Moretti.*

Pic no.1. Writing samples made in conditions of spontaneity and naturalness, in a wide range of circumstances, by people in different stages of evolution of specific skills - the mixture of handwriting and naive graphic art is noticeable in some situations

Image source: authors' personal collections.

Starting from the idea with a general sphere of incidence and validity, also with axiomatic value, the content of which is reduced to the statement that any object or being is identical only with itself, we arrive at the complex process underlying writing, it materializes (in principle through the use of an instrument and a support) through movement - which is *the final link in a reflex act* (I.P. Pavlov). Thus, taking into account the fact that the essence of "movement" is related to the coordination provided by the nervous system (seen as a central pillar of the psychosomatic structure of the human person from a functional point of view), to which there are added a number of general aspects and especially a series of characteristic physical and mental characteristics, but also the fact that handwriting (seen as one of the concrete ways in which the movement materializes) consistently reflects a large part of the endogenous and exogenous factors involved, the individuality of handwriting cannot be the subject of debate or contradictory discussions, being inextricably linked to the uniqueness of the human being.

Handwriting is based on specific skills⁷, in which the physiological mechanism is driven by the complex of temporary nerve connections or conditioned reflexes. The connections produced in the cortex are associated with various motor acts of the hand - driven and controlled by the central nervous system. „The particularities of the type of nervous activity specific to each person are complemented by all kinds of teachings, cultural, professional, technical, family influences etc., and are materialized in extremely diverse graphic ways, which give the handwriting an indisputable individual character.”⁸.

⁷ P. Popescu-Neveanu, M. Zlate, T. Crețu, *Psihologie - manual pentru clasa a X-a (Psychology - textbook for the 10th grade)* - Didactic and Pedagogical Publishing House, R.A., Bucharest, 1998, p. 134.

⁸ L. Ionescu, D. Sandu, *Identificarea criminalistică (Forensic identification)*, Scientific Publishing House, Bucharest 1990, p. 30.

The individuality of handwriting⁹ is reflected both in the overall characteristics, which are also called *dominant graphics*, and in the detailed ones, ie in the particular morphology of the graphic signs. The determination of each general characteristic, respectively the staged establishment of special or particular graphic characteristics (with their own forms of variability), represent only important and necessary steps of graphoscopic analysis, but for the elaboration of conclusions it is fundamental to achieve a *graphic profile* of the author features that is individual considering the uniqueness of the combination of all features. In other words, as in the case of other types of forensic identification (eg identification based on physiognomic features) the distinct characteristics are not unique (with some exceptions quite rarely found in other areas of forensic technique, which only confirm the rule), their combination being unique. A situation that can raise difficulties in practice is that of very similar writings and signatures, but if the evidence (in dispute, respectively comparison model) is sufficient in quality and quantity, there can be no risk of error or wrong conclusion. An analogy can be made with the situation of barcodes, which although at first glance look the same (in the form of a *series of barcodes*), the combination of elements is unique.

Skills are included in the definition of personality as its distinct side, along with character, temperament and creativity, being placed at the interference between the other sides. From ancient times the habits are considered as a second nature of the individual, due to their importance and influence, after being crystallized, on personality and behavior. The maxims preserved from antiquity are suggestive in this sense, such as: “*Consuetudo est quasi altera natura*¹⁰” or “*Consuetudinis vis magnum imperium est*¹¹”.

A very delicate problem arises in the case of quantitatively reduced writing tests or very simple signatures or those containing a very small number of compositional elements, which, in the order of ideas presented above, can only be unique or in other words individual, but not fully reflecting the individuality of their author due to the small amount of evidence in question. This situation is also encountered in other fields such as forensic genetic analysis, forensic fingerprint analysis, forensic traces examination etc. However, depending on the individualizing potential of the defining graphic features, the possibility of drawing definite conclusions in the case of written or signature evidence of small amount is not excluded, in accordance with a principle frequently discussed in judicial practice and in the activity of courts and names: *Arguments are not counted but weighed*.

⁹ P. Ștefănescu, *În slujba vieții și a adevărului – vol. II (In the service of life and truth - vol. II)*, Medical Publishing House, Bucharest, 1984, pp. 147 - 155.

¹⁰ Habit is like a second nature.

¹¹ The force of habit is a great power.

Pic no. 2. Signatures without letters and with a very small number of elements in their composition, belonging to an official/clerk (a.), respectively signatures with few letters and a relatively large number of elements in their composition, belonging to a teacher, as well as the short version of them, which constituted the object of attempt to forge them (b.)

Image source: authors' personal collections.

In the pictures below Pics 2a. the illustrated signatures are made in the same context within a time frame of approximately five seconds by a civil servant in the category of those who must very often sign documents according to their duties. Without intending to generalize, it is worth mentioning that this type of situation is frequently encountered, as a result of a natural tendency (according to the law of minimum effort¹²) to simplify the process underlying a repetitive activity by joining the daily routine, so that extreme cases may occur, in the sense of excessive simplification of signatures whose individualizing potential becomes very low or zero. Also, the images in Pics. 2b. are representative of another frequently encountered situation, in which they opt for the use of an abbreviated version of the same signature template for situations considered less important such as attendance records, registries, receipts, proofs of receipt, different types of reports, minutes or other such documents or files with a mixed content and a very large volume, which must be signed on each page. The difficulty in using an abbreviated signature variant arises from the fact that this variant can be more easily forged (depending on the simplicity of the graphic constructions and the appearance of the components - primary or link, aspect that can be common or can be, at the opposite pole, characterized by an accentuated individual note), requiring a larger number of model comparison tests for a broader and more comprehensive analysis of the forms of particular variability, both structurally and regarding the dynamics. Closely related to this situation, which may arise in practice, it is necessary to specify that the very coincidence of the forms of particular variability (by relating the disputed evidence to the comparison model) is a solid argument in substantiating a certain positive conclusion. From the same sphere of possible situations in the practice of graphoscopic expertise, it is worth mentioning the situation in which the abbreviated form of a signature can evolve in different variants, and as a result of

¹² „... the automation of skills means not only their smooth and fast development but also the minimization of voluntary effort and conscious, analytical control.” - P. Popescu-Neveanu, M. Zlate, T. Crețu, *Psihologie - manual pentru clasa a X-a (Psychology - textbook for the 10th grade)* - Didactic and Pedagogical Publishing House, R.A., Bucharest, 1998, p. 134.

continuing the evolution process, significant differences may appear between the signature variants in which different signature patterns are outlined that require the formation of distinct groups belonging to the same graphic author. Depending on the extent to which the variants or signature patterns belonging to the same graphic author are differentiated, the integrated comparative analysis of groups and subgroups formed by preliminary and separate graphical examinations may be more relevant and conclusive (if the comparative graphical evidence offers this possibility).

Pic no 3. Different signature patterns and variations that come from different periods of time, belonging to the same graphic author

Image source: authors' personal collections.

Returning to the scientific basis of the identification of the person by handwriting analysis, it is noted that although in principle the basis for the appearance of a trace is a process¹³ which always involves a certain dynamic defined by a series of general but also particular characteristics, to which a set of incidental factors is added, usually the interpretation and establishment of details related to the process that gave rise to a trace¹⁴ is made to find explanations necessary and to understand correctly the cause and effect, respectively to properly assess the characteristic elements that the trace reflects and on which the demonstration from which the conclusion results is based. In other words, in most cases establishing the dynamics of the processes takes place in a preliminary phase being indispensable, but auxiliary, however the demonstration

¹³ The idea becomes debatable, for example, in the case of negative traces (also called contour marks) seen as areas demarcated by the inner contour of some peripheral traces, in the sense that processes that change the state of the substrate surface produce effects only outside an area that has been covered and protected by the surface of an object, and at the subsequent change of position remains the contour that renders the respective shape, due to the inaction of the processes in the area of interest.

¹⁴ D. Voinea, C. Drăghici, I. Necula, *Categorii de urme care fac obiectul de studiu al tehnicii criminalistice (Categories of traces that are the object of study of forensic technique)*, H.G. Chimics S.R.L. Printing House, Bucharest, 2011, pp. 23 - 33.

takes into account elements and static aspects¹⁵ that define the traces, of course with the necessary exceptions, but in the case of graphoscopic analysis it reflects the course of the graphic thread, both as a whole and locally, starting with the preliminary phase of the examinations, continuing with the demonstration phase and ending with the elaboration phase. Consequently, writing must be seen as a unitary set of traces that reflects a dynamic reality and not a static one (L. Ionescu), as can be wrongly believed in accordance with the general trend.

An approach to the problems that graphoscopic analysis may involve, in which the emphasis is on aspects related to the structure and shape of graphic signs, in a more specific way to the traceological analysis¹⁶, due to the lack of specialized knowledge and laboratory experience, it will result in the formation of erroneous opinions or ideas about the foundation and scientific value of the results of graphoscopic analysis. Of course, it cannot be imagined and a complete and conclusive analysis is not possible if the structure and form of the graphic signs by which the writing materializes are disregarded, given the intimate connection (in the case of handwriting) between the categories brought to attention (form, respectively dynamics), but also the fact that as in other areas of forensic science, the traces must be analyzed in all aspects. What is certain is that the form of the graphics, the synthetic or purely non-letter containing graphic constructions, as well as the auxiliary graphic signs, is in principle reproducible (with a fidelity whose measure depends mainly on the procedure used and the amount of the graphic sample, respectively simplicity of components and graphic constructions), but “The dynamics of natural graphics are irreproducible¹⁷...”. We mention on this occasion the reference to the form, respectively the dynamics of graphics, of a new problem that may appear in the activity of document expertise laboratories, namely the graphoscopic analysis of possible handwriting or signature tests performed with the help of robots¹⁸, which can also be handcrafted - with a relatively simple hardware structure (including of course a movable arm with a device that allows you to attach a handwriting tool, such as a pen, ballpoint pen etc.) and a software component that allows you to download or upload the necessary data in electronic format (for example, in the form of files that may contain the image of a person's handwriting or signature), then initiate the command to reproduce the desired images on the chosen medium, using the

¹⁵ We take as examples the details and elements adjacent to fingerprinting, the characteristic elements of the marks produced on the cartridge tube and on the bullet by the components of firearms, the characteristics of the design of a footprint, genetic markers, physiognomic features etc.

¹⁶ H. Stahl, *Grafologia și expertizele în scrieri - Anonimul - Falsul (Graphology and Expertise in Writing - The Anonymous - the False)*, Cartea Românească S.A. Publishing House, Bucharest, 1930, p. 7.

¹⁷ L. Ionescu, *Expertiza criminalistică a scrisului (Forensic writing expertise)*, C.H. Beck Publishing House, Bucharest, 2010, p. IX.

¹⁸ Aspect of a research topic that we have in mind, respectively in work and that will be found in a future material.

attached tool, which can create very good condition the appearance of original or authentic (at least at first glance).

In view of the above, the writing must be included in the category of traces based on manifestations of a dynamic stereotype.¹⁹

3. Working principles and procedural rules related to situations and practical issues.

The possibility of performing a comparative graphical analysis leading to valid results is conditioned by the observance of some basic procedural rules, which apart from the fact that they prove to be elaborated naturally from a theoretical point of view, are also confirmed by the long practical activity of specialized laboratories. The following will briefly list and treat a number of procedural rules that are often ignored or misunderstood by those who set the objectives of a specialist paper or to people who come in contact with such materials being interested for various reasons of conclusions, as well as other issues that help to clarify the underlying issues of graphoscopic identification.

Compliance with the basic criteria regarding the type and pattern of graphic characters is the first essential condition that must be met by the writing tests to be compared graphoscopically. The stated rule refers to the model of the standard forms of graphic characters officially established in the case of a certain alphabet, respectively the typographic model and the calligraphic model, as well as the type of graphic characters, which can be uppercase or lowercase (it goes without saying that we will make an abstraction from those alphabets in which such categories are not found, such as the Arabic alphabet). The rule also applies to signatures composed of letters. Also, in the case of signatures with no letter composition (or *indecipherable* - as they are frequently called in everyday language) it is necessary to find in the composition of the disputed evidence, respectively comparison model, elements and graphical constructions comparable²⁰ from a graphoscopic point of view, letter-based graphics and other purely non-letter component graphic constructions must be based on movements and gestures of the same categories so that the forms of graphic manifestation that reflect specific skills can be subjected to a comparative analysis, which has a practical and useful purpose. The situation below illustrates a situation in which two signature proofs are not graphoscopically comparable, as they are composed, for the most part, of graphic elements and constructions of different nature. In such cases, it is not advisable to draw a negative conclusion on the basis that the

¹⁹ L. Ionescu, *Expertiza criminalistică a scrisului (Forensic handwriting expertise)*, Junimea Publishing House, Iași 1973, p. 36.

²⁰ In reply to the statement of this basic condition which must be satisfied in order for the signature evidence to be examined comparatively, it has been stated in some cases that anything can be compared to something else without any impediment - which is true, but not any comparison has meaning and relevance in accordance with the rules of logic, as well as in terms of the scientific result obtained. For this reason, the term „graphoscopically„ has been added to the term „comparable”.

signatures have a clearly different composition, as such a conclusion cannot be supported by a proper, well-founded and convincing demonstration.

Pic. 4. Graphoscopically non-comparable signature proofs

Image source: authors' personal collections.

Returning to the situation of written and signature proofs that are not graphoscopically comparable, it should be noted that this does not mean that the evidence in question will not be examined at the request of the beneficiary²¹ or that the expert will not perform at least one series of examinations²² (preliminary and separate), as well as the description and illustration of the evidence in the report together with the necessary explanations and arguments, but the fact that the solution will be impossible to draw a positive or negative conclusion²³.

We also believe that graphic tests should be done using the same alphabet, although some authors²⁴ believe that the identification can be done by comparative analysis of writing tests using different alphabets. We must admit, however, at least in theory, that exceptional situations can always arise, in which certain special aspects make the usual rules not apply down to the smallest detail.

It is worth mentioning in this connection also the interesting opinion that the written evidence to be compared must be written in the same language²⁵, not just by using the same alphabet. The following images show handwritten texts that were written using different alphabets - by reference to the last rule stated, the question can be asked whether we can establish on the basis of a convincing demonstration that the writing tests in Pic. 5 and those in Pic. 6 were or were not written by the same person.

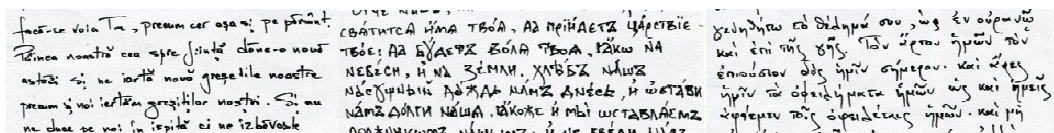
²¹ In a criminal or civil case, an official document drawn up in a specialized laboratory is sometimes required, from which it can be seen and in which a clear conclusion can be drawn in this regard.

²² S. Alămoreanu, *Problematica expertizelor criminalistice – Note de curs pentru studii de master (Issues of Forensic Expertise - Course notes for master studies)*, Hamangiu Publishing House, Bucharest, 2013, pp. 83-86.

²³ M. Marin, N. Buzatu, *Îndrumar de expertiză grafică (Graphic expertise guide)*, Ministry of Interior Publishing House - I.G.P.R., Bucharest, 1996, pp. 44 - 46.

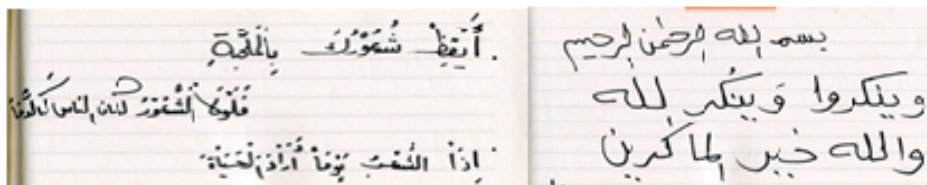
²⁴ H. Stahl, *Grafologia și Expertizele în Scrieri - Anonimul - Falsul (Graphology and Expertise in Writing - The Anonymous - the False)*, Cartea Românească S.A. Publishing House, Bucharest, 1930, p. 6.

²⁵ L. Cârjan, *Tratat de Criminalistică (Forensic Treatise)*, Penguin Book Publishing House, Bucharest, 2005, p. 402.

Pic. 5. Passages from the prayer „Our Father” written in handwriting by the protopsalt A.S. from Iasi, using different alphabets: from left to right - Latin, Cyrillic and Greek

Image source: authors' personal collections.

Pic. 6. Fragments of text with written philosophical and religious content by using the Arabic alphabet

Image source: authors' personal collections.

It goes without saying that it is very important that the writing tests to be compared contain graphics that show the same graphic characters²⁶ and just as important, in most cases, is that the writing proofs contain the same combinations of graphic characters²⁷ given that not only the connecting elements of the graphics may differ according to the letters that "merge" in writing, but also the constituent elements at the beginning and end of the graphics, or even certain features of the main elements²⁸, in addition to the fact that the particular way of constructing the graphics may be different depending on the position it occupies within the word²⁹. Regarding this rule, we consider that a definite identification cannot be made only on the basis of the analysis of the general graphic characteristics.

Another very important requirement is that the comparison holographic samples come from the same time period or at least as close as possible³⁰ the period in which the disputed evidence was written or which is the subject of questions to be answered in the expertise. Analysis of the writing samples that

²⁶ We refer to the standard graphic forms of the alphabet, which are the basis of the graphism, as a model.

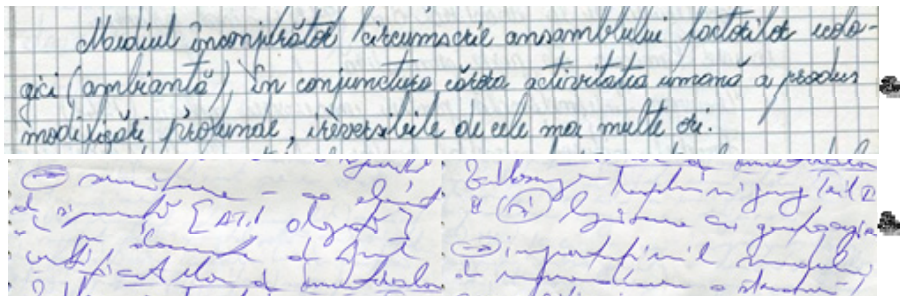
²⁷ I. Mircea, *Criminalistica* – Ediția a II-a (Forensic Science - Second Edition), Lumina Lex Publishing House, Bucharest, 2001, p. 207.

²⁸ V. Bercheșan, M. Ruiu, *Tratat de Tehnică Criminalistică (Treatise on Forensic Science)*, Little Star Publishing House, Bucharest, 2004, pp. 484-489

²⁹ A.E. Franț, *Criminalistică – Curs universitar (Forensic Science – University course)*, Universul Juridic Publishing House, Bucharest, 2018, p. 201.

³⁰ L. Cârjan, *Tratat de Criminalistică (Treatise on Forensics)*, Pinguin Book Publishing House, Bucharest, 2005, p. 402.

appear in the images presented in Pic. 7 (a./b.) provides a sufficiently strong argument in this regard.

Pic. 7. Writing samples belonging to the same graphic author, made at a difference for more than twenty years (both texts being „notes”)

Image source: authors' personal collections.

Other arguments for compliance with the requirement that the written or signature tests to be compared come from the same time period are given by the possibility of the occurrence and evolution of diseases that influence the way the central nervous system coordinates movements or medical problems, often irreversible, which directly affect the effector organ. Closely related to these observations is the fact that handwriting³¹ faithfully reproduces both the influence of possible internal and possible external factors, in principle all the general and particular aspects that the course of the graphic thread representing the conjugate effects of a cumulus of factors, not being indicated the analysis of a characteristic or a certain aspect concretely, disregarding the other characteristics and aspects, respectively the meaning they have³².

Pic. 8. Second grade student writing (left, dashed background) and an 85-year-old person (his grandmother, right)

Image source: authors' personal collections.

We draw attention to the practical and theoretical problems related to the interpretation of the aspects that define the dynamics of graphic paths, through which certain handwritten texts or signatures materialize, the fact that special situations were encountered in the case of laboratory activity in which counterarguments were brought to combat the demonstration and implicitly the conclusions, in the sense of suggesting different causes³³ which could have had

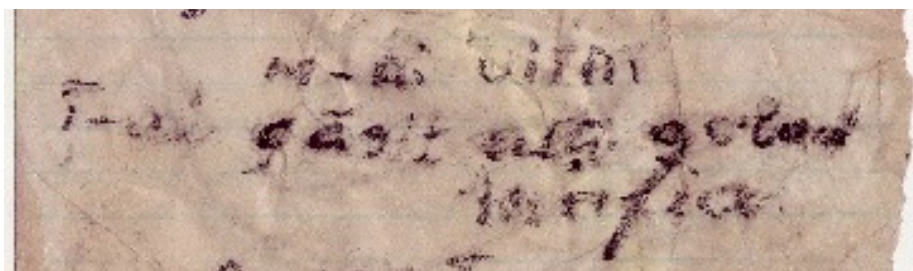
³¹ Considered by the Greek philosopher Plato as the „geometry of the soul”.

³² A.E. Franț, *op. cit.*, p. 198.

³³ C. Suci, *Criminalistică (Criminalistics)*, Didactic and Pedagogical Publishing House, Bucharest, 1972, pp. 478-481.

similar effects (for example, in the case of a genuine signature which was made by a person suffering from Parkinson's, another interested party claimed that the document should be declared null and void servile). In this regard, we point out that the possibility of confusion between the various causes that may influence the dynamics of writing is excluded if sufficient comparison materials are available that meet the requirements of specific work procedures, given a high level of laboratory experience and training appropriate professional. In the same idea, an expert or a specialist who demonstrates professional vigilance and rigor, in the presence of aspects that cannot be explained in any way or certain uncertainties that cannot be clarified, in connection with the examined evidence, will express that uncertainty and the content of the conclusions.

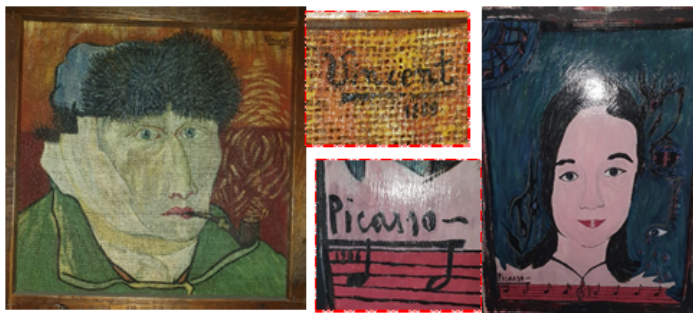
The multitude of causes that can influence the dynamics and implicitly the form of writing, to which is added the different way these causes act in practice depending on the unique psychosomatic structure of each person, as well as other related issues, is a very broad research topic that can be the subject of a series of studies, articles and distinct specialized materials, not being possible to exhaust the subject in question in a paper with a general scope. Among the causes often mentioned in the literature we mention an example: different types of diseases, current conditions caused by internal and / or external factors that take us out of the usual "patterns", old age, different stages in learning and training specific skills, fatigue, disguise, intoxication with various substances, free or servile imitation, writing with the left hand in the case of right-handed people or with the right hand in the case of left-handed people (a special case being that of ambidextrous people), support³⁴ and / or the instrument with certain special features etc..

Pic. 9. Handwriting fragment (part of a threat note) written in a colored pencil with thick mine to prevent identification

Image source: scientific paper from the laboratory's archives.

³⁴ D. Sandu, *Falsul in acte – Descoperirea și combaterea prin mijloace tehnico-criminalistice (Forgery in documents - Discovery and combat through technical-criminalistic means)*, Dacia Publishing House, Cluj-Napoca, 1977, pp. 9-10.

Pic. 10. Reproductions of works by painters Vincent Van Gogh, respectively Pablo Picasso, with free imitations of the signatures of the great artists (illustrated in the details below), in private collections

Image source: Private collections whose owners want to remain anonymous.

4. Conclusions

Following the study of the literature on graphoscopy, it can be said according to appearances that everything that could be written about this field was written (an opinion that has been heard not infrequently over time), but also the practice and activity of research in the same field demonstrate that there are always points and directions for the development and deepening of specialized knowledge, resistance and completion of data that define at some point the stage of knowledge. In principle, it can be said that especially the practice combined with the research activity always opens new horizons, offering new ideas for research and study topics, ensuring the scientific progress in a certain field.

Note: This article was made in compliance with the General Data Protection Regulation No. 679/ 27 April 2016.

References

- Alămoreanu S., *Problematica expertizelor criminalistice – Note de curs pentru studii de master (Issues of forensic expertise - Course notes for master studies)*, Hamangiu Publishing House, Bucharest, 2013.
- Bercheșan V., Ruiu M., *Tratat de tehnică criminalistică (Treatise on forensic science)*, Little Star Publishing House, Bucharest, 2004.
- Cârjan L., *Tratat de Criminalistică (Treatise on Forensics)*, Pinguin Book Publishing House, Bucharest, 2005.
- Franț A. E., *Criminalistică – Curs universitar (Forensic Science - University Course)*, Universul Juridic Publishing House, Bucharest, 2018.
- Ionescu L., *Expertiza criminalistică a scrisului (Forensic handwriting expertise)*, C.H. Beck Publishing House, Bucharest, 2010.
- Ionescu L., Sandu D., *Identificarea criminalistică (Forensic identification)*, Scientific Publishing House, Bucharest, 1990.
- Ionescu L., *Expertiza criminalistică a scrisului (Forensic handwriting expertise)*, Junimea Publishing House, Iași, 1973.
- Marin M., Buzatu N., *Îndrumar de expertiză grafică (Graphic expertise guide)*, Ministry of Interior Publishing House I.G.P.R., Bucharest, 1996.

- Mircea I., *Criminalistica – Ediția a II-a (Forensic Science - Second Edition)*, Lumina Lex Publishing House, Bucharest, 2001.
- Popescu-Neveanu P., Zlate M., Crețu T., *Psihologie - manual pentru clasa a X-a (Psychology - textbook for the 10th grade)*, Didactic and Pedagogical Publishing House, R.A., Bucharest, 1998.
- Sandu D., *Falsul în acte (Forgery in documents)*, Dacia Publishing House, Cluj-Napoca, 1977.
- Stahl H., *Grafologia și expertizele în scrieri - Anonimul - Falsul (Graphology and Expertise in Writing - Anonymous – False)*, Cartea Românească S.A. Publishing House, Bucharest, 1930.
- Suciu C., *Criminalistică (Forensic Science)*, Didactic and Pedagogical Publishing House, Bucharest, 1972.
- Ștefănescu P., *În slujba vieții și a adevărului – vol. I - III (In the service of life and truth - vol. I – III)*, Medical Publishing House, Bucharest, 1984.
- Țiru G., Lăpăduși V., Nenov P. Z., *Dicționar Român de Criminalistică - român-englez (Romanian Dictionary of Forensics - Romanian-English)*, Triumph Printing House, Bucharest, 2010.
- Voinea D., Drăghici C., Necula I., *Categorii de urme care fac obiectul de studiu al tehnicii criminalistice (Categories of traces that are the object of study of the forensic science)*, H.G. Chimics S.R.L. Printing House, Bucharest, 2011.

Forensic architecture: A new dimension in Forensics

Arhitectura criminalistică: o nouă dimensiune a criminalisticii

Ancuța Elena Franț¹

Abstract: In this paper, we analyse a methodology of investigation which we think that it has all the features needed in order to be considered a new forensic domain, namely forensic architecture. We explore the origins of this new field and its current applications. This strategy of investigation was created and promoted by the team of the Forensic Architecture research agency, so we analyse the way that this team applies forensic architecture in finding evidence in real cases. We take into consideration what the creators of forensic architecture present as the defining characteristics of this methodology, in regard to the purpose of forensic architecture and to the techniques and the tactics used in order to reach that purpose. The declared aim of the research agency for using forensic architecture is, mainly, to address human rights violations, in the context of contemporary conflicts. Basically, forensic architecture uses advanced digital technics, which help to extract the maximum amount of information from all possible data, for example from street cameras. Forensic Architecture research agency also organises exhibitions, where evidence in exposed, in order to raise the public awareness towards human rights' violations. We sustain the idea that forensic architecture can expand its scope and can be separated from the context where it was originally developed and, thus, become an important forensic domain.

Keywords: Forensics, forensic architecture, human rights, contemporary conflicts, digital techniques

Rezumat: În această lucrare analizăm o metodologie de investigare despre care credem că are toate caracteristicile necesare pentru a fi considerată un nou domeniu criminalistic, și anume arhitectura criminalistică. Articolul explorează originile acestui nou domeniu și aplicațiile sale actuale. Această strategie de investigație a fost creată și promovată de echipa agenției de cercetare Forensic Architecture, motiv pentru care analizăm modul în care această echipă aplică arhitectura criminalistică în găsirea probelor în cazuri reale. În demersul nostru, cercetăm ceea ce creatorii arhitecturii criminalistice prezintă drept caracteristici definitorii ale acestei metodologii, adică scopul arhitecturii criminalistice și tehnicile și tacticile folosite pentru a atinge acest scop. Scopul declarat al agenției de cercetare Forensic Architecture pentru utilizarea arhitecturii criminalistice este, în principal, investigarea posibilelor încălcări ale drepturilor omului, în contextul conflictelor contemporane. Practic, arhitectura criminalistică folosește tehnici digitale avansate, care ajută la extragerea unei cantități maxime de informații din toate datele posibile, de exemplu din imaginile înregistrate de camerele video stradale. Agenția de

¹ Lecturer, PhD, Faculty of Law, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, e-mail: ancuta.frant@uaic.ro .

cercetare Forensic Architecture organizează și expoziții, unde sunt expuse dovezile găsite, pentru a sensibiliza publicul față de încălcarea drepturilor omului. Susținem ideea că arhitectura criminalistică își poate extinde domeniul de aplicare și poate fi separată de contextul în care a fost dezvoltată inițial și, astfel, să devină un domeniu criminalistic important.

Cuvinte-cheie: Criminalistică, arhitectură criminalistică, drepturile omului, conflict contemporan, tehnici digitale

1. Introducing the concept of forensic architecture

Throughout the years, Forensic Sciences have known a constant development. Until recently, it seemed that forensic directions of investigation have been, somehow, clearly formed, and that evolution will occur in the already established directions. Of course, this impression was wrong. It is in the nature of Forensic Sciences to always have the potential to develop in a totally new manner. After all, it is not the first time that Forensics brings into the light a radical change².

This paper analyses what it seems to be a new direction in forensic investigations, namely forensic architecture³. In the following lines, we will analyse the core concept of this new forensic domain, its applications, as well as the critics which have been addressed to forensic architecture. Our goal is to understand the basic principles which lie at the foundation of this new forensic field and to see its potential strengths, as well as its potential weaknesses. Overall, we want to find out if this new approach in forensic investigations is

² J. L. Peterson, A. S. Leggett, *The evolution of forensic science: Progress amid the pitfalls*, in *Stetson Law Review*, Vol. 36, Issue 3, 2007, pp. 621-660; M. Benecke, *A brief history of forensic entomology*, in *Forensic Science International*, Vol. 120, Issues 1-2, 2001, pp. 2-14, [Online] at [https://doi.org/10.1016/S0379-0738\(01\)00409-1](https://doi.org/10.1016/S0379-0738(01)00409-1) , retrieved 20.06.2022; P. J. Candilis, R. Martinez, *The Evolution of Forensic Psychiatry Ethics*, in *Psychiatric Clinics*, Vol. 44, Issue 4, 2021, pp. 571-578, [Online] at <https://doi.org/10.1016/j.psc.2021.08.001> , retrieved 20.06.2022; W. C. Thompson, J. Vuille, F. Taroni, A. Biedermann, *After uniqueness: The evolution of forensic science opinions*, in *Judicature*, Vol. 102, Issue 1, 2018, pp. 19-27; J. L. Valentine, L. K. Sekula, V. Lynch, *Evolution of Forensic Nursing Theory—Introduction of the Constructed Theory of Forensic Nursing Care: A Middle-Range Theory*, in *Journal of Forensic Nursing*, Vol. 16, Issue 4, 2020, pp. 188-198, [Online] at doi: 10.1097/JFN.0000000000000287 , retrieved on 02.06.2022; J. M. Wiersema, *Evolution of Forensic Anthropological Methods of Identification*, in *Academic Forensic Pathology*, Vol. 6, Issue 3, 2016, pp. 361-369, [Online] at <https://doi.org/10.23907/2016.038> , retrieved 20.06.2022.

³ *Forensic architecture* must not be confused with *architectural forensics*. Architectural forensics refers to the investigation of a built environment, in order to obtain information needed in a legal case or in another context, for example to identify the cause of damage of a building. For further details, see: S. A. A. Kubba, *Architectural Forensics*, published by McGraw-Hill Education – Europe, 2008; R. I. Leete, *What is Architectural Forensics?*, in *ArchDaily*, published June 18, 2022, [Online] at <https://www.archdaily.com/983759/what-is-architectural-forensics#> , retrieved 20.06.2022.

reliable and if it is worth to continue research, in order to enhance its content and, furthermore, its applicability.

2. The etymology of the term „forensic architecture”

In our quest to understand the content of this new forensic domain, the first step we take is to understand the etymology of the term. In one dictionary, *forensic* is defined as „connected with the scientific tests used by the police when trying to solve a crime”⁴. In the same dictionary, *architecture* is defined as „the art and the study of designing buildings”⁵. It results that forensic architecture means roughly the use of scientific tests, in the specific environment formed by buildings, in order to help judicial bodies to find the truth related to law infringement.

Revealing the etymologic meaning of the term leads to somehow surprising findings. At a first view, it may seem improper to connect Forensics and Architecture, in such a way that their connection to create a new, coherent, domain of study and practice. Forensics refer to the use of certain techniques and tactics, developed specifically to analyse the traces left by perpetrators. Of course, investigations (for example, crime scene investigations) often take place inside buildings or near buildings, which determine the investigators to take into account specific architectural features⁶. But the idea to start from architectural features, and to build upon them an investigative strategy is a new forensic approach.

3. The origins of forensic architecture

The concept of forensic architecture has been created by a team of researchers led by Eyal Weizman⁷. The year 2010 marks a milestone for this forensic domain, as Professor Weizman and his team have obtained a grant provided by the European Research Council (ERC), in order to expand their research on this field. According to the creators of this new forensic domain, „*Forensic architecture* is the name of an emergent academic field (...). It refers to the production and presentation of architectural evidence—relating to buildings, urban environments—within legal and political processes”⁸.

⁴ *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, Oxford University Press, 2020, [Online] at <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/> , retrieved 20.06.2022.

⁵ *Ibidem*.

⁶ For example, if a crime has been committed in a flat which has several rooms, the investigators must search in all rooms and use specific techniques and tactics (for example, specific photographic techniques), in order to perform a detailed search in all areas of the flat. If a crime has been committed in an open-space interior, for example in a sports hall, other kind of techniques and tactics will be used.

⁷ Eyal Weizman is Professor of Spatial and Visual Cultures at Goldsmiths, University of London. [Online] at <https://www.gold.ac.uk/visual-cultures/w-eizman/>, retrieved 20.06.2022.

⁸ [Online] at <https://forensic-architecture.org/about/agency> , retrieved 20.06.2022.

Apart from designating a forensic technique, the syntagm Forensic Architecture (with capital letters as initials) is also the name of a research agency, based at Goldsmiths, University of London⁹. The creators of forensic architecture actually carry on their activity through the work they perform at Forensic Architecture research agency. It results from the above-mentioned information that the term forensic architecture is used to appoint both a forensic domain and a research agency. This means that, at least now, forensic architecture as an investigative methodology and Forensic Architecture research agency have a very tight connection, being almost inseparable. Later in this paper we will address the possibility to separate the investigative methodology from the research agency.

As regards the methods used by forensic architecture, these consist mainly in an analysis of the architectural characteristics¹⁰, with the help of digital technologies. An important role is played by the analysis of the recordings made by street cameras, smartphones or other similar devices, which, due to their virtual omnipresence, can offer many information, which they record intentionally or unintentionally. Also, another characteristic is the fact that those who apply forensic architecture actually try to extract the maximum of information, even if this means to go beyond their scientific background. For example, if, in a certain case, they consider that an opinion of an expert in the effect of fluid dynamics is needed, they ask an opinion of such an expert¹¹. This means that an important feature of forensic architecture is, also, a constant search for all possible methods that could reveal the truth.

Furthermore, we highlight the fact that, according to its creators, forensic architecture is not only shaped by the techniques and tactics it uses. It is also defined by the *purpose* of using its specific methods. The use of forensic architecture is focused on „contemporary conflicts and human rights violations”¹², which are taking place „in urban areas, amongst homes and civilian neighbourhoods”¹³. The main concern for the promoters of forensic architecture consists in the fact that „the nature of urban war is such that parties in conflict wilfully blur the line between civilians and combatants”¹⁴. This means that forensic architecture is primarily focused on the cases where there have been violations of human rights and, more, the background of such violations consists in some kind of contemporary conflict.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Later in this paper we will try to analyse whether, in approaching forensic architecture, we can assign a broad meaning of the term *architecture*.

¹¹ For example, in the case of the tear gas in Plaza de la Dignidad, [Online] at <https://forensic-architecture.org/investigation/tear-gas-in-plaza-de-la-dignidad> , retrieved 20.06.2022.

¹² [Online] at <https://forensic-architecture.org/about/agency> , retrieved 20.06.2022.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

But what is „contemporary conflict” and what relation does it have with forensic architecture? In the following lines we will try to find at least a partial answer.

4. Forensic architecture and contemporary conflicts

Changes in social, political and economic aspects of society, which were abundant beginning with the middle of the XXth century, have brought in a shift in the way conflicts and war take place. The difference is not only in the technical or tactical means they use, but also in their scope. People realised quickly that changes have been made in regard to conflicts. The new kind of conflict has been named *contemporary conflict*.

In their effort to understand the characteristics of this new type of conflicts, scholars have advanced different definitions. Some argue that contemporary conflicts are, essentially, generated by clash between different ethnic groups, by need to gain control over resources, or by desire to obtain or to maintain personal wealth¹⁵. We can see that, in this view, the political factor is not considered a decisive agent. Others consider that, although the motives presented above do play a very important role in today`s conflicts, they cannot fully explain contemporary conflicts; they believe that, in order to have a better understanding of the present-day conflicts, we must also take into account the political interests, because war is, still, an instrument that ensures the achievement of political interests¹⁶. The view which considers that political interests are, in the present-day society, an important source for conflicts illustrate that the opinions of Clausewitz, which have shaped for a long period of time the way war was perceived, are still valued¹⁷. The idea that war is still an instrument for the political interests is sustained by studies which have analysed the conflicts going on in countries where the formal state structures have been destroyed (for example, in Liberia and Somalia). These studies point out that, even in these conflicts, where apparently the political factor was the least likely to have an impact, still had a political stake¹⁸.

As we can see, at the first glance, the creators of forensic architecture understand contemporary conflicts rather in a narrow sense. This conclusion results from the official presentation of forensic architecture, on the website of

¹⁵ I. Duyvesteyn, *Contemporary war: Ethnic conflict, resource conflict or something else?*, in *Civil Wars*, Vol. 3, Issue 1, 2007, pp. 92-116, [Online] at <https://doi.org/10.1080/13698240008402433> , retrieved 25.06.2022.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ G. Dimitriu, *Clausewitz and the politics of war: A contemporary theory*, in *Journal of Strategic Studies*, Vol. 43, Issue 5, 2020, pp. 645-685, [Online] at <https://doi.org/10.1080/01402390.2018.1529567> , retrieved 05.06.2022; R. Callum, *War as a Continuation of Policy by Other Means: Clausewitzian Theory in the Persian Gulf War*, in *Defence Analysis*, Vol. 17, Issue 1, 2001, pp. 59-72, [Online] at <https://doi.org/10.1080/07430170120041802> , retrieved 25.06.2022.

¹⁸ I. Duyvesteyn, *op. cit*.

Forensic Architecture agency¹⁹. As we have pointed out above, the creators of forensic architecture highlight that their activity is concerned with „contemporary conflicts and human rights violations”, which are committed with an ever-increasing rate in urban areas, contributing to the creation of a so-called urban war. They suggest that they are more concerned with the individual sufferings which occur in the so-called contemporary conflicts. This is why they focus on what seems to be the immediate cause for the damages caused to the individual, namely the ethnic/ideological conflicts or the injuries caused to the individual who wants to claim his or her natural rights. But this does not mean that they ignore political reasons, which are, however, hard or even impossible to ignore. Actually, there is the probability that, in many cases, there is a political factor, although it may be hidden under more visible and immediate reasons. And the creators of forensic architecture are fully aware of this, because, in another phrase from their online presentation, they explicitly say that their investigations aim at different kinds of human rights` violations, „including violence committed by states, police forces, militaries, and corporations”<sup>20</sup>. This means that, in fact, the view of forensic architecture`s creators on contemporary war is not narrow at all. On the contrary, they take into account the political factor, because at least violence committed by states can hardly be imagined without a political outcome. Our conclusion is actually supported by the official presentation of forensic architecture, where it is stated that forensic architecture is being used „within legal and political processes”²¹. This means that, when they refer to „contemporary conflicts”, the promoters of forensic architecture take into account the broad meaning of this term, which includes the political dimension.

Indeed, a certain limitation for forensic architecture exists in regard to the methods it uses, but this is not a weak spot, it just provides the content of forensic architecture, or, in other words, just shows how forensic architecture works. It actually creates the strength of this new forensic domain, which, as we have seen, relies on *specific methods*, in order to obtain significant results. And this specificity is not a weakness, because it provides greater accuracy.

5. The defining characteristics of forensic architecture

As we have pointed out above, the information provided by the promoters of forensic architecture reveals that forensic architecture uses specific methods, aimed at investigating certain categories of crimes. In order to have a clear image about this new investigation method, we will present the main characteristics of forensic architecture, the way they result from the official

¹⁹ As we have pointed out before, on the official website of Forensic Architecture research agency, the activity of this agency is described as the investigation of human rights violations, committed by different actors, like states, police forces, militaries and corporations. [Online] at <https://forensic-architecture.org/about/agency> , retrieved 20.06.2022.

²⁰ [Online] at <https://forensic-architecture.org/about/agency> , retrieved 20.06.2022.

²¹ *Ibidem*.

information disseminated by the creators of this new forensic domain. From this perspective, there are two categories of characteristics that define forensic architecture: the types of crime which are investigated through forensic architecture and the types of methods which are used. In our quest, we will try to see if we can expand the meaning of forensic architecture beyond the boundaries which apparently have been set by its creators.

5.1. The crimes investigated by forensic architecture

As highlighted by its creators, forensic architecture, applied by Forensic Architecture research agency, investigates specific crimes, which are generally defined as „human rights violations including violence committed by states, police forces, militaries, and corporations”²², in an effort to protect „communities and individuals affected by conflict, police brutality, border regimes and environmental violence”²³. In order to achieve their goals, the promoters of forensic architecture often form a partnership with different structures from the civil society, „from grassroots activists, to legal teams, to international NGOs and media organisations”²⁴.

Apart from the general description of the crimes investigated with forensic architecture methods, the creators of this new investigative method who work at the Forensic Architecture research agency have strict criteria in order to determine if a cause qualifies to be investigated by this agency. These criteria are: a). The issue must involve human rights or environmental aspects, which are not properly investigated by the states where the issue appeared; b). There must be a „spatial or architectural dimension”²⁵, so that the specific methods of forensic architecture can be applied. There is also an additional criterion, which states that the people from Forensic Architecture „...also aim to take on cases that offer (...) an opportunity to develop new research techniques”²⁶. In our opinion, as little detail is given in reference to this third criterion, we understand that this criterion can exist in dependence either with the both two previous criteria or with the second criterion. As the name of the investigative technique in question is *forensic architecture*, it results that the investigation performed under this label must always have something to do with architectural and spatial environment. This means that it is possible that a case does not meet the first criterion, being a case which does not involve human rights or environmental issues, but implies some architectural or otherwise spatial elements; in this case, experts in forensic architecture may accept to perform an investigation, if the case offers to the

²² *Ibidem.*

²³ *Ibidem.*

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem.*

specialists in forensic architecture the opportunity to discover and to perfect new investigative techniques²⁷.

The evidence gathered through forensic architecture has already had practical applications, as it was used in different legal cases, parliamentary inquiries and in citizen's tribunals and community assemblies. Also, the findings obtained through the use of forensic architecture were presented in exhibitions, in important cultural institutions. At the same time, forensic architecture has been presented in media²⁸.

5.2. The techniques and the tactics used by forensic architecture

The techniques and the tactics²⁹ involved in the investigations performed with forensic architecture methods share some common traits with those used in „classical” forensic investigations, but have some defining characteristics which highlight the specificity of forensic architecture. According to the official website of Forensic Architecture research agency, forensic architecture implies the use of „cutting-edge techniques in spatial and architectural analysis, open source investigation, digital modelling, and immersive technologies, as well as documentary research, situated interviews, and academic collaboration (...)”³⁰. Also, „3D animations, virtual reality environments and cartographic platforms”³¹ are being used.

Basically, the investigators analyse a certain environment and try to find if there is the possibility that photographs or audio-video recordings exist, namely if there is the possibility that some people or automated devices have done such recordings, and if so, to find the photographs and recordings. Also, a great importance is given to the witnesses, and the experts examine if such witnesses exist. At the same time, specialists in forensic architecture search for all possible information that could reveal the truth (for example, the air humidity, the speed of the wind or other meteorological circumstances). All the data

²⁷ This is one interpretation which can be given to the information existing on the official website of Forensic Architecture research agency. The third criterion, which refers to the commitment to engage in the development of investigative techniques, seems to be independent from the other two criteria, but it may be interpreted that it must be connected at least with architectural elements. Of course, it can be argued that the third criterion is almost always connected with the first one, as in almost all crimes there is a violation of human rights, in one form or another; but, according to the first criterion, forensic architecture addresses the cases of such violations *which are not effectively addressed by states*.

²⁸ [Online] at <https://forensic-architecture.org/about/agency> , retrieved 20.06.2022.

²⁹ Although, usually, the reference is made to forensic architecture *techniques*, we believe that we must not ignore the *tactical* component of forensic architecture. In the general framework of the theoretical structure of Forensic Sciences, there is a clear distinction between forensic techniques and forensic tactics. Of course, they often intertwine, until the point that it is difficult to separate them.

³⁰ [Online] at <https://forensic-architecture.org/about/agency> , retrieved 20.06.2022.

³¹ *Ibidem*.

gathered is further used in order to reconstruct the events and to analyse them, with the aim of finding what really happened³².

An innovative technique used in forensic architecture is the use of digital models as instruments for taking interviews with the persons who survived the acts of violence of which they were victims³³. Of course, this technique must be used in such a manner that it does not increase the psychological traumatic experience of the victims.

In order to properly apply the advanced technique used by forensic architecture, the team of specialists in this field include „architects, software developers, filmmakers, investigative journalists, artists, scientists and lawyers”³⁴. This abundance of highly specialised experts, with very different scientific background, really makes forensic architecture stand out from other forensic methods, and that is why this is one of the most important characteristics of this investigative procedure.

An interesting problem would be to establish if we can expand the methods which are explicitly presented as being used by forensic architecture. In other words, we want to find out if we can include within the means of forensic architecture methods which are not directly related to architectural features. Our quest starts from three premises. First, we have found out that the definition of the term architecture also includes an extended meaning. Second, in the activities performed by Forensic Architecture research agency there are some that are not directly related to the classical meaning of the term architecture. And third, the team of the Forensic Architecture research agency specifically refer to their openness to take on cases that offer „an opportunity to develop new research techniques”³⁵. In the following lines we will detail our argumentation.

As regards the broad meaning of the term architecture, we have found out that, apart from the well-established meaning, which is related to buildings and other spatial perspectives, *architecture* also means „the way something is built or made up”³⁶. This means that we can see forensic architecture as a method which tries to establish the way that certain action took place and certain results occurred, even if they are not directly related to buildings or some spatial features.

With reference to the second argument, we bring into discussion the fact that Forensic Architecture research agency has performed some activities which do not have a direct connection with what we commonly understand through the term „architecture”. For example, in the project called „Model Zoo”, the team worked on creating 3D Models of munitions and weapons, in order to offer the digital classifiers the opportunity to have a proper training, so they will be able to

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Dictionarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită), Academia Română, Institutul de Lingvistică, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

correctly identify such objects in future investigations³⁷. In this project, the team did not analyse buildings or spatial features, but has extensively examined different categories of munitions and weapons, using digital technologies. Still, the purpose of this project perfectly fits in the general frame of Forensic Architecture research agency, which basically aims to reveal the truth in certain cases where human rights have been violated. This is because an automated recognition of the type of munitions and weapons that have been used in a certain case can be of a great importance in solving a case.

The third argument, which we have already exposed, strengthens the second one, by revealing that Forensic Architecture research agency has fixed as a principle to carry out activities which have the potential to develop the state-of-the-art. It follows that, in the quest for new techniques, there must not be a direct connection to what we commonly understand when we think about architecture. It is important that the activity helps to understand the „architecture” (in the broad meaning) of a certain thing or situation, so that, in the end, when all the pieces of the puzzle are assembled, people can learn the truth.

5.3. Is forensic architecture a forensic methodology?

The information presented above shows that forensic architecture has all the features needed to designate it as a forensic methodology. This conclusion comes from the fact that forensic architecture is circumscribed to certain type of crimes and/or to certain circumstances and uses specific technical and tactical methods, which is exactly the definition of a forensic methodology. We believe that, no matter what we think about its present-day form, forensic architecture reveals itself as an important new direction in Forensics (despite the criticism). In our view, forensic architecture has even a greater potential. In the following lines we will explain our opinion.

We can notice that the technical and the tactical approach of forensic architecture, as described by its creators, can also be applied in other cases than those which can be included in the category of „contemporary conflict”. For example, in the investigation of a crime which cannot be included in this category, it would also be useful to use forensic architecture’s methods. Of course, one can argue that at least *some* of the methods used by forensic architecture are already being used in other types of cases, and this is true. For example, searching for audio-video files, which may contain the recording of a crime, in the smartphones of the witnesses is a method which is applied whenever is possible, in a virtually countless number of cases. This approach is often used by investigators who have a general specialisation or who are specialists in a specific forensic domain. But the investigators usually do not have the same vision as a forensic architecture specialist has. This means that we can reasonably think that, in many cases, it would be useful to have a specialist in

³⁷ [Online] at <https://forensic-architecture.org/investigation/model-zoo> , retrieved 25.06.2022.

forensic architecture who can analyse the crime scene from a specific perspective. At a crime scene investigation, this specialist could stay away from the „usual” forensic activities, and focus only on those directions emphasised by forensic architecture. He or she could only search for what the environment (understood in a broad meaning) has to offer, in order to extract the maximum amount of information related to the investigated case.

The reasoning presented above entitles us to sustain that it would be very useful to apply forensic architecture in any case it is needed, not only in the categories initially considered by its creators. This would not affect the initial frame where forensic architecture was developed, as forensic architecture could further be used to investigate crimes committed in the so-called „contemporary conflicts”. But, at the same time, a *general forensic architecture* could be developed, in order to apply the innovations of forensic architecture to the crimes which are not included in the initial categories.

6. How forensic architecture actually works: real cases

In order to have a better understanding of what forensic architecture is, we will rely on the presentation of several cases, where forensic architecture has been used.

One of the cases where forensic architecture was used refers to an incident which took place in 2019, in Plaza de la Dignidad, in Santiago de Chile. The incident which was investigated consists in the use of great quantities of chemical agents (like tear gas) by the police, against peaceful protesters. The experts in forensic architecture used several techniques, including 3D Modelling, Geolocation, Fluid Dynamics, Synchronisation³⁸ and Open source intelligence³⁹. An important source for information was a camera which was installed on a building. A method of automated video analysis was used, in order to determine the extent of the tear gas clouds, which helped to locate each gas canister that was used. Fluid dynamics helped to understand the dynamics of the toxic cloud. Also, meteorologic information (temperature, humidity, wind) was used in order to establish the level of toxic substances in air, at the ground level and in the river which flows near the scene of the investigated actions. The evidence suggested

³⁸ *Synchronisation* refers to the technique that enables researchers to establish the exact relation between two or more pieces of evidence which consist in audio-visual recordings. This is done by establishing when one action begins, relative to another. An important element in applying this technique is finding visual or audio clues (namely visual or audio elements which stand out, so it is easier to relate one element to another). For further details, see the explanation [Online] at <https://forensic-architecture.org/methodology/synchronisation>, retrieved 26.06.2022.

³⁹ *Open source intelligence* (abbreviated OSINT) refers to information gathered from sources which are publicly available. For further details, see A. S. Hulnick, *The Dilemma of Open Sources intelligence: Is OSINT Really Intelligence?*, in L. K. Johnson (ed.), *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, Oxford University Press, 2010, pp. 229-241, [Online] at <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195375886.003.0014>, retrieved 26.06.2022.

that police forces used 596 tear gas canisters and that the level of toxicity far exceeded the official safe-limit. All these have pointed out that the activities of the police have put in serious risk the health of the protesters, as well as causing a dangerous rise of toxicity in the environment⁴⁰.

In another case, the experts in forensic architecture have analysed the practice of abandoning refugees who try to come across the Aegean Sea, which is against international protocols. Since February 2020, Greece has been accused with using this method, named „drift-back”, but has denied the guilt. Forensic Architecture agency has begun its research in partnership with other institutions concerned with human rights` protection, for example Amnesty International Crisis Evidence Lab. The methods used are diverse, and include 3D Modelling, Geolocation, Ground truth⁴¹, Data mining⁴², Fieldwork, Fluid Dynamics, Open source intelligence, Pattern Analysis⁴³, Remote Sensing⁴⁴, Software development. Forensic Architecture research agency has created an online platform designed specifically to present in a highly organised manner the relevant information obtained so far⁴⁵. The investigation is still in progress. Until this moment, Forensic Architecture research agency points out that there is significant

⁴⁰ [Online] at <https://forensic-architecture.org/investigation/tear-gas-in-plaza-de-la-dignidad> , retrieved 27.06.2022.

⁴¹ *Ground truth* refers to the technique of connecting the results of a computational or digital process (for example, Satellite image analysis) to a precisely-determined location on the globe. This technique works by comparing measurable information on the ground (for example, GPS coordinates), to the contents of the digital process. For further details, see D. Kondermann, *Ground truth design principles: an overview*, VIGTA '13: Proceedings of the International Workshop on Video and Image Ground Truth in Computer Vision Applications, July 2013, Article No. 5, pp. 1–4, [Online] at <https://doi.org/10.1145/2501105.2501114> , retrieved 27.06.2022.

⁴² *Data mining* refers to the technique of creating a database by extracting information from text or video documents of multiple formats. For further details, see R. J. Roiger, *Data Mining: A Tutorial-Based Primer*, 2nd Edition, Chapman and Hall/CRC Imprint, New York, 2017, [Online] at <https://doi.org/10.1201/9781315382586> , retrieved 27.06.2022.

⁴³ *Pattern analysis* refers to the identification of the wider category where an incident belongs, based on the general assumption that, usually, individual incidents share traits with other similar incidents. The identification of recurrent traits may indicate that a certain action is practiced systematically. For further details, see W. R. Howard, *Pattern Recognition and Machine Learning*, in *Kybernetes*, Vol. 36, Issue 2, 2007, p. 275, [Online] at <https://doi.org/10.1108/03684920710743466> , retrieved 27.06.2022.

⁴⁴ *Remote Sensing* refers to remote data, for example data gathered by satellites or other aerial sources of information (like planes or drones). This technique is necessary especially in those cases where the investigators do not have access to the crime scene. For further details, see G. Camps-Valls, *Machine learning in remote sensing data processing*, 2009 IEEE International Workshop on Machine Learning for Signal Processing, 2009, pp. 1-6, [Online] at doi: 10.1109/MLSP.2009.5306233, retrieved on 27.06.2022.

⁴⁵ The platform can be accessed [Online] at <https://aegean.forensic-architecture.org/> , retrieved 28.06.2022.

evidence which proves that Greek authorities do practise the „drift-back” method⁴⁶.

In the case of the killing of Zineb Redouane, Forensic Architecture research agency had to investigate the circumstances referring to the death of a woman, aged 80, who died after she was struck in the face by a tear gas grenade, while she was standing at the window of her apartment, placed at the fourth floor of a building in Marseille, France. The incident took place while the police tried to keep under control the protest of the so-called „les gilets jaunes” (the yellow vests), in 2018. The methodology used by the investigators included the use of 3D Modelling, Image Complex⁴⁷ and Synchronisation. While the official investigation showed that no person was guilty, the Forensic Architecture investigation led to finding pieces of evidence which point out that there has been a violation of the rules of using tear gas grenades by the police⁴⁸.

The three cases presented above clearly illustrate the way forensic architecture is used in carrying on the investigations. We have seen that there are many techniques which, basically, try to extract as much information as possible from the gathered data, even when information is really scarce. The use of digital analyses proves to be essential.

Beyond the techniques and the tactics which are used to perform the investigation, in reaching its aim Forensic Architecture research agency also uses certain unconventional methods. We do not refer to the actual investigation, but to what Forensic Architecture research agency does *after* it gathers information related to a case. After finding evidence, the agency tries to bring the data into people`s attention, in an effort to raise awareness towards the seriousness of the facts. For this purpose, Forensic Architecture research agency organises exhibitions where it exposes the evidence and uses media, in order to disseminate its findings⁴⁹.

This approach is, indeed, a new way to see Forensics and the purpose of the evidence it gathers. Usually, Forensics is being used in official investigations, in order to help solving a legal case. Although it sometimes cooperates with official institutions, Forensic Architecture research agency seems to have a larger purpose than to solve a certain case. This purpose is to let all people know what

⁴⁶ [Online] at <https://forensic-architecture.org/investigation/drift-backs-in-the-aegean-sea> , retrieved 28.06.2022.

⁴⁷ *Image Complex* refers to a technique that uses individual pieces of evidence within digital architectural models. This enables investigators to establish an accurate time-space coordination between the individual pieces of evidence. The method is particularly useful when the incident is only partial recorded with video or audio devices. For further details, see the explanation [Online] at <https://forensic-architecture.org/methodology/image-data-complex> , retrieved 28.06.2022.

⁴⁸ [Online] at <https://forensic-architecture.org/investigation/the-killing-of-zineb-redouane>, retrieved 28.06.2022.

⁴⁹ [Online] at <https://forensic-architecture.org/programme/exhibitions> , retrieved 28.06.2022.

really happened. We believe that this initiative is, in itself, praiseworthy, because, if society becomes aware of the bad deeds that are being committed, we can hope for a change for the better.

7. Criticism to Forensic Architecture research agency. The effects on the forensic architecture methodology

Despite the spectacular nature of forensic architecture as an investigative method and, we would say, *independently* from the intrinsic characteristics of this new methodology, criticism has been addressed to the Forensic Architecture research agency, the institution which, as we have already shown, is the main user of forensic architecture, as it is defined on the official website of the research agency.

The criticism refers to the fact that some results obtained by the team of the Forensic Architecture research agency seem to be biased, as they are in accordance with the views which have been constantly shown by the team, as the critics claim. The main accusation is that Forensic Architecture agency, when it had analysed incidents involving Israel, had a steady anti-Israel attitude, which resulted in gathering evidence that always proved the guilt of Israel⁵⁰.

In this paper, we do not want to go further into this controversy. We are primarily interested in forensic architecture as a method of investigation. However, we wonder if the criticism on Forensic Architecture research agency has somehow cast a shadow on the reliability of forensic architecture as an investigative methodology.

Analysing the content of the critics which have been addressed to Forensic Architecture research agency, we have seen that it has been expressed the opinion that Forensic Architecture research agency is considered „a pseudo-research project that consistently generates analyses that are inaccurate, misleading, and blatantly prejudiced”⁵¹. We notice that the criticism is aimed at the Forensic Architecture research agency, not at forensic architecture as an investigative method. Of course, the criticism falls also upon the methodology used by Forensic Architecture research agency, namely forensic architecture. However, while the target of the critics is the result, we could not find so far a scientific explanation justifying why it is considered that the investigations led by Forensic Architecture research agency are flawed. The only explanation that we have found out is related to the members of the team working at the Forensic Architecture research agency (mainly Eyal Weizman), whose background seems to reveal a biased position.

As regards forensic architecture as an investigative methodology, we believe that the information provided so far by Forensic Architecture research

⁵⁰ [Online] at https://www.ngo-monitor.org/reports/amnesty_s_war_on_israel_accusations_of_unlawful_killings_without_evidence/, retrieved 29.06.2022.

⁵¹ [Online] at <https://www.ngo-monitor.org/ngos/forensic-architecture/>, retrieved 29.06.2022.

agency, as well as the already established use of digital technics in contemporary Forensics point out that forensic architecture has the potential needed in order to be considered as an independent investigative methodology.

8. Conclusions

Undoubtedly, the development of forensic architecture shows that the present-day reality needs complex methods of investigation. The name of this new forensic domain captures an essential aspect of the contemporary society, namely the fact that our actions are almost always related to a certain type of human-built environment. Anyway, we have shown that we can assign a broad meaning to the word *architecture*, which means that we can expand the applicability of forensic architecture to virtually any case where its key-features are needed. In spite of all criticism, it cannot be denied that forensic architecture can lead to significant results, which can be logically-sustained. This means that forensic architecture really has the potential to offer an important help in search for evidence. The fact that this forensic domain is just in its infancy makes us believe that it will develop into an important field in Forensic Sciences and that it will improve over time. Also, the great potential of this investigative domain makes us hope that it will be established as a distinct forensic methodology, independent from the entity that has created it, namely the Forensic Architecture research agency. Of course, this would not diminish the merits of its creators.

Apart from what we have said above, we believe that forensic architecture is also important because it shows that Forensics is a continuously changing field, which does not get stuck in the limitations of the present, but goes on, in search for the truth. This is an important feature, which makes us hope that, in the future, Forensic Sciences will find the needed resources in order to adapt and to offer the best solutions to fight against crimes, in our ever-changing society.

References

- Benecke M., *A brief history of forensic entomology*, in Forensic Science International, Vol. 120, Issues 1-2, 2001, pp. 2-14, [https://doi.org/10.1016/S0379-0738\(01\)00409-1](https://doi.org/10.1016/S0379-0738(01)00409-1) , [Online].
- Callum R., *War as a Continuation of Policy by Other Means: Clausewitzian Theory in the Persian Gulf War*, in Defence Analysis, Vol. 17, Issue 1, 2001, pp. 59-72, <https://doi.org/10.1080/07430170120041802> , [Online].
- Camps-Valls G., *Machine learning in remote sensing data processing*, 2009 IEEE International Workshop on Machine Learning for Signal Processing, 2009, pp. 1-6, doi:10.1109/MLSP.2009.5306233, [Online].
- Candilis P. J., Martinez R., *The Evolution of Forensic Psychiatry Ethics*, in Psychiatric Clinics, Vol. 44, Issue 4, 2021, pp. 571-578, <https://doi.org/10.1016/j.psc.2021.08.001> , [Online].
- Dimitriu G., *Clausewitz and the politics of war: A contemporary theory*, in Journal of Strategic Studies, Vol. 43, Issue 5, 2020, pp. 645-685, <https://doi.org/10.1080/01402390.2018.1529567>, [Online].

- Duyvesteyn I., *Contemporary war: Ethnic conflict, resource conflict or something else?*, in Civil Wars, Vol. 3, Issue 1, 2007, pp. 92-116, <https://doi.org/10.1080/13698240008402433>, [Online].
- Howard W. R., *Pattern Recognition and Machine Learning*, in Kybernetes, Vol. 36, Issue 2, 2007, p. 275, <https://doi.org/10.1108/03684920710743466>, [Online].
- Hulnick A. S., *The Dilemma of Open Sources intelligence: Is OSINT Really Intelligence?*, in L. K. Johnson (ed.), *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, Oxford University Press, 2010, pp. 229-241, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195375886.003.0014>, [Online].
- Kondermann D., *Ground truth design principles: an overview*, VIGTA '13: Proceedings of the International Workshop on Video and Image Ground Truth in Computer Vision Applications, July 2013, Article No. 5, pp. 1-4, <https://doi.org/10.1145/2501105.2501114>, [Online].
- Kubba S. A. A., *Architectural Forensics*, Published by McGraw-Hill Education – Europe, 2008
- Leete R. I., *What is Architectural Forensics?*, in ArchDaily, published June 18, 2022, [Online].
- Peterson J. L., Leggett A. S., *The evolution of forensic science: Progress amid the pitfalls*, in Stetson Law Review, Vol. 36, Issue 3, 2007, pp. 621-660.
- Roiger R. J., *Data Mining: A Tutorial-Based Primer*, 2nd Edition, Chapman and Hall/CRC Imprint, New York, 2017, <https://doi.org/10.1201/9781315382586>, [Online].
- Thompson W. C., Vuille J., Taroni F., Biedermann A., *After uniqueness: The evolution of forensic science opinions*, in Judicature, Vol. 102, Issue 1, 2018, pp. 19-27
- Valentine J. L., Sekula L. K., Lynch V., *Evolution of Forensic Nursing Theory - Introduction of the Constructed Theory of Forensic Nursing Care: A Middle-Range Theory*, in Journal of Forensic Nursing, Vol. 16, Issue 4, 2020, pp. 188-198, doi: 10.1097/JFN.0000000000000287, [Online].
- Wiersema J. M., *Evolution of Forensic Anthropological Methods of Identification*, in Academic Forensic Pathology, Vol. 6, Issue 3, 2016, pp. 361-369, <https://doi.org/10.23907/2016.038>, [Online].
- ****Oxford Advanced Learner's Dictionary*, Oxford University Press, 2020, [Online].

Evaluarea carențelor actului de justiție: studiu de caz¹

Assessment of the deficiencies of the justice act: case study

Irina Iacub²

Rezumat: Studiul este axat pe o analiză detaliată a unei cauze civile în baza actelor de dispoziție ale instanței de judecată (de fond și de apel) în vederea aprecierii calității actului de justiție înfăptuit. Scopul urmărit ține de argumentarea ipotezei conform căreia calitatea actului de justiție depinde de modul în care este realizată și argumentată admiterea sau respingerea acțiunii de către judecător, de identificarea corectă a legii și aplicarea efectivă a acesteia la soluționarea litigiului, cu respectarea legalității și a dreptului la un proces echitabil al justițiabililor, de modul de realizare a controlului judiciar și de corectare a erorilor judiciare.

Cuvinte-cheie: justiție, act de justiție, instanță de judecată, instanță de fond, instanță de apel, calitatea actului de justiție, carențele actului de justiție, pacient, reclamant, instituție medicală, pârât

Abstract: The study focuses on a detailed analysis of a civil case based on court orders (merits and appeals) in order to assess the quality of the act performed. The aim is to argue that the quality of the act of justice depends on the manner in which the admission or rejection of the action by the judge is carried out and argued, the correct identification of the law and its effective application in resolving the dispute, while respecting the law and the right to a fair trial of litigants, the manner of conducting judicial review and the correction of judicial errors.

Keywords: justice, act of justice, court, court of first instance, court of appeal, quality of the act of justice, shortcomings of the act of justice, patient, plaintiff, medical institution, defendant

1. Preliminarii

În perioada contemporană, calitatea actului de justiție a devenit un subiect predilect pentru doctrina juridică din Republica Moldova³, dar și pentru

¹ Studiu realizat în cadrul proiectului de cercetare instituțional: 20.80009.1606.05 – „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană” (CAJDPM) (pentru 2020-2023).

² Doctor în drept, Conferențiar univ. interimar la Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată (Chișinău), Cercetător științific în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (Republica Moldova), e-mail: irinaiacub@mail.ru

societatea civilă, care monitorizează pulsul justiției și impactul acesteia asupra societății.

Multitudinea strategiilor aprobate și implementate în ultimii ani la nivelul statului în vederea reformării și optimizării sectorului justiției, au reiterat printre altele și problema calității actului justiției moldovenești și au conturat măsuri concrete menite să contribuie la optimizarea acesteia. Din păcate, până la acest moment, efectul acestor măsuri nu s-a resimțit, întrucât și în prezent avem parte de hotărâri judecătorești prin care se sfidează nu numai logica raționamentului juridic, ci și însăși buchia și spiritul legii.

Cu regret, implementarea acestora nu a dat roadele scontate, iar Curtea Europeană a Drepturilor Omului continuă în mod pronunțat să cenzureze „dreptatea făcută de justiția moldovenească”, fapt ce denotă nu doar nivelul scăzut al profesionalismului judecătorilor moldoveni, dar și o lipsă acută de responsabilitate din partea acestora în raport cu actul justiției înfăptuit și justițiabilii deserviți.

Pe cale de consecință, rămâne în continuare actuală întrebarea-cheie – *cum asigurăm calitatea actului justiției?* În opinia noastră, această problemă necesită a fi abordată nu la general, la nivel de sistem, ci cazuistic, la nivel de act judecătoresc sau act de înfăptuire a justiției (*hotărârea judecătorească* fiind apreciată în doctrină ca „cel mai important act al justiției”⁴). Logica e simplă, evaluarea juridică a actelor judecătorești oferă posibilitatea de a aprecia profesionalismul judecătorului care le-a pronunțat, imparțialitatea și modul în care acesta a respectat legea în procesul de înfăptuire a justiției și, pe cale de consecință, ar permite corectarea erorilor judiciare admise și, eventual, tragerea sa la răspundere în cazul în care se constată abateri de la buchia legii. Evident, se poate reproșa în acest caz că judecătorii sunt evaluați periodic, ocazie cu care se și verifică actele judecătorești pe care le pronunță fiecare. Poate că în realitate situația este așa, dar cum în acest caz se explică totuși funcționarea nestingherită sau chiar promovarea judecătorilor care admit în procesul de examinare a cauzelor și în soluțiile pronunțate grave abateri de la norma de drept material și procedural? Mai mult, este revoltător că asemenea acte judecătorești sunt aprobate/menținute și la cel mai înalt nivel – de către Curtea Supremă de Justiție, care are un obicei destul de nociv de a declara inadmisibilitatea cererilor de recurs pe temeuri strict formale, fără a se obosi să aprecieze în ce măsură instanțele ierarhic inferioare au fost corecte în asigurarea legalității procesului judiciar desfășurat și a dreptului la un proces echitabil garantat participanților în proces.

³ M. Poalelungi, *Calitatea soluțiilor judecătorești și unificarea practicii judiciare – restanțe și priorități ale sistemului judecătoresc*, Discurs prezentat în cadrul Adunării Generale a Judecătorilor din 15.02.2013, [Online] la <http://ajm.md/public/2013/02/15/discursul-presedintelui-curtii-supreme-de-justitie-dlui-mihai-poalelungi-la-adunarea-generalaa-judecatorilor-din-15-02-2013-calitatea-solutiilor-judecatoresti-si-unificarea-practicii-judiciare/>, accesat 15.06.2022.

⁴ I. Leș, *Tratat de drept procesual civil*, Vol. I, Editura Universul Juridic, București, 2014, p. 906.

Plecând de la cele menționate, în vederea susținerii necesității evaluării juridice a actelor de dispoziție pronunțate de instanțe pentru a aprecia și optimiza calitatea actului de justiție înfăptuit, profesionalismul și responsabilitatea judecătorilor de la care acesta parvine, ne propunem în cele ce urmează să încercăm a realiza o astfel de evaluare a unei hotărâri judecătorești pronunțate într-o cauză civilă concretă și a deciziei instanței de apel care a menținut-o, cu scopul de a prezenta un model concret în care este înfăptuită justiția, a elucida carențele și abaterile concrete admise de către instanțele de la ambele nivele, pentru ca într-un final să argumentăm ipoteza conform căreia calitatea actului de justiție nu depinde de admiterea sau respingerea acțiunii de către instanță și menținerea hotărârilor în ordine de atac, ci de modul în care este realizată/argumentată (motivată⁵) admiterea sau respingerea acțiunii, de identificarea corectă a legii și aplicarea efectivă a acesteia la soluționarea litigiului, cu respectarea legalității și dreptului la un proces echitabil al justițiabililor, de modul de realizare a controlului judiciar și de corectare a erorilor judiciare (văzute fiind ca *vicii deosebit de grave* ale actului de justiție⁶).

2. Datele speței

Ca obiect de analiză pentru prezentul demers analitic am selectat o cauză civilă⁷ distinctă, intentată (în anul 2020) la cererea unui pacient față de o instituție medicală (publică) cu atragerea în calitate de intervenient accesoriu a medicului (angajat al instituției), în cadrul căreia, ca urmare a tratamentului medical administrat, acesta a suportat un prejudiciu biologic – o vătămare gravă a sănătății sub forma pierderii definitive a auzului la ambele urechi. Ca urmare, pacientul a acționat în judecată instituția medicală solicitând repararea prejudiciului material (acoperirea cheltuielilor pentru întreținerea implanturilor auditive pe o perioadă de 3 ani) și compensarea cheltuielilor de judecată.

Specificul cauzei rezidă în faptul că acțiunea civilă declanșată de către pacient în 2020 este una repetată. Anterior (în anul 2012), acesta a mai intentat o acțiune civilă contra aceluiași pârât (instituția medicală), cu același obiect (prejudicierea sănătății) și în baza acelorași temeuri, prin care a solicitat repararea prejudiciului material (inclusiv, costul întreținerii implanturilor auditive pe o perioadă de 3 ani), moral și compensarea cheltuielilor de judecată, acțiune ce a

⁵ I. Iacub, *Motivarea hotărârilor judecătorești – garanție fundamentală a calității actului de justiție*, în *Relații Internaționale Plus*, nr. 2/2020, pp. 102-108.

⁶ I. Iacub, S. Carp, *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*, în *Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene - materiale ale Conferinței Științifice Internaționale din 22-23 martie 2019*, Editura Iulian, Chișinău, 2019, pp. 21-27.

⁷ Toate datele cauzei civile au fost depersonalizate/modificate în vederea respectării legislației cu privire la protecția datelor cu caracter personal.

fost admisă de instanța de fond (prin Hotărârea din 2017⁸, rămasă definitivă și irevocabilă) și menținută de instanțele ierarhic superioare.

Motivul înaintării acțiunii ulterioare (din anul 2020) l-a constituit expirarea perioadei de 3 ani pentru care instituția medicală pârâtă a acoperit cheltuielile de întreținere a implanturilor auditive (în sumă de 162 000 lei), pacientul-reclamant solicitând obligarea acesteia la plata repetată a întreținerii (despăgubirilor materiale) încă pentru 3 ani (deci, încă 162 000 lei).

Ca urmare, constatăm că acțiunea civilă ulterioară prezintă un specific aparte, de care trebuia să țină cont instanța de judecată pentru soluționarea justă și legală a cauzei. În cele ce urmează, propunem să vedem cum s-au desfășurat lucrurile și cum s-a împlinit justiția pe caz (ținând cont atât de actele de dispoziție ale instanței de judecată, cât și de actele de dispoziție ale părților în proces).

3. Argumentele admiterii acțiunii de către instanța de fond

Inițial, precizăm că instanța de fond a admis acțiunea pacientului-reclamant, obligând instituția medicală pârâtă la plata repetată a sumei de 162 000 lei pentru întreținerea implanturilor auditive pentru o altă perioadă de 3 ani.

Principalele argumente invocate de către instanța de fond pentru admiterea acțiunii sunt următoarele⁹:

- „.... repararea prejudiciului cauzat pe o perioadă de 3 ani, nu împiedică adresarea repetată a persoanei pentru repararea prejudiciului, în cazul în care acesta este perpetuu, iar persoana este pusă în situația de a suporta în continuare prejudiciul” (pct. 56);

- „.... temeiul răspunderii delictuale este stabilit printr-o hotărâre judecătorească definitivă și irevocabilă, iar efectele delictului este perpetuu și ireversibil, fapt ce îl pune pe reclamant în situația de a suporta cheltuieli suplimentare, care necesită a fi reparate” (pct. 58);

- „instanța de judecată nu poate reține argumentul reprezentantului pârâtului, potrivit căruia, acesta a reparat prejudiciul integral stabilit prin hotărâre judecătorească, or efectele delictului civil continuă și prejudiciul material este cauzat în continuare” (pct. 60).

Argumentele în cauză reflectă în esență motivul principal invocat de către pacientul-reclamant (în cererea sa de chemare în judecată), conform căruia¹⁰: „... odată cu scurgerea termenului de 3 ani, pentru instituția medicală pârâtă apare din nou obligația de a achita plata pentru întreținerea implanturilor auditive”.

Suplimentar la argumentele sale, instanța de fond a invocat următorul cadru juridic substanțial: art. 17¹¹ și art. 19¹² din *Legea ocrotirii sănătății* nr.

⁸ Hotărârea Judecătoriei Chișinău /sediul Central/ din 31 martie 2017 (dosar nr. 2-4914/12).

⁹ Hotărârea Judecătoriei Chișinău /sediul Centru/ din 1 noiembrie 2021 (dosar nr. 2-20135/21).

¹⁰ Cererea de chemare în judecată din 23 octombrie 2020.

¹¹ „Articolul 17: Dreptul la asigurarea sănătății: (1) Locuitorii republicii au dreptul la asigurarea sănătății, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex, apartenență socială și

411/1995¹³; art. 5 lit. q)¹⁴ din *Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului* nr. 263/2005¹⁵ și art. 2034 alin. (3)¹⁶, art. 2039¹⁷ și art. 1998 alin. (4)¹⁸ din *Codul civil al Republicii Moldova*¹⁹ (în continuare CC al RM).

religie. (2) Acest drept este asigurat prin păstrarea fondului genetic al țării, prin crearea de condiții de viață și muncă, prin garantarea unei asistențe medicale calificate, acordate în conformitate cu exigențele medicinei moderne, precum și prin apărarea juridică a dreptului la ocrotirea sănătății și la repararea prejudiciului cauzat sănătății. (3) Păstrarea fondului genetic al țării este garantată printr-un complex de măsuri de asigurare a sănătății populației, prin prevenirea îmbolnăvirilor, dezvoltarea potențialului economic, social și cultural al republicii, prin salubritatea mediului înconjurător. În acest scop se efectuează, la nivel interdepartamental, investigații fundamentale și aplicate privitoare la starea fondului genetic în dependență de situația ecologică, se iau măsuri de profilaxie și de tratament pentru persoanele cu anomalii congenitale de dezvoltare și patologii, se prognozează tendințele de schimbare a tipului genetic al omului.”

¹² „Articolul 19. Dreptul la repararea prejudiciului adus sănătății: (1) Orice persoană are dreptul la repararea prejudiciului adus sănătății de factori nocivi generați prin încălcarea regimului antiepidemic, regulilor și normelor sanitar-igienice, de protecție a muncii, de circulație rutieră, precum și de acțiunile, rău intenționate ale unor alte persoane. (2) Persoana poate ataca acțiunile și hotărârile nelegitime ale organelor de stat și ale factorilor de decizie care i-au prejudiciat sănătatea. (3) Pacienții, organele de asigurare medicală au dreptul la repararea prejudiciilor aduse pacienților de instituțiile medico-sanitare prin nerespectarea normelor de tratament medical, prin prescrierea de medicamente contraindicate sau prin aplicarea de tratamente necorespunzătoare care agravează starea de sănătate, provoacă dizabilitate permanentă, periclitează viața pacientului sau se soldează cu moartea lui. (4) Dacă îmbolnăvirile și traumele sînt generate de încălcarea regulilor de protecție a muncii, regulilor de circulație rutieră, a ordinii de drept, de abuzul de băuturi alcoolice, de folosirea substanțelor stupefiante și toxice, precum și de încălcarea flagrantă a regimului de tratament, organele de asigurare medicală pot percepe, conform legii, persoanelor vinovate costul asistenței medicale.”

¹³ *Legea ocrotirii sănătății nr. 411 din 28.03.1995*, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 34 din 22.06.1995 (modificată prin Legea nr. 116 din 16.09.2021).

¹⁴ „Articolul 5. Drepturile pacientului: *Pacientul are dreptul la:* (...) q) despăgubire a daunelor aduse sănătății, conform legislației.”

¹⁵ *Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului nr. 263 din 27.10.2005*, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 176-181 din 30.12.2005 (modificată prin Legea nr. 175 din 11.11.2021).

¹⁶ „Articolul 2034. Reparația prejudiciului cauzat prin vătămare a integrității corporale sau prin altă vătămare a sănătății ori prin deces: (...) (3) La cererea persoanei îndreptățite de a primi despăgubiri pentru prejudiciul cauzat prin vătămare a integrității corporale sau prin altă vătămare a sănătății ori prin deces, instanța de judecată poate stabili, dacă există motive întemeiate, ținînd cont de posibilitățile persoanei responsabile, achitarea despăgubirilor în formă de plată unică pentru o perioadă de cel mult 3 ani.”

¹⁷ „Articolul 2039. Excluderea sau limitarea răspunderii prin act juridic: (1) Sub sancțiunea nulității absolute, răspunderea pentru cauzarea intenționată a prejudiciului nu poate fi exclusă sau limitată. Dispozițiile art. 1998 alin. (4) rămîn aplicabile. (2) Sub sancțiunea nulității absolute, răspunderea pentru cauzarea din culpă gravă a prejudiciului nu poate fi exclusă sau limitată în privința vătămării integrității corporale sau altei vătămări a sănătății ori a decesului, precum și în alte cazuri în care excluderea sau

Analizând argumentele instanței de fond formulate pentru admiterea acțiunii, constatăm că acestea nu sunt relevante, suficiente și nici întemeiate juridic corect (normele invocate nefiind relevante soluționării cauzei). Mai mult, aceste argumente sunt contrare legislației în vigoare (moment la care ne vom referi și în cele ce urmează). Ca urmare, a fost logică contestarea unei astfel de hotărâri în instanța de apel, pentru realizarea unui control judiciar și remedierea erorilor judiciare admise de instanța de fond. Dar nu a fost să fie, deoarece instanța de apel a menținut hotărârea instanței de fond fără modificări, realizând un control judiciar (dacă poate fi așa numit?!) superficial și neprofesionist cu abateri evidente de la cadrul normativ procesual în materie (după cum ne vom convinge din cele ce urmează).

4. Argumentele menținerii hotărârii de către instanța de apel

În conținutul Deciziei instanței de apel²⁰ sunt enunțate *cadrul normativ* și *considerentele* invocate pentru menținerea hotărârii instanței de fond, după cum urmează:

4.1. Cadrul normativ substanțial

Cadrul normativ substanțial (expus pe o pagină) este format din: conținutul art. 17 și art. 19 din *Legea ocrotirii sănătății* nr. 411/1995; conținutul art. 5 lit. q) din *Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului* nr. 263/2005; conținutul art. 1998 alin. (1), art. 2005 alin. (1), art. 2028 alin. (1), art. 2034 alin. (1), (2) și (3), art. 2039 alin. (1) și (2) din *Codul civil al RM*.

Este de observat că instanța de apel a invocat practic același cadru legal ca și instanța de fond (cu excepția art. 2005²¹ și art. 2034²² din CC al RM), fără a

limitarea răspunderii contravine legii sau bunei-credințe. (3) Răspunderea apărută în alte cazuri decât cele prevăzute la alin. (1) și (2) poate fi exclusă sau limitată prin act juridic dacă legea nu prevede altfel.”

¹⁸ „Articolul 1998. Temeiul și condițiile generale ale răspunderii delictuale: (4) Prejudiciul nu se repară dacă a fost cauzat la rugămintea sau cu consimțământul persoanei vătămate, cu condiția că persoana cunoștea sau trebuia să cunoască consecințele rugăminții sau ale consimțământului, și dacă fapta autorului nu contravine bunelor moravuri.”

¹⁹ *Codul civil al Republicii Moldova* nr. 1107 din 06.06.2002, republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 66-75 din 01.03.2019 (modificat prin Legea 175 din 11.11.2021).

²⁰ Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții de Apel Chișinău din 24 martie 2022 (dosar nr. 2a-519/22).

²¹ Articolul 2005. Răspunderea comitentului pentru fapta prepusului: (1) Comitentul răspunde de prejudiciul cauzat cu vinovăție, iar în cazurile expres prevăzute de lege, fără vinovăție, de către administratorul, salariatul său sau o altă persoană subordonată comitentului (prepus) în funcțiile care i s-au încredințat. (2) În cazul în care prepusul a cauzat prejudiciul cu intenție, persoana vătămată poate alege să ceară repararea prejudiciului numai de la comitent, numai de la prepus sau de la ambii în mod solidar. (3) Comitentul conservă dreptul de regres contra prepusului. Prepusul se poate exonera de

oferi vreun comentariu/apreciere referitor la suficiența și relevanța acestuia pentru soluționarea justă a cauzei.

Deci, constatăm că în cadrul așa-zisului control judiciar desfășurat de către instanța de apel, a rămas neverificat temeiul juridic pus la baza soluției pronunțate de instanța de fond. În opinia noastră, acest moment din start lipsește instanța de apel de dreptul de a confirma legalitatea hotărârii contestate/verificate. Altfel spus, în asemenea condiții, constatarea legalității hotărârii este doar declarativă.

4.2. Considerentele instanței

Considerentele instanței sunt expuse pe o singură pagină din totalul de 16 pagini după cum urmează:

a) *„În circumstanțele expuse, instanța de apel consideră că au fost întrunite toate condițiile necesare pentru antrenarea răspunderii delictuale, fapt stabilit expres prin Hotărârea irevocabilă din 2017”.*

Important este că, în cadrul procesului, nici nu s-a pus în discuție problema întrunirii sau neîntrunirii condițiilor necesare pentru antrenarea răspunderii civile delictuale în speță, tocmai din considerentul că există deja o hotărâre irevocabilă pe această cauză, prin care s-a decis tragerea la răspundere civilă delictuală a instituției medicale pârâte, în calitate de *comitent*, pentru fapta prejudiciabilă a *prepusului* – medicul angajat în cadrul acesteia. Ca urmare, apreciem ca fiind lipsită de relevanță constatarea dată a instanței de apel.

b) *„La caz, s-a stabilit cu certitudine că pacientului (...), i-a fost stabilită diagnoza ireversibilă – hipoacuzie bilaterală profundă, care nu se ameliorează în timp și pentru a-i asigura o viață obișnuită, urmează să-i fie asigurat un implant auditiv. Or în caz contrar, acesta este lipsit de posibilitatea de a auzi care are efecte ireversibile asupra dezvoltării sale și integrării în societate”.*

De această dată constatăm că acest considerent a fost preluat de către instanța de apel din conținutul Hotărârii instanței de fond contestate (din 2021).

răspundere dacă va dovedi că s-a conformat întocmai instrucțiunilor comitentului. (4) Lipsa discernământului prepusului la momentul săvârșirii faptei ilicite nu exonerează comitentul de răspundere.

²² Articolul 2034. Reparația prejudiciului cauzat prin vătămare a integrității corporale sau prin altă vătămare a sănătății ori prin deces: (1) Plata despăgubirilor pentru prejudiciul cauzat prin vătămare a integrității corporale sau prin altă vătămare a sănătății ori prin deces se efectuează în rate lunare. (2) Compensarea cheltuielilor ce vor fi suportate din cauza vătămării integrității corporale sau altei vătămări a sănătății poate fi stabilită cu anticipație, în baza avizului organului medical abilitat, inclusiv pentru achitarea prealabilă a serviciilor și bunurilor necesare, ca foaie la sanatoriu, bilete de călătorie, mijloace speciale de transport etc. (3) La cererea persoanei îndreptățite de a primi despăgubiri pentru prejudiciul cauzat prin vătămare a integrității corporale sau prin altă vătămare a sănătății ori prin deces, instanța de judecată poate stabili, dacă există motive întemeiate, ținând cont de posibilitățile persoanei responsabile, achitarea despăgubirilor în formă de plată unică pentru o perioadă de cel mult 3 ani.

Respectiv, acesta nu poate fi considerat ca argument propriu al instanței de apel în vederea întemeierii/motivării deciziei sale.

c) *„Prin urmare, instanța de fond în mod just a stabilit că pacientul-reclamant suferă de hipoacuzie bilaterală profundă, adică este lipsit de posibilitatea de a auzi, care afectează în mod semnificativ calitatea vieții și deprinderile de viață, fapt ce nu poate fi tratat sau ameliorat fără folosirea implanturilor speciale. Temeiul răspunderii delictuale este stabilit printr-o hotărâre judecătorească definitivă și irevocabilă, iar efectele delictului este perpetuu și ireversibil, fapt ce îi pune pe apelant în situația de a suporta cheltuieli suplimentare, care necesită a fi reparate.”*

La fel, și acest considerent a fost preluat de către instanța de apel din conținutul Hotărârii instanței de fond contestate, fapt ce nu permite a fi considerat ca un argument propriu al instanței de apel pentru motivarea deciziei sale.

d) *„În concluzie, instanța de fond just a conchis asupra necesității încasării din contul instituției medicale pârâte în contul pacientului-reclamant suma de 162 000 lei cu titlu de cheltuieli pentru întreținerea a două implanturi timp de 3 (trei) ani.”*

Evident, este greu de acceptat o astfel de concluzie a instanței de apel, în condițiile în care (nici până la și nici după) nu a adus niciun argument propriu care să justifice caracterul just și legal al soluției dispuse de instanța de fond.

În fine, concluzia definitivă a instanței de apel este următoarea: *„(...) prima instanță a determinat corect raportul juridic dedus judecății, circumstanțele importante pentru soluționarea pricinii au fost stabilite și elucidate pe deplin, probelor prezentate le-a dat o apreciere completă, obiectivă sub toate aspectele, iar hotărârea este legală și întemeiată, adoptată cu respectarea drepturilor și intereselor legale ale participanților la proces”. „Astfel, instanța de apel conchide că hotărârea instanței de fond este clară și precisă, se referă la probele administrate în cauză și este în concordanță cu acestea, răspunde în fapt și în drept la toate aspectele incidente în cauză, precum și conduce în mod logic și convingător la soluția din dispozitiv”.*

Cu regret, comparând concluzia instanței de apel cu considerentele expuse mai sus (prezentate pe o singură pagină din Decizie!), observăm un decalaj enorm între acestea. Instanța de apel a formulat concluzia, însă nu a invocat niciun considerent propriu pentru argumentarea acesteia. Evident, situația dată denotă lipsa absolută a motivării soluției/deciziei instanței de apel (care este obligatorie conform art. 390 alin. (1) lit. e) și alin. (2) din *Codul de procedură civilă al RM*²³ – în continuare CPC al RM), ceea ce sugerează în ultimă instanță neefectuarea propriu-zisă a controlului judiciar în speță.

²³ *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* nr. 225 din 20.05.2003, republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 285-294 din 03.08.2018 (modificat prin Legea nr. 97 din 14.04.2022).

Ca urmare, reiterăm că lipsa motivării constituie o încălcare gravă a dreptului apelantei la un proces echitabil (garantat de art. 6§1 din CEDO²⁴), fapt ce reliefează o carență extrem de gravă a actului de justiție realizat într-un stat de drept. Dar, mai grav e că aceasta este doar prima carență admisă de instanța de apel, după care au urmat și altele, la fel de serioase, care în ansamblul lor au accentuat ilegalitatea actului de justiție înfăptuit.

5. Argumentele respingerii apelului

Potrivit art. 390 alin. (2) din CPC al RM: „în cazul respingerii apelului, instanța de apel este obligată să indice în decizie motivele respingerii”. Pornind de la această prevedere legală, în cuprinsul Deciziei atestăm următoarele „motive” ale respingerii apelului:

a) „..., instanța de apel apreciază critic afirmațiile instituției medicale pârâte cu privire la faptul că obiectul litigiului a fost examinat, urmând ca cauza să fie încetată, instanța de fond, încălcând principiul certitudinii juridice, or, la caz, se solicită plata pentru întreținerea implanturilor auditive pentru următoarea perioadă de trei ani, deoarece prejudiciul este perpetuu, iar persoana este pusă în situația de a suporta în continuare prejudiciul. Astfel, la caz nu s-au întrunit condițiile de aplicabilitate ale prevederilor art. 265 lit. b) din CPC.”.

De această dată, instanța de apel foarte bine a subliniat că „la caz, se solicită plata pentru întreținerea implanturilor auditive pentru următoarea perioadă de trei ani”. Prin urmare, în decizia sa, instanța de apel urma să motiveze și să argumenteze suficient de complet anume acest aspect, deoarece reprezintă esența obiectului acțiunii.

În concret, trebuia să se expună în ce măsură și cât de corect instanța de fond a ținut cont de Hotărârea irevocabilă din 2017 și prevederile legale exprese în materie atunci când a dispus obligarea repetată a instituției medicale pârâte la plata întreținerii implanturilor auditive pentru o altă perioadă de 3 ani. Cu regret, instanța de apel s-a limitat în acest caz doar la fraza citată mai sus, fără a formula o motivare argumentată pe măsură, absolut necesară. Practic, instanța a omis să identifice concret obiectul acțiunii și sarcinile ce trebuiau realizate pentru soluționarea justă a acesteia.

Referitor la alegația ce ține de „neîntrunirea condițiilor de aplicabilitate a prevederilor art. 265 lit. b) din CPC” (care prevede că: „*Instanța judecătorească dispune încetarea procesului în cazul în care: (...) b) într-un litigiu între aceleași părți, cu privire la același obiect și pe aceleași temeuri s-a emis o hotărâre judecătorească rămasă irevocabilă (...)*”), considerăm că instanța de apel, în vederea argumentării acestei constatări, urma să indice clar temeiul juridic al dreptului

²⁴ Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 4 noiembrie 1950 (Roma), ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului, nr. 1298-XIII din 24.07.1997, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 54-55/502 din 21.08.1997.

reclamantului de a se adresa repetat în judecată față de același pârât cu aceeași pretenție.

În condițiile în care nici una dintre instanțe (de fond și de apel) nu a invocat și argumentat acest temei juridic (limitându-se doar la reiterarea continuă a temeiului de fapt – „suportarea în continuare a prejudiciului”), soluția dispusă de ambele instanțe reprezintă o preluare fidelă a soluției din Hotărârea irevocabilă din 2017, fapt ce contravine legii procesual civile (căzând astfel sub incidența art. 265 lit. b) din CPC).

b) *„Instanța de apel nu va reține argumentele apelantei precum că în cazul în care se recurge la aplicarea instituției răspunderii comitentului pentru fapta prepusului, la stabilirea mărimii prejudiciului instanța trebuie să țină cont și de posibilitățile prepusului, întrucât în final anume acesta este chemat să acopere prejudiciul efectiv reparat”. „Or, plata pentru repararea prejudiciului cauzat urmează a fi pusă în sarcina apelantei fără a lua în considerație existența ulterioară a acțiunii în regres, deoarece acțiunea în regres reprezintă un drept al instituției medicale, nu o obligație”.*

Chiar dacă argumentul dat nu ține nemijlocit de respingerea apelului, l-am enunțat aici pentru a reflecta cât mai fidel conținutul Deciziei instanței de apel în partea sa motivantă.

c) *„Cu titlu secundar, instanța de apel constată că **argumentele invocate în cererea de apel**, în esența lor, **sunt similare argumentelor invocate în cererea de chemare în judecată**, care au fost deja supuse examinării și aprecierii juste de către instanța de fond prin prisma art. 130 din CPC, fiindu-le oferite concluziile de rigoare și respectiv nu urmează a fi reiterate în ordine de apel, iar actele normative vizate au fost interpretate și aplicate elocvent de instanța de fond prin prisma circumstanțelor importante ale pricinii”.*

Cu tot respectul, dar atragem atenția că instanța de apel de această dată a admis o mare confuzie, întrucât *argumentele invocate în cererea de apel* (de către apelantă – instituția medicală), nu pot fi în esența lor *similare argumentelor invocate în cererea de chemare în judecată* (de către pacientul-reclamant). Ca urmare, o astfel de motivare a neexaminării celorlalte argumente ale apelantului nu poate fi acceptată, fiind logic eronată și contrară normelor de drept procedural.

Pe de altă parte, momentul dat denotă o altă carență gravă a actului de justiție autohton – instanțele operează cu „formule de serviciu” în conținutul actelor de dispoziție, în special, la formularea propriilor considerente și concluzii asupra cauzei (care destul de frecvent se dovedesc a fi derutante și contrare logicii și raționamentului juridic, precum și esenței/specificului speței), ceea ce mărturiseste despre o mimare a justiției, despre lipsa profesionalismului și a responsabilității din partea exponenților puterii judecătorești.

În fine, concluzia instanței de apel este următoarea: *„Din considerentele menționate și având în vedere că hotărârea primei instanțe este legală și întemeiată, iar **argumentele apelantei sunt declarative**, instanța de apel ajunge la concluzia de a respinge apelul declarat și de a menține hotărârea primei instanțe.”.*

Astfel, fără a cerceta și a analiza toate argumentele apelului (expunându-se doar pe marginea la două dintre acestea), instanța de apel a conchis nejustificat și neargumentat că toate sunt declarative și a dispus respingerea apelului.

Dincolo de aceasta, atragem atenția că instanța de apel nu a dat nicio apreciere la câteva argumente importante formulate de către apelantă, după cum urmează:

- neinvocarea temeiului juridic al dreptului reclamantului de a se adresa repetat în justiție (cu aceeași pretenție, față de același pârât) (fapt ce lipsește de temei juridic însăși decizia instanței de apel, inclusiv hotărârea instanței de fond);
- neprecizarea concretă a normei legale aplicabile la caz și a condițiilor necesare pentru obligarea repetată a pârâtului la plata despăgubirilor materiale (fapt ce denotă că nici instanța de fond, nici instanța de apel nu a indicat legea aplicabilă la soluționarea cauzei, ceea ce contravine art. 241 alin. (5) din CPC al RM);
- lipsa aprecierii dispozițiilor art. 2039 din CC al RM și neprecizarea aplicabilității acesteia la speță (fapt ce denotă că instanța de apel nu a verificat în ce măsură legea invocată de către instanța de fond trebuia să fie aplicată la caz);
- lipsa aprecierii dispozițiilor art. 2028 alin. (4)²⁵ în coroborare cu art. 6 alin. (3)²⁶ din CC al RM, invocate de către partea apelantă, și neprecizarea aplicabilității acestora la soluționarea cauzei (fapt ce denotă că instanța de apel nu a verificat și nu a precizat în general care este legea aplicabilă speței);
- neprecizarea modului în care s-a respectat *principiul securității juridice* (*certitudinii juridice*) la caz (în condițiile existenței unei hotărâri judecătorești irevocabile – cu efect *res judicata*), prevăzut la art. 4 alin. (4) din CC al RM²⁷ (garantat de CEDO și protejat de CtEDO) (fapt ce ar justifica legalitatea unei noi hotărâri judecătorești pe aceeași cauză);
- lipsa enunțării și aprecierii suportului probator sub aspectul pertinentei, concludenței și suficienței mijloacelor de probă prezentate de către pacientul-reclamant.

În concluzie, se poate constata că instanța de apel, ignorând totalmente argumentele apelantei enunțate, contrar prevederilor art. 390 alin. (2) din CPC al

²⁵ Articolul 2028. Răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin vătămare a integrității corporale sau prin altă vătămare a sănătății: (4) Volumul despăgubirilor ce se cuvin, în conformitate cu prezentul articol, cu art. 2029 și 2030, persoanei vătămate poate fi mărit prin lege sau contract.

²⁶ Articolul 6. Analogia legii și analogia dreptului: (3) Nu se admite aplicarea prin analogie a normelor care limitează drepturile civile sau care stabilesc răspundere civilă.

²⁷ Articolul 4. Legislația civilă: (4) La interpretarea și aplicarea legislației civile se ține cont de nevoia de a promova aplicarea uniformă a dispozițiilor legale, buna-credință, precum și certitudinea juridică.

RM, nu a motivat respingerea apelului. Or, doar menționarea faptului că argumentele apelului sunt declarative nu reprezintă o motivare suficientă pentru respingerea acestuia.

Ca urmare, și în acest caz constatăm o încălcare gravă a dreptului instituției medicale apelante la un proces echitabil (garantat de art. 6§1 din CEDO), încălcare exprimată prin motivarea insuficientă și irelevantă a actelor de dispoziție judecătorești, ceea ce denotă vădit ilegalitatea acestora.

6. Ilegalitatea actelor de dispoziție judecătorești

Dincolo de cele menționate constatăm faptul că ambele instanțe (de fond și de apel) la soluționarea cauzei au admis încălcarea esențială a normelor de drept material și procedural, exprimate prin *neaplicarea legii care trebuia să fie aplicată și aplicarea unei legi ce nu trebuia aplicată*.

Mai mult, instanța de apel, responsabilă de efectuarea controlului judiciar, nu a respectat normele de procedură în materie, ceea ce într-un final a dus la menținerea ilegală a unei hotărâri judecătorești afectată de erori judiciare. Succint ne vom referi în continuare la fiecare.

6.1. Neaplicarea legii care trebuia aplicată

Dat fiind specificul cauzei (adresarea repetată în instanță cu aceeași pretenție și pe același temei), constatăm că instanța de apel (implicit de fond), recunoscându-i reclamantului *dreptul la adresare repetată în justiție*, a omis să invoce temeiul legal al acestuia (de drept material și procedural). Recunoscând acest drept, instanța a invocat doar o circumstanță de fapt – „prejudiciul este perpetuu, iar persoana este pusă în situația de a suporta în continuare prejudiciul”.

Pornind de la principiul legalității în baza căruia trebuie examinate și soluționate toate cauzele deduse judecății, constatăm că această situație este contrară principiului dat. Mai mult, reținem că la caz instanța nu a aplicat câteva norme legale importante care trebuiau în mod necesar aplicate și anume:

a) Norma de drept material (substanțial): art. 2028 alin. (4) din CC al RM, potrivit căruia: „*Volumul despăgubirilor ce se cuvin, în conformitate cu prezențul articol, (...), persoanei vătămate poate fi mărit prin lege sau contract*”.

Această normă (consacrată nemijlocit *răspunderii pentru prejudiciul cauzat prin vătămare a integrității corporale sau prin altă vătămare a sănătății*) indică clar că **nu se poate dispune mărirea volumului despăgubirilor** în lipsa unor **prevederi legale exprese**.

La caz, reiterăm că instanța a dispus mărirea volumului despăgubirilor materiale pentru repararea prejudiciului cauzat sănătății pacientului-reclamant (prin recunoașterea dreptului acestuia de a solicita repetat plata pentru întreținerea implanturilor auditive), dar fără a invoca concret norma legală ce permite acest lucru. În asemenea circumstanțe, constatăm că instanța de judecată (de fond și de apel) nu a fost în drept să-i recunoască pacientului-reclamant un astfel de

drept și să oblige instituția medicală pârâtă la plata repetată a unor astfel de despăgubiri.

Suplimentar, instanța urma să țină cont și de art. 6 alin. (3) din CC al RM, potrivit căruia: „*Nu se admite aplicarea prin analogie a normelor care limitează drepturile subiective civile sau care stabilesc răspundere civilă*”, normă ce exclude categoric posibilitatea recurgerii în speță la aplicarea analogiei legii. Altfel spus, norma citată confirmă o dată în plus faptul că doar în baza unei **prevederi legale exprese** instanța poate recunoaște persoanei vătămate dreptul la mărirea volumului despăgubirilor pentru prejudiciul suportat (întrucât în esență aceasta presupune tragerea repetată a pârâtului la răspundere civilă delictuală).

În concluzie reținem: la caz, ca urmare a neaplicării normelor de drept material enunțate, instanța nu a clarificat definitiv problema existenței/inexistenței dreptului material al pacientului-reclamant la repararea repetată a prejudiciului material suportat (mărirea volumului despăgubirii materiale). În alți termeni, instanța nu a dat un răspuns tranșant la întrebarea *dacă legea civilă (materială) recunoaște sau nu victimei dreptul de a schimba/modifica cuantumul despăgubirilor pentru prejudiciul cauzat prin vătămarea sănătății, ulterior stabilirii definitive a acestuia de către instanță și reparării efective de către făptuitor/comitent*.

În consecință, putem constata că ignorarea de către instanța de fond și apel a normelor de drept material enunțate a dus la pronunțarea unei decizii (hotărâri) ilegale și, ca urmare, la soluționarea greșită a cauzei.

b) Norma de drept procedural: art. 254 alin. (5) din CPC al RM, conform căruia: „*Dacă pârâtul este obligat, prin hotărâre definitivă, să efectueze plăți periodice și dacă se schimbă circumstanțele care influențează determinarea cuantumului obligațiilor de plată sau durata lor, fiecare parte este în drept să depună o nouă cerere în judecată și să solicite schimbarea cuantumului obligațiilor de plată sau a termenului lor, înaintând o nouă acțiune*”.

În esență, anume această normă de drept procedural recunoaște pacientului-reclamant dreptul adresării repetate în justiție, doar că pentru exercitarea acestuia prevede necesitatea întrunirii cumulative a anumitor condiții, după cum urmează:

- *existența unei hotărâri judecătorești definitive;*
- *existența unei obligații la efectuarea plăților periodice (stabilită printr-o astfel de hotărâre);*
- *schimbarea circumstanțelor care influențează determinarea cuantumului obligațiilor de plată sau durata lor.*

Referitor la prima condiție, menționăm că aceasta este întrunită, în speță existând o Hotărâre judecătorească irevocabilă – cea din 2017.

În ce privește a doua condiție – *existența unei obligații la efectuarea plăților periodice* – considerăm că este una foarte importantă pentru soluționarea justă a litigiului. În lumina acesteia, instanța de fond și implicit instanța de apel urmau doar să constate în cadrul procesului, în baza Hotărârii irevocabile din

2017, existența sau inexistența unei astfel de obligații în sarcina instituției medicale pârâte față de pacientul-reclamant (ceea ce în realitate nu s-a făcut).

La o analiză atentă a Hotărârii irevocabile din 2017, se poate constata că instituția medicală pârâtă *nu a fost obligată la efectuarea de plăți periodice* (întrucât însuși reclamantul a solicitat atunci repararea prejudiciului material în formă de plată unică).

Mai concret, în partea dispozitivă a acestei Hotărâri s-a dispus: „se încasează de la instituția medicală pârâtă în beneficiul pacientului-reclamant: (...) 162 000 lei costul întreținerii a două implanturi, timp de 3 (trei) ani (...)”.

Totodată, nici în partea motivantă a Hotărârii irevocabile din 2017 nu este menționată vreo oarecare *obligație de efectuare a plăților periodice*, fiind stabilit doar că: „În baza informației prezentate de reclamant, necesarul de accesorii consumabile pentru procesorul implantului, pentru un an de zile, s-a estimat în sumă de 27 000 lei. Prin urmare, instanța de judecată va încasa din contul pârâtei cheltuielile pentru întreținerea a două implanturi pentru trei ani, după cum urmează: 54 000 lei (pentru două implanturi) $\times$ 3 (trei ani) $\approx$ 162 000 lei.”

În context, este important de subliniat că în Hotărârea irevocabilă din 2017 nu este stabilit/precizat expres:

- nici *caracterul prejudiciului cauzat* pacientului-reclamant (care este unul continuu) și

- nici *modul de reparare a acestuia* (sub formă de *plată periodică*, conform art. 1420 alin. (1) din CC al RM până la modernizare și republicare).

Altfel spus, în Hotărârea irevocabilă din 2017 nu este stabilit expres nici caracterul continuu al prejudiciului cauzat (chiar dacă acesta se subînțelege din circumstanțele de fapt ale cauzei), nici modul de reparare a acestuia prin *plăți periodice*.

În pofida acestui fapt, reținem că, pornind de la puterea lucrului judecat /*res judecata*/ de care se bucură Hotărârea din 2017, instanța de fond și de apel au fost obligate să țină cont de faptul că caracterul și întinderea prejudiciului suportat de pacientul-reclamant, precum și modul de reparare a acestuia, indiferent cum – corect sau eronat, dar au fost stabilite deja printr-o hotărâre judecătorească devenită irevocabilă.

Contrar acestei situații juridice constatate cu caracter definitiv și irevocabil, în partea motivantă a Hotărârii din 2021, instanța de fond a indicat:

- „... *repararea prejudiciului cauzat pe o perioadă de 3 ani, nu împiedică adresarea repetată a persoanei pentru repararea prejudiciului, în cazul în care acesta este perpetuu, iar persoana este pusă în situația de a suporta în continuare prejudiciul*” (pct. 56);

- „... *temeiul răspunderii delictuale este stabilit printr-o hotărâre judecătorească definitivă și irevocabilă, iar efectele delictului este perpetuu și ireversibil, fapt ce îl pune pe reclamant în situația de a suporta cheltuieli suplimentare, care necesită a fi reparate*” (pct. 58);

- „.... nu poate fi reținut argumentul reprezentantului pârâtei, potrivit căruia, aceasta a reparat prejudiciul integral stabilit prin hotărâre judecătorească, or efectele delictului civil continuă și prejudiciul material este cauzat în continuare” (pct. 60).

Observăm că prin considerentele sale instanța de fond practic intervine cu „o completare explicativă” la Hotărârea irevocabilă din 2017, fapt categoric interzis (modificarea unei hotărâri judecătorești fiind admisă doar în ordine de atac de către instanțele ierarhic superioare).

Mai mult, după cum se cunoaște, însăși judecătorul care s-a pronunțat, după semnarea hotărârii nu mai poate reveni asupra soluției sale (conform art. 238 alin. (5) din CPC al RM). Cu atât mai mult nu o poate face o altă instanță într-un proces ulterior.

Așadar, instanța de fond nu a fost în drept să se expună nici asupra caracterului (perpetuu) al prejudiciului cauzat reclamantului, nici asupra modului de reparare a acestuia (prin plată periodică). Sub aspectul dat, acțiunile instanței (de fond și apel) sunt vădit ilegale (fiind contrare art. 265 lit. b) din CPC al RM).

Ca urmare, pornind de la faptul că prin Hotărârea irevocabilă din 2017 nu a fost stabilită expres în sarcina instituției medicale pârâte obligația *de efectuare a plăților periodice* față de pacientul-reclamant (așa cum prevede art. 254 alin. (5) din CPC al RM), instanța de fond (și ulterior instanța de apel) ilegal și neîntemeiat a recunoscut dreptul pacientului-reclamant de a se adresa repetat în instanță pentru obținerea unei alte plăți cu titlu de despăgubiri materiale și a obligat ilegal instituția medicală pârâtă la plata repetată a acesteia (pentru o altă perioadă).

În condițiile în care ambele instanțe nu au invocat în acest sens nici un temei juridic relevant, soluția pe care au pronunțat-o este eronată, vădit ilegală și neîntemeiată.

Mai mult, prin admiterea acțiunii, instanța de fond și cea de apel au încălcat *principiul certitudinii juridice (stabilității raporturilor juridice sau securității juridice)*, garantat de legislația civilă (art. 4 alin. (4) și art. 6 alin. (3) din CC al RM), care cere printre altele, potrivit jurisprudenței CtEDO, ca atunci când instanțele judecătorești dau o apreciere finală unei chestiuni, constatarea lor să nu mai poată fi pusă în discuție (cauza Brumărescu vs România, nr. 28342/95, §61).

În speță, reținem că în condițiile în care prin Hotărârea irevocabilă din 2017 instituția medicală pârâtă a fost obligată la efectuarea unei prestații unice (cu titlu de despăgubiri materiale), o altă instanță de judecată, într-un proces ulterior, a intervenit și a transformat această prestație în una periodică (deci a intervenit într-o situație juridică stabilită deja cu titlu irevocabil), obligând ca urmare pârâta la plata ei repetată. O astfel de intervenție (fără vreun temei legal expres) se califică indubitabil ca o încălcare gravă a *principiului securității juridice*.

Referitor la a treia condiție – *schimbarea circumstanțelor care influențează determinarea cuantumului obligațiilor de plată sau durata lor*, notăm că aceasta la fel de mult contează pentru soluționarea justă și legală a cauzei în discuție, întrucât justifică practic dreptul pacientului-reclamant la o nouă adresare în instanța de judecată cu aceeași pretenție.

Fiind strâns legată de condiția precedentă (ba chiar fiind dependentă de aceasta), atragem atenția că întrunirea celei de-a treia condiții se solicită (este necesară) doar dacă este îndeplinită condiția precedentă.

Așadar, în speță, adresarea repetată în instanță (a pacientului-reclamant) este condiționată de necesitatea *demonstrării schimbării circumstanțelor care influențează determinarea cuantumului obligațiilor de plată sau durata lor*.

Contrar celor enunțate, constatăm că pacientul-reclamant nu a respectat această cerință (neinvocând și nedemonstrând prin probe corespunzătoare vreo oarecare schimbare a circumstanțelor). Ca urmare, nici în actele de dispoziție ale instanței (de fond și apel) nu sunt atestate mențiuni referitoare la acest aspect.

Pe de altă parte, pornind de la faptul că prin Hotărârea irevocabilă din 2017, instituției medicale pârâte nu i s-a recunoscut expres obligația *la efectuarea plăților periodice* (pentru întreținerea implanturilor auditive), este clar că în speță *demonstrarea schimbării circumstanțelor* este irelevantă și inutilă.

Pe cale de consecință, în condițiile în care cerințele enunțate nu au fost întrunite cumulativ și constatate în modul corespunzător de către instanță, solicitarea repetată a pacientului-reclamant este practic lipsită de temei juridic, fapt ce nu poate fi acoperit/reparat nici într-un fel de către instanța de judecată în cadrul acțiunii ulterioare intentate.

În concluzie, ca urmare a neaplicării legii materiale și procedurale care trebuia aplicată (art. 2028 alin. (4) și art. 6 alin. (3) din CC al RM, art. 254 alin. (5) din CPC al RM) și ignorării condițiilor expuse mai sus, reținem că atât instanța de fond, cât și instanța de apel s-au pronunțat ilegal și neîntemeiat pentru admiterea acțiunii, pacientul-reclamant neîntrunind cerințele legale pentru a avea dreptul la o nouă acțiune în judecată și pentru admiterea acesteia.

6.2. Aplicarea legii care nu trebuia aplicată

În cazul dat este vorba despre art. 2039 din CC al RM, invocat de către instanța de fond pentru argumentarea/întemeierea concluziei sale, conform căreia: *„repararea prejudiciului cauzat pe o perioadă de 3 ani, nu împiedică adresarea repetată a persoanei pentru repararea prejudiciului, în cazul în care acesta este perpetuu, iar persoana este pusă în situația de a suporta în continuare prejudiciul”*.

În opinia noastră, este evident că norma invocată întru susținerea acestei concluzii nu este potrivită, întrucât art. 2039 din CC al RM se referă la *cazurile de limitare sau excludere a răspunderii prin acte juridice*, fapt interzis sub sancțiunea nulității absolute (a actelor juridice în cauză). Ca urmare, norma din acest articol nu este incidentă cazului din speță și nu poate fi aplicată la soluționarea acestuia.

Mai mult, nu constatăm nici o legătură logică între concluzia instanței și norma invocată, ceea ce denotă caracterul neîntemeiat al concluziei și al soluției judiciare dispuse.

Conținutul art. 2039 din CC al RM este invocat și în Decizia instanței de apel, care însă nu explică nici într-un fel care este aplicabilitatea acesteia la caz. Mai mult, instanța de apel nu dă nicio apreciere modului în care și-a întemeiat

juridic instanța de fond concluzia sa, altfel spus, cât de corect aceasta a aplicat norma în cauză la soluționarea litigiului juridic.

În fine, ca urmare a aplicării unei legi ce nu trebuia aplicată, constatăm că instanța (de fond și apel) a pronunțat o soluție întemeiată juridic greșit/eronat, ceea ce denotă caracterul ilegal al deciziei pronunțate și, pe cale de consecință, încălcarea dreptului instituției medicale pârâte la un proces echitabil.

6.3. Încălcări ale normelor procedurale de către instanța de apel

Din cele enunțate mai sus, este destul de clar că instanța de fond a admis la examinarea și soluționarea cauzei analizate grave abateri de la normele de drept procedural și material. Cu toate acestea, remediarea carențelor enunțate a fost posibilă în ordine de apel, întrucât instanța de apel are obligația legală de corectare a tuturor erorilor judiciare admise la examinarea cauzei în fond.

În concret, instanța de apel a fost obligată, în temeiul art. 357 și art. 373 alin. (2) din CPC al RM să verifice:

- *corectitudinea constatării circumstanțelor de fapt ale cauzei;*
- *circumstanțele juridice stabilite, precum și cele care nu au fost stabilite, dar care au importanță pentru soluționarea cauzei;*
- *corectitudinea aplicării și interpretării normelor de drept material;*
- *corectitudinea respectării normelor de drept procedural și să aprecieze probele din dosar.*

Legalitatea deciziei instanței de apel depinde în cea mai mare parte de modul în care aceasta și-a realizat obligațiile legale enunțate. Respectiv, în continuare, vom da o apreciere modului în care instanța de apel a făcut față acestor obligații.

a) Verificarea corectitudinii constatării circumstanțelor de fapt ale cauzei. Cu regret, nici în Hotărârea instanței de fond, nici în Decizia instanței de apel, nu sunt enumerate exhaustiv circumstanțele de fapt ale cauzei, importante pentru soluționarea justă a acesteia.

Chiar dacă instanța de apel a reținut că „circumstanțele importante pentru soluționarea pricinii au fost stabilite și elucidate pe deplin”, totuși (după cum s-a enunțat mai sus) nu a argumentat deloc această concluzie, limitându-se doar la reiterarea a două constatări formulate de instanța de fond, fără a le da o apreciere sub aspectul pertinentei și suficienței pentru soluționarea justă a cauzei.

Astfel, simpla invocare/reiterare a circumstanțelor, la care s-a limitat instanța de apel, nu presupune și verificarea/evaluarea acestora. Ca urmare, constatăm că instanța de apel nu a identificat și nici nu a verificat circumstanțele de fapt importante ale cauzei (ceea ce logic face imposibilă aprecierea acestora). Faptul dat semnifică destul de clar neexercitarea controlului judiciar pe acest segment și denotă irelevanța concluziei formulate de instanța de apel.

b) Verificarea circumstanțelor juridice stabilite și a celor care nu au fost stabilite. Referitor la *obligația verificării circumstanțelor juridice stabilite*, reiterăm cele enunțate mai sus că instanța de apel nu a verificat și nu a dat nici o apreciere relevantă și corectă cadrului normativ aplicat de către instanța de fond.

În concret, instanța de apel nu a dat nicio apreciere temeiurilor juridice invocate de către instanța de fond întru susținerea soluției sale.

În ceea ce privește *obligția verificării circumstanțelor juridice care nu au fost stabilite*, dar care au importanță pentru soluționarea cauzei, menționăm că instanța de apel nu a invocat nimic în acest sens. Faptul se explică simplu prin aceea că instanța de apel nu a dat nicio apreciere calitativă și cantitativă circumstanțelor juridice „constatate” de instanța de fond (întrucât doar în aceste condiții putea să deducă că ceva lipsește!). Altfel spus, instanța de apel doar a conchis formal/declarativ că instanța de fond a constatat toate circumstanțele importante pentru soluționarea cauzei (fără măcar a le indica exhaustiv).

În opinia noastră, dacă instanța de apel și-ar fi onorat această obligație legală cu diligență și responsabilitate, la sigur ar fi identificat normele legale potrivite (citate mai sus) și ar fi constatat circumstanțele juridice corecte pentru soluționarea justă a cauzei (cuprinse mai ales în art. 254 alin. (5) din CPC al RM).

c) Verificarea corectitudinii respectării normelor de drept procedural și aprecierii probelor. La acest capitol constatăm că instanța de apel nu s-a expus argumentat pe marginea măsurii în care instanța de fond a respectat normele de drept procedural.

Mai mult, aceasta a verificat superficial modul în care instanța de fond a respectat art. 241 alin. (5) din CPC al RM, cu privire la conținutul motivării hotărârii judecătorești, ignorând faptul că instanța de fond nu a identificat toate circumstanțele cauzei, nu a prezentat probele pe care se întemeiază concluziile sale pe marginea circumstanțelor constatate, nu a argumentat respingerea probelor și a argumentelor, precum și legile de care s-a călăuzit la soluționarea cauzei.

Important este că instanța de apel nu s-a expus deloc pe marginea aplicării art. 123 alin. (2) din CPC al RM de către instanța de fond, care în conținutul Hotărârii sale indică faptul că reclamantul „a fost degrevat din sarcina probării”, fără nici o explicație suplimentară. În acest caz, logic apare întrebarea – în baza căror probe a fost soluționată cauza și admisă acțiunea?

Ca urmare, fără a da o apreciere legalității sau ilegalității degrevării reclamantului de sarcina probării, totuși instanța de apel a concluzionat formal (după cum am menționat mai sus) că „prima instanță a dat o apreciere completă, obiectivă sub toate aspectele probelor prezentate”.

În general, în conținutul Deciziei instanței de apel, nu atestăm o identificare și evaluare concretă a probelor prezentate de către părți. Instanța nu oferă nici o explicație referitor la probele care au fost admise pentru soluționarea cauzei și probele care au fost respinse. Totodată, nu dă nicio apreciere dacă suportul probator în general a fost sau nu pertinent, concludent și suficient pentru soluționarea justă a cauzei.

În concluzie, la caz constatăm că instanța de apel a înregistrat carențe grave la capitolul onorării obligațiilor sale legale, prevăzute de următoarele norme de drept procedural:

- art. 373 din CPC al RM (în coroborare cu art. 357) – instanța de apel a confirmat legalitatea și temeinicia hotărârii instanței de fond fără a analiza și a da o apreciere argumentată: circumstanțelor de fapt și de drept menționate de aceasta (alin. 1 și 2); modului de aplicare a legii de către instanța de fond (alin. 1 și 2); modului de admitere și apreciere a probelor de către instanța de fond (alin. 2); argumentelor noi invocate în cererea de apel și ședința publică (alin. 3), nepronunțându-se asupra tuturor motivelor invocate în apel (alin. 5);

- art. 390 din CPC al RM – instanța de apel nu a argumentat/motivat suficient concluziile sale, inclusiv referitor la legea aplicată (alin. (1) lit. e) și motivele respingerii apelului (alin. 2).

Încălcările constatate denotă efectuarea unui control judiciar defectuos asupra hotărârii instanței de fond. În ansamblul lor acestea au dus la soluționarea greșită a cauzei, prin pronunțarea unei decizii ilegale, cu încălcarea dreptului instituției medicale apelante la un proces echitabil (conform art. 6§1 din CEDO).

În concluzie, pornind de la carențele atestate și argumentate mai sus, constatăm că instanța de fond ilegal și neîntemeiat a admis acțiunea și a dispus obligarea repetată a instituției medicale pârâte la repararea prejudiciului material cauzat pacientului-reclamant, în calitatea sa de *comitent*.

La rândul său, instanța de apel, înregistrând abateri grave de la obligațiile sale procedurale, nu a realizat un control judiciar efectiv, menținând o hotărâre judecătorească ilegală și neîntemeiată cu încălcarea prevederilor legii procesual civile.

În ansamblul lor, abaterile admise de către instanțe denotă soluționarea greșită a cauzei și pronunțarea unei hotărâri și decizii ilegale prin care s-a încălcat dreptul instituției medicale pârâte la un proces echitabil, lipsind-o totodată și de dreptul la o justiție efectivă.

Ca urmare, asemenea încălcări se încadrează juridic în art. 432 alin. (4) din CPC al RM, normă ce servește ca temei legal pentru casarea deciziei instanței de apel în ordine de recurs. În continuare, rămâne de văzut cum va reacționa Curtea Supremă de Justiție la carențele grave enunțate ale actului de justiție înfăptuit.

7. Concluzii generale

Actul de justiție descris, ne-a indus în stupoare și evident ne-am întrebât cum poate fi acesta înțeles: o lipsă de profesionalism din partea judecătorilor (unul la instanța de fond și tocmai 3 la instanța de apel) sau o lipsă vădită de responsabilitate din partea acestora, ambele camuflerate de o grijă/milă evidentă față de situația în care a ajuns pacientul-reclamant (sentimente ce nu-și au locul într-un act de justiție echidistant, echitabil și imparțial).

Indiferent cum explicăm cele relatate, cert este că actul justiției a fost vizibil profanat (fapt ce știrbește mult din imaginea justiției autohtone), unicul rămas în câștig fiind pacientul-reclamant care, contrar prevederilor legale în

materie (enunțate), s-a mai pricopsit cu o sumă frumușică, la care poate spera liniștit și sigur și peste trei ani (dacă lucrurile în justiție nu se vor schimba).

În fine, pe baza acestui caz, putem constata următoarele momente importante:

- Calitatea actului de justiție poate fi evaluată și apreciată doar în baza actelor de dispoziție ale instanțelor de judecată (inclusiv ale participanților la proces) pe cazuri concrete.

- Calitatea actului de justiție denotă profesionalismul și responsabilitatea judecătorului care îl înfăptuiește. Ca urmare, sporirea profesionalismului și consolidarea răspunderii judecătorilor sunt pârgii importante de asigurare a calității justiției.

- Suplimentar, calitatea actului de justiție este garantată de controlul judiciar ce poate fi realizat în ordine de *apel* (dar și *recurs*) – cale de atac menită să asigure în principal repararea eventualelor erori judiciare admise de către instanțele de fond. Eficiența controlului judiciar depinde în mare parte de modul în care instanțele de apel (și recurs) respectă regulile de procedură în materie, acesta fiind și principalul indicator al legalității deciziilor adoptate în final.

- În cazurile în care actele de dispoziție ale instanțelor judecătorești sunt contestate în ordine de *recurs*, responsabilitatea finală pentru calitatea actului de justiție înfăptuit revine în exclusivitate *instanței supreme*, care evident, trebuie să depună toată diligența în acest sens. În asemenea cazuri, calitatea joasă a actelor judecătorești de dispoziție, rămase irevocabile ca urmare a menținerii lor în recurs, formează indicatorul cel mai relevant al calității precare a justiției, a neprofesionalismului și iresponsabilității judecătorești.

- Ca urmare, asigurarea calității actului de justiție trebuie să pornească de la evaluarea actelor de dispoziție întocmite de către judecători, inclusiv de la cel mai înalt nivel al ierarhiei puterii judecătorești.

- Doar în contextul unei astfel de evaluări este posibilă aprecierea modului în care judecătorul a respectat și asigurat legalitatea în procesul de examinare și soluționare a litigiilor deduse în fața sa, a profesionalismului, abilităților și responsabilității de care a dat dovadă, precum și abaterile/carențele admise, care pot fi calificate fie ca erori scuzabile (întrucât și judecătorii sunt oameni), fie ca erori crase, care profanează și deturnează actul justiției de la scopul său. Evident, în acest ultim caz trebuie să se intervină cu măsuri concrete, urgente și eficiente de prevenire/remediere sau de eliminare a elementelor neprofesioniste și iresponsabile din sistemul judiciar. Din cauza tolerării unor astfel de situații am ajuns unde suntem astăzi la capitolul calitatea actului de justiție și, cu regret, nu ne vom mișca nicăieri oricât de mult nu ne-am dori.

Referințe

Iacub I., *Motivarea hotărârilor judecătorești – garanție fundamentală a calității actului de justiție*, în *Relații Internaționale Plus*, nr. 2/2020, pp. 102-108.

Iacub I., Carp S., *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*, în *Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene* -

- materiale ale Conferinței Științifice Internaționale din 22-23 martie 2019*, Editura Iulian, Chișinău, 2019, pp. 21-27.
- Leș I., *Tratat de drept procesual civil*, Vol. I, Editura Universul Juridic, București, 2014.
- Poalelungi M., *Calitatea soluțiilor judecătorești și unificarea practicii judiciare – restanțe și priorități ale sistemului judecătoresc*. Discurs prezentat în cadrul Adunării Generale a Judecătorilor din 15.02.2013, [Online].

Rolul și importanța măsurilor speciale de investigații la documentarea, cercetarea și descoperirea infracțiunilor de trafic de ființe umane

The role and importance of special investigation measures in documentation, research and discovery of crimes of human trafficking

Vitalie Jitariuc¹

Rezumat: Imediat după prăbușirea sistemului comunist din Europa, țările din centrul și estul Europei au cunoscut schimbări remarcabile, nu numai politice și economice, dar și în domeniul criminalității. Aici, ne referim la exacerbară violenței, diversificarea modurilor de operare, a structurilor bandelor de infractori și la o internaționalizare mai accentuată a legăturilor diferitelor tipuri de criminalitate. Guvernele țărilor europene au recunoscut că, în zilele noastre, crima organizată, inclusiv pe segmentul traficului de ființe umane, reprezintă o reală amenințare asupra securității și stabilității regiunii și populației ei. Actualmente, prin înnoirea legislației și adaptarea arsenalului legislativ (inclusiv a activității speciale de investigații) la normele internaționale, se urmărește îmbunătățirea procedurilor penale pentru a ușura activitatea autorităților judiciare în domeniu.

Cuvinte-cheie: activitate specială de investigații, măsuri speciale de investigații, trafic de ființe umane, victimă, acțiune de urmărire penală, revictimizare, proces penal, judecată, traficant, exploatare, violență, metodologie de investigare, criminalitate, cooperare internațională

Abstract: Immediately after the collapse of the communist system in Europe, the countries of central and eastern Europe experienced remarkable changes, not only political and economic, but also in the field of crime. Here, we refer to the exacerbation of violence, to the diversification of the modes of operation, to the structures of the gangs of criminals and to a greater internationalization of the links of the different types of crime. The governments of the European countries have recognized that, nowadays, organized crime, including in the segment of human trafficking, represents a real threat to the security and stability of the region and its population. Currently, by renewing the legislation and adapting the legislative arsenal (including the special investigation activity) to the international norms, the improvement of the criminal procedures is aimed to facilitate the activity of the judicial authorities in the field.

¹ Doctor în drept, Șef al secției nr.1 (Investigații criminale) a Direcției Investigații „Sud” a Inspectoratului Național de Investigații (Republica Moldova), comisar principal, e-mail: vjitariuc@gmail.com

Keywords: special investigation activity, special investigation measures, trafficking in human beings, victim, criminal prosecution action, revictimization, criminal trial, trial, trafficker, exploitation, violence, investigation methodology, crime, international cooperation

1. Introducere

Caracterul transnațional al crimei de trafic de ființe umane presupune că țările de tranzit și de destinație trebuie să lucreze împreună pentru contracararea și prevenirea traficului, protecția victimei, urmărirea penală a traficantilor și eradicarea filialelor care mențin acest fenomen. Eliminarea acestei crime este o povară pentru comunitatea internațională din două motive: primul, traficul de femei este o violare gravă a drepturilor omului. Al doilea, mult mai practic, se referă la faptul că multe din filierele ce se ocupă de traficul de ființe umane, similar, deseori simultan, sunt implicate în alte genuri de activitate criminală cum ar fi: spălarea banilor, contrabandă de droguri ș.a. Totuși, este în interesul tuturor organelor de drept de a face urmărirea penală a traficantilor o prioritate majoră de activitate².

Traficul de ființe umane, fiind o activitate ilegală, constituie o violare a numeroaselor reglementări, atât internaționale, cât și naționale, o violare a drepturilor omului și este realizat de criminali care sunt membri ai rețelelor transnaționale, bine organizate, care au drept scop exploatarea la maximum a cetățenilor în scop de profit³.

Un rol important la efectuarea corespunzătoare, calitativă și la un nivel înalt de profesionalism a urmăririi penale a traficantilor de ființe umane îl are și activitatea specială de investigații, realizată de anumite structuri statale, special înputernicite în această privință. Activitatea vizată este axată pe totalitatea actelor îndeplinite de către subiecții autorizați, cu participarea sau în colaborare cu alte autorități și/sau persoane, în formele și conform procedurii stabilite de lege, în scopul culegerii de informații necesare pentru prevenirea și combaterea criminalității, asigurarea securității statului, ordinii publice, apărarea drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor, descoperirea și cercetarea infracțiunilor⁴.

Or, organele de punere în aplicare a legii (inclusiv și cele care efectuează activitatea specială de investigații – n.n.) trebuie să cunoască care sunt mijloacele traficului de persoane, care sunt mijloacele cele mai frecvent utilizate de traficanți

² C. McKeon, *Interpol-ul în lupta contra traficului de ființe umane*, Materialele Conferinței științifico-practice internaționale din 23-24 aprilie 2004 cu genericul „Probleme de prevenire și combatere a delicvenței juvenile, traficului de ființe umane și migrațiunii ilegale”, Chișinău, 2004, p. 33.

³ I. Vizdoga, *Reglementări juridice internaționale și naționale în vederea combaterii traficului de ființe umane*, Materialele Conferinței științifico-practice internaționale din 23-24 aprilie 2004 cu genericul „Probleme de prevenire și combatere a delicvenței juvenile, traficului de ființe umane și migrațiunii ilegale”, Chișinău, 2004, p. 98.

⁴ I. Covalciuc, *Măsurile speciale de investigații autorizate de procuror în procesul penal*, Autoreferatul tezei de doctor în drept, Chișinău, 2018, p. 11.

în scopul comiterii infracțiunilor de trafic de persoane, ce impact au aceste mijloace asupra procesului de investigare a traficului de persoane și care sunt posibilele probleme juridice care pot interveni pe parcursul acestui proces de investigare⁵.

2. Principalele mijloace de trafic de persoane

Principalele mijloace de trafic de persoane sunt următoarele:

- amenințarea sau utilizarea forței asupra victimei și familiei acesteia;
- constrângerea;
- psihologice, care se referă la relațiile victimelor cu alte persoane;
- economice, ce se referă la obligarea victimei să plătească sume mari de bani, sau la prestarea unei munci forțate de către victimă în vederea achitării unei datorii;
- răpirea victimelor, în special pe cele de sex feminin, prin utilizarea violenței sau a seducției;
- fraudă, ce implică cinci elemente distincte: o declarație falsă a unui fapt material; cunoașterea cu bună-știință de către traficantul de persoane că afirmația este falsă; intenția traficantului de persoane de a efectua afirmații false către presupusa victimă; încrederea justificată acordată de presupusa victimă pe baza declarației; existența unui prejudiciu, produs presupusei victime;
- înșelăciunea, ce se referă la oferirea de către traficant a unor informații false sau inexacte către victimă, cum ar fi, de exemplu, în situația în care traficantul de persoane recrutează lucrători în scopul exploatării acestora prin muncă, sau când traficantii de persoane oferă victimelor un loc de muncă inexistent în scopul exploatării sexuale a acestora;
- abuzul de autoritate sau de o situație de vulnerabilitate, care se referă la orice situație în care victima nu are o alternativă reală acceptabilă, ci doar să se supună abuzului săvârșit de către traficant;
- oferirea sau acceptarea de plăți sau avantaje pentru obținerea consimțământului unei persoane având autoritate asupra altei persoane, în scopul exploatării.⁵

3. Investigarea informativ-operativă, reactivă și pro-activă a traficului de persoane

În continuare, dorim să ne focusăm atenția în privința faptului că ceea ce deosebește utilizarea măsurilor speciale de investigații în cadrul probatorului procesual-penal ține de metoda prin care probele sunt identificate, acumulate și prezentate organului judiciar, regula generală fiind că în cadrul procesului penal probatoriul este realizat prin mijloace proprii, iar, în anumite condiții strict prevăzute de lege, pot fi utilizate măsurile speciale de investigații.⁶

În acest context, trecem în revistă faptul că investigarea informativ-operativă a traficului de persoane are ca scop colectarea și prelucrarea infor-

⁵ A. C. Moise., Em. Stancu, *Criminalistica. Elemente metodologice de investigare a infracțiunilor*, Editura Universul Juridic, București, 2017, p. 311.

mașinilor referitoare atât la persoanele suspectate, cât și la modul lor de operare. După aceea, aceste informații sunt confruntate, analizate și evaluate în scopul luării unor decizii operaționale referitoare la identificarea traficantilor sau a organizațiilor criminale din care aceștia fac parte și la stabilirea celor mai eficiente metode ce vor fi utilizate în cadrul procesului de investigare a traficului de persoane⁶.

Investigarea reactivă a traficului de persoane se realizează în urma săvârșirii unei infracțiuni de trafic de persoane. Organele judiciare încep să investigheze infracțiunea de trafic de persoane imediat ce au fost încunoștințate prin intermediul plângerii sau denunțului victimei traficului de persoane⁷.

Investigarea reactivă a traficului de persoane se referă la obținerea probelor în urma coroborării următoarelor mijloace de probă administrate în cazul infracțiunii de trafic de persoane, cum sunt: declarațiile martorilor, declarațiile persoanelor vătămate, procesele verbale ale perchezițiilor (corporale, domiciliare, a vehiculelor), procesul-verbal de cercetare la fața locului, procesul-verbal de ridicare de obiecte și înscrisuri, declarațiile traficantilor, procesele-verbale ale unor confruntări, procesele-verbale de identificare a unor persoane sau obiecte, rapoarte de expertiză și constatări etc.⁸.

Metoda pro-activă de investigare a infracțiunilor devine tot mai solicitată în ultima perioadă, fiind recomandată nu doar de către specialiști pentru cercetarea anumitor categorii de infracțiuni, dar și în diverse acte internaționale⁹.

În doctrina și practica investigativă europeană se manifestă un interes aparte pentru dezvoltarea tehnicilor de anchetă *pro-active* sau *speciale*, destinate efectuării unor investigații *ante delictum* sau *investigații speciale*, utilizabile inclusiv înainte ca o anumită infracțiune să fi fost săvârșită sau constatată (cercetare denumită *pro-activă*). Aceste tehnici sunt destinate luptei contra infracțiunilor, aparținând criminalității organizate, situații în care mijloacele de anchetă clasice (ascultarea martorilor, percheziția etc.) se dovedesc insuficiente¹⁰.

Investigarea pro-activă a traficului de persoane are ca scop prevenirea săvârșirii unei infracțiuni de trafic de persoane și debutează în urma obținerii informațiilor din cadrul investigației informativ-operative, ce a furnizat informații cu privire la traficul de persoane¹¹.

⁶ The Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *OSCE Resource Police Training Guide: Trafficking in Human Beings*, Publication Series, Vol. 12, Vienna, July 2013, p. 136.

⁷ B. W. Orsini, *Law enforcement considerations for human trafficking*, în M. C. Burke, *Human Trafficking Interdisciplinary Perspectives*, Editura Routledge, Taylor & Francis Group, New-York, 2013, p. 198.

⁸ A. C. Moise, Em. Stancu, *op. cit.*, pp. 324-325.

⁹ I. Covalciuc, *op. cit.*, p. 3.

¹⁰ A. Lazăr, *Metodologia investigării infracțiunilor din domeniul afacerilor*, Teză de doctorat, Cluj-Napoca. Universitatea „Babeș-Bolyai”, 2003, p. 105.

¹¹ B. F. Kingshott, *Investigation of Human Trafficking*, în M. J. Palmiotto, *Combating Human Trafficking. A multidisciplinary approach*, Editura CRC Press, Taylor & Francis Group LLC, Boca Raton, Florida, 2015, p. 92.

Aceste informații despre traficanții de persoane sunt insuficiente pentru organele judiciare, fiind necesară efectuarea unor investigații suplimentare, care se realizează prin utilizarea măsurilor speciale de investigații prevăzute de Secțiunea a 5-a, Titlul IV, Partea generală a CPP al RM¹²: cercetarea domiciliului și/sau instalarea în el a aparatelor ce asigură supravegherea și înregistrarea audio și video, a celor de fotografiat și de filmat; supravegherea domiciliului prin utilizarea mijloacelor tehnice ce asigură înregistrarea; interceptarea și înregistrarea comunicărilor sau a imaginilor; reținerea, cercetarea, predarea, percheziționarea sau ridicarea trimiterilor poștale; monitorizarea conexiunilor comunicațiilor telegrafice și electronice; monitorizarea sau controlul tranzacțiilor financiare și accesul la informația financiară; documentarea cu ajutorul metodelor și mijloacelor tehnice, precum și localizarea sau urmărirea prin sistemul de poziționare globală (GPS) ori prin alte mijloace tehnice; colectarea informației de la furnizorii de servicii de comunicații electronice; identificarea abonatului, proprietarului sau utilizatorului unui sistem de comunicații electronice ori al unui punct de acces la un sistem informatic; urmărirea vizuală; controlul transmiției sau primirii banilor, serviciilor ori a altor valori materiale sau nemateriale preținse, acceptate, extorcate sau oferite; investigația sub acoperire; supravegherea transfrontalieră; livrarea controlată; achiziția de control.

Obiectivul principal al investigații pro-active a traficului de persoane îl reprezintă salvarea potențialelor victime ale traficului de persoane și obținerea de probe care să conducă la identificarea, arestarea preventivă și trimiterea în judecată a traficanților de persoane. În acest caz, sesizarea organelor judiciare competente în legătură cu comiterea infracțiunii de trafic de persoane se realizează din oficiu sau prin actele încheiate de unele organe de constatare prevăzute de lege¹³.

4. Interacțiunea în procesul investigații infracțiunilor de trafic de persoane

Un moment deosebit de important în cazul investigații infracțiunilor de trafic de persoane ține și de interacțiunea reciprocă a ofițerului de urmărire penală cu subdiviziunile care realizează activitatea specială de investigații. În dependență de caracterul și conținutul interacțiunii ofițerului de urmărire penală cu aceste subdiviziuni, deosebim interacțiunea procesuală, neprocesuală și mixtă.

Interacțiunea procesuală constă în stabilirea unei colaborări, ordinea de realizare a căreia este reglementată de legea procesual-penală. Principala particularitate a interacțiunii procesuale ține de faptul că doar în cadrul acestei forme de colaborare este posibilă strângerea, acumularea probelor procesual-penale. La categoria formelor procesuale de colaborare pot fi atribuite următoarele:

¹² Codul de procedură penală al Republicii Moldova: Legea Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.104-110 din 2003, în vigoare din 12 iunie 2003.

¹³ A. C. Moise, Em. Stancu, *op. cit.*, p. 325.

1) darea unor indicații obligatorii privind efectuarea măsurilor speciale de investigații de către organele de stat împuternicite în acest sens;

2) transmiterea spre executare întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor și persoanelor cu demnitate publică a anumitor solicitări și interpelări;

3) antrenarea specialiștilor pentru a participa la efectuarea acțiunilor de urmărire penală (art. 87 CPP al RM);

4) formarea grupurilor de ofițeri de urmărire penală (art. 256 CPP al RM);

5) adresarea prin intermediul comisiei rogatorii (art. 536 CPP al RM).

În cadrul interacțiunii procesuale în cauzele penale privind traficul de persoane, indicațiile, solicitările și interpelările pot fi transmise:

a) structurilor regionale ale serviciilor de migrație, ale poliției de frontieră, ale organelor de tutelă și curatelă, de stare civilă, precum și a celor ce eliberează licență pentru exercitarea anumitor genuri de activitate;

b) organizațiilor polițienești internaționale (Interpol, Europol);

c) serviciilor speciale și organelor procuraturii din statele străine;

d) consulatelor și ambasadelor statelor străine;

e) instituțiilor și organizațiilor antrenate în angajarea cetățenilor în câmpul muncii;

f) organizațiilor care se ocupă de transportarea pasagerilor;

g) agențiilor de turism;

h) instituțiilor medicale specializate în transplantul de organe și țesuturi umane;

i) organizațiilor neguvernamentale, specializate în acordarea asistenței și reabilitarea victimelor traficului de ființe umane.

Informațiile necesare investigării cazurilor de trafic de ființe umane poate fi obținute în baza interpelărilor adresate organelor de drept care dețin cartoteci (fișiere) criminalistice, de urmărire penală și de evidență operativ-investigativă. Cu referire la categoria vizată de infracțiuni, pot prezenta interes următoarele varietăți ale evidenței operativ-investigative, aflate, în special, în gestiunea organelor afacerilor interne:

- cu privire la persoanele anunțate în căutare internațională;

- cu privire la persoanele pierdute fără veste și cadavrele neidentificate;

- cu privire la persoanele străine sau cele fără de cetățenie care urmează a fi expulzate de pe teritoriul Republicii Moldova;

- privind persoanele care au comis infracțiuni grave sau deosebit de grave prin anumite modalități specifice;

- cu privire la persoanele bănuite de comiterea anumitor infracțiuni, al căror loc de aflare nu este cunoscut, dar există informații referitoare la aspectul exterior al acestora;

- privind infracțiunile descoperite și nedescoperite, pentru care sunt specifice anumite modalități de comitere, sau care au caracter regional ori de „serie”;

- privind documentele sustrase sau pierdute referitoare la identitatea persoanei.

Informații importante din punct de vedere criminalistic putem găsi și în cadrul structurilor de expertiză criminalistică, care dețin anumite fișiere (cartoteci) și colecții. Astfel pot prezenta valoare:

- a) cartotecile documentelor falsificate, confecționate prin modalități poligrafice;
- b) fonotecile vocilor și vorbirii persoanelor ce prezintă un anumit interes operativ;
- c) cartotecile dactiloscopice;
- d) cartotecile urmelor de anvelope ale mijloacelor de transport;
- e) cartotecile diferitelor microobiecte;
- f) colecții ale rețetelor medicale falsificate referitoare la eliberarea substanțelor medicamentoase cu efect puternic sau psihotrop și a mostrelor de semnături ale persoanelor care le-au eliberat;
- g) cartoteci ale portretelor infractorilor neidentificați¹⁴.

Una dintre cele mai eficiente forme de colaborare procesuală, care presupune un nivel înalt de integrare a subiecților ce efectuează urmărirea penală, o reprezintă crearea grupului de ofițeri de urmărire penală, obiectivul de bază al căruia este axat pe efectuarea urmăririi, în caz de complexitate sau de volumul mare al lucrului ce urmează a fi realizat, de către mai mulți ofițeri. Cu referire la investigarea infracțiunilor de trafic de ființe umane, la aceste situații pot fi atribuite:

1) cercetarea infracțiunilor, comise în cadrul unei anumite rețele de trafic de ființe umane cu efectuarea concomitentă a măsurilor speciale de investigații, orientate spre documentarea operativă a activității criminale în derulare, realizate în cadrul acestei rețele;

2) investigarea activității criminale de trafic de ființe umane, desfășurate în cadrul „rețelelor” regionale sau transnaționale cu multe nivele, precum și în cadrul celor bine organizate structural;

3) cercetarea infracțiunilor cu un număr mare de victime sau învinuiți¹⁵.

Interacțiunea neprocesuală presupune anumite forme de colaborare reglementate prin acte normative subordonate legii sau care, în genere, nu sunt reglementate prin normele de drept. Această formă a interacțiunii constă, de regulă în acordarea consultațiilor, a ajutorului metodologic în privința anumitor chestiuni, în schimbul de informații. Cu toată multitudinea formelor de interacțiune neprocesuală, cu luarea în calcul a specificului investigării infracțiunilor de trafic de ființe umane, putem identifica următoarele direcții importante pe acest segment:

¹⁴ Г. К. Смирнов, *Методика расследования торговли людьми*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2008, pp. 148-149. (G. C. Smirnov, *Metodica rassledovania trgovli liudimi*. Dissertația na soiscanie stepeni kandidata iuridiceschih nauc, Moscova, 2008, pp. 148-149).

¹⁵ *Idem*, pp. 149-150.

1) consultarea ofițerilor de investigație care pregătesc măsura specială de investigații de către ofițerul de urmărire penală asupra aspectelor legate de folosirea rezultatelor ei în cadrul probatorului în cauzele de trafic de ființe umane;

2) schimbul reciproc de informații între ofițerul de urmărire penală și ofițerul de investigații. Ca de exemplu, obținerea informațiilor operative referitoare la caracterul, deprinderile și aptitudinile bănuțului în vederea determinării procedeele tactice de audiere a acestuia;

3) folosirea asistenței din partea reprezentanților organizațiilor neguvernamentale în vederea stabilirii contactului psihologic cu victimele infracțiunilor care nu doresc să colaboreze cu organele de drept, înlăturării consecințelor stării de stres și a reabilitării sociale și psihologice a victimelor infracțiunilor de trafic de ființe umane;

4) folosirea asistenței organizațiilor neguvernamentale pentru a asigura plasamentul temporar, hrana și protecția juridică a victimelor traficului de ființe umane, aflate în afara hotarelor țării lor de origine;

5) oferirea de explicații și consultații ofițerului de urmărire penală pe anumite întrebări legate de migrație, înregistrare, ordine de obținere a vizelor, ridicare, păstrare și transportare a organelor și țesuturilor de către persoanele care posedă cunoștințe speciale în domeniile vizate¹⁶.

Interacțiunea mixtă include în sine elemente ale colaborării procesuale și neprocesuale. Una dintre cele mai eficiente forme ale interacțiunii mixte o reprezintă colaborarea realizată în cadrul combinațiilor tactice, care reprezintă prin sine o îmbinare a procedeele tactice, acțiunilor de urmărire penală și a măsurilor speciale de investigații care sunt determinate de situația de urmărire penală creată, fiind direcționate spre soluționarea anumitor sarcini strict determinate ale investigației¹⁷.

La soluționarea eficientă a sarcinilor administrării informațiilor probatorii demascatorii (în acuzare) pot contribui diverse combinații tactico-operative, bazate pe dirijarea reflexivă. Aceasta presupune comunicarea persoanelor aflate în prelucrare operativă a anumitor informații care le determină la săvârșirea acțiunilor favorabile urmăririi penale, cu ulterioara documentare operativă a lor. La categoria acțiunilor vizate pot fi atribuite:

1) împotrivirea față de urmărirea penală sub forma prevenirii coparticipanților, prin influențarea și intimidarea victimelor și a martorilor, prin tănuirea sau distrugerea urmelor materiale ale infracțiunii etc., ceea ce, la rândul său, contribuie la acumularea unor noi informații de demascare;

2) acțiunile, în urma cărora poate fi stabilit nivelul informării infracționale al persoanelor ce prezintă interes operativ, cu privire la circumstanțele care, cu luarea în calcul a datelor factice ale cauzei, pot fi cunoscute doar persoanelor care au atribuție la comiterea infracțiunii;

¹⁶ *Idem*, pp. 154-155.

¹⁷ *Криминалистика. Учебник для вузов.* / Под редакцией Р. С. Белкина, Москва, 2001, p. 507. (*Criminalistica. Ucebnic dlea vuzov.* / Pod redacției R. S. Belkina, Moscova, 2001, p. 507).

3) colaborarea activă cu organul de urmărire penală în vederea demascării tuturor celor implicați în comiterea faptei de trafic de ființe umane, inclusiv participarea la efectuarea măsurilor speciale de investigații¹⁸.

5. Combinațiile tactice și experimentul operativ

În scopul reținerii traficantilor în flagrant, poate apărea necesitatea efectuării combinațiilor tactice conform prevederilor Legii Republicii Moldova privind activitatea specială de investigații¹⁹. Aici este vorba despre experimentul operativ și infiltrarea operativă.

Esența experimentului operativ constă în supravegherea activă a comportamentului unei persoane, în condiții controlate sau în efectuarea anumitor acțiuni experimentale, care nu sunt legate nemijlocit de comportamentul persoanei, în vederea obținerii informațiilor operative cu ajutorul cărora pot fi verificate și precizate datele referitoare la posibila pregătire sau comitere a infracțiunii.

Autenticitatea rezultatelor experimentului poate fi garantată în cazul efectuării acestuia în condiții apropiate realității și în lipsa acțiunilor de provocare la comiterea infracțiunii. Datele obținute în rezultatul experimentului operativ pot contribui la:

- verificarea versiunilor înaintate de ofițerii de investigație;
- verificarea și precizarea datelor referitoare la implicarea unei persoane concrete în comiterea infracțiunilor;
- reținerea în flagrant a persoanei care a comis infracțiunea;
- pregătirea și efectuarea acțiunilor de urmărire penală;
- stabilirea cauzelor și condițiilor comiterii infracțiunii²⁰.

Infiltrarea operativă constă în identificarea, de către ofițerul de investigații, a unei surse confidentiale de informare în interiorul structurii care prezintă interes operativ sau în imediata apropiere a acestuia pentru soluționarea optimă a sarcinilor și realizarea obiectivelor activității speciale de investigații în circumstanțele vizate²¹.

Fără a ne opri detaliat asupra tacticii efectuării măsurilor speciale de investigații vizate supra, vom identifica direcțiile posibile de realizare a lor, și anume:

1) experimentul operativ, care presupune infiltrarea și participarea confidentilor sau a ofițerilor de investigații în cadrul faptului infracțional în

¹⁸ Г. К. Смирнов, *op. cit.*, pp. 156-157.

¹⁹ Legea Republicii Moldova privind activitatea specială de investigații, nr. 59 din 29.03.2012, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 113-118/373 din 08.06.2012.

²⁰ *Оперативно-розыскная деятельность. Учебник*. Под редакцией К. К. Горяинова, В. С. Овчинского и А. Ю. Шумилова. Издательство ИНФРА-М, Москва, 2001, p. 400. (*Operativno-rozâscnaia deiatelinosi. Ucebnic*. Pod redacției C. C. Goreainova i A. Iu. Șumilova. Izdatelistvo INFRA-M, Moscova, 2001, p. 400).

²¹ *Idem*, p. 361.

calitate de persoane care doresc să fie recrutate în vederea executării anumitor lucrări sau prestării diferitor servicii, adică în rol de potențiale victime;

2) experimentul operativ, care presupune cumpărarea sub acoperire a serviciilor persoanelor exploatate în calitate de consumator (ca de exemplu, cumpărarea serviciilor sexuale ale unei prostituate în calitate de client);

3) infiltrarea operativă în calitate de contra-agenți, care doresc să cumpere sau să vândă (să comercializeze) persoane în scop de exploatare;

4) infiltrarea operativă în calitate de angajați în agențiile de turism sau în anumite organizații, create în scop de înscenare a traficului de persoane.

Atragem atenție asupra faptului că anume rezultatele acestor măsuri speciale de investigații, după introducerea lor în procesul probatorului, vor constitui temelia materialului probator în cauza penală. Totodată, efectuarea măsurilor speciale de investigații vizate comportă un anumit risc tactic, care presupune posibilitatea survenirii următoarelor consecințe nefavorabile:

a) participanții implicați în traficul de ființe umane pot demasca persoanele infiltrate, cauzându-le anumite daune, pot lua măsuri în privința ascunderii sau nimicirii urmelor infracțiunii, pot preveni coparticipanții, se pot ascunde sau pot lichida rețeaua traficului de ființe umane;

b) în vederea obținerii supunerii sau în procesul înfăptuirii anumitor forme violente de exploatare, în privința persoanelor infiltrate poate fi aplicată violența, periculoasă pentru viața și sănătatea persoanei;

c) în caz de pierdere a controlului asupra situației operative, persoanele infiltrate pot fi transportate forțat în locuri necunoscute²².

Punerea în aplicare a combinațiilor tactico-operative vizate este posibilă doar în condițiile aprecierii tuturor factorilor de risc tactic, la care se atribuie:

1) cazurile în care traficul de ființe umane este însoțit de asemenea forme de exploatare, precum prelevarea organelor, țesuturilor sau a celulelor umane;

2) prezența informațiilor despre faptul că forma tipică de comitere a traficului de ființe umane presupune aplicarea violenței în privința victimelor, precum și despre predispunerea unor participanți la activitatea infracțională în privința aplicării fără de motiv a violenței;

3) cazurile în care canalul traficului de ființe umane are caracter trans-național;

4) prezența informațiilor despre legăturile de corupție între participanții canalului de trafic de ființe umane și anumite persoane din cadrul organelor de drept;

5) prezența informațiilor despre existența în structura formațiunii infracționale a unui grup special, care asigură securitatea acesteia, format, în special, din foști angajați ai structurilor operativ-investigative, care posedă metodele și mijloacele activității speciale de investigații și păstrează anumite legături cu reprezentanții organelor de drept.

Participarea ofițerului de urmărire penală la efectuarea combinațiilor tactico-operative se poate exprima în consultarea ofițerilor de investigații și în oferirea informațiilor necesare acestora, precum și în efectuarea imediată a

²² Г. К. Смирнов., *op. cit.*, pp. 157-158.

acțiunilor de urmărire penală ce nu suferă amânare, în special, după reținerea bănușilor în flagrant. La categoria acestora se atribuie audierea bănușilor, cercetarea la fața locului, perchezițiile și ridicările în încăperi, în mijloacele de transport, la locul de trai sau de muncă, examinarea corporală a victimelor etc.²³.

6. Concluzii și recomandări

Un rol important la efectuarea corespunzătoare, calitativă și la un nivel înalt de profesionalism a urmăririi penale a traficantilor de ființe umane îl are și activitatea specială de investigații, realizată de anumite structuri statale, special înputernicite în această privință. Activitatea vizată este axată pe totalitatea actelor îndeplinite de către subiecții autorizați, cu participarea sau în colaborare cu alte autorități și/sau persoane, în formele și conform procedurii stabilite de lege, în scopul culegerii de informații necesare pentru prevenirea și combaterea criminalității, asigurarea securității statului, ordinii publice, apărarea drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor, descoperirea și cercetarea infracțiunilor.

Organele care efectuează activitatea specială de investigații trebuie să cunoască care sunt mijloacele traficului de persoane, care sunt mijloacele cele mai frecvent utilizate de traficanți în scopul comiterii infracțiunilor de trafic de persoane, ce impact au aceste mijloace asupra procesului de investigare a traficului de persoane și care sunt posibilele probleme juridice care pot interveni pe parcursul acestui proces de investigare.

Investigarea informativ-operativă a traficului de persoane are ca scop colectarea și prelucrarea informațiilor referitoare atât la persoanele suspectate, cât și la modul lor de operare. După aceea, aceste informații sunt confruntate, analizate și evaluate în scopul luării unor decizii operaționale referitoare la identificarea traficantilor sau a organizațiilor criminale din care aceștia fac parte și la stabilirea celor mai eficiente metode ce vor fi utilizate în cadrul procesului de investigare a traficului de persoane. Investigarea pro-activă a traficului de persoane are ca scop prevenirea săvârșirii unei infracțiuni de trafic de persoane și debutează în urma obținerii informațiilor din cadrul investigației informativ-operative, ce a furnizat informații cu privire la traficul de persoane. Obiectivul principal al investigării pro-actieve a traficului de persoane îl reprezintă salvarea potențialelor victime ale traficului de persoane și obținerea de probe care să conducă la identificarea, arestarea preventivă și trimiterea în judecată a traficantilor de persoane. În acest caz, sesizarea organelor judiciare competente în legătură cu comiterea infracțiunii de trafic de persoane se realizează din oficiu sau prin actele încheiate de unele organe de constatare prevăzute de lege.

Referințe

Covalciuc I., *Măsurile speciale de investigații autorizate de procuror în procesul penal*, Autoreferatul tezei de doctor în drept, Chișinău, 2018.

²³ *Idem*, p. 158-159.

- Kingshott B. F., *Investigation of Human Trafficking*, în Palmiotto M. J., *Combating Human Trafficking. A multidisciplinary aproach*, Editura CRC Press, Taylor & Francis Group LLC, Boca Raton, Florida, 2015.
- Lazăr A., *Metodologia investigării infracțiunilor din domeniul afacerilor*, Teză de doctorat, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeș-Bolyai”, 2003.
- Legea Republicii Moldova privind activitatea specială de investigații, nr. 59 din 29.03.2012, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 113-118/373 din 08.06.2012.
- McKeon C., *Interpol-ul în lupta contra traficului de ființe umane*, Materialele Conferinței științifico-practice internaționale din 23-24 aprilie 2004 cu genericul „Probleme de prevenire și combatere a delincvenței juvenile, traficului de ființe umane și migrațiunii ilegale”, Chișinău, 2004.
- Moise A. C., Stancu Em., *Criminalistica. Elemente metodologice de investigare a infracțiunilor*, Editura Universul Juridic, București, 2017.
- Orsini B. W., *Law enforcement considerations for human trafficking*, în Burke M. C., *Human Trafficking Interdisciplinary Perspectives*, Editura Routledge, Taylor & Francis Group, New-York, 2013.
- The Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *OSCE Resource Police Training Guide: Trafficking in Human Beings*, Publication Series, Vol. 12. Vienna, July 2013.
- Vizdoga I. *Reglementări juridice internaționale și naționale în vederea combaterii traficului de ființe umane*. Materialele Conferinței științifico-practice internaționale din 23-24 aprilie 2004 cu genericul „Probleme de prevenire și combatere a delincvenței juvenile, traficului de ființe umane și migrațiunii ilegale”, Chișinău, 2004.
- Криминалистика. Учебник для вузов. / Под редакцией Р. С. Белкина. Издательство ПРИОР, Москва, 2001.
- Оперативно-розыскная деятельность. Учебник. Под редакцией К. К. Горяинова, В. С. Овчинского и А. Ю. Шумилова. Издательство ИНФРА-М, Москва, 2001.
- Смирнов Г. К., *Методика расследования торговли людьми*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2008.

Expertiza criminalistică – element cheie în descoperirea și sanționarea infracțiunilor. Particularități

Forensic expertise - a key element in discovering and sanctioning crimes. Particularities

**Marius-Cosmin Macovei¹, Rareș-Vasile Voroneanu-Popa²,
David-Alexandru Pădurariu³, Diana Zămosteanu⁴**

Rezumat: Cercetarea penală privind săvârșirea unor fapte prevăzute de legea penală presupune utilizarea, în funcție de categoria și complexitatea faptelor, a unor tipuri de mijloace de probă prin care să se afle adevărul. În acest sens, expertiza criminalistică poate constitui în anumite cazuri elementul cheie în activitatea de cercetare, respectiv poate constitui procedeul probatoriu din care se pot obține probele concludente, pertinente și utile cauzei conform cărora să fie stabilite infracțiunea săvârșită și persoana care a săvârșit-o, iar ulterior aceasta să fie trasă la răspundere.

Cuvinte-cheie: criminalistică, expertiză criminalistică, drept penal, investigare, tehnici de cercetare criminalistică

Abstract: The criminal investigation regarding the commission of certain deeds provided by the criminal law presupposes the administration, depending on the category and complexity of the facts, of some types of means of proof through which to find out the truth. In this respect, forensic expertise may in some cases be the key element in the research activity, respectively it may be the means of evidence from which conclusive, relevant and useful evidence can be obtained to establish the crime committed and the person who committed it., and subsequently to be held accountable.

Key-words: forensics, criminal law, forensic expertise, investigation, forensic research techniques

1. Aspecte introductive

Criminalistica reprezintă o știință importantă, cu ajutorul căreia sunt descoperite și sancționate faptele de natură penală. Aceasta are o influență

¹ Consilier juridic, Asociația Profesională Colegiul Consilierilor Juridici din Iași, mariuscosminmacovei@gmail.com.

² Asistent universitar doctorand, Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa” Iași, raresvoroneanu95@yahoo.com.

³ Avocat, Baroul Iași, padurariudavid@yahoo.com.

⁴ Studentă, Facultatea de Medicină, Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa” Iași, zamosteanu_diana19@yahoo.com..

semnificativă în cercetarea penală, întrucât prin ea se identifică elementele ce constituie infracțiunile, persoana sau persoanele care au săvârșit infracțiunea și se poate determina pedeapsa aplicabilă⁵. Ea concepe mijloacele tehnico-științifice și metodele tactice pentru a se descoperi și preveni săvârșirea infracțiunilor⁶.

În categoria mijloacelor tehnico-științifice sunt incluse expertizele criminalistice. Cadrul legal⁷ al expertizei criminalistice îl constituie H.G. nr. 368 din 1998 privind înființarea Institutului Național de Expertize Criminalistice – I.N.E.C.⁸, O.G. nr. 75 din 2000 privind organizarea activității de expertiză criminalistică⁹, O.G. nr. 2 din 2000 privind organizarea activității de expertiză tehnică judiciară și extrajudiciară¹⁰ și, bineînțeles, Legea 135 din 2010 privind Codul de procedură penală.¹¹ Expertizele contribuie în procesul penal cu aspecte din domenii de specialitate și expertiza unor persoane cu pregătire în aceste domenii, fapt susținut și de dispozițiile art. 172 C. proc. pen., care prevăd că efectuarea unei expertize „se dispune atunci când pentru constatarea, clarificarea sau evaluarea unor fapte ori împrejurări ce prezintă importanță pentru aflarea adevărului în cauză este necesară și opinia unui expert.”¹²

De-a lungul timpului, modurile de săvârșire a infracțiunilor și practica instanțelor au arătat faptul că soluționarea cauzelor penale nu se poate realiza doar cu aplicarea legilor penale. S-a constatat că este nevoie de ajutorul unor specialiști din anumite domenii, respectiv al unor experți cu studii de specialitate și autorizați de Ministerul Justiției și, implicit, de ajutorul structurilor de care aceștia aparțin.

Din punct de vedere procesual, expertiza reprezintă procedeul probatoriu care duce la obținerea de probe necesare în cercetarea penală efectuată de organele judiciare pentru descoperirea și sancționarea infractorilor, respectiv pentru aflarea adevărului factic: adevărații autori și adevărata infracțiune comisă, conform prevederilor legislației penale.¹³

Expertizele criminalistice sunt considerate ca fiind cele mai utile procedee probatorii care se dispun în cursul procesului penal, datorită caracterului lor

⁵ E. Stancu, P. Ciobanu, *Criminalistică. Metodologia criminalistică*, Editura Universul Juridic, București, 2018, p. 6.

⁶ G. N. Labo, *Cercetarea criminalistică*, Editura Pro Universitaria, București, 2014, p. 9.

⁷ D. Magherescu, *Teoria generală a expertizelor criminalistice*, Editura Hamangiu, București, 2021, p. 9.

⁸ Act publicat în M. Of. nr. 248, 03.07.1998.

⁹ Act publicat în M. Of. nr. 407, 29.08.2000.

¹⁰ Act publicat în M. Of. nr. 26, 25.01.2000.

¹¹ Act publicat în M. Of. nr. 486, 15.07.2010.

¹² A. Roman, *Metode speciale de supraveghere din perspectiva investigației criminalistice*, Editura C. H. Beck, Colecția Praxis, București, 2021, p. 133.

¹³ M. Olariu, C. Marin, *Drept procesual penal*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2020, p. 309.

complex și cel interdisciplinar, respectiv prezența multiplelor specializări, precum medicină, chimie, biologie, fizică, mecanică, psihologie etc.¹⁴

Scopul principal al activității de expertiză criminalistică este acela al descoperirii tuturor faptelor ce constituie infracțiuni, al descoperirii împrejurărilor în care au fost săvârșite acestea și al identificării făptuitorilor. Descoperirea faptelor și împrejurărilor acestora presupune descoperirea, în primul rând, a cât mai multor urme ale infracțiunilor și a mijloacelor materiale de probă, care, examinate în cadrul expertizelor criminalistice de laborator, vor putea constitui probe veritabile pentru aflarea adevărului în cauza penală¹⁵.

Anumite categorii de expertize criminalistice pot influența parcursul procesului penal în sensul de schimbare a anumitor împrejurări sau constatări ori chiar să constituie procedeul probatoriu care poate stabili infracțiunea săvârșită și făptuitorul.

2. Clasificarea expertizelor

Expertizele criminalistice pot fi clasificate în funcție de mai multe criterii, precum natura faptelor penale comise, obiectivele și problemele ce trebuie lămurite de expert, domeniul de specialitate al lor. Conform prevederilor actelor normative aplicabile, expertizele criminalistice sunt realizate în concordanță cu specialitatea expertizei.¹⁶

Codul de procedură penală român prevede în mod expres doar expertizele medico-legale, în cuprinsul capitolului VII intitulat „Expertiza și constatarea” din cadrul Titlului IV al Părții generale, intitulat „Probele, mijloacele de probă și procedeele probatorii”. În această categorie sunt incluse expertiza medico-legală psihiatrică, autopsia medico-legală, expertiza toxicologică și expertiza genetică judiciară. Alte categorii de expertize sunt prevăzute de art. 2 alin. (2) din O.G. 75 din 2000, respectiv: „*Specialitățile de expertiză criminalistică în care se poate obține calitatea de expert criminalist autorizat sunt următoarele: a) expertiza grafică și tehnică a documentelor; b) expertiza dactiloscopică a urmelor palmare și plantare; c) expertiza traseologică a urmelor lăsate de ființe și obiecte; d) expertiza balistică a armelor și a munițiilor; e) expertiza fizico-chimică a probelor materiale; f) expertiza criminalistică în accidente de trafic terestru; g) expertiza criminalistică în accidente de trafic aerian; h) expertiza criminalistică în accidente de trafic fluvial și maritim; i) expertiza criminalistică în explozii și incendii; j) expertiza vocii și vorbirii; k) expertiza imaginilor; l) expertiza biologică; m) expertiza genetică; n) expertiza aplicațiilor și datelor informatice; o) expertiza pentru detecția comportamentului simulat (poligraf); p) expertiza drogurilor și a stupefiantelor.*”

¹⁴ A. E. Franț, *Provocări contemporane privind utilizarea expertizei în procesul penal*, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași*, Tomul LXIII, Științe Juridice, 2016, Nr. II, pp. 242-244.

¹⁵ A. E. Franț, *Criminalistică*, Editura Universul Juridic, București, 2018, p. 42-44.

¹⁶ D. Magherescu, *op. cit.*, p. 77.

care se completează cu normele și regulile de efectuare a lor aplicabile în fiecare specializare, și cu dispozițiile Codului de Procedură Penală.

Așadar, în cadrul proceselor penale, expertizele anterior enunțate se dispun a fi efectuate pentru descoperirea unor situații de fapt astfel:

a) Expertiza genetică se realizează pentru identificarea profilului genetic al persoanelor în baza probelor recoltate de la persoane sau orice alte probe găsite sau ridicate, precum sânge, salivă, țesut sau oase. Această expertiză este în mod frecvent dispusă în cercetarea faptelor ce țin de elementul material al infracțiunilor de omor, vătămare corporală sau viol, în care se prelevă probe de la victime și/sau de la suspecți. Subiectul principal al expertizei îl reprezintă ADN-ul din probele biologice prelevate și examinate care va fi comparat cu cele existente în bazele de date ADN.

b) Expertiză criminalistică a accidentelor rutiere se realizează pentru a determina: modul de desfășurare a accidentului rutier; stabilirea unor împrejurări precum viteza, direcția sau direcțiile de deplasare, locul în care s-a produs impactul (dintre vehicul și victimă sau dintre vehicule), stabilirea poziției autovehiculului sau a victimei la momentul producerii impactului, momentul apariției stării de pericol, posibilitățile de evitare a accidentului, examinarea tehnică a vehiculelor, identificarea autovehiculului (în situația accidentelor cu fugă de la locul accidentului, prin examinarea fragmentelor din autovehicul de la locul faptei).¹⁷

c) Expertiza grafică și tehnică a documentelor constă în două subcategorii de expertiza: examinarea scrisului și a semnăturilor din cuprinsul documentelor și expertiza grafică și tehnică a documentelor. Prin examinarea scrisului și a semnăturilor se urmărește să se stabilească autorul textului, al semnăturilor și al eventualelor modificări din cuprinsul documentelor, precum și dacă există o contrafacere sau alterare a scrisului. Expertiza grafică și tehnică a documentelor trebuie să stabilească: autenticitatea actelor, dacă există modificări, dacă documentul este falsificat, modalitățile prin care a fost contrafăcut sau falsificat, etc. O expertiză particulară în inclusă în această categorie este cea a bancnotelor și a altor instrumente de plată ce are ca obiectiv să se stabilească dacă acestea sunt autentice, contrafăcute sau falsificate.¹⁸

d) Expertiză vocii și vorbirii constă în examinarea vocii și a vorbirii în cauzele în care intervine problema autenticității înregistrărilor audio și/sau video. Sunt dispuse a fi efectuate în cazul infracțiunilor de corupție; examinările sunt realizate asupra sistemelor de stocare media pe care au fost înregistrați inculpații ca urmare a interceptării comunicațiilor prin sisteme audio și video.

¹⁷ D. Magherescu, *op. cit.*, p. 117-119; P. Ciobanu, *Investigarea criminalistică a accidentelor de trafic rutier*, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, Tom LXVIII, Supliment 1, Științe Juridice, 2022, p. 189.

¹⁸ D. Magherescu, *op. cit.*, pp. 77-88; Georgescu A. (coord.), Manea T., Ghigheci C. C., Cârlescu N., *Administrarea probatoriului în procesul penal*, ghid de bune practici, Editura Măiastra, Târgu Jiu, 2020, pp. 56-57.

e) Expertiza dactiloscopică a urmelor palmare și plantare se efectuează în vederea identificării persoanelor după impresiunile papilare: digitale, palmare și plantare – de regulă, se realizează în cazul investigării infracțiunilor de furt sau omor și autorul este necunoscut. Acest tip de expertiză oferă informații cu privire la făptuitori și, eventual, victimă.

f) Expertiza aplicațiilor și datelor informatice, a sistemelor informatice, mediilor de stocare și a aplicațiilor de pe acestea – pentru determinarea descoperirea și strângerea probelor digitale, precum coordonatele de timp și de loc ale utilizatorilor, identificarea rețelei în care se află sistemul informatic și alte informații ce privesc aplicațiile și datele informatice, ce prezintă relevanță pentru cauzele penale cercetate. Se dispun în cazul cercetării infracțiunilor informatice – fraude informatice, fals informatic.

g) Expertiză pentru detecția comportamentului simulat reprezintă un mijloc de depistare a sincerității sau nesincerității persoanei audiate. Persoanei examinate îi sunt adresate întrebări relevante în cauza penală, iar pe parcursul examinării se urmărește dacă există reacții specifice comportamentului simulat, respectiv se urmărește dacă persoana examinată relatează adevărul sau urmărește inducerea în eroare a organelor judiciare. Acest tip de expertiză, teoretic, ar avea o oarecare valoare probantă, respectiv raportul de constatare tehnico-științifică întocmit ulterior de expert în cadrul căruia sunt expuse răspunsurile persoanei intervievate și modificările ce se produc pe graficul atașat. Însă, din punct de vedere practic, din cauza caracterului său mai mult subiectiv decât obiectiv, este luat foarte puțin în considerare. Testarea comportamentului simulat este un mijloc tehnic imperfect care se bazează, în mare parte, pe elemente de natură emoțională, precum starea de spirit, agitația, nervozitatea, sensibilitatea persoanei testate. Totodată, există și factori externi care pot contribui la producerea de modificări ale comportamentului, factori pe care persoanele testate nu le aduc la cunoștința expertului, precum bolile de care suferă, tratamentul medicamentos pe care îl are, mediul în care se desfășoară testarea, factori alergeni, alimentația dinaintea testării, etc.

h) Expertiza fizico-chimică reprezintă analiza din punct de vedere fizic și chimic a materialelor sau substanțelor din care este compus un obiect găsit la locul faptei sau în alte împrejurări care au legătura cu faptele investigate și care poate fi utilizat ca probă în respectiva cauză. În cadrul acestui tip de expertiză se fac examinări fizico-chimice ale microfidelor din materiale textile, microurmelor de vopsea, microurmelor de materie, microparticulelor de sticlă, substanțelor toxice și a altor substanțe. Acest tip de expertiză se poate dispune a fi efectuată în aproape toate tipurile de infracțiuni ce se regăsesc în Codul penal și legile speciale.

i) Expertiza balistică a armelor și a munițiilor are în vedere obținerea de informații despre arma sau armele care au fost folosite în săvârșirea infracțiunilor prin împușcare. Totodată, se pot obține informații și cu privire la identificarea armei cu care s-a tras, în cazul în care se găsesc doar cartușele sau proiectilele. Mai mult decât atât, când i se solicită, expertul poate stabili și aspecte cu privire la

distanța de la care s-a tras, eventual locul de unde s-a tras, direcția în care s-a tras, starea armei cu care s-a efectuat tragerea.

j) Expertiza drogurilor și a stupefiantelor analizează, așa cum îi spune și denumirea, substanțele interzise precum drogurile și stupefiantele ce fac, de regulă, obiectul infracțiunilor de trafic de droguri. Expertiza presupune aflarea tipurilor de droguri, respectiv de risc și/sau de mare risc, precursori, alte substanțe, prin supunerea substanțelor la procedee fizice și chimice.

3. Rezultatele produse cadrului procesual în urma efectuării expertizelor

Expertizele criminalistice pot conduce la producerea a diferite schimbări asupra cadrului procesual existent, în timpul urmăririi penale sau al judecății. Rezultatele obținute și transpuse în rapoartele de expertiză pot ajuta organele judiciare în stabilirea adevăratului cadru procesual.

Un prim rezultat este reprezentat de identificarea făptuitorului sau făptuitorilor. În acest sens, expertizele dactiloscopice și genetice prezintă cea mai mare importanță întrucât la locul săvârșirii faptei există o foarte mare probabilitate de a se găsi amprente, fire de păr, urme biologice ce provin de la persoanele vinovate. Ulterior examinării, rezultatele vor fi comparate cu cele deja existente în bazele de date sau cu cele ale persoanelor pe care organele de cercetare penală le suspectează.

Un alt rezultat este proporționalitatea vinovăției în săvârșirea infracțiunii. De exemplu, în cazul accidentelor rutiere, expertizele pot determina gradul de vinovăție al inculpatului și victimei sau victimelor. De regulă, cazurile de acest fel, se stabilește că infracțiunile săvârșite pot fi uciderea din culpă sau vătămarea corporală din culpă, astfel că, de regulă, forma de vinovăție este culpa (șoferului). Expertizele efectuate în astfel de cazuri pot duce la rezultate care să aducă sau să reducă din circumstanțele în care au avut loc accidentele. Astfel, se poate trece de la culpa comună în culpă exclusivă și viceversa.

Tot în cazul accidentelor rutiere, expertizele pot conduce la aflarea autorului faptei, care inițial poate fi necunoscut datorită împrejurărilor în care a avut loc accidentul (pe timpul nopții, lipsa camerelor de supraveghere, lipsa martori), iar singura probă existentă este un ciob de la caroseria mașinii. În urma expertizei fizico-chimice a ciobului, s-a putut stabili care este culoarea exactă a mașinii (conform specificațiilor producătorului de mașini), marca mașinii și ulterior, persoana vinovată. Astfel, s-a ajuns de la o infracțiune ce avea autor necunoscut la o infracțiune cu privire la care persoana vinovată a fost trasă la răspundere.

Expertiza criminalistică poate produce efecte și asupra unui proces civil. Conform art. 28 alin. (1) Cod Procedură Penală, *„Hotărârea definitivă a instanței penale are autoritate de lucru judecat în fața instanței civile care judecă acțiunea civilă, cu privire la existența faptei și a persoanei care a săvârșit-o(...)”*. Astfel, de exemplu, în cazul unui proces penal ce are ca obiect infracțiunea de fals în înscrisuri asupra unui testament, în situația în care, în urma unei expertize, se

constată că acesta a fost falsificat în sensul că scrisul sau semnătura nu aparțin testatorului, dacă mențiunile expertului sunt însușite și de instanța de judecată în sentința pronunțată, se poate schimba situația succesiunii ce urmează a fi dezbătută.

Consecințele anterior menționate produc efecte și asupra pedepselor aplicabile. Astfel, la individualizarea pedepselor, instanța de judecată poate dispune una din următoarele pedepse principale: renunțarea aplicării pedepsei, amânarea aplicării pedepsei (aceste două pedepse nu constituie condamnare, astfel nu apar în cazierul judiciar), suspendarea aplicării pedepsei sau condamnare (pedepse ce constituie condamnare, astfel vor apărea și în cazierul judiciar). Pe lângă acestea, cu excepția renunțării la aplicarea pedepsei, se mai dispun pedepse accesorii sau complementare. În acest context, în urma realizării expertizelor judiciare, în funcție de concluziile la care au ajuns experții care le-au efectuat, se poate dispune aplicarea uneia din pedepsele principale, însoțită de una sau mai multe pedepse accesorii și complementare.

În cazul infracțiunilor săvârșite prin împușcare, expertizele balistice pot determina, raportat la obiectivele ce trebuie urmărite de expert, se poate stabili dacă împușcarea a fost intenționată sau din culpă (în cazul descărcării armei sau în cazul accidentelor de vânătoare)

Expertizele efectuate cu privire la droguri și stupefiante pot determina pedepsele aplicabile persoanelor vinovate în funcție de categoria de droguri traficată ori pot fi dispuse soluții de clasare/renunțare la urmărire penală sau achitare/încetare a procesului penal dacă drogurile se dovedesc a fi alte substanțe cu aspect asemănător drogurilor (medicamente, precum paracetamol, aspirină, sau făină de grâu).

Un alt aspect important determinat de expertize îl reprezintă identificarea altor categorii de participanți la săvârșirea infracțiunilor, alții decât autorii, respectiv instigatori și complici. Astfel, dacă se descoperă existența unui instigator sau complice la săvârșirea infracțiunii, autorul sau autorii pot primi o sancțiune mai blândă, pentru săvârșirea faptei din culpă, când este prevăzută, sau chiar se poate pronunța o soluție de clasare sau de achitare, pentru săvârșirea faptei din culpă sau fără vinovăție.

4. Concluzii

Expertizele criminalistice au un rol important, uneori chiar esențial în cercetarea penală, aducând în cadrul procesual probe concludente, utile și relevante.

Caracteristica principală a acestora o reprezintă specializarea și necesitatea unor cunoștințe de specialitate în anumite domenii, astfel că acestea se dispun a fi efectuate de persoane ce au calitate de expert sau dețin cunoștințe de specialitate în domeniul în care este solicitată expertiza.

Datorită specializării, se pot determina anumite elemente importante ce trebuie luate în considerare de organele judiciare, care pot produce anumite consecințe în procesul penal.

În cele din urmă, expertiza poate conduce la aflarea adevărului, implicit a aflării adevăratului făptuitor sau făptuitori, la aflarea faptei comise, atât din punct de vedere faptic, cât și legal, privind încadrarea.

Referințe

- Achim M. V., Borlea S. N., *Criminalitatea economico-financiară*, Editura Economică, București, 2019.
- Cheagă D., Sava Ghe., *Ghid de anchetă penală*, Editura Universul Juridic, ediția a IV-a, revăzută și adăugită, București, 2019.
- Ciobanu P., *Investigarea criminalistică a accidentelor de trafic rutier*, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, Tom LXVIII, Supliment 1, Științe Juridice, 2022, <http://doi.org/10.47743/jss-2022-68-2-12>, [Online].
- Frantț A. E., *Criminalistică*, Editura Universul Juridic, București, 2018.
- Frantț A. E., *Provocări contemporane privind utilizarea expertizei în procesul penal*, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași*, Tomul LXIII, Științe Juridice, 2016, Nr. II.
- Grămescu A. M., Barbu A. M. D., *Expertiza judiciară. Mijloc de probă*, Editura Matrix Rom, București, 2020.
- Georgescu A. (coord.), Manea T., Ghigheci C. C., Cârlescu N., *Administrarea probatoriului în procesul penal*, ghid de bune practici, Editura Măiastra, Târgu Jiu, 2020.
- Labo G. N., *Cercetarea criminalistică*, Editura Pro Universitaria, București, 2014.
- Magherescu D., *Teoria generală a expertizelor criminalistice*, Editura Hamangiu, București, 2021.
- Moise A. C., Stancu E., *Criminalistica. Elemente metodologice de investigare a infracțiunilor*, Editura Universul Juridic, București, 2017.
- Olariu M., Marin C., *Drept procesual penal*, Editura Universul Juridic, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, 2020.
- Roman A., *Metode speciale de supraveghere din perspectiva investigației criminalistice*, Editura C. H. Beck, Colecția Praxis, București, 2021.
- Ruiu M., *Metodologia investigării criminalistice*, A unor genuri de infracțiuni, Editura Universul Juridic, București, 2014.
- Ruiu M., *Criminalistică, Elemente de tactică criminalistică*, Editura Universul Juridic, București, 2017.
- Stancu E., Ciobanu P., *Criminalistică. Metodologia criminalistică*, Editura Universul Juridic, București, 2018.

Comunicarea asertivă cu persoanele deținute - un drept fundamental sau obligațiune a autorităților?

Assertive communication with detainees – a fundamental right or an obligation of the authorities?

Oleg Pantea¹

Rezumat: Materialul prezentat reflectă o analiză generală a conceptului de comunicare asertivă în raport cu persoanele deținute, prin prisma respectării drepturilor și libertăților omului. În acest sens, asertivitatea este fundamentală la stabilirea unor relații profesionale adecvate între reprezentanții autorităților de diferite niveluri (administrația locurilor de detenție, autoritățile centrale) și persoanele care au încălcat legea (deținuți, condamnați), bazate pe respect reciproc, înlăturând orice forme de intimidare legate de fapta care a comis-o, încurajând comportamentul prosocial. În conținutul lucrării au fost identificate particularitățile comunicării asertive adaptate comunicării cu deținuții: puterea de a spune “nu”, formularea corectă de cereri, expunerea sentimentelor și a regulilor de inițiere, continuarea și încheierea unei comunicări cu persoana deținută.

Cuvinte cheie: comunicare asertivă, deținuți, autorități, resocializare, măsuri de prevenire, demnitate umană

Abstract: The proposed study reflects a general analysis of the concept of assertive communication in relation to detainees, through the prism of respect for human rights and freedoms. In this regard, assertiveness plays a key role in establishing appropriate professional relations between the representatives of authorities at different levels (detention administration, central authorities) and those who have broken the law (detainees, convicts), based on mutual respect, removing any form of intimidation related to the act he has committed, encouraging prosocial behavior. In the content of this work, there were identified the particularities of assertive communication adapted to communication with detainees: the power to say “no”, the correct formulation of requests, expressing feelings and initiation rules, continuing and ending a communication with the detainee.

Keywords: assertive communication, detainees, authorities, resocialization, preventive measures, human dignity

¹ Conferențiar univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova, email: panteaoleg@gmail.com. **ORCID:** 0000-0002-8790-5472

Introducere

Comunicarea este un element fundamental al existenței umane, care ne permite să transmitem, să ascultăm și înțelegem mesaje. Pentru ca aceasta să fie eficientă, este necesar să avem o conduită corespunzătoare și comunicare asertivă.

Ipoteza pe care se bazează o comunicare asertivă este – suntem egali în drepturi și libertăți și nu suntem nici mai mult, nici mai puțin valoroși decât ceilalți. Asertivitatea se referă la modul în care oamenii interacționează cu ceilalți, la felul cuiva de a fi și de a se comporta într-un mediu social.

Comunicarea asertivă reprezintă una din formele comunicării profesionale, care asigură exprimarea ideilor, concepțiilor, gândurilor într-o formă respectuoasă, fără să se încalce drepturile celorlalți. Este o modalitate de comunicare deschisă, onestă, directă, de fiecare dată argumentându-se lucrurile relevante pentru noi, lucrurile care ne-au deranjat vreodată și forma în care am prefera să evolueze în viitor. În popor este mai puțin cunoscut termenul de asertivitate, de regulă oamenii folosesc în viața zilnică termenii „omenesc”, „respectuos”, „omenos”, cu aceeași semnificație. Prin comunicarea asertivă ne facem înțeleși în relația cu semenii noștri, totodată respectăm drepturile, părerile lor.

Asertivitatea este utilă și în contextul dezvoltării unor competențe sociale și emoționale, așa cum exprimarea eficientă a deciziilor de a nu se angaja în conduite antisociale. Or, nu întotdeauna interlocutorul nostru este o persoană care respectă legea, care are un comportament corespunzător.

Rezultate și discuții

Persoanelor aflate în conflict cu legea le sunt garantate toate drepturile și libertățile, cu excepția celor care sunt restrânse prin hotărârea instanței de judecată. Prin urmare, abordarea lor va fi una corectă, respectuoasă, cu gradul maxim de inteligență, identificându-se care sunt nevoile sociale și unde trebuie de intervenit pentru a face posibilă soluționarea acestora. Una dintre cele mai eficiente căi de rezolvare a lor este prin comunicarea asertivă.

Omul, de fapt, nu se naște cu comportament asertiv. Asertivitatea este o conduită educată, formată, care trebuie mai întâi învățată și apoi pusă în aplicare.

Comportamentul asertiv permite unei persoane atingerea intereselor personale, apărarea propriei păreri fără anxietate exagerată, exprimarea sinceră a sentimentelor, apărarea propriilor drepturi fără a le încălca pe ale altora.² Asertivitatea reprezintă o concepție democratică asupra relațiilor interumane.

De ce avem nevoie de comunicare asertivă în raport cu persoanele deținute? Răspunsul este că, asertivitatea are o orientare non-conflictuală, iar ceea de ce avem nevoie aici, este ideea echilibrului între regimul de detenție și nevoile personale. Aflându-se în detenție, persoanele manifestă stări depresive, agresiune față de personalul instituției și față de ceilalți deținuți, stări generate de sentința judecătorească, probleme de ordin familial, toate luate împreună au nevoie de cheia înțelegerii – comunicare asertivă. Doar un astfel de model de

² Л.С. Выготский. *Развитие высших психических функций*. Москва: АПИ, 1960, p. 27.

comunicare poate scoate la iveală nevoile sociale ale deținuților și determina căi eficiente pentru soluționarea lor.

Tratamentul în raport cu persoanele aflate în conflict cu legea trebuie să fie unul care tinde spre reintegrarea prosocială. Fie că este deținut într-un penitenciar, fie i-a fost aplicată o sancțiune alternativă, tratamentul trebuie să fie în acord cu spiritul umanitar și trebuie să asigure *respectarea demnității persoanei*. În resocializarea deținuților se vor folosi în principal de instruire, de muncă, de religie, de activitățile culturale, recreative și sportive, precum și favorizând contacte oportune cu lumea externă, raporturile cu familia.

Pentru persoanele deținute în penitenciare, Regulile penitenciare europene garantează acest drept la un tratament cu demnitate umană. Toate persoanele private de libertate vor fi tratate cu respectarea drepturilor omului, persoanele private de libertate își păstrează toate drepturile care nu le-au fost retrase prin lege în urma deciziei de pedepsire. Deținuților trebuie să li se respecte libertatea de gândire, a conștiinței și religiei. Instituțiile vor fi gestionate într-un context etic, care recunoaște obligația de a trata deținuții cu omenia și respectul cuvenit oricărei ființe umane. În orice circumstanță personalul trebuie să se comporte și să-și îndeplinească sarcinile astfel încât să constituie un exemplu și o influență pozitivă asupra deținuților și să succinte respectul acestora (Regulile nr. 1, 2, 29, 72.1, 75)³. În același sens, Codul de executare al Republicii Moldova consacră absolut la art. 167, *“Principiile legislației execuțional penale”, al. (1), “Executarea hotărârilor cu caracter penal se efectuează în baza principiilor legalității, democratismului, umanismului, respectării drepturilor, libertăților și demnității umane, egalității condamnaților în fața legii, diferențierii, individualizării și planificării executării pedepselor penale, aplicării raționale a mijloacelor de corijare a condamnaților și stimulării comportamentului respectuos față de lege”*. Iar art. 169 al. (1) lit. b) din același act stabilește, *“dreptul la apărarea și respectarea de către instituția sau organul care asigură executarea pedepsei a demnității, drepturilor și libertăților pe care le are, inclusiv de a nu fi supus la tortură și nici la pedepse sau tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, precum și, indiferent de consimțământul său, unei experiențe medicale sau științifice care îi pune în pericol viața sau sănătatea, beneficiind, după caz, de măsuri de protecție din partea statului”, dar și “obligațiunea de a respecta demnitatea celorlalți condamnați”, prevăzută la art. 170 Cod de executare.*⁴

Comunicarea asertivă este strâns legată de siguranța dinamică, care contribuie la stabilirea unor contacte bazate pe respect între angajat și deținut (metodă de lucru prin care funcționarii cu statut special din instituțiile de detenție interacționează cu persoanele private de libertate, având la bază regulile eticii

³ Recomandarea Comitetului de Miniștri ai statelor membre Consiliului Europei, referitoare la regulile penitenciare europene Rec (2006)2. Adoptată de Comitetul de Miniștri, la data de 11 ianuarie 2006, în timpul celei de a 952-a reuniuni a Miniștrilor Delegați.

⁴ Codul de executare al Republicii Moldova, adoptat la 24.12.2004. Publicat: în Monitorul Oficial Nr. 34-35 din 03.03.2005, art. 112. Republicat: în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 160-162 din 05.11.2010.

profesionale). Angajatul are misiunea să asigure demnitatea deținuților și un mediu carceral uman. În orice conjunctură, personalul trebuie să se comporte astfel încât să fie un bun exemplu pentru deținuți, respectând standarde profesionale și personale ridicate. Comportamentul asertiv inhibă mereu anxietatea și reduce depresia, conducând la o îmbunătățire a imaginii de sine.

Arthur Lange și Patricia Jakubowski susțineau: „asertivitatea implică apărarea drepturilor personale și exprimarea gândurilor, a sentimentelor și a convingerilor în modul direct, onest și adecvat, fără a viola drepturile altei persoane”⁵.

Unele particularități ale asertivității, adaptate comunicării cu persoanele deținute:

- Respingerea cererilor - puterea de a spune “nu”. În mediul penitenciar există mereu cereri din partea persoanelor deținute în încercarea de a obține favoruri, de a primi lucruri interzise, acces în spații nepermise, dorința de a institui reguli proprii cu abatere de la normele stabilite detenției. De aceea, angajații instituției sub nicio formă nu trebuie să aibă la bază obiectivul de dominare sau subjugare a deținuților sau să folosească un limbaj agresiv, impulsiv. Acel “nu” trebuie formulat într-o manieră respectuoasă, clară, argumentată, în măsura în care să nu afecteze interlocutorul. În cazul în care aceasta este posibil, personalul va propune o alternativă la solicitare. Deținuții trebuie să-și cunoască propriile limite, cât și faptul că personalul nu poate satisface toate nevoile lor, mai ales dacă acestea contravin regulilor stabilite în penitenciar.

James Fleming oferă trei principii ce trebuie respectate pentru ca refuzul unei cereri să se exprime asertiv:

1. Onestitatea față de ceilalți și mai ales față de propria persoană;
2. Respectul de sine și conștiința că drepturile proprii sunt la fel de importante ca și ale celorlalți;
3. A comunica cu ceilalți și a avea capacitatea de a împărtăși motivele propriului refuz.⁶

În același context, nu este obligatoriu să fii asertiv întotdeauna. De fapt, suntem asertivi în majoritatea cazurilor, dar putem face uz de un alt stil de comunicare atunci când aceasta este absolut necesar (de exemplu, nu se recomandă să fii asertiv cu o persoană foarte agresivă).⁷

- Formularea de solicitări din partea personalului penitenciar. Aflarea în detenție presupune respectarea cu strictețe a unor reguli de conduită prestabilite. La depuneri/internări personalul trebuie să informeze deținutul despre ce se permite și ce nu se permite, regimul zilei, alte reguli de conduită (art. 209 al. (1)

⁵ A. J. Lange, P. Jakubowski, Th. V. McGovern. *Responsible Assertive Behavior: Cognitive/ behavioral Procedures for Trainers*. Research Press, 1976.

⁶ J. Fleming citat O. Gavril. *Asertivitatea de la abilitate la competență*. Iași: Performantica, 2002, p. 60.

⁷ I. A. Crețu. *Comunicarea asertivă* [Online] //la <https://www.romedic.ro/comunicarea-asertiva-0P33710>, accesat la 19.01.2022.

Cod de executare stabilește că, *“dispozițiile Codului penal referitoare la executarea pedepsei, ale prezentului cod, ale Statutului executării pedepsei de către condamnați, ale Legii privind accesul la informație, dispozițiile ordinelor emise în temeiul prezentului cod și ale regulamentului de ordine interioară a penitenciarului, precum și modificările acestora, sunt aduse la cunoștință persoanelor condamnate sau sunt puse la dispoziția lor, în limba română sau în limba pe care o înțeleg, imediat după primirea în penitenciar”*⁸; Regulile penitenciare europene (Regula nr. 30) stabilesc, *“la depunere, ori de câte ori este necesar toți deținuții trebuie să fie informați în scris sau oral, într-o limbă pe care o înțeleg, cu privire la regulamentul disciplinar, drepturile și obligațiile pe care le au în penitenciar”*⁹). Angajații stabilesc o serie de solicitări de “limite” (până unde se permite), dar trebuie s-o facă cu respect, calm și emanând încredere. Practica dovedește că prin comunicarea asertivă se întăresc relațiile profesionale între deținuți și personalul locurilor de detenție, ceea ce contribuie la reducerea stresului. De multe ori angajații penitenciarelor folosesc intimidarea și constrângerea pentru a solicita ceva de la deținut (de exemplu, să respecte regulile interne). Aceste persoane, de fapt, niciodată nu inspiră încredere prin abordările autoritare și solicitările lor de cele mai multe ori sunt ignorate. Cu toate acestea, admitem că mediul în care lucrează angajații penitenciarelor, presiunile cronice din partea deținuților, programul de muncă, stresul prelungit își pun amprenta asupra conduitei lor și favorizează sindromul de epuizare fizică și emoțională (ardere profesională).

- Expunerea sentimentelor pozitive/negative într-o manieră care să nu provoace neplăceri. În general, comunicarea cu deținuții este una dificilă, mai ales la etapa depunerii în penitenciar. Ambianța deținerii, influența negativă din partea colegilor de celule, nivelul de instruire, relațiile cu familia, dezacordul cu sentința instanței de judecată, alte motive sociale, îi determină să fie retrași, mai izolați de lumea din afară, iar atitudinea față de personal este a “milițianului care pedepsește”. Însă, pe măsură ce aplicăm tehnicile de comunicare asertivă, constatăm că este cea mai bună soluție pentru toate părțile implicate, încurajând comportamente într-un mod deschis, optimist, fără a răni sentimentele interlocutorului nostru. Asertivitatea poate reprezenta o soluție optimă pentru rezolvarea conflictelor și cu cât persoana este mai deschisă și mai sinceră, cu atât aceasta va fi mai puțin tensionată în relațiile cu ceilalți.

În **concluzii**, având în vedere informația analizată supra, “comunicarea asertivă în raport cu persoanele deținute este atât un drept fundamental al lor, cât și obligația autorităților”. Pe de o parte, aflarea în custodia statului presupune garanții de ordin legal, juridic, să fie tratați cu respect și demnitate umană, să fie respectate toate drepturile și libertățile care n-au fost limitate prin sentința judecătorească, pe de altă parte, este obligația autorităților de a asigura respectarea acestora prin mijloace legale și tehnici prosociale, pentru ca detenția să-și atingă scopul.

⁸ Codul de executare al Republicii Moldova, adoptat la 24.12.2004.

⁹ Regulile penitenciare europene (Regula nr. 30).

Comunicarea asertivă relevă onestitate, corectitudine în comunicarea cu interlocutorul, în cazul nostru deținutul, deoarece respectul naște respect. Prin asertivitate respectăm drepturile și libertățile omului, ascultăm gândurile, părerile deținuților. În mediul carceral este important să aplici tehnici de comunicare asertivă, or ele contribuie la consolidarea relațiilor personale angajat-deținut, la identificarea nevoilor acestora și a căilor optime de soluționare, inclusiv la temperarea rigidității și rigorismului. Este cel mai eficient stil de comunicare, când îți conștientizezi propria valoare, potențialul, respectând în același timp drepturile și valorile celor care stau în fața ta.

Avea dreptate liderul spiritual **Dr. Zhi Gang Sha, care susținea:** “*Cu cât folosești mai mult comunicarea sufletului, cu atât primești un nivel mai înalt de comunicare*” (lucrarea: *Soul Mind Body Medicine*. New World Library. 7th, 2006).

Referințe

- Recomandarea Comitetului de Miniștri ai statelor membre Consiliului Europei, referitoare la regulile penitenciare europene Rec (2006)2. Adoptată de Comitetul de Miniștri, la data de 11 ianuarie 2006, în timpul celei de a 952-a reuniuni a Miniștrilor Delegați.
- Crețu I. A. *Comunicarea asertivă*. [Online] // la <https://www.romedic.ro/comunicarea-asertiva-0P33710>, accesat 19.01.2022.
- Lange A. J., Jakubowski P., McGovern Th. V. *Responsible Assertive Behavior: Cognitive/behavioral Procedures for Trainers*. Research Press, 1976.
- Moraru I. *Manifestarea comportamentului asertiv la adolescenții contemporani*. În: *Journal of Psychology. Special Pedagogy. Social Work*. Nr. 27, 2012, p. 60-73.
- Gavril O. *Asertivitatea de la abilitate la competență*. Iași: Performantica, 2002.
- Выготский Л. С. *Развитие высших психических функций*. Москва: АПИ, 1960.

Tehnici de prelevare a urmelor de sânge. Aspecte generale

Trace blood sampling techniques. General aspects

Narcisa-Roxana Rotaru¹

Rezumat: Articolul aduce în discuție principalele aspecte legate de urmele de sânge pe care un criminalist și un jurist trebuie să le urmărească pentru a descoperi întregul scenariu faptic, pentru prinderea făptuitorului și pentru descoperirea adevărului judiciar. Tocmai de aceea, o importanță majoră se acordă descoperirii urmelor de sânge, care reprezintă în fapt o probă bogată în informații pentru cercetarea criminalistică. Însă, de multe ori, făptuitorul are o imaginație bogată, este creativ și încearcă să ascundă sau să distrugă anumite urme, inclusive urmele de sânge, pentru a nu fi identificat. Totuși, încercările făptuitorilor sunt de multe ori zădărnicate de faptul că există o serie de metode moderne de prelevare a urmelor biologice în general, inclusiv a urmelor de sânge, metode care se bazează pe caracteristicile esențiale ale unor probe biologice de a nu putea fi distruse în totalitate. Articolul încearcă să evidențieze aspecte esențiale ale analizei urmelor de sânge și importanța acestui tip de analiză în criminalistica, dar și în domenii cu care criminalistica este în strânsă legătură, precum medicina legală sau dreptul penal.

Cuvinte-cheie: urme de sânge, tehnici de prelevare, criminalistică, cercetarea la fața locului

Abstract: The article discusses the main aspects that a criminalist or a jurist must follow precisely in order to discover the whole factual scenario, to catch the perpetrator and to discover the judicial truth. That is why great importance is given to the discovery of blood traces, which in fact are a rich source of information in forensic research. But often, the perpetrator has a rich imagination, is creative and tries to hide and to destroy certain traces in order not to be identified. However, the perpetrators' attempts are often thwarted by the fact that there are a number of modern methods of collecting biological traces in general, including blood traces, methods that rely on the essential characteristics of biological samples to not be destroyed in totality. The article tries to highlight essential aspects of blood trace analysis and the importance of this type of analysis in forensics, but also in fields with which forensics is closely related, such as forensic medicine or criminal law.

Keywords: blood traces, sampling techniques, forensics, on-site research

¹ Licențiat în Științe Juridice, Master în Drept – specializarea Științe penale, Facultatea de Drept, „Universitatea Alexandru Ioan Cuza” din Iași, e-mail: narcisa.rotaru12@gmail.com

1. Introducere

A vorbi despre o societate sănătoasă din perspectiva criminalității poate însemna un subiect destul de controversat, destul de de dificil, care lasă loc interpretărilor, și care poate fi obiect de studiu pentru un jurist pasionat de restabilirea ordinii sociale. Tocmai pentru acest lucru, juristul va trebui să treacă peste toate barierele, să studieze, să cerceteze, să indice și să urmeze pașii spre un adevăr absolut sau judiciar, susceptibil de schimbări. Trăim într-o lume în care „unitate în diversitate” începe să prindă contur chiar și în universul juridic, unde juristul va trebui să se aventureze în prognoză și să nu se oprească la nivelul diagnozei. Este un demers care necesită mult studiu, dar mai ales de multă capacitate de intuiție și pătrundere. Poate o înțelegere a lumii înconjurătoare și a oamenilor cu care ne întâlnim și socializăm va face din jurist un adevărat cercetător al lumii juridice și, mai ales, îl va face să deprindă anumite concepții și viziuni complexe, ideatice, despre un orizont necunoscut, dar care totuși trezește mult interes și pasiune².

De aceea, credem că e destul de dificil să prezinți ceea ce a fost deja prezentat, să pretinzi că oferi cunoșterea a ceea ce se cunoaște deja, să scrii despre ceea ce s-a scris deja, juristul fiind, în întreaga sa activitate, un izvor de cunoaștere, de cercetare a unei lumi juridice diferite și totuși aceeași, dorind cu ardoare să descopere, poate, o nouă ipoteză.

Astfel, criminalistica va reprezenta pentru jurist un domeniu de introspecție, de amestec al tuturor cunoștințelor care îl vor îndruma spre soluționarea cauzei, dar mai ales spre satisfacția de a restabili ordinea de drept, de a transforma societatea într-una mai sigură. Însă acest lucru nu poate fi posibil doar prin cunoașterea științelor juridice, fiind nevoie de un studiu aprofundat din alte domenii științifice pentru a se ajunge la acel adevăr absolut. De aceea, pentru a stabili conexiunea dintre acestea, trebuie evidențiat faptul că juristul va trebui să pună în aplicare atât cunoștințele juridice, cât și din celelalte domenii, observându-se astfel locul important pe care îl ocupă criminalistica în descoperirea și prevenirea fenomenelor infracționale.

Astfel, criminalistica reprezintă o știință autonomă care elaborează și utilizează metode și mijloace tehnico-științifice, în vederea administrării probelor în procesul penal, astfel încât să fie identificați făptuitorii, însă aceasta nu se limitează doar la latura penală. Criminalistica este utilizată și în procesul civil, chiar dacă aparent ne putem gândi doar la faptul că domeniul criminalistici indică probe, soluții pentru restabilirea ordinii după ce societatea a fost lezată prin încălcarea unei reguli din sfera dreptului penal³.

Însă ce înseamnă pentru un jurist o societate normală, sănătoasă? Aducem aici în discuție o discrepanță cu un alt domeniu juridic important și anume criminologia. Astfel, deși cele două se aseamănă printr-o denumire

² I. Argeșanu, *Criminalistica și Criminologia în acțiune*, Editura Lumina Lex, 2001, p. 15.

³ *Idem*, p.28.

apropiată, criminologia studiază tocmai acel fenomen infracțional descoperit și „construit” (în sensul de „înțeles”) cu ajutorul criminalisticii. Cea din urmă ajută la descoperirea infracțiunii, după ce a fost săvârșită, în schimb criminologia arată o imagine de ansamblu a fenomenelor infracționale săvârșite, arată un studiu al cauzelor, al legăturilor dintre acestea, dar mai ales indică teorii care pot determina originea faptei penale. Însă ambele au un scop comun, acela de a preveni săvârșirea infracțiunilor și de a transforma societatea, iar criminalistica s-ar putea sprijini pe teoriile dezvoltate de criminologie. Ce este interesant este faptul că unii teoreticieni, cum ar fi Durkheim, au considerat actul criminal ca o acțiune normală, săvârșită într-o societate normală, chiar dacă cifra neagră a criminalității este destul de mare. Ceea ce dorim să punctăm este cum va putea juristul să contruiască o nouă societate sau chiar să revină la ceea ce a fost înainte de fapta penală, cu ajutorul criminalisticii, dacă și fenomenul infracțional este văzut ca o normalitate? Cert este că juristul va trebui să restabilească, să încerce să găsească cel mai bun demers pentru prevenirea și diminuarea unor astfel de acțiuni, care sunt totuși văzute ca anomalii sociale, criminalistica implicându-se în mod activ în combaterea și descoperirea unor astfel de fapte ⁴.

2. Metode de prelevare a urmelor de sânge. Aspecte de bază

Tema aduce în discuție tehnici de prelevare a urmelor de sânge, prin a căror analiză juristul poate să facă un pas (mai mic sau mai mare, după caz) spre aflarea unui adevăr judiciar, care se poate chiar suprapune peste adevărul obiectiv. Astfel, pentru lămurirea aspectelor cercetate, juristul va putea ajunge la un consens, la o imagine coerentă, la o reprezentare a drumului infracțional, prin intermediul tehnicilor criminalistice.

Pentru descoperirea urmelor de sânge, în investigația criminalistică este necesar să se analizeze toate particularităților locului și ale victimei, urmele de sânge regăsindu-se frecvent pe porțiuni de teren sau pe obiecte, pe instrumente sau instalații sanitare, pe îmbrăcămintea sau corpul unei persoane. Astfel, de cele mai multe ori, urmele sunt găsite fie pe covoare, uși, ferestre sau parchetul din zona unde se află victima, fie pe hainele acesteia, fie pe cuțit, topor, fie pe obiectele care au putut servi la îndepărtarea urmelor infracțiunii⁵. De evidențiat în cercetarea criminalistică este și aducerea în atenție a anumitor zone în care pot fi găsite anumite urme, cum ar fi cărămidile sau dușumele. O atenție deosebită trebuie să fie manifestată și în cazul accidentelor de circulație, fiind cercetat minuțios autovehiculul în care se afla victima, fiind posibil ca făptuitorul să încerce să simuleze o sinucidere sau fiind posibil ca vehiculul să fie chiar locul săvârșirii infracțiunii.

În ceea ce privește interpretarea dată urmelor de sânge, evidențiem faptul că această acțiune este una ulterioară ridicării probelor, fiind un pion important în descrierea faptei penale. Astfel, după forma luată de urma de sânge, se poate

⁴ C. Valerian, *Manual de criminologie*, Editura C.H. Beck, București, 2019, p.120.

⁵ E. Stancu, *Tratat de criminalistică*, Editura Universul Juridic, București, 2015, p. 122.

identifica înălțimea de la care a căzut, marginile observându-se cu atât mai zimțate cu cât înălțimea este mai mare. Urma de sânge creată în mers este una ascuțită, asemănător unui semn de exclamare, cu partea ascuțită în direcția deplasării. În cercetarea la fața locului, dărele de sânge oferă un indiciu pentru stabilirea direcției în care cadavrul a fost deplasat. Urmele împrăștiate pe o anumită suprafață într-o încăpere pot evidenția faptul că victima a încercat să lupte cu agresorul. Astfel, de cele mai multe ori, în examinarea probelor biologice vom putea observa două grupe sangvine, cea a victimei și cea a agresorului. Analiza urmelor de sânge poate duce chiar și la stabilirea datei aproximative a săvârșirii faptei, prin culoare, textură, cantitatea scursă, însă acest lucru este posibil după examenele de laborator⁶.

Un alt aspect esențial este studierea modului în care s-a săvârșit fapta, natura obiectului care a fost folosit de către agresor și impactul acestuia asupra victimei. Cercetarea la fața locului oferă cele mai bogate informații cu privire la acest aspect, primele indicii fiind oferite de aspectul urmele de sânge de pe anumite suprafețe, care pot indica direcția stropilor de sânge, precum și obiectul care a fost utilizat în săvârșirea infracțiunii⁷.

La momentul cercetării la fața locului, specialiștii pot să se confrunte cu anumite urme care seamănă la culoare și textură cu sângele. De aceea, este nevoie de o analiză atentă din partea criminaliștilor pentru examinarea petelor de sânge, folosind anumite metode chimice, spectrale, cristalografice sau morfologice.

Pentru identificarea urmelor de sânge se utilizează două categorii de substanțe chimice, și anume cele care reacționează prin colorare și cele care produc luminiscentă. Prima categorie are ca principal scop evidențierea hemoglobinei, o componentă a substanței sangvine, care produce o reacție de recolorare. Astfel, cele mai folosite sunt testele care utilizează fenoltaleina (reacția Kastle-Mayer), verdele de leucomalachit, tetrametilbenzidină (TMB) și altele. Cea de a doua categorie pune în evidență tot hemoglobina și peroxizii din sânge, însă de această dată reacția nu se produce prin colorare, ci prin luminiscentă, sau chemiluminiscentă. Cea mai frecvent utilizată substanță este luminolul, care a făcut obiectul cercetărilor din întreaga lume. În prezent există o versiune nouă și ușor de utilizat a acestuia, și anume reactivul BlueStar. Utilizarea reactivului BlueStar prezintă anumite particularități în comparație cu utilizarea „clasică” a luminolului. BlueStar se găsește sub mai multe forme, unele dintre ele fiind folosite în cadrul cercetării la fața locului, deoarece păstrează particularitățile ADN-ului⁸. Alte versiuni ale reactivului BlueStar sunt utilizate doar pentru instruire, deoarece prezintă riscul distrugerii ADN-ului. Reactivul BlueStar prezintă importanță deosebită mai ales în anumite locuri cețoase sau slab iluminate, fiind utilizat și în cazul în care se presupune că acele urme au fost spălate. Desigur, complexitatea unor astfel de substanțe denotă importanță acestora în

⁶ *Ibidem*.

⁷ G. Popa, *Tehnică criminalistică*, Editura Pro Universitaria, București, 2008, p. 145.

⁸ C. Cioacă, *Cercetarea și interpretarea criminalistică a urmelor biologice de natură umană*, Editura Universul Juridic, București, 2019, p. 245.

cercetarea urmelor de sânge, având în vedere că acestea pot detecta și urme diluate de cel puțin 100.000 ori. Însă există situații în care apar și reacțiile fals pozitive, acestea întâlnindu-se de cele mai multe ori pe suprafețele metalice sau pe suprafețele curățate cu înălbitori. Prin această operațiune se declanșează o luminiscentă puternică, dar care dispare imediat, ceea ce denotă că acea urmă nu conține material sangvin, deci reacția este fals-pozitivă⁹.

O altă substanță utilizată în analiza urmelor de sânge este benzidina. Aceasta a fost utilizată mult timp în atelierele de vopsitorie. Deoarece benzidina este o substanță care poate duce la apariția cancerului, treptat s-a renunțat la utilizarea ei în cercetarea criminalistică, benzidina fiind înlocuită cu un derivat al acesteia mai puțin nociv, tetrametilbenzidina. Aceasta este des utilizată împreună cu Hemastix, o altă substanță, derivată din tetrametilbenzidină, dar cercetările au dus la concluzia că rezultatele obținute prin folosirea acestei metode nu sunt foarte precise¹⁰.

3. Importanța urmelor de sânge pentru descoperirea ADN

Articolul surprinde, în esență, modalitatea în care organele judiciare încearcă să utilizeze tehnicile în cercetarea criminalistică a urmelor de sânge, fiind observată importanța ADN-ului în identificarea suspectilor. Pe de altă parte, bazele de date dezvoltate de SUA, de FBI, precum și diferite organizații care contribuie la prevenirea acestor fenomene infracționale sunt informații prețioase pentru un jurist care încearcă să reconstruiască drumul infracțional¹¹. Astfel, descoperirea ADN-ului a dus la schimbări semnificative în cadrul tehnicilor utilizate în cercetarea urmelor de sânge, construirea unor astfel de baze de date ducând la identificarea mult mai rapidă a infractorilor și la rapiditatea operațiunilor din cadrul instanțelor. Totuși, nu putem trece cu vederea și faptul că acest tip de probă nu trebuie să fie singurul acceptat, întrucât pot apărea și anumite erori în interpretarea acestora. De aceea, este nevoie de organele judiciare cu un grad ridicat de pregătire și specializare în acest domeniu, rigurozitatea prelevării unei astfel de probe fiind o condiție esențială pentru a reda veridicitatea acesteia¹².

Însă de cele mai multe ori, pentru o astfel de analiză a probelor biologice, este necesar raportul unor persoane specializate. Astfel, se impune o anumită pregătire pentru acest domeniu în rândul organelor judiciare, tocmai pentru a observa rigurozitatea unor astfel de probe.

Credem că o bună pregătire și în acest domeniu, precum și dobândirea unor asemenea cunoștințe, îl va face pe jurist să cerceteze și mai mult validitatea unor asemenea analize, proba ADN pierzându-și în instanță puterea absolută în cauză. Astfel, este nevoie de conștientizarea acestei evoluții științifice și de o bună pregătire a organelor judiciare, experților și de colaborare între aceștia. Formarea

⁹ N. Labo, *Elemente de tehnică criminalistică*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2012, p. 167.

¹⁰ C. Cioacă, *op.cit.*, p.187.

¹¹ *Idem*, p. 355.

¹² *Idem*, p.373.

magistraților sau a avocaților pentru astfel de evoluții științifice va putea conduce la desfășurarea mult mai rapidă a cercetării la fața locului, precum și înțelegerea importanței unor astfel de probe în investigația criminalistică¹³.

4. Concluzii

Pe tot parcursul acestui articol am reliefat o serie de noțiuni privind tehnicile moderne utilizate în cercetarea urmelor de sânge, încercând să evidențiem aspectele generale și mai ales rolul unor astfel de tehnici în investigarea fenomenului infracțional. Așa cum am arătat, criminalistica este un domeniu complex, un subiect vast care face obiectul a numeroase studii de specialitate. Și atunci cum va putea un jurist să abordeze toate aceste aspecte care construiesc un astfel de domeniu? Nu putem să ne gândim altfel decât la modul în care percepe el societatea în care trăiește și în care conștientizează rolul pe care o astfel de disciplină trebuie să îl aibă pentru domeniul juridic. Astfel, un jurist va accepta rolul pe care alte domenii științifice îl au în realizarea scopului justiției. De exemplu, în cărțile de specialitate se observă că, în cadrul cercetării urmelor de sânge, o deosebită importanță este acordată medicinei legale, confirmând o evoluție a procesului judiciar, o colaborare între discipline diferite, care a dus la identificarea adevărului¹⁴.

În cadrul cărților de specialitate s-a ajuns la concluzia că nu există justiție în afara adevărului, iar acesta este întotdeauna științific. Acest lucru ne arată că nu existe crime perfecte, ci, din contră, acestea își arată tot timpul o anumită imperfecțiune, ceea ce conduce la o analiză atentă din partea organelor judiciare a tuturor probelor găsite la cercetarea la fața locului¹⁵. Tocmai acest lucru evidențiază competența și conștiinciozitatea unui expert în cercetarea criminalistică, așa cum arată și J. Thorwald. Acesta aduce totuși în discuție și acea urmă de îndoială în fața erorilor posibile și grija permanentă pentru afirmarea dreptății¹⁶. Descoperirea drumului infracțional evidențiază triumful științei și al perspicacității organelor judiciare, iar acest rezultat este posibil datorită dezvoltării unor tehnici de cercetare a urmelor infracțiunii. Astfel, rezolvarea multor cauze penale a fost posibilă prin aportul adus de către savanți precum Wiener, Lattes sau Landsteiner în cadrul investigației grupelor sanguine¹⁷.

În cadrul cercetărilor noastre, am putut observa faptul că o astfel de dezvoltare a tehnicilor duce totodată la creșterea încrederii în justiție în rândul oamenilor, ceea ce conduce la o întărire a convingerii indivizilor că o astfel de știință precum este criminalistica dorește să prevină și să combată fenomenul infracțional. Astfel, SUA a încercat, încă din timpul lui Roosevelt, să evidențieze rolul important al tehnicilor din cadrul investigațiilor criminalistice, conducând la

¹³ *Idem*, p. 375.

¹⁴ V. Panaitescu, *Metode de investigație în practica medico-legală*, Editura Litera, București, 1994, p.10.

¹⁵ J. Thorwald, *Crimă și știință*, Editura Doris, București, 1991, p. 5.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ C. Cioacă, *op.cit.*, p. 83.

scăderea unor astfel de fenomene infracționale și la o dezvoltare a competențelor justiției pentru prevenirea și combaterea cazurilor infracționale. Așadar, interpretarea unor probe biologice necesită mult studiu, multă rigurozitate, dar și îndoială, întrucât acestea nu trebuie privite în mod absolut, ci din contră, cercetarea la fața locului trebuie să aducă în discuție refacerea drumului infracțional. Importanța unor astfel de urme duce la identificarea persoanelor, a victimei, a făptuitorului, precum și la o anumită reconstituire a faptelor. De aceea, este necesară cunoașterea principalelor metode de prelevare a urmelor de sânge, fiind nevoie de o atenție deosebită și prudență pentru ca acestea să nu fie contaminate sau distruse. Așadar, organele judiciare trebuie să respecte cu multă rigurozitate regulile impuse, să poarte mănuși și măști, probele să fie introduse în recipiente care nu permit contaminarea sau distrugerea lor. Așadar, lucrarea surprinde unele dintre cele mai importante aspecte ale tehnicilor utilizate în cercetarea urmelor de sânge, observând că orice etapă, proces, metodă formează un tot unitar, un complex de reguli care vor conduce la o investigație criminalistică ce este capabilă de identificarea adevărului. Juristul se află într-o situație în care toate cunoștințele sale trebuie să ducă la prinderea făptuitorului, dar mai ales la descoperirea unui adevăr judiciar. Acest lucru înseamnă multă muncă, devotament, responsabilitate, dar mai ales conștientizarea faptului că acest domeniu îmbină cunoștințe din alte surse și științe și este esențial ca acestea să colaboreze, pentru a indica împreună adevărul în cadrul cercetării criminalistice. Astfel, o corectă prelevare a urmelor de sânge devine, mai târziu, un pion important pentru organele abilitate în soluționarea cauzei.

Referințe

- Argeșanu I., *Criminalistica și Criminologia în acțiune*, Editura Lumina Lex, 2001
 Cioacă C., *Cercetarea și interpretarea criminalistică a urmelor biologice de natură umană*, Editura Universul Juridic, București 2019
 Labo N., *Elemente de tehnică criminalistică*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2012
 Panaitescu, V., *Metode de investigație în practica medico-legală*, Ed. Litera, București, 1994
 Popa G., *Tehnică criminalistică*, Editura Pro Universitaria, București, 2008
 Stancu E., *Tratat de criminalistică*, Editura Universul Juridic, București, 2015
 Thorwald J., *Crimă și știință*, Editura Doris, București, 1991
 Valerian C., *Manual de criminologie*, Editura C.H. Beck, București, 2019

Unele particularități metodologice privind investigarea infracțiunilor din domeniul insolabilității

Some methodological particulars regarding the investigation of insolvency offences

Vitalie Rusu¹, Natalia Janu²

Rezumat: Evoluția impetuoasă a relațiilor de piață a determinat necesitatea unei reglementări juridice corespunzătoare a mai multor aspecte ale vieții economice, inclusiv a celor care se referă la insolabilitate și la infracțiunile din acest domeniu. Or, insolabilitatea și specificul ei, ca instituție juridică complexă, include norme din domeniul dreptului civil, contravențional, dreptului muncii etc. În final, toate acestea au o legătură directă cu domeniul relațiilor economice din sânul societății. La început de mileniu s-a constatat că problemele legate de insolabilitate nu pot fi soluționate doar în aria legislației civile în această materie. Redistribuirea intensivă a proprietății a dus la apariția unor noi forme și modalități de sustragere. Sistematizarea practicii judiciare din domeniul insolabilității pune în evidență o aplicare largă a acestei instituții, inclusiv din motive de profit, de câștig. Gradul înalt de periculozitate și răspândirea largă a acestor fapte au impus operarea unor intervenții în materia sancționării corespunzătoare a infracțiunilor legate de insolabilitate. Toate aceste circumstanțe au determinat necesitatea identificării unor pârghii eficiente în lupta cu actele ilegale de insolabilitate. Recunoaștem și faptul că organele de drept nu au o pregătire suficientă pentru a preveni și combate eficient infracțiunile din domeniul insolabilității. În aceste circumstanțe, constatăm că până la momentul de față știința criminalisticii nu a elaborat o metodică corespunzătoare în domeniul cercetării infracțiunilor legate de insolabilitate.

Cuvinte-cheie: infracțiune, investigare, insolabilitate, economie, relații de piață, metodică, particularități tactice, creditor, debitor, infracțiune, caracteristică criminalistică, urmărire penală, model criminalistic, versiune, planificare, cunoștințe speciale, acțiuni de urmărire penală

Abstract: The impetuous evolution of market relations has led to the need for proper legal regulation of several aspects of economic life, including those relating to insolvency and crime in this area. However, the insolvency and its specificity, as a complex legal institution, include norms in the field of civil law, contravention, labor law, etc. Finally,

¹ Conferențiar univ. dr., Decan, Facultatea de Drept și Științe sociale a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți (Associate Professor, PhD, Dean, Faculty of Law and Social Sciences of Alecu Russo Balti State University), e-mail: russuvitalie@mail.ru

² Asistent univ. drd., Facultatea de Drept și Științe sociale a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți (University Assistant, PhD student, Faculty of Law and Social Sciences of Alecu Russo Balti State University), e-mail: pro_natalia_81@mail.ru

all this has a direct link with the field of economic relations within society. At the beginning of the millennium, it was found that insolvency issues could not be solved only in the area of civil law in this matter. Intensive redistribution of property has led to the emergence of new forms and ways of evasion. The systematization of judicial practice in the field of insolvency highlights a wide application of this institution, including for reasons of profit or gain. The high degree of danger and the wide spread of these deeds have necessitated the operation of interventions in the matter of the appropriate sanctioning of the crimes related to insolvency. All these circumstances have determined the need to identify effective levers in the fight against illegal insolvency. We also recognize that law enforcement agencies are not adequately trained to effectively prevent and combat insolvency offenses. In these circumstances, we find that so far the forensic science has not developed an appropriate methodology in the field of investigation of insolvency offences.

Keywords: offence, investigation, insolvency, economy, market relations, methodology, tactical features, creditor, debtor, crime, forensic feature, criminal prosecution, forensic model, version, planning, special knowledge, criminal prosecution actions

1. Introducere

Odată cu trecerea economiei la relațiile de piață au avut loc schimbări substanțiale și în domeniul antreprenoriatului. Una dintre particularitățile acestor schimbări se referă la apariția unui spectru larg de probleme legate de insolvabilitatea întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor. Inițierea reformelor în domeniul relațiilor economice de piață a ridicat problema creării unui mecanism de reglementare juridică în domeniul insolvabilității, inclusiv cea a includerii răspunderii penale pentru faptele de insolvabilitate fictivă și insolvabilitate intenționată.

Cercetarea infracțiunilor economice (la care se atribuie și infracțiunile de insolvabilitate fictivă și insolvabilitate intenționată) este o sarcină destul de complicată, deoarece aceste fapte se referă, de obicei, la activitatea ilicită a așa-numitelor „gulere albe”, care se reliefează prin profesionalism și intelect înalt al infractorilor, precum și asigurare tehnică corespunzătoare. Aceste infracțiuni, de asemenea, au un caracter combinat destul de complicat. Investigarea lor necesită nu doar cunoștințe profunde juridice, ci și economice, financiare, contabile, precum și din domeniul bancar, fiscal etc.³.

Rezultatele activității organelor de urmărire penală pe fondul unui număr substanțial de cazuri de insolvabilitate ne vorbește despre existența unor probleme atât în cadrul mecanismului reglementării juridice din domeniul insolvabilității, cât și în practica investigării infracțiunilor din categoria vizată. În rând cu aspectele juridice ale activității organelor de drept, această stare de lucruri este determinată și de creșterea „fisurilor” și prezența discordanțelor între știința criminalistică și practica de cercetare a infracțiunilor legate de insolvabilitate. Or, trebuie să recunoaștem caracterul obiectiv al acestor discordanțe – pentru aplicarea cunoștințelor noi este nevoie de un anumit timp, pe durata căruia trebuie să

³ M. Gheorghiuță, *Tratat de metodică criminalistică*, CEP USM, Chișinău, 2015, p. 311.

fie asigurată perceperea și prelucrarea lor metodologică, selectarea mijloacelor corespunzătoare privind aplicarea lor în practică etc. Totodată, putem identifica și alte cauze ale discordanței între criminalistică și practica cercetării infracțiunilor legate de insolvență, din care una se referă la nivelul nesatisfăcător al asigurării criminalistice a investigării acestor categorii de infracțiuni.

Deci, investigarea penală în domeniul afacerilor este caracterizată de complexitate, ea trebuind să fie efectuată cu hotărâre, cu multă răbdare, tenacitate, perspicacitate și curaj. Nici unul dintre aceste atribute nu trebuie să lipsească, dacă se dorește restabilirea echilibrului între dispozițiile penale și abilitarea criminalilor din lumea afacerilor, unii deținând poziții sociale, politice, economice sau având relații deosebite⁴.

2. Situațiile de urmărire penală la etapa inițială a investigării infracțiunilor legate de insolvență

Dacă analizăm tendința consolidării cunoștințelor criminalistice privind situațiile de urmărire penală din cadrul etapei inițiale a investigării infracțiunilor legate de insolvență, apoi pot fi evidențiate unele particularități și tendințe puțin îmbucurătoare. Până la momentul de față nici unul dintre cercetătorii criminaliști nu a propus un sistem necontradictoriu al situațiilor de urmărire penală din cadrul etapei inițiale privind investigarea infracțiunilor de insolvență. Erorile în cadrul tipizării situațiilor de urmărire penală se datorează, pe de o parte, absenței cunoștințelor corespunzătoare în materia metodologiei clasificării criminalistice, iar pe de altă parte – insuficienței cercetării practicii organelor de urmărire penală pe categoria respectivă de infracțiuni. Or, se creează impresia că studierea practicii judiciare din domeniu se realizează, în cel mai bun caz, în temeiul unor acte procesuale separate din cauzele penale (rechizitorii, sentințe etc.). Nu de puține ori se recurge și la modelare, fapt despre care ne vorbește absența datelor statistice referitoare la răspândirea și aplicarea unor anumite situații specifice legate de urmărirea penală în cauzele legate de insolvență.

Pentru a asigura consolidarea cunoștințelor criminalistice din punct de vedere sistemic în cadrul etapei inițiale a cercetării este necesar să ne ghidăm, ca minimum, de următoarele reguli:

- 1) Determinarea componentelor constitutive ale grupurilor situațiilor tipice de urmărire penală;
- 2) Clarificarea locului anumitor grupuri ale situațiilor tipice ale activității de urmărire penală în cadrul sistemului unde se regăsesc;
- 3) Identificarea nivelurilor ierarhice și de subsistem ale situațiilor tipice de urmărire penală și stabilirea legăturilor existente între ele.

Conducându-ne după aceste reguli referitoare la situațiile tipice ale urmăririi penale în cadrul etapei inițiale a cercetării infracțiunilor legate de insolvență, le putem diferenția în baza următoarelor temeuri:

⁴ A. C. Moise, Em. Stancu, *Criminalistica. Elemente metodologice de investigare a infracțiunilor*, Editura Universul Juridic, București, 2017, pp. 63-64.

a) după subiectul care a inițiat începerea urmăririi penale – organele de control (organul fiscal etc.), administratorii autorizați, creditorii, alte persoane. Aceste situații, legate de administratorii autorizați și creditori, pot fi diferențiate în baza implicării lor la comiterea infracțiunii (prezența sau lipsa temeiurilor de a-i bănuși de comiterea infracțiunii);

b) după locul de aflare a bănușitului – locul de aflare al bănușitului este cunoscut sau este necunoscut. Cel dintâi grup poate fi diferențiat în următoarele subgrupe: bănușitul poate participa la efectuarea urmăririi penale sau nu are o asemenea posibilitate. Pentru cel de-al doilea grup este caracteristic faptul că bănușitul se ascunde intenționat de organul de urmărire penală; bănușitul nu știe despre începerea urmăririi penale în privința sa; bănușitul lipsește temporar de la domiciliul său, sau acesta a decedat;

c) după comportamentul bănușitului în cadrul urmăririi penale – bănușitul recunoaște implicarea sa în comiterea infracțiunii; bănușitul nu recunoaște fapta incriminată; bănușitul refuză să facă declarații. Totodată, cel dintâi grup poate fi împărțit în următoarele subgrupe: bănușitul colaborează activ cu organul de urmărire penală, acordându-i ajutorul necesar pentru stabilirea circumstanțelor infracțiunii comise; bănușitul nu acordă niciun ajutor organului de urmărire penală. Al doilea și al treilea grup sunt clasificate în următoarele subgrupe: bănușitul se împotrivesc urmăririi penale; bănușitul nu întreprinde acțiuni prin care s-ar împotrivi desfășurării urmăririi penale⁵.

De asemenea, o importanță deosebită o are și clasificarea situațiilor tipice de urmărire penală în cadrul etapei inițiale a cercetării infracțiunilor legate de insolvabilitate, în baza modalității de comitere a faptei.

3. Planificarea cercetării infracțiunilor legate de insolvabilitate

Vom reține că unul din mijloacele metodicii criminalistice de investigare este planificarea cercetării. În literatura de specialitate s-au întreprins încercări referitoare la procesul de planificare a cercetării infracțiunilor legate de insolvabilitate. Astfel, autorul P. Vlasov susține că planificarea cercetării acestor infracțiuni este constituită din cinci etape.

Prima etapă a planificării este clarificarea situației de urmărire penală. La etapa a doua este necesar să identificăm acțiunile imediate de urmărire penală, măsurile operativ-investigative și alte măsuri. A treia etapă presupune clarificarea și stabilirea consecutivității efectuării acțiunilor de urmărire penală, a măsurilor speciale de investigații și a altor măsuri. Etapa a patra constă în planificarea de către ofițerii de urmărire penală și ofițerii de investigații a acțiunilor concrete de

⁵ E. С. Романова, *Криминалистическое обеспечение расследования преступлений, связанных с банкротством*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2009, pp. 132-133. (E. S. Romanova, *Criminalisticscoe obespecenie rassledovania prestuplenii, sveazannih s bancrotstvom*. Dissertația na soiscanie uceonoii stepeni candidata iuridiceschih nauc, Moscova, 2009, pp. 132-133).

urmărire penală, operativ-investigative și a altor măsuri. La etapa a cincea are loc întocmirea planurilor scrise și/sau grafice⁶.

Totodată, această încercare nu este, în opinia noastră, destul de reușită. În primul rând, etapa a treia și a patra a planificării se suprapun. În al doilea rând, în varianta propusă lipsește o asemenea variantă importantă ca elaborarea versiunilor de urmărire penală și identificarea căilor și modalităților de verificare a acestor versiuni (soluționarea sarcinilor trasate).

În conținutul altor cercetări putem observa legitățile formării cunoștințelor privind planificarea cercetării infracțiunilor legate de insolvență. În general, formarea acestor cunoștințe merge pe calea identificării direcțiilor și particularităților planificării. Astfel, P. Rezvan susține că planificarea cercetărilor în baza materialelor controalelor preliminare are anumite particularități determinate de semnele componentelor de infracțiune de insolvență fictivă și insolvență intenționată, care se conțin în anumite documente legate de evidența contabilă, declarațiile fiscale și documentele de serviciu. Autorul susține, de asemenea, pe bună dreptate, că pentru planificarea eficientă a cercetării pe această categorie de dosare este necesar să stabilim inițial circumstanțele care urmează a fi stabilite în cauza penală investigată⁷.

Autorul S. Achimov formulează concluzia că planificarea activității operativ-investigative în cadrul fiecărei cauze penale trebuie să fie individuală. Or, în conținutul acestui plan trebuie să se regăsească multiple acțiuni de același tip, orientate spre stabilirea obiectului destinat pentru documentare, determinând, totodată, și limitele lui. Caracterul individual al planului în cauzele penale concrete nu exclude elementele generale ale planificării⁸.

Același cercetător mai declară că este rațional să folosim la fiecare etapă scheme ale analizelor criminalistice pentru a completa, din conținutul acțiunilor de urmărire penală și măsurilor speciale de investigații planificate, lacunele din cadrul etapelor premergătoare. O altă particularitate ține de faptul că planul nu poate conține o enumerare simplă a acțiunilor de urmărire penală între care nu există o legătură logică. Consecutivitatea lor nu doar că trebuie să fie determinată

⁶ П. Е. Власов, *Расследование незаконных банкротств и неправомерных действий при банкротстве*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2004, pp. 121-126. (P. E. Vlasov, *Rassledovanie nezakonnih bancrotstv i nepravomernih deistvii pri bancrotstve*, Dissertația na soiscanie uceonoii stepeni candidata iuridiceschih nauc, Moscova, 2004, pp. 121-126).

⁷ П. А. Резван, *Методика расследования криминальных банкротств*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Волгоград, 2004, p. 94. (P. A. Rezvan, *Metodica rassledovania kriminalnih bancrotstv*, Dissertația na soiscanie uceonoii stepeni candidata iuridiceschih nauc, Volgograd, 2004, p. 94).

⁸ Р. С. Акимов, *Криминалистическое обеспечение расследования криминальных банкротств*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Тюмень, 2006, p. 114. (R. S. Achimov, *Criminalisticescoe obespecenie rassledovania kriminalnih bancrotstv*, Dissertația na soiscanie uceonoii stepeni candidata iuridiceschih nauc, Tiumeni, 2006, p. 114).

și justificată de către situația de urmărire penală, ci urmează să fie unificate într-un complex ce conține diverse operațiuni tactice⁹.

Cercetătorii S. Juravliov și P. Cotelinicov susțin că planificarea la etapa inițială a cercetării trebuie să asigure:

- 1) Descoperirea, fixarea și păstrarea informațiilor probatorii, precum și a documentelor care ar putea fi distruse de către persoanele cointerestate sau care ar putea să-și piardă parțial valoarea informațională în virtutea unor factori obiectivi;
- 2) Identificarea și audierea oportună a martorilor;
- 3) Luarea măsurilor în vederea identificării și căutării persoanelor care au luat în stăpânire bunurile sau mijloacele bănești ale întreprinderii falimentate;
- 4) Efectuarea cercetărilor de specialitate, cu antrenarea experților, pentru a verifica corespunderea calculelor economice ale stării faptice a lucrurilor; corespunderea datelor din documentele de evidență contabilă stării faptice de la întreprindere;
- 5) Verificarea persoanelor bănuite și a bunurilor în baza evidențelor operativ-informative și criminalistice¹⁰.

Cercetătoarea L. Poseliscaia identifică scopurile planificării activităților referitoare la verificarea versiunilor: stabilirea faptului insolvenței; cauzele care au determinat incapacitatea de plată a întreprinderii creditor; sursele din care sunt obținute probele relevante și alte informații de importanță criminalistică; locul de aflare a bunurilor și a mijloacelor active; locul de aflare a documentelor privind activitatea economic-financiară, a contractelor și actelor privind executarea lor; caracterul și mărimea prejudiciului cauzat de pe urma activităților infracționale.

Autoarea menționează că, în cadrul etapei inițiale a cercetării, este întocmit un plan general al cauzei penale și că planificarea poate avea loc în temeiul direcțiilor în care se derulează investigarea, legate de stabilirea stării financiare a debitorului, locului de aflare a bunurilor și a mijloacelor active, identificarea tuturor creditorilor și a prejudiciului care le-a fost adus. Luând în calcul complexitatea organizării și efectuării acțiunilor de urmărire penală la investigarea infracțiunilor legate de insolvență, este rațională și planificarea aparte a unor acțiuni de urmărire penală¹¹.

⁹ *Idem*, pp. 139-140.

¹⁰ С. Ю. Журавлев, П. А. Котельников, *Расследование криминальных банкротств. // Криминалистика: Учебник для вузов.* / Под редакцией А. Ф. Волынского и В. П. Лаврова, Москва, 2008, p. 745. (S. Iu. Juravliov, P. A. Cotelinicov, *Rassledovanie criminalinîh bancrotstv. // Criminalistica: Ucebnic dlea vuzov.* / Pod redacției A. F. Volînskogo i V. P. Lavrova, Moscova, 2008, p. 745).

¹¹ Л. Н. Посельская, *Расследование криминальных банкротств // Криминалистика: Учебник для вузов.* / Под редакцией А. Ф. Волынского и В. П. Лаврова. Москва, 2008, p. 745. (L. N. Poseliscaia, *Rassledovanie criminalinîh bancrotstv. // Criminalistica: Ucebnic dlea vuzov.* / Pod redacției A. F. Volînskogo i V. P. Lavrova, Moscova, 2008, p. 745).

Astfel, putem formula următoarele concluzii. În primul rând, formarea cunoștințelor criminalistice privind investigarea infracțiunilor legate de insolabilitate nu are, la momentul de față, o finalitate. Situația din știința criminalisticii în acest domeniu este una începătoare, primară.

În al doilea rând, în raport cu necesitatea de a lua în calcul circumstanțele care urmează a fi stabilite în cauzele penale în cadrul planificării, se trece cu vederea importanța caracteristicii criminalistice a infracțiunilor legate de insolabilitate. Or, ea are importanță nu doar pentru întregul proces de cercetare a infracțiunilor de insolabilitate, ci și pentru planificarea investigațiilor pe această categorie de dosare.

În al treilea rând, determinând direcțiile de planificare a etapei inițiale de investigare a infracțiunilor legate de insolabilitate, cercetătorii nu iau în calcul faptul că această etapă începe cu pornirea urmăririi penale și se finalizează odată cu punerea sub învinuire și audierea învinuitului.

În al patrulea rând, materializarea cunoștințelor criminalistice în literatura de specialitate referitoare la planificarea cercetării ca unul din mijloacele metodicii de investigare a infracțiunilor legate de insolabilitate nu răspunde cerințelor și sarcinilor investigării infracțiunilor de acest gen. Or, deși în literatura de specialitate se vorbește despre necesitatea și importanța planificării investigațiilor, aceasta privește doar stabilirea direcțiilor în care urmează să se efectueze cercetările.

Actualmente, în vederea eficientizării asigurării criminalistice a investigării infracțiunilor legate de insolabilitate, trebuie continuată elaborarea și perfecționarea chestiunilor legate de planificarea cercetărilor axate pe etapele acestui proces (analiza informațiilor inițiale, interne și din exterior); elaborarea versiunilor de urmărire penală și identificarea sarcinilor cercetării; determinarea căilor și modalităților soluționării sarcinilor trasate; elaborarea planurilor scrise (programeelor) de investigare a infracțiunilor legate de insolabilitate¹².

Totodată, planul de cercetare trebuie să corespundă etapelor planificate, având următoarea structură:

- 1) Denumirea documentului – planul în cauza penală cu indicarea numărului ei;
- 2) Locul și data întocmirii planului;
- 3) Data la care a început urmărirea penală;
- 4) Data la care a fost finalizată urmărirea penală;
- 5) Fabula succintă a cauzei penale;
- 6) Versiunile de urmărire penală și sarcinile cercetării;
- 7) Acțiunile de urmărire penală și măsurile operativ-investigative, luate aparte sau în complex, iar în caz de necesitate și procedeele tactice aplicate la efectuarea lor;
- 8) Executorii;
- 9) Termenul de executare;
- 10) Rezultatele executării.

¹² E. C. Романова, *op. cit.*, pp. 136-137.

În vederea completării planului de bază, iar de frecvente ori chiar și până la elaborarea lui, organul de urmărire penală, în special în cauzele complicate sau cu multe episoade legate de insolvabilitate, trebuie să elaboreze și să aibă la dispoziție și documente auxiliare legate de planificare, și anume:

- 1) Cartele informative în privința bănuților, învinuiților;
- 2) Diverse scheme care reflectă legăturile infracționale între bănuți, învinuiți, circuitul bunurilor materiale, al mijloacelor bănești și al documentelor, structura organizatorică a întreprinderii, instituției, amplasarea în teritoriu a întreprinderilor, instituțiilor etc.¹³.

Aceste forme suplimentare ale planificării asigură orientarea mai bună în materialele cauzei penale, oferă aspect convingător și concret probelor acumulate și acțiunilor preconizate, reprezintă un fond specific de acumulare a bazelor informaționale pentru cercetare, în general, și pentru planificarea ei, în particular.

4. Elaborarea versiunilor de urmărire penală și clasificarea situațiilor tipice de urmărire penală, caracteristice pentru infracțiunile legate de insolvabilitate

Elaborarea versiunilor de urmărire penală trebuie să se bazeze, ca și întregul proces de planificare al urmăririi, pe situațiile de urmărire penală la un anumit moment al cercetării cu luarea în calcul a circumstanțelor care urmează a fi stabilite, a elementelor caracteristicii criminalistice a infracțiunilor de insolvabilitate.

În al doilea rând, elaborarea versiunilor de urmărire penală trebuie să se bazeze pe divizarea nivelurilor de clasificare la temelia căreia trebuie plasată componenta funcțională (versiunile descriptive și explicative), circumstanțele care urmează a fi stabilite (versiunile generale și particulare) și nivelul de certitudine (versiunile tipice și concrete)¹⁴.

În al treilea rând, elaborarea versiunilor de urmărire penală trebuie să cuprindă trei etape: analiza circumstanțelor separate și a raporturilor dintre ele; sinteza și generalizarea acestor circumstanțe; formularea presupunerilor.

În calitate de ipoteză putem propune următoarele clasificări ale situațiilor tipice de urmărire penală caracteristice pentru infracțiunile legate de insolvabilitate. La versiunile generale în cauzele din categoria vizată pot fi atribuite următoarele:

- 1) fapta cercetată nu constituie infracțiune, fiind vorba despre relații de ordin civil sau circumstanțe de forță majoră;
- 2) fapta investigată reprezintă o varietate a infracțiunilor legate de insolvabilitate;

¹³ A. B. Шмонин, *Методика расследования преступлений*, Москва, 2006, pp. 296-297. (A. V. Şmonin. *Metodica rassledovania prestuplenii*, Moscova, 2006, pp. 296-297).

¹⁴ Р. С. Белкин, *Курс криминалистики*. В 3-х томах. Том 2. Издательство Юристъ, Москва, 1997, p. 373. (Belkin R. S. *Curs criminalistichi*. V. 3-h tomah. Tom 2. Izdatelistvo Iurist, Moscova, 1997, p. 373).

3) fapta cercetată constituie o altă infracțiune.

Clasificarea versiunilor particulare, cu caracter general (care se atribuie la toate infracțiunile legate de insolvență) poate fi efectuată în baza mai multor criterii, conform situațiile de urmărire penală: în dependență de atribuția la infracțiunea comisă; după personalitatea infractorului; în dependență de statutul juridico-civil (persoană juridică sau antreprenor individual etc.). Astfel, în dependență de participarea bănuțului la comiterea infracțiunii, versiunile de urmărire penală pot fi diferențiate în următoarele:

- a) bănuțul a participat la comiterea faptei;
- b) bănuțul nu are nici o atribuție la infracțiunea cercetată.

Totodată, acest grup al versiunilor de urmărire penală poate fi diferențiat în dependență de participarea bănuțului la comiterea altor infracțiuni. Primul grup, în afară de aceasta, poate fi diferențiat și după versiunile de urmărire penală: bănuțul a comis infracțiunea legată de insolvență de unul singur; bănuțul a comis infracțiunea de insolvență în cadrul unui grup criminal organizat, prin înțelegere prealabilă. În cel din urmă caz, clasificarea poate include următoarele poziții: bănuțul a acționat în grup cu unul din creditori, cu administratorul autorizat sau cu alte persoane¹⁵.

În cazul situației de urmărire penală, când bănuțul lipsește de la locul de trai, pot fi înaintate următoarele versiuni:

- 1) bănuțul se ascunde, se eschivează de la urmărire penală (pe teritoriul țării sau în afara ei);
- 2) bănuțul a decedat;
- 3) bănuțul lipsește temporar, fără a cunoaște despre faptul începerii urmăririi penale în privința sa.

La investigarea unor varietăți concrete ale infracțiunilor de insolvență pot fi înaintate și versiuni particulare de urmărire penală în baza modalității de comitere a infracțiunii și a caracterului obiectului nemijlocit al infracțiunii. Pentru verificarea acestora conform planului coordonat de investigare al infracțiunilor de insolvență trebuie determinate acțiunile de urmărire penală și direcția de efectuare a activității speciale de investigații. Ordinea lor este dependentă de circumstanțele externe în care se efectuează cercetarea – situațiile de urmărire penală apărute la etapa inițială a investigării infracțiunii.

5. Acțiunile inițiale de urmărire penală în cauzele legate de insolvență

Formarea și consolidarea cunoștințelor criminalistice referitoare la acțiunile inițiale de urmărire penală în cauzele legate de insolvență se caracterizează prin lipsa unui sistem corespunzător al cercetărilor științifice în acest domeniu. O lacună din acest domeniu se datorează faptului că marea majoritate a autorilor nu-și fundamentează cercetările științifice pe practica investigării

¹⁵ E. C. Романова, *op. cit.*, pp. 140-141.

acestei categorii de infracțiuni, nu încearcă să elaboreze programe (algoritme) de investigare a lor în dependență de situațiile concrete de urmărire penală¹⁶.

Autoarea L. Poseliscaia susține, de exemplu, că la etapa inițială, de regulă, sunt efectuate acțiuni de urmărire penală orientate spre descoperirea, descrierea și fixarea probelor. La categoria acțiunilor de urmărire penală efectuate la etapa inițială a cercetării infracțiunilor vizate, ea atribuie percheziția, ridicarea, cercetarea documentelor, cercetarea bunurilor și a altor mijloace ale întreprinderii falimentate, audierea conducătorilor (proprietarilor) întreprinderii debitor, audierea bănușilor și martorilor, aplicarea sechestrului pe bunuri¹⁷.

Cercetătoarea E. Serova identifică următoarele acțiuni inițiale de urmărire penală:

1) ridicarea (percheziția) în vederea obținerii documentelor care conțin informații despre faptele infracționale ale persoanelor participante la insolabilitate;

2) revizia documentară a activității financiar-economice a întreprinderii, instituției. În continuare, pot fi dispuse și efectuate diferite categorii de expertize: contabile, financiare, economice, fiscale etc.;

3) audierea persoanelor și a reprezentanșilor persoanelor juridice, care au avut atribuție la activitatea întreprinderii falimentate și a persoanelor cărora li s-a cauzat un prejudiciu.

Mai mult ca atât, la etapa inițială a cercetării urmează a fi întreprinse măsuri pentru a asigura recuperarea prejudiciului cauzat prin infracțiune¹⁸.

Autorul S. Pahomov menționează că în procesul cercetării faptelor de insolabilitate la etapa inițială a investigării sunt efectuate următoarele acțiuni de urmărire penală: percheziția, ridicarea, cercetarea la fața locului, audierea, dispunerea și efectuarea diferitor categorii de expertize judiciare (contabile, financiare, economice etc.)¹⁹.

Alți cercetători (S. Ampleev, B. Bolotschii și Gh. Spirin), la acțiunile inițiale de urmărire penală, efectuate în cazurile de insolabilitate atribuie:

- 1) percheziția și ridicarea;
- 2) revizia documentară și controlul de audit al activității organizației;
- 3) audierea persoanelor fizice, a reprezentanșilor persoanelor juridice cărora li s-a cauzat un prejudiciu;
- 4) audierea lucrătorilor angajați ai organizației privind activitatea acesteia;
- 5) audierea bănușilor conducători sau proprietari ai organizației-debitor cu referire la circumstanțele care urmează a fi stabilite în cauza penală;

¹⁶ *Idem*, pp. 141-142.

¹⁷ Л. Н. Посельская, *op. cit.*, pp. 745-749.

¹⁸ Е. Б. Серова, *Методика расследования криминальных банкротств. // Курс криминалистики*, Санкт-Петербург, 2004, pp. 400-401. (E. B. Serova. *Metodica rassledovania kriminalnih bancrotstv. // Curs criminalistichi*, Sanct-Peterburg, 2004, pp. 400-401).

¹⁹ С. В. Пахомов, *Расследование преступлений в сфере экономической деятельности. Учебное пособие*, Краснодар, 2007, pp. 110-111. (S. V. Pahomov. *Rassledovanie prestuplenii v sfere ekonomicescoi deiatelnosti. Ucebnoe posobie*, Crasnodar, 2007, pp. 110-111).

6) luarea măsurilor pentru asigurarea recuperării prejudiciului cauzat: aplicarea sechestrului pe bunuri sau pe conturile bancare, ridicarea anumitor bunuri și valori de la persoanele bănuite;

7) obținerea actelor și documentelor care confirmă starea de insolabilitate a organizației: hotărâri ale instanțelor de judecată, anunțuri din partea conducătorilor prin care se declară starea de insolabilitate²⁰.

Autorul P. Vlasov consideră că la etapa inițială a cercetării cauzelor penale referitoare la insolabilitatea ilegală este necesar să se efectueze ridicarea tuturor documentelor care pot conține informații privind activitatea economico-financiară a organizației falimentate. De asemenea, în opinia acestui autor, în lista acțiunilor de urmărire penală trebuie să se regăsească: efectuarea reviziilor; controlul de audit; dispunerea și efectuarea expertizelor judiciare; aplicarea sechestrului pe bunuri, audierile, confruntările etc.²¹.

Următorul cercetător, O. Gariga, menționează că în cazul începerii urmăririi penale în baza rezultatelor reviziilor documentare sau al controlului de audit al organizației, când au fost descoperite semne de insolabilitate fictivă sau intenționată, sunt efectuate următoarele acțiuni de urmărire penală: ridicarea actelor necesare, percheziții la locul de trai și de muncă al bănușilor, cercetarea obiectelor, documentelor și încăperilor, audierea martorilor, audierea bănușilor, dispunerea și efectuarea expertizelor judiciare²². Autoarea E. Lojchina ne atrage atenția la următoarele acțiuni de urmărire penală, efectuate la etapa inițială a cercetării faptelor ilegale de insolabilitate: aplicarea sechestrului pe bunuri și pe mijloacele bănești din conturile organizațiilor de creditare, pe valorile mobiliare, percheziția, ridicarea, declarațiile martorilor și ale bănușilor²³.

²⁰ С. В. Амплеев, Б. С. Болотский, Г. М. Спирин, *Расследование неправомерных действий при банкротстве, преднамеренном банкротстве либо фиктивном банкротстве*. // *Расследование преступлений в сфере банкротства*. Москва, 1999, pp. 369-370. (S. V. Ampleev, B. S. Bolotschii, G. M. Spirin, *Rassledovanie nepravomernîh deistvii pri bancrotstve, prednamerennom bancrotstve libo fictivnom bancrotstve*. // *Rassledovanie prestuplenii v sfere bancrotstva*, Moscova. 1999, pp. 369-370).

²¹ П. Е. Власов, Е. И. Ложкина, В. В. Улейчик, С. П. Щерба, *Расследование преступлений, связанных с банкротством*. // *Расследование преступлений в сфере экономики*, Москва, 2005, pp. 14-21. (P. E. Vlasov, E. I. Lojchina, V. V. Uleicic, S. P. Șcerba, *Rassledovanie prestuplenii, svezannîh s bancrotstvom*. // *Rassledovanie prestuplenii v sfere economichî*, Moscova, 2005, pp. 14-21).

²² О. А. Гарига, *Методика расследования неправомерных действий при банкротстве, преднамеренного и фиктивного банкротства*. // *Расследование преступлений, совершаемых в сфере экономической деятельности. Учебное пособие*. / Под редакцией кандидата юридических наук, профессора Е. П. Фирсова, Москва, 2005, pp. 253-256. (O. A. Gariga, *Metodica rassledovania nepravomernîh deistvii pro bancrotstve; prednamerennogo i fictivnogi bancrotstva*. // *Rassledovanie prestuplenii, soverșаемîh v sfere economicscoi deiatelinosti. Ucebnoe posobie*. / Pod redacției candidata iuridiceschih nauk, professora E. P. Firsova, Moscova, 2005, pp. 253-256).

²³ В. Д. Ларичев, П. Е. Власов, Е. И. Ложкина, В. В. Улейчик. *Расследование преднамеренного банкротства и неправомерных действий при банкротстве*

6. Concluzii și recomandări

Dacă vom încerca să generalizăm toate aceste opinii referitoare la lista acțiunilor inițiale de urmărire penală, observăm că aici se regăsesc: percheziția, ridicarea, cercetarea documentelor, audierea martorilor și bănușilor, revizia documentară a activității economico-financiare a organizației, controlul de audit al activității organizației, dispunerea și efectuarea expertizelor judiciare (contabile, financiare, economice, fiscale etc.), aplicarea sechestrului pe bunuri, pe conturile bancare și titlurile de valoare, confruntările.

Planificarea cercetării infracțiunilor legate de insolvabilitate trebuie realizată în dependență de etapele acestui proces (analiza informațiilor inițiale, interne și externe); elaborarea versiunilor de urmărire penală și stabilirea sarcinilor cercetării; identificarea căilor și modalităților de realizare a obiectivelor trasate; întocmirea unui plan în scris privind investigarea infracțiunilor legate de insolvabilitate.

De asemenea, dispunerea și efectuarea controlului documentar al activității economico-financiare a organizației la etapa inițială a cercetării reprezintă, mai degrabă, o excepție, decât o activitate tipică. Or, de regulă, controlul documentelor este efectuat în cadrul verificărilor și cercetărilor prealabile.

Referințe

- Gheorghită M., *Tratat de metodică criminalistică*, CEP USM, Chișinău, 2015.
- Moise A. C., Stancu Em., *Criminalistica. Elemente metodologice de investigare a infracțiunilor*, Editura Universul Juridic, București, 2017.
- Акимов Р. С., *Криминалистическое обеспечение расследования криминальных банкротств*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Тюмень, 2006.
- Амплеев С. В., Болотский Б. С., Спирин Г. М., *Расследование правонарушений при банкротстве, преднамеренном банкротстве либо фиктивном банкротстве*. // *Расследование преступлений в сфере банкротства*, Москва, 1999.
- Белкин Р. С., *Курс криминалистики*. В 3-х томах. Том. 2. Издательство Юристъ, Москва, 1997.
- Власов П. Е., *Расследование незаконных банкротств и правонарушений при банкротстве*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2004.
- Власов П. Е., Ложкина Е. И., Улейчик В. В., Щерба С. П. *Расследование преступлений, связанных с банкротством*. // *Расследование преступлений в сфере экономики*, Москва, 2005.
- Гарига О. А., *Методика расследования правонарушений при банкротстве, преднамеренного и фиктивного банкротства*. // *Расследование преступлений, совершаемых в сфере экономической деятельности. Учебное пособие*. / Под кредитных организаций. / Под редакцией профессора В. Д. Ларичева. Москва, 2006, pp. 134-171. (V. D. Laricev, P. E. Vlasov, E. I. Lojchina, V. V. Uleicic. *Rassledovanie prednamerennogi bancrotstva i nepravomernih deistvii pri bancrotstve creditnih organizatii*. / Pod redactiei professora V. D. Lariceva, Moscva, 2006, pp. 134-171.

- редакцией кандидата юридических наук, профессора Е. П. Фирсова, Москва, 2005.
- Журавлев С. Ю., Котельников П. А., *Расследование криминальных банкротств. // Криминалистика: Учебник для вузов.* / Под редакцией А. Ф. Волынского и В. П. Лаврова. М., 2008.
- Ларичев В. Д., Власов П. Е., Ложкина Е. И., Улейчик В. В., *Расследование преднамеренного банкротства и неправомерных действий при банкротстве кредитных организаций.* / Под редакцией профессора В. Д. Ларичева, Москва, 2006.
- Пахомов С. В., *Расследование преступлений в сфере экономической деятельности. Учебное пособие,* Краснодар, 2007.
- Посельская Л. Н., *Расследование криминальных банкротств // Криминалистика: Учебник для вузов.* / Под редакцией А. Ф. Волынского и В. П. Лаврова. М., 2008
- Резван П. А., *Методика расследования криминальных банкротств.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Волгоград, 2004
- Романова Е. С., *Криминалистическое обеспечение расследования преступлений, связанных с банкротством.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2009.
- Серова Е. Б., *Методика расследования криминальных банкротств. // Курс криминалистики,* Санкт-Петербург, 2004.
- Шмонин А. В. *Методика расследования преступлений.* М., 2006.

Abordări conceptuale privind tactica audierii persoanelor care fac declarații cu bună-știință false

Conceptual approaches to the tactics of interrogation of persons making intentionally false statement

Vitalie Rusu¹, Andrei Nastas²

Rezumat: Audierea reprezintă un proces de obținere a declarațiilor de la persoana care deține informații relevante pentru cercetarea și examinarea cauzelor penale. Aceasta este cea mai răspândită și, în același timp, cea mai complicată acțiune procesuală. Or, acest lucru se datorează nu doar faptului că în fața reprezentantului organului de drept s-ar afla, de frecvente ori, persoane care fie nu doresc să comunice adevărul, fie refuză, în genere, să facă declarații; a se înșela, a comite erori, a greși poate și persoana care dorește sincer să comunice tot ce cunoaște în legătură cu circumstanțele cauzei. Declarațiile false au o deosebită periculozitate, în special în cauzele cu bază probatorie „subredă”, modestă, unde, în calitate de probe, sunt invocate declarațiile anumitor persoane, urmare a cărui fapt persistă riscul și crește probabilitatea pronunțării unor hotărâri ilegale. Declarațiile false se pot referi la orice circumstanțe ale cauzei penale și pot fi făcute de orice persoană supusă actului de audiere. Pentru organul de drept, declarațiile reprezintă o sursă de informare, iar datele pe care le conțin au statut de probe. Pentru bănuit și învinuit, declarațiile reprezintă un mijloc de apărare în raport cu bănuiala sau învinuirea ce li se aduce. Toate aceste aspecte urmează a fi luate în calcul, apreciind, astfel, importanța actului de audiere în cadrul proceselor penale. În mare parte, aceste aspecte justifică importanța și actualitatea instituirii și aplicării unor procedee tactice specifice în materia audierii persoanelor care fac declarații cu bună-știință false.

Cuvinte-cheie: declarații, martori, bănuiți, învinuiți, acțiune de urmărire penală, criminalistică, tactică, audiere, probe, probatoriu, procedeu, prezentare denaturată, percepere, falsificare, sinceritate, jurământ, eschivare, motive, situații de conflict

Abstract: An interrogation is a process of obtaining statements from a person who has information relevant to the investigation and examination of criminal cases. This is the most common and, at the same time, the most complicated procedural action. However, this is not only due to the fact that in front of the representative of the law enforcement

¹ Conferențiar universitar, doctor, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Decan, Facultatea de Drept și Științe sociale (Associate Professor, PhD, Alecu Russo Balti State University, Dean, Faculty of Law and Social Sciences), e-mail: russuvitalie@mail.ru

² Conferențiar universitar, doctor, Cercetător științific superior, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Academia de științe a Moldovei (Associate Professor, PhD, Senior Scientific Researcher, Institute of Legal, Political and Sociological Research, Academy of Sciences of Moldova), e-mail: ady_bax@yahoo.com

body there are often people who do not want to communicate the truth, or they generally refuse to make statements; even the person who sincerely wants to communicate everything he/she knows about the circumstances of the case may be confused or make mistakes. False statements are particularly dangerous, especially in modest, „weak”, evidence cases, where the statements of certain persons are relied on as evidence, as a result of which the risk persists and the likelihood of unlawful rulings increases. False statements may relate to any circumstance of the criminal case and may be made by any person subjected to the act of interrogation. For the law enforcement body, the statements are a source of information and the data they contain have the status of evidence. For the suspect and the accused, the statements represent a means of defense against the suspicion or accusation brought against them. All these aspects are to be considered, thus appreciating the importance of the interrogation in criminal proceedings. To a large extent, these issues justify the importance and timeliness of the establishment and application of specific tactical procedures for the interrogation of persons making intentionally false statements.

Keywords: statements, witnesses, suspects, accused, criminal prosecution action, forensics, tactics, interrogation, evidentiary items, evidence, procedure, distorted presentation, perception, falsification, sincerity, oath, evasion, reasons, conflict situations

1. Introducere

Asigurarea unei justiții accesibile și funcționale este unul dintre obiectivele prioritare ale reformei judiciare. Rolul primordial în soluționarea conflictelor sociale este deținut de stat. Pe de altă parte, un pericol iminent pentru justiția actuală, dar și pentru relațiile sociale din alte domenii, îl prezintă declarațiile cu rea voință, care produc variate consecințe juridice, necesare în vederea soluționării diferitor raporturi sociale. În acest context, ocrotirea juridico-penală a declarațiilor producătoare de consecințe juridice implică o actualitate nuanțată. Faptele infracționale privind declarațiile enunțate subminează activitatea normală a sistemului judiciar și a organelor de drept și aduc atingere actului de justiție. În vederea satisfacerii imperativelor politicii penale, reacția statului la săvârșirea oricăror infracțiuni trebuie să se materializeze în restabilirea ordinii de drept și tragerea la răspundere și sancționarea făptuitorilor.

O pârghe efectivă în asigurarea legalității în cadrul probatoriului o constituie legea penală, cu anumite norme de incriminare. Aici se adăpostește o parte a instrumentarului de ocrotire juridico-penală a declarațiilor producătoare de consecințe juridice. Menirea funcțională a acestui instrumentar constă în garantarea stabilirii obiective, prin intermediul interdicțiilor și măsurilor de drept penal, a împrejurărilor cauzei, precum și în respectarea drepturilor și libertăților persoanei. Or, în situația depunerii anumitor declarații cu aspect criminalistic, în fiecare caz separat, sunt luate în calcul în deplină măsură urmările prejudiciabile ale acestora. Mai este necesară și o atitudine prudentă privind determinarea anumitor criterii care diferențiază răspunderea penală în situația reglementării

componentelor de infracțiune legate de ocrotirea juridico-penală a declarațiilor producătoare de consecințe juridice³.

2. Reflecții de ordin general privind audierea martorului

Declarațiile martorilor constituie mijloacele de probă folosite cu frecvență sporită, întrucât în multe situații nu există urme materiale care să îngăduie folosirea altor mijloace de probă. În plus, declarațiile martorilor sunt accesibile în orice cauză penală, spre deosebire de celelalte mijloace de probă ce nu pot fi folosite decât acolo unde specificul cauzei permite⁴. Audierea reprezintă una din cele mai răspândite modalități de obținere a probelor⁵. Audierea martorului, privită ca o activitate tactică complexă, nu se oprește odată cu ascultarea propriu-zisă a martorului și consemnarea declarațiilor sale. În mod obligatoriu, ascultarea este precedată de o activitate pregătitoare și este urmată de verificarea și aprecierea mărturiei în contextul întregului datelor și informațiilor pe care le oferă întreg ansamblul probator.

Necesitatea efectuării acestei activități tactice se desprinde din faptul că martorul este, în cele din urmă, un persoană cu o structură psihică particulară și care se află într-o anumită relație socială cu persoanele implicate în cadrul procesului penal⁶. Din caracterul declarațiilor martorilor de a fi mijloc de probă uzual, esențial, de drept comun, decurge capacitatea juridică de a fi martor în procesul penal a oricărei persoane, în principiu, fără limitări inflexibile și fără incapacități nejustificate de necesitatea stabilirii adevărului; numai o atare capacitate juridică a martorilor (extrem de amplă) asigură în procedura penală examenul analitic al faptelor și circumstanțelor comiterii acestora, precum și al persoanei participanților la săvârșirea acestora⁷.

Ascultarea martorului, privită ca activitate tactică complexă, trebuie să fie realizată ținându-se cont de anumiți factori: dispozițiile legale care reglementează ascultarea martorilor, regulile de tactică criminalistică aplicabile la ascultarea martorilor și nu în ultimul rând, persoana martorului, precum și procesul formării declarațiilor în conștiința martorului. Organul judiciar, cunoscând temeinic dispozițiile legale și procedeele tactice de ascultare, trebuie să determine martorii să declare tot ceea ce cunosc și este relevant pentru cauză și, apoi, să valorifice cele relatate de martor în cadrul procesului penal pentru aflarea adevărului și justa

³ A. Nastas, *Răspunderea pentru declarațiile cu rea-voință în dreptul penal*, Autoreferatul tezei de doctor în drept, Chișinău, 2017, p. 3.

⁴ I. Doltu, V. Draghici, M. Negip, *Martorul în procesul penal*, Editura Lumina Lex, București, 2004, p. 7.

⁵ Л. Я. Драпкин, В. Н. Карагодин, *Криминалистика. Учебник*. Издательство ПРОСПЕКТ, Москва, 2007, p. 277. (L. Ia. Drapchin, V. N. Caragodin, *Criminalistica. Uciebnic*. Izdatelistvo PROSPECT, Moscova, 2007, p. 277).

⁶ C. Miheș, *Criminalistica. Ascultarea martorului*, Editura Lumina Lex, București, 2008, p. 194.

⁷ I. Doltu, V. Draghici, M. Negip, *op. cit.*, p. 52.

soluționare a cauzei⁸. Ascultarea martorilor reprezintă activitatea cu frecvența cea mai ridicată și, în același timp, activitatea căreia, atât în prima, cât și în a doua fază a procesului penal i se consacră o mare parte din timp, un mare volum de muncă, reprezentând de multe ori pentru organele judiciare o sursă importantă a informațiilor necesare aflării adevărului. Procedeele tactice de ascultare a persoanelor în procesul penal sunt elaborate pe baza normelor procesual penal și au menirea de a asigura deplina eficiență a acestora. Procedeele tactice au caracterul unor recomandări, pe când normele procesual-penale care reglementează audierea martorilor au caracter de obligativitate, eludarea acestora nefiind permisă⁹.

3. Procedee tactice aplicate la ascultarea martorilor care fac declarații mincinoase

În unele situații la audierea martorilor ofițerul de urmărire penală se poate confrunta cu prezentarea denaturată a faptelor ce interesează cercetarea cauzei. Prin aceasta ei depun declarații cu falsificarea faptelor, ori refuză să facă anumite declarații pe marginea cauzei cercetate. Acest lucru unii martori îl pot face din diverse motive: ură, dorința de răzbunare, interese materiale, înțelegere prealabilă cu infractorii etc. În astfel de cazuri, audierea martorilor se efectuează în situația de conflict. Stabilirea contactului psihologic cu cel ce face declarații false, practic, este imposibilă. În legătură cu aceasta, știința criminalistică a elaborat și recomandă organelor de urmărire penală un șir de procedee tactice ce pot fi utilizate în învingerea situației de conflict și obținerea declarațiilor veridice de la martorii neconștiincioși¹⁰.

Datorită mărturiei mincinoase, organele judiciare sunt stingherite în activitatea de stabilire a adevărului material și implicit împiedicate să înfăptuiască justiția care constă în soluționarea cauzelor penale potrivit acestui adevăr¹¹. Declarația mincinoasă a martorului este capabilă să afecteze activitatea normală a organelor de justiție. Pericolul social al acestei fapte este determinat de faptul că ea este capabilă să ducă organele de drept și judiciare pe o cale incorectă. Anume, ca rezultat al declarațiilor false, sunt posibile situațiile de eludare a răspunderii penale de către persoanele vinovate, aplicarea nejustificată a unei pedepse mai blânde și condamnarea persoanelor care nu au nici o vină¹².

⁸ C. Miheș, *op. cit.*, pp. 8-9; C. Aionîtoaie, T. Stănică, V. Gheorghe, V. Bercheșan, *Tactica criminalistică*. Serviciul Editorial și Cinematografic al M.I. București, 1989, p. 82.

⁹ I. Doltu, V. Draghici, M. Negi, *op. cit.*, pp. 65-66.

¹⁰ M. Gheorghiuță, *Tratat de criminalistică*, F.E.P. Tipografia centrală. Chișinău, 2017, p. 564.

¹¹ A. Nastas, V. Cușnir, *Răspunderea pentru declarațiile cu rea-voință în dreptul penal*, Monografie, Chișinău, 2019, p. 171; T. Toader, *Drept penal român. Partea specială*, Ediția a 5-a revizuită și actualizată până la 10 ianuarie 2011, Editura Hamangiu, București, 2011, pp. 301-302.

¹² A. Gîrlea, *Justiția în calitate de obiect al denunțării false și al declarației mincinoase*, în *Legea și Viața*, octombrie 2012, p. 57; A. Nastas, V. Cușnir, *op. cit.*, pp. 171-172.

Declarațiile neconforme cu realitatea și denaturatoare de adevăr în privința faptelor care au fost percepute de martor sunt considerate ca fiind mincinoase¹³. Pentru obținerea unor declarații complete și exacte, organul judiciar trebuie să folosească în activitatea de ascultare (sau de audiere - termenii sunt sinonimi) procedee tactice adecvate, puse la dispoziție de tactica ascultării persoanelor, parte componentă a tacticii criminalistice. Procedeele tactice care își găsesc aplicare la ascultarea martorilor în procesul penal nu sunt construcții artificiale, hibride ci, dimpotrivă, reprezintă rezultatul generalizării științifice a experienței pozitive acumulate de organele judiciare, a căror eficiență și utilitate au fost verificate, de-a lungul timpului, de practica cercetării infracțiunilor. În vederea ascultării martorilor, organul judiciar este obligat, printre altele, să ia următoarele măsuri: a) să studieze materialele cauzei; b) să identifice și să precizeze cercul de persoane ce urmează să fie ascultate în calitate de martor, ordinea și modalitatea chemării lor, locul în care se efectuează ascultarea; c) să culeagă informații cu privire la martorii esențiali, de ale căror depoziții poate depinde soluționarea cauzei; d) să elaboreze planul de ascultare a martorilor¹⁴.

Stabilirea sincerității martorului reprezintă un element foarte important, deoarece, dacă organul judiciar nu este deplin convins că martorul este sincer, nu va folosi declarația pentru soluționarea cauzei. Determinarea bunei credințe a martorului este o operațiune greu de realizat, mai ales că selectarea martorilor se face de obicei la începutul cercetării cauzei, moment la care există destul de puține date despre faptă, împrejurările în care a fost comisă ori despre făptuitor. În funcție de evoluția cercetărilor, se vor putea obține mai multe argumente în privința sincerității martorului. Nu putem exclude martorul de rea-credință din analiza noastră, în sensul că, pe parcursul ascultării martorului, un lucru esențial care trebuie determinat este gradul de sinceritate al martorului. Doar după ce se cunoaște acest lucru, se va putea concluziona că acel martor este sau nu sincer. Dacă se cunoaște (din punct de vedere psihologic și tactic) martorul mincinos, organul judiciar va putea să se ferească de el¹⁵.

4. Factori și motive care determină declarațiile mincinoase ale martorului

Potrivit rezultatelor mai multor cercetări științifice, există diverse categorii de factori și motive, care determină martorii să prezinte declarații mincinoase. Printre acestea pot fi numite: a) cointeresarea materială sau morală ca rezultat al cauzei datorită raportului de legătură cu învinuitul, inculpatul sau altă parte în proces, raport de legătură care poate consta în: legături de rudenie, primire de bani, bună sau rea vecinătate, colegialitate de serviciu sau de studii,

¹³ *Idem*, p. 183; A. Ю. Бунев., В. Ю. Бунеева, *Особенности уголовной ответственности за принуждение к даче показаний*, Красноярск, 2001, p. 16. (A. Iu. Bunev, V. Iu. Buneeva, *Osobennosti ugovnoy otvetstvennosti za prinujdenie c dace pocazanii*, Crasnoiarsk, 2001, p. 16).

¹⁴ I. Doltu, V. Draghici, M. Negip, *op. cit.*, p. 66.

¹⁵ C. Miheș, *op. cit.*, pp. 11-12.

rivalitate, dușmănie, înrăire, invidie, simpatie, antipatie etc.; b) sentimentul de frică inspirat de monstruozitatea celor implicați în proces sau datorită presiunilor directe exercitate de către persoanele cointeresate (rude ale infractorilor, prieteni, complici, avocați ș. a.). De multe ori, martorii, victimele sau membrii familiilor lor sunt intimidați prin diverse amenințări de înspăimântare, intimidare, răzbunare; c) sentimentul de inoportunitate a obligațiilor împovărătoare de martor, victimă, tendința de a evita eventualele chemări în fața organului de urmărire penală și în instanța de judecată; d) atitudinea negativă a persoanelor cu antecedente penale față de organele de drept (urmărire penală, judecată), în legătură cu efectuarea justiției neechitabile, determinată de relațiile avute cu acestea anterior; c) diverse motive personale sau de grup.

Declarațiile mincinoase (false) pot fi depuse privitor la orice circumstanțe ale cauzei cercetate sau cu privire la persoanele-părți în proces. Acestea (declarațiile mincinoase) pot fi prezentate atât în favoarea cât și în defavoarea (detrimentul) persoanei care le face. De exemplu, motive la depunerea declarațiilor false de către martor, după cum demonstrează practica, pot fi: a) lipsa de curaj, frica de a strica relațiile sale cu alte persoane-părți în cauza cercetată; b) dorința de a-l ajuta pe bănuț, învinut, inculpat să se eschiveze de răspunderea penală; c) frica de răzbunare din partea bănuțului, învinutului, rudelor sau cunoștințelor acestora; d) tendința de a ascunde unele acțiuni proprii ilegale, comportamentul propriu amoral sau chiar infracțional în anumite situații; e) evaluarea eronată a propriilor acțiuni ca prejudiciabile și dorința de a le ascunde sau de a le prezenta în alt mod decât așa cum au avut loc în realitate; f) năzuința de a nu participa ulterior în calitate de martor în cauza respectivă atât la urmărirea penală, cât și în instanța de judecată etc.¹⁶.

Declarațiile mincinoase se pot referi la orice circumstanțe ale cauzei penale, fiind oferite fie în propriul interes, fie în defavoarea unor anumite persoane¹⁷.

Iată de ce sarcina psihologiei judiciare în acest domeniu nu este deloc ușoară, cu atât mai mult sarcina celor care, în calitate de organe judiciare, trebuie să descopere adevărul în cauză. Cel care realizează activitatea tactică de ascultare a martorului - organ de cercetare penală, procuror sau judecător - trebuie să își formeze o părere fundamentată privind o serie de aspecte pe care le poate deduce din modul cum se prezintă martorul, modul de exprimare, modul cum vorbește, gândește, gesturi, mimica, precum și din relațiile altor persoane, atunci când este cazul să i se verifice credibilitatea¹⁸.

Trebuie să reținem că în declarațiile martorilor de bună-credință se pot strecura erori indiferent de faptul că acesta dorește să comunice cu precizie informații despre circumstanțele pe care le cunoaște. Erorile în declarațiile

¹⁶ M. Gheorghită, *op. cit.*, pp. 565-566.

¹⁷ *Криминалистика. Учебник.* / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. Издательство НОРМА. Москва, 2016, p. 599 (*Criminalistica. Ucebnic.* / Т. В. Averianova, R. S. Belkin, Iu. G. Coruhov, E. R. Rossinskaia. Izdatelismvo NORMA, Moscova, 2016, p. 599).

¹⁸ C. Miheș, *op. cit.*, p. 13.

martorilor de bună-credință pot apărea în procesul perceperii anumitor fapte despre care el comunică, în timpul memorizării lor precum și la momentul în care face declarații. Erorile ce apar în cadrul perceperii anumitor fapte, cu referire la care se fac declarații, pot fi rezultatul unor calități subiective ale martorului, precum și a condițiilor obiective în care s-a desfășurat perceperea (insuficiența organelor de auz, vederea slabă, starea de frică, starea de ebrietate, iluminarea necorespunzătoare, distanța mare etc.). Lipsa de atenție în raport cu evenimentul care a avut loc reprezintă, de asemenea, un factor substanțial care influențează perceperea din partea martorului, plenitudinea și corectitudinea declarațiilor lui. Erorile în declarațiile martorilor de bună-credință pot fi și rezultat al particularităților memoriei sau al uitării anumitor momente. Martorul poate uita unele circumstanțe, își poate aminti unele momente parțial, poate substitui involuntar unele fapte reale cu cele care nu au avut loc. Erorile pot fi determinate și de sugestiile altor persoane care au urmărit faptul infracțional. Erorile în declarațiile martorilor de bună-credință se pot datora și expunerii nereușite a faptelor cunoscute sau efectuării incorecte și neiscusite a audierii¹⁹.

Dacă procesul inițial, de formarea a mărturiei în conștiința martorului, nu este înțeles pe deplin de către persoana care face ascultarea, sub aspectul cauzalităților și influențelor pe care acesta le suferă, atunci fazele ulterioare și, cu atât mai mult, evaluarea mărturiei vor fi viciate de această împrejurare. Organul judiciar nu va ști, de multe ori, cum să asculte, ce întrebări să pună ori cum să le formuleze și nici nu va ști care este cauza inadvertențelor din declarațiile martorului sau cauza contradicțiilor dintre elementele evidențiate de declarația martorului și cele conținute de celelalte probe administrate în cauză²⁰.

De asemenea, nu vom trece cu vederea că, dintre factorii care influențează stocarea, respectiv uitarea, amintim: volumul materialului, semnificația lui, particularitățile de vârstă și individuale ale subiecților, timpul scurs de la eveniment, temperamentul martorului, interesul martorului pentru acel eveniment, durata memorării, complexitatea materialului, gradul de înțelege al acestuia, adâncimea procesului informației și intenționalitatea învățării²¹.

În aceste circumstanțe, aprecierea depoziției martorului de bună-credință care, mai presus de voința sa, conține denaturări, constituie o operație poate chiar mai anevoioasă decât dezvăluirea atitudinii de rea-credință, deoarece presupune detașarea acelor laturi ale mărturiei care corespund adevărului de acele aspecte care involuntar nu reflectă adevărul și aceasta cu atât mai mult cu cât în cuprinsul uneia și aceleiași depoziții au putut acționa concomitent mai multe

¹⁹ Учебник уголовного процесса. Ответственный редактор, профессор А. С. Кобликов. Издательство СПАРК, Москва, 1995, pp. 85-86 (*Ucebnic ugovolnogo proțessa. Otvetstvennii redactor, professor A. S. Koblikov. Izdatelistvo SPARK, Moscova, 1995, pp. 85-86*).

²⁰ C. Miheș, *op. cit.*, p. 15.

²¹ Em. Stancu, *Tratat de criminalistică*, Ediția a IV-a. Editura Universul Juridic, București, 2007, pp. 384-385; C. Miheș, *op. cit.*, pp. 70-71.

cauze de denaturare, deoarece martorul, pe alocuri, a putut adăuga, omite, substitui sau transforma în mod involuntar faptele²².

Dubiile în privința veridicității declarațiilor pot apărea atât în timpul audierii cât și după finalizarea ei. În procesul audierii aceste dubii sunt generate de caracterul contradictoriu al declarațiilor, de schimbarea lor, de lipsa unei logici în raport cu cele declarate, de necorespunderea vădită între circumstanțele cauzei și materialul probator aflat la dispoziția organului de urmărire penală. Caracterul fals al declarațiilor poate fi constatat și în cadrul altor acțiuni de urmărire penală (verificarea declarațiilor la locul faptei, efectuarea experimentului, confruntarea etc.). Caracterul fals al declarațiilor poate fi depistat și în procesul audierii altor persoane, în baza corpurilor delictive și a rapoartelor de expertiză judiciară²³.

5. Audierea propriu-zisă a martorilor care fac declarații mincinoase

Audierea propriu-zisă a martorilor reprezintă momentul în care devine pregnant rolul regulilor de efectuare a acestui act procedural, act cu largă rezonanță. Ascultarea unui martor – fiind avută în vedere, cu preponderență, împrejurarea în care martorul se află la prima ascultare, atât în fața organelor de urmărire penală, cât și a instanțelor de judecată – parcurge trei etape principale, guvernate, pe lângă regulile procesuale penale, și de reguli tactice criminalistice în etape distincte: etapa identificării martorilor, etapa relatării libere și etapa formulării de întrebări și de ascultare a răspunsurilor date de martor²⁴.

Practica demonstrează că cele mai eficace procedee tactice de audiere a martorilor care nu dau depoziții veridice sunt: 1) explicarea repetată a statutului procesual al persoanei respective și datoria acestuia de a face declarații veridice în cauza cercetată; 2) stimularea calităților pozitive ale martorului și a rolului lui în familie, colectiv, societate etc.; 3) convingerea martorului de lipsa de rațiune, absurditatea poziției ocupate și prezentării declarațiilor false; 4) audierea repetată pe aceleași circumstanțe; 5) audierea cu detalieră și concretizarea maximală a declarațiilor prezentate anterior; 6) prezentarea unor probe demascatoare existente în dosar; 7) efectuarea unor confruntări în scopul demascării declarațiilor false ale martorului etc.

Acestea și alte procedee tactice criminalistice pot fi utilizate în procesul audierii martorilor de rea-credință atât separat (selectiv) cât și în sistem (complex), la început un procedeu, apoi altul, și chiar al treilea, până se va atinge rezultatul așteptat. Procedeele respective, după părerea noastră, sunt prezentate pornind de la forța sau gradul lor de impact asupra personalității audiatului. Este

²² A. Ciopraga, *Evaluarea probei testimoniale în procesul penal*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 156.

²³ *Криминалистика. Учебник.* / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская, *op. cit.*, p. 599 (*Criminalistica. Ucebnic.* / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р., *op. cit.*, p. 601).

²⁴ Em. Stancu, T. Manea, *Tactică criminalistică (I). Curs universitar*, Editura Universul Juridic, București, 2017, pp. 193-194.

clar faptul că trebuie de început cu cele mai simple procedee, însă unele dintre ele pot fi și omise în anumite situații și din diverse motive²⁵.

De asemenea, se susține că un anchetator sau un avocat abil, prin informațiile post-eveniment pe care le oferă martorului și prin tipul întrebării prin care se cere reactualizarea evenimentului perceput, poate influența hotărâtor acuratețea mărturiei în sensul dorit de el. Această manevră se poate realiza chiar și fără știrea martorului, el fiind de bună credință²⁶.

Este bine cunoscut faptul că martorii infracțiunii cercetate pot fi audiați în procesul penal minimum de două ori: o dată la urmărirea penală și o dată în instanța de judecată, dacă au prezentat, în conformitate cu statutul lor procesual, declarații veridice ce se coroborează cu celelalte probe în cauză. În alte situații, la decizia ofițerului de urmărire penală și a instanței de judecată, aceștia vor fi audiați de mai multe ori.

Atunci când ofițerul de urmărire penală, citând martorul, după îndeplinirea tuturor formalităților procesuale și tactice ale etapei introductive a audierii, trece la cea de a doua etapă - relatarea liberă, punând audiatului întrebarea respectivă, constată că acesta prezintă declarații false, care nu se coroborează cu materialele acumulate în cauză sau se eschivează în orice mod de a prezenta declarații, el poate aplica primul procedeu tactic de audiere a martorilor de rea-credință.

Acest procedeu tactic presupune că ofițerul de urmărire penală explică, în mod repetat, audiatului statutul procesual pe care persoana respectivă îl deține, conform legislației în vigoare, și datoria acestuia de a face declarații veridice în cauza cercetată. Totodată, ofițerul de urmărire penală atenționează audiatul de poziția greșită pe care a ocupat-o în cazul dat și-i propune persoanei respective reevaluarea acesteia în direcția sincerității și îndeplinirii obligațiilor civice. În cazul în care audiatul nu a tras concluziile cuvenite, ofițerul de urmărire penală poate utiliza și alte procedee tactice pentru a-l demasca²⁷. Din punct de vedere tactic se recomandă ca, în situații determinate, adevăratele motive ce pot conduce la mărturia mincinoasă să fie cunoscute înainte de a se purcede la efectuarea ascultării. Cunoașterea de către organele judiciare a acestor motive e impusă de necesitatea de a preîntâmpina mărturia mincinoasă deoarece, așa cum învederează practica judiciară, odată ce martorul a depus mincinos, mai anevoios poate fi determinat să părăsească această poziție datorită, pe de o parte, sentimentului de jenă, de rușine pe care îl încearcă în momentul demascării sale, iar pe de altă parte datorită temerii că va fi tras la răspundere penală pentru mărturie mincinoasă²⁸.

²⁵ M. Gheorghită, *op. cit.*, p. 567.

²⁶ I. Buș, M. Miclea, D. David, A. Opre, *Curs postuniversitar de psihologie universitară*, Facultatea de Psihologie și Științele Educației, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj Napoca, 2003-2004, p. 74; C. Miheș, *op. cit.*, pp. 76-77.

²⁷ M. Gheorghită, *op. cit.*, pp. 567-568.

²⁸ A. Ciopraga, *op. cit.*, p. 229.

Alteori, este necesar ca declarația martorului să îmbrace formă scrisă. Printre motivele pentru care trebuie recurs la o asemenea tactică, se numără: considerente de ordin tactic, mai ales atunci când pot exista presiuni asupra martorului (de exemplu, se află în relație de prietenie cu inculpatul), o anumită incapacitate a martorului de a expune oral ceea ce a perceput datorită dificultății în exprimarea ordonată a ideilor, stărilor emoționale, temperamentului său, din cauza cadrului mai puțin familiar în care are loc audierea²⁹.

Un alt procedeu tactic criminalistic, care poate fi de asemenea utilizat la audierea persoanelor de rea-credință, este stimularea calităților pozitive ale martorului și evidențierea rolului lui în familie, colectiv, societate etc. De asemenea, ca procedeu tactic se aplică convingerea martorului de lipsa de rațiune, absurditatea poziției ocupate și a prezentării declarațiilor false. Lui trebuie să i se explice în ce constă absurditatea, netemeinicia poziției pe care se bazează declarațiile false și că aceasta contravine nu numai moralei, dar și statutului martorului. Justificat și necesar ca procedeu tactic este utilizarea audierilor repetate ale martorilor care nu dau declarații veridice la prima audiere. De obicei, martorii de rea-credință, fiind citați a doua oară și aflând de la ofițerul de urmărire penală despre necesitatea repetării declarațiilor anterioare, se opun a face acest lucru, declarând că tot ce au cunoscut cu privire la fapta cercetată au comunicat deja. Însă ofițerul de urmărire penală trebuie să insiste asupra necesității audierii acestora în mod repetat, pentru a clarifica și verifica circumstanțele infracțiunii săvârșite și alte date în cauză. Acest procedeu tactic se bazează pe analiza și evidențierea contradicțiilor în declarațiile martorului și accentuarea atenției celui audiat asupra caracterului contradictoriu al declarațiilor sale. Logica faptelor și lipsa argumentelor, concomitent cu alte procedee, poate determina audiatal să comunice adevărul³⁰.

Persoana care face ascultarea trebuie să depună eforturi să afle care sunt elementele care îl determină pe martor să se manifeste ca și cum ar avea ceva de ascuns, deoarece, nu în toate cazurile acestea au legătură cu obiectul cauzei. În faza întrebărilor, atunci când martorului îi este frică sau nu dorește să se implice în proces se adoptă tactica complexului de vinovăție. Aceasta constă în formularea unor întrebări care conțin cuvinte „afectogene” privitoare la faptă, apelarea la credința martorului, trezirea unor sentimente care să înfrângă sistemul de apărare al martorului. Un alt procedeu tactic potrivit acestei situații îl constituie ascultarea repetată a martorului. Toate elementele de mai sus vor ajuta la aprecierea declarației martorului, în contextul ansamblului probator, pentru ca, ulterior, organul judiciar să poată lua o decizie cu privire la modul cum va folosi informațiile obținute în cadrul audierii, pentru soluționarea procesului penal³¹. Ascultarea repetată a martorului poate constitui și un mijloc de stimulare a memoriei acestuia; martorul de bună-credință (adică acela care nu a încercat în nici un fel ascunderea adevărului și este dispus să contribuie la soluționarea

²⁹ *Idem*, p. 152; C. Miheș, *op. cit.*, pp. 96-97.

³⁰ M. Gheorghită, *op. cit.*, pp. 568-569.

³¹ Em. Stancu, *op. cit.*, p. 444; C. Miheș, *op. cit.*, pp. 126-127.

cauzei), prin ascultarea sa repetată și contradictorie, atunci când este cazul, cu alte persoane, poate - prin efortul suplimentar pe care îl implică o asemenea activitate tactică - să își aducă aminte de împrejurări, stări, fenomene pe care le-a perceput, dar care au fost pierdute pe parcursul procesului reactivării memoriale³².

Următorul procedeu tactic, utilizat la audierea martorilor de rea-credință, este audierea acestora cu detalierea și concretizarea maximală a declarațiilor prezentate anterior. O astfel de audiere a persoanelor neconștiincioase se impune a fi efectuată cu o detaliere maximă a circumstanțelor de importanță secundară despre care martorul nu putea să se înțeleagă cu alte persoane, inclusiv cu bănuitul, învinuitul³³.

La audierea repetată sau detaliată, martorul poate modifica declarațiile sale, afirmând că veridică este ultima mărturie. În asemenea caz, ofițerul de urmărire penală, ulterior, trebuie să verifice cu certitudine ambele declarații, să le compare una cu alta și cu alte probe existente în cauză. Cu ocazia audierii repetate sau detaliată, se impune constatarea motivelor de dare a primelor declarații și a cauzelor de modificare a lor.

Prezentarea unor probe demascatoare existente în dosar ca procedeu tactic, în cadrul audierii martorilor de rea-credință, poate fi efectuată doar după aplicarea unora din precedentele procedee, descrise mai sus. Pentru prezentare pot fi utilizate numai probele verificate, de veridicitatea cărora ofițerul de urmărire penală este convins. Acestea, de obicei, se prezintă în cumulul de probe, și nu de una singură. Prezentarea poate fi efectuată numai după utilizarea altor procedee, care nu l-au determinat pe audiat să spună adevărul. În astfel de situații, ofițerul de urmărire penală este dator să prevadă verosimilele reacții, răspunsuri ale martorului de rea-credință, la probele prezentate și până atunci, el trebuie să-i adreseze audiatului asemenea întrebări care ar neutraliza posibilele lui obiecții, negări ale probelor prezentate. De exemplu, când se preconizează a se prezenta declarațiile unor martori sau ale unui bănuît ori învinuit, atunci, în prealabil, întâi de toate este necesar de a stabili dacă audiatul cunoaște anumite persoane (numind mai multe nume, printre care și ale persoanelor ale căror declarații vor fi prezentate) și care sunt relațiile cu ele, dacă nu cumva există relații ostile sau de dușmănie cu careva dintre cei nominalizați.

În raport cu importanța probelor, legătura reciprocă dintre ele și personalitatea audiatului, se determină succesiunea prezentării probelor existente în cauză. La acest moment, în practică se cunosc două variante de prezentare a probelor în cadrul audierii persoanelor neconștiincioase: 1) prezentarea probelor pe măsura progresării importanței lor și 2) prezentarea probei de bază („zdrobitoare”), care are cea mai mare importanță în cauză³⁴.

³² Em Stancu, *op. cit.*, p. 485.

³³ M. Gheorghiuță, *op. cit.*, p. 569.

³⁴ *Idem*, p. 570.

6. Concluzii și recomandări

În acele cauze penale în care probatoriul se întemeiază cu precădere pe mijloacele materiale de probă, importanța declarațiilor persoanelor rămâne nealterată, deoarece mijlocul material de probă nu prezintă valoare în sine; considerat izolat, nu dovedește nimic dacă nu este integrat în ansamblul împrejurărilor cauzei, dacă nu se cunoaște proveniența lui. Or, toate acestea nu pot fi precizate decât prin mijlocirea declarațiilor omenești.

Acțiunea de a face afirmații mincinoase înseamnă a face relatări nesincere, respectiv, în neconcordanță cu cele știute de martor. Infracțiunea de mărturie mincinoasă nu subzistă în situația când martorul redă sincer, corect împrejurările și faptele pe care le cunoaște, însă dă acestora o semnificație eronată, deoarece sarcina aprecierii probelor revine organelor abilitate de lege. De asemenea, infracțiunea de mărturie mincinoasă nu există când martorul relatează că a văzut sau a auzit anumite lucruri, care au avut loc în realitate, dar pe care nici nu le-a văzut, nici nu le-a auzit, ci doar le-a cunoscut indirect.

În situațiile când prin afirmațiile mincinoase martorul urmărește să evite tragerea sa la răspundere penală, fapta nu constituie o infracțiune. O soluție contrară ar duce la concluzia că, în sarcina celor ce au săvârșit o infracțiune, există obligația de autodenunțare, concluzie ce nu poate fi acceptată, atâta timp cât nici obligația denunțării unor infracțiuni săvârșite de alte persoane nu există, decât în cazurile în care legea prevede expres acest lucru.

Nu reprezintă dare de declarații participarea persoanelor în cadrul acțiunilor de urmărire penală, unde aceste persoane sunt implicate în vederea efectuării altor funcții, ca de exemplu, examinarea corporală, experimentul, prezentarea spre recunoaștere, colectarea mostrelor pentru cercetare comparativă.

Procedeele tactice de depistare și constatare a declarațiilor false, după caracter și conținut, pot fi divizate în următoarele categorii: a) procedee de influență emoțională; b) procedee de influență logică; c) combinațiile tactice. Această divizare este una convențională, deoarece unul și același procedeu în unele situații poate fi eficient, în virtutea influenței emoționale asupra persoanei audiate, iar în altele – să reprezinte un mijloc de convingere în vederea prezentării declarațiilor conforme realității.

Reținem și faptul că demascarea persoanei audiate care a prezentat declarații false poate genera consecințe duble: fie prezentarea declarațiilor corecte, fie substituirea declarațiilor false prezentate anterior cu alte declarații, de asemenea, false. În cel de-al doilea caz, procesul demascării persoanei în prezentarea declarațiilor cu bună-știință false urmează să continue cu aplicarea unor procedee tactice specifice.

De asemenea, cu titlu de lege ferenda, propunem o nouă redacție a art. 312 din Codul penal al Republicii Moldova **„Declarația mincinoasă, concluzia falsă sau traducerea incorectă”**:

- (1) *Prezentarea, cu rea voință, a declarației mincinoase de către martor sau partea vătămată, a concluziei, a explicației, sau a declarației false de către specialist sau expert, a traducerii sau a interpretării incorecte de*

către traducător sau interpret, dacă această acțiune a fost săvârșită în cadrul urmăririi penale sau judecării cauzei în instanța de judecată națională ori internațională.

Se pedepsește cu amendă în mărime de până la 300 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, sau cu închisoare de până la 2 ani, în toate cazurile cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 2 ani.

(2) Aceleași acțiuni:

- a) legate de învinuirea în săvârșirea unei infracțiuni grave, deosebit de grave sau excepțional de grave;
- b) săvârșite din interes material;
- c) însoțite de crearea artificială a probelor acuzatoare;
- d) săvârșite în privința unei persoane minore.

se pedepsesc cu amendă în mărime de la 200 la 800 unități convenționale sau cu închisoare de până la 5 ani, în ambele cazuri cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 3 ani”.

Referințe

- Aionitoaie C., Stănică T., Gheorghe V., Bercheșan V., *Tactica criminalistică*, Serviciul Editorial și Cinematografic al M.I. București, 1989.
- Buș I., Miclea M., David D., Opre A., *Curs postuniversitar de psihologie universitară*, Facultatea de Psihologie și Științele Educației, Universitatea „Babeș Bolyai, Cluj Napoca, 2003-2004.
- Ciopraga A., *Evaluarea probei testimoniale în procesul penal*, Editura Junimea, Iași, 1979.
- Doltu I., Draghici V., Negip M., *Martorul în procesul penal*, Editura Lumina Lex, București, 2004.
- Gheorghiuță M., *Tratat de criminalistică*, F.E.P. Tipografia Centrală, Chișinău, 2017.
- Gîrlea A., *Justiția în calitate de obiect al denunțării false și al declarației mincinoase*, în *Legea și Viața*, octombrie 2012.
- Miheș C., *Criminalistica. Ascultarea martorului*, Editura Lumina Lex, București, 2008.
- Nastas A., *Răspunderea pentru declarațiile cu rea-voință în dreptul penal*, Autoreferatul tezei de doctor în drept, Chișinău, 2017.
- Nastas A., Cușnir V., *Răspunderea pentru declarațiile cu rea-voință în dreptul penal*, Monografie, Chișinău, 2019.
- Stancu Em., *Tratat de criminalistică*, Ediția a IV-a, Editura Universul Juridic, București, 2007.
- Stancu Em., Manea T., *Tactică criminalistică (I). Curs universitar*, Editura Universul Juridic. București, 2017.
- Toader T., *Drept penal român. Partea specială*, Ediția a 5-a revizuită și actualizată până la 10 ianuarie 2011, Editura Hamangiu, București, 2011.
- Бунев А. Ю., Бунеева В. Ю., *Особенности уголовной ответственности за принуждение к даче показаний*, Красноярск, 2001.
- Драпкин Л. Я., Карагодин В. Н., *Криминалистика. Учебник*. Издательство ПРОСПЕКТ, Москва, 2007.
- Криминалистика. Учебник.* / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. Издательство НОРМА, Москва, 2016.
- Учебник уголовного процесса*. Ответственный редактор, профессор А. С. Кобликов. Издательство СПАРК, Москва, 1995.

Unele aspecte teoretice privind percheziția

Some theoretical aspects regarding the search

Maria Raluca Sotir¹

Rezumat: Pentru a putea fi folosite ca mijloc de probă în procesul penal, obiectele ce conțin în structura lor sau poartă urme pe suprafața lor în legătură cu infracțiunea săvârșită, înscrisurile ori valorile de orice fel trebuie să intre în posesia organului judiciar printr-un mijloc procesual legal. Percheziția reprezintă procedeul probatoriu prin intermediul căruia sunt căutate și ridicate obiecte sau înscrisuri ce pot servi ca mijloace de probă în procesul penal. Efectuarea unei percheziții se raportează la natura și particularitățile locului. Percheziția poate fi corporală, asupra vehiculelor și domiciliare.

Cuvinte-cheie: percheziție, obiecte, infracțiune, făptuitor, infracțiune, faptă, înscrisuri

Abstract: In order to be used as evidence in criminal proceedings, objects containing in their structure or bearing marks on their surface in connection with the crime committed, documents or values of any kind must be in the possession of the judiciary by a legal means. The search represents the evidentiary procedure through which objects or documents are searched and seized that can serve as evidence in the criminal process. Conducting a search relates to the nature and peculiarities of the place. The search can be corporal, on vehicles and at home.

Keywords: search, objects, crime, perpetrator, crime, deed, documents

1. Aspecte generale

Declarația universală a drepturilor omului consacră, în art. 12 inviolabilitatea persoanei și domiciliului acesteia, astfel: „Nimeni nu va fi supus imixtiunilor arbitrare în viața sa particulară, în familia sa, la domiciliul său ori în corespondență nici unor atingeri ale onoarei sau reputației sale. Orice persoană are dreptul la protecția legii împotriva unor astfel de imixtiuni sau atingeri”².

Constituția României modificată și completată³ prevede în art. 23 alin. 1 că „libertatea individuală și siguranța persoanei sunt inviolabile”, iar în art. 27 alin. 1 prevede inviolabilitatea domiciliului și reședinței persoanei.

¹ Absolvent de studii de licență și master în cadrul Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu, e-mail: sotir.raluca@yahoo.ro .

² Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 10 decembrie 1948, prin Rezoluția 217 A în cadrul celei de-a treia sesiuni a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite.

³ Constituția României, adoptată în 1991, republicată în M. Of. Nr. 767 din 31 octombrie 2003, cu modificările și completările ulterioare;

Legea fundamentală prevede totuși și excepții ale normelor constituționale expuse mai sus, precizând expres în art. 23 alin. 2 că: „Percheziționarea, reținerea sau arestarea unei persoane sunt permise numai în cazurile și cu procedura prevăzută de lege”, iar, potrivit art. 27 alin. 3, „Percheziția se dispune de judecător și se efectuează în condițiile și formele prevăzute de lege”.

Codul de procedură penală⁴ reglementează această instituție în capitolul II „Mijloacele de probă” – Secțiunea VIII – art. 100-108 și respectiv art. 111, fără a ne oferi o definiție a acesteia.

Termenul de „percheziție” provine din latinescul „perquiro” care înseamnă a căuta, a cerceta cu îngrijire, pretutindeni, desemnând o activitate deosebit de importantă în cadrul instrucției penale.

Deoarece codul de procedură penală nu ne oferă o definiție a percheziției (așa cum am arătat mai sus), sarcina de a oferi o definiție revine doctrinei.

Doctrina de specialitate⁵ definește percheziția judiciară ca fiind un act procedural destinat căutării și ridicării unor obiecte care conțin sau poartă urme ale unei infracțiuni, a corpurilor delictive, a înscrisurilor, fie cunoscute, fie necunoscute organului judiciar și care pot servi la aflarea adevărului. Percheziția face parte din procedeele de investigație, din activitatea de strângere a mijloacelor de probă cunoscute și de descoperire a altor mijloace de probă.

2. Importanța percheziției

Percheziția este un act procedural, efectuat frecvent în practică și destinat căutării și ridicării unor obiecte care conțin sau poartă urmele unei infracțiuni, a corpurilor delictive, a înscrisurilor, fie ele cunoscute sau necunoscute organului judiciar și care pot servi la aflarea adevărului. Percheziția face parte din procedeele de investigație, din activitatea de strângere a mijloacelor de probă cunoscute și de descoperire a altor mijloace de probă⁶.

În doctrina penală⁷ este subliniată importanța percheziției, determinată de faptul că, în multe împrejurări, ea devine decisivă pentru soluționarea cauzei penale, prin obținerea de probe absolut necesare stabilirii faptelor sau împrejurărilor în care a fost săvârșită o infracțiune, precum și prin identificarea autorului.

3. Pregătirea percheziției

Pregătirea percheziției presupune parcurgerea următoarelor etape⁸:

- Stabilirea obiectivelor percheziției;
- Cunoașterea locului percheziției;

⁴ Legea nr. 135 din 1 iulie 2010 privind Codul de procedură penală, publicată în Monitorul Oficial nr. 486 din 15 iulie 2010, cu modificările și completările ulterioare.

⁵ E. Stancu, *Criminalistica*, vol. II, Editura Actami, București, 1997, p. 175

⁶ A. C. Moise, E. Stancu, *Criminalistica-Elemente de tehnică și de tactică a investigării penale*, Editura Universul juridic, București 2020, pag. 268.

⁷ I. Neagu, *Drept procesual penal. Tratat*, Editura Global Lex, București, 2002, p. 370.

⁸ M. Badilă, V. Vidrighin, *Criminalistica*, Editura Altip – Alba Iulia, 2008, p.283.

- Cunoașterea persoanelor la care se va efectua percheziția;
- Stabilirea momentului efectuării percheziției;
- Pregătirea mijloacelor tehnice necesare efectuării percheziției;
- Formarea echipei care va efectua percheziția;
- Obținerea documentelor necesare desfășurării percheziției.

4. Reguli pentru efectuarea percheziției

Efectuarea percheziției se raportează la natura și particularitățile locului cercetat. Indiferent de aceste particularități, atât doctrina cât și practica judiciară subliniază importanța respectării unor reguli precum⁹:

- *Activitățile de căutare trebuie să se desfășoare sistematic* – fiecare încăpere, piesă de mobilier, obiect de artă, casnic sau cu altă destinație, ce pot servi ca ascunzătoare, vor fi analizate cu rigoare, după un plan dinainte stabilit, în cadrul activităților pregătitoare; potrivit planului, activitățile de căutare se vor desfășura, în fiecare încăpere, din dreapta sau din stânga ușii de acces.

- *Activitățile de căutare trebuie să se desfășoare minuțios*. Cercetarea minuțioasă are în vedere încăperile, dependențele, obiectele care vor fi examinate cu multă atenție în așa fel încât nici un element ce ar putea fi util anchetei să nu poată scăpa. Întinderea și profunzimea activităților de căutare sunt în funcție de natura obiectelor ce trebuie descoperite – într-un fel se poate proceda atunci când se caută autoturisme furate și în cu totul alt fel se vor aborda activitățile de căutare a unor înscrisuri, bijuterii sau chiar arme de foc, ce pot fi ascunse în incinte cu un volum mic, practic, aproape oriunde. Util este și ca anchetatorii să nu uite că multe dintre obiectele ce pot constitui mijloace materiale de probă pot fi dezmembrate și ascunse separat astfel că fiecare indiciu trebuie valorificat la maxim.

- *Pe parcursul desfășurării activităților de căutare trebuie să se observe, evalueze și interpreteze comportamentul persoanei percheziționate și al celorlalte persoane din anturajul său*. Este o regulă ce trebuie urmărită de către toți membrii echipei, șeful echipei de anchetatori fiind cel care trebuie să exceleze în a determina comportamente, a evalua și exploata manifestările comportamentale (atât cele verbale cât și, mai ales, non-verbale). Ca principiu, manifestările comportamentale se intensifică pe măsură ce căutările se apropie de locurile unde au fost ascunse mijloace materiale de probă și, din contră, se „calmează”, apare o anumită relaxare, pe măsură ce anchetatorul care caută se îndepărtează, a trecut ori se reorientează către altă direcție decât zona de interes. După o evaluare a manifestărilor normale, la începutul percheziției, în legătură cu scotociri în zone neutre, fiecare manifestare trebuie interpretată și exploatată în context. Atenție, nu de fiecare dată când anchetatorii constată „abateri” de la normalitate trebuie acceptat că în zonă se găsește ceva de interes pentru anchetă. Pe de o parte trebuie acceptat că manifestări comportamentale relevante generează nu numai activitățile de căutare; fiecare gest sau act al fiecărui membru al echipei de percheziție poate genera manifestări intense. Astfel, folosirea unor anumite ele-

⁹ E. Stancu, *op. cit.*, p. 225.

mente tehnologice, unele aprecieri în legătură cu obiecte, stări sau situații, descoperirea unor obiecte care nu se găsesc la locul lor, care sunt de uz personal, care atrag atenția cu privire la aspecte din viața privată care trebuie să rămână la acest nivel, sunt de natură să genereze stres emoțional puternic care i-ar putea determina pe unii anchetatori, lipsiți de experiență, să considere că persoana în cauză are ceva de ascuns și să insiste asupra unor zone lipsite de interes și, mai grav, să atragă atenția asupra faptului ca „pândesc” manifestările comportamentale și se ghidează după acestea în demersul lor.

- *Percheziția trebuie să se desfășoare în strictă conformitate cu prevederile legii.* În mod evident, tot ce se întâmplă pe parcursul desfășurării percheziției domiciliare trebuie să se încadreze în prevederile legale pertinente atât desfășurării percheziției cât și respectării drepturilor fundamentale. Regula devine, cu adevărat, importantă, în condițiile în care, pe parcursul desfășurării activității, apar tot felul de incidente. Astfel, începând cu banalele solicitări ale unor persoane de a merge la toaletă, de a-și lua „tratamentul”, de a ieși ori de a comunica cu cineva și terminând cu agravarea unei stări de boală la persoane care primesc îngrijiri ori se refac ambulatoriu după tot felul de accidente cardio-vasculare sau neurologice, apariția unui incendiu, comportamentul greu de înțeles al unui copil de vârstă mică, totul trebuie să primească răspunsuri calificate și, în mod absolut, cu respectarea drepturilor fundamentale și a altor drepturi procesuale sau de altă natură. Se afirmă, în doctrină, că prin maniera civilizată, dar fermă, nelipsită de tact în care acționează anchetatorii, pot fi prevenite discuțiile, protestele și comportamentele necivilizate din partea celui percheziționat, din partea familiei sale sau a altor persoane găsite la fața locului.

Respectarea regulilor precizate au în vedere, în primul rând, realizarea scopului percheziției și, în al doilea rând, aspect deosebit de important, protejarea persoanelor care au furnizat informații despre locurile de ascundere – persoana percheziționată trebuind să fie convinsă că găsirea probelor și a mijloacelor materiale de probă s-a datorat perseverenței membrilor echipei, profesionalismului lor.

Încă din etapa desfășurării activităților pregătitoare, anchetatorii trebuie să accepte – raționament logic elementar – că atunci când o persoană are ceva de ascuns, în funcție de particularitățile obiectului de ascuns, folosește orice incintă, recipient sau alt obiect pretabil a fi folosit ca ascunzătoare ori construiește, special, o ascunzătoare pretabilă a ascunde ori a disimula prezența obiectului/obiectelor compromițătoare¹⁰.

5. Felurile percheziției

Percheziția poate fi clasificată după mai multe criterii:

a) după locul de efectuare:

- percheziții corporale;
- percheziții domiciliare;

¹⁰ G. I. Olteanu, *Tactică criminalistică*, Editura AIT Laboratories, București, 2009, p. 128-130.

- percheziții la locul de muncă;
- percheziții în localurile deschise publicului.

În doctrina juridică¹¹, unii specialiști includ în clasificarea după locul de efectuare și alte categorii de percheziții: percheziția locurilor deschise, percheziția în vederea căutării persoanelor și a cadavrelor, percheziția unor autovehicule etc.

b) După timpul de efectuare:

- Percheziții efectuate în timpul zilei;
- Percheziții efectuate în timpul nopții.

Potrivit Constituției României și a Codului de procedură penală, percheziția se efectuează între orele 6-20, doar la ordinul procurorului. Perchezițiile în timpul nopții sunt interzise, în afară de cazurile în care avem infracțiuni flagrante.

5.1. Percheziția domiciliară

Percheziția domiciliară este procedeul probatoriu ce constă în cercetarea locuinței unei persoane fizice a sediului unei persoane juridice, sau a oricărui alt spațiu, delimitat în orice mod, care aparține sau este folosit de o persoană fizică sau juridică pentru descoperirea sau strângerea probelor cu privire la săvârșirea unei infracțiuni pentru care s-a început urmărirea penală, la conservarea urmelor săvârșirii infracțiunii sau la prinderea suspectului sau inculpatului.¹²

Percheziția domiciliară ori a bunurilor aflate în domiciliu poate fi dispusă dacă există o suspiciune rezonabilă cu privire la săvârșirea unei infracțiuni de către o persoană ori la deținerea unor obiecte sau înscrisuri ce au o legătură cu o infracțiune și se presupune că percheziția poate conduce la descoperirea și strângerea probelor cu privire la această infracțiune, la conservarea urmelor săvârșirii infracțiunii sau la prinderea suspectului sau inculpatului¹³.

În articolul 224 din actualul cod penal¹⁴ este definită noțiunea de domiciliu, în contextul reglementării percheziției domiciliare, legiuitorul incluzând în sfera de protecție o locuință sau orice spațiu delimitat în mod ce aparține ori este folosit de o persoană fizică sau juridică.

5.1.1. Aspecte privind procedura de dispunere a percheziției domiciliare

Percheziția domiciliară se poate dispune numai dacă există o suspiciune rezonabilă că, prin efectuarea ei, pot fi descoperite sau conservate probe cu privire la săvârșirea infracțiunii sau identificarea prinderea sau căutarea unor persoane.¹⁵

Percheziția domiciliară poate fi dispusă în cursul urmăririi penale, la cererea procurorului, de judecătorul de drepturi și libertăți de la instanța căreia

¹¹ A. Ciopraga, *Criminalistica. Elemente de tactică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, Facultatea de Drept, ediția 1986, pp. 102-104.

¹² M. Udriou, *Procedură penală - Partea generală*, Editura C.H. Beck, București 2014, p. 290.

¹³ Articolul 159 din Codul de procedură penală.

¹⁴ Legea nr. 286 din 17 iulie 2009 privind Codul penal, publicată în Monitorul Oficial nr. 510 din 24 iulie 2009, cu modificările și completările ulterioare.

¹⁵ M. Udriou, *op. cit.* p. 293.

i-ar reveni competența să judece cauza în primă instanță sau de la instanța corespunzătoare în grad acesteia în a cărei circumscripție se află sediul parchetului din care face parte procurorul care efectuează sau supraveghează urmărirea penală. În cursul judecătii, percheziția se dispune, din oficiu sau la cererea procurorului, de către instanța investită cu judecarea cauzei.

Percheziția domiciliară poate fi efectuată în domiciliul sau reședința suspectului sau inculpatului, dar și în alte locuințe sau spații aparținând unor alte persoane (de pildă, rude ale suspectului sau inculpatului, martori etc.).

Legiuitorul constituțional permite pătrunderea în locuința unei persoane fără consimțământul acesteia și în următoarele situații:

- a) Executarea unui mandat de arestare sau a unei hotărâri judecătorești;
- b) Înlăturarea unei primejdii privind viața, integritatea fizică sau bunurile unei persoane;
- c) Apărarea securității naționale sau a ordinii publice;
- d) Prevenirea răspândirii unei epidemii¹⁶.

Potrivit C. pr. pen. cererea formulată de procuror trebuie să cuprindă:

a) descrierea locului unde urmează a se efectua percheziția, iar dacă sunt suspiciuni rezonabile privind existența sau posibilitatea transferării probelor, datelor sau persoanelor căutate în locuri învecinate, descrierea acestor locuri;

b) indicarea probelor ori a datelor din care rezultă suspiciunea rezonabilă cu privire la săvârșirea unei infracțiuni sau cu privire la deținerea obiectelor ori înscrisurilor ce au legătură cu o infracțiune;

c) indicarea infracțiunii, a probelor sau a datelor din care rezultă că în locul în care se solicită efectuarea percheziției se află suspectul ori inculpatul sau pot fi descoperite probe cu privire la săvârșirea infracțiunii ori urme ale săvârșirii infracțiunii;

d) numele, prenumele și, dacă este necesar, descrierea suspectului sau inculpatului despre care se bănuiește că se află în locul unde se efectuează percheziția, precum și indicarea urmelor săvârșirii infracțiunii ori a altor obiecte despre care se presupune că există în locul ce urmează a fi percheziționat.

În cazul în care, în timpul efectuării percheziției, se constată că au fost transferate probe, date sau că persoanele căutate s-au ascuns în locuri învecinate, mandatul de percheziție este valabil, în condițiile legii, și pentru aceste locuri. Continuarea efectuării percheziției în această situație se încuviințează de către procuror.

Procurorul înaintează cererea împreună cu dosarul cauzei judecătorului de drepturi și libertăți. Această cerere se soluționează, în termen de 24 de ore, în camera de consiliu, fără citarea părților. Participarea procurorului este obligatorie.

Judecătorul dispune, prin încheiere, admiterea cererii, atunci când este întemeiată, și încuviințarea efectuării percheziției și emite de îndată mandatul de percheziție. Întocmirea minutei este obligatorie.

Încheierea instanței și mandatul de percheziție trebuie să cuprindă:

- a) denumirea instanței;

¹⁶ *Idem*, p. 290.

- b) data, ora și locul emiterii;
- c) numele, prenumele și calitatea persoanei care a emis mandatul de percheziție;
- d) perioada pentru care s-a emis mandatul, care nu poate depăși 15 zile;
- e) scopul pentru care a fost emis;
- f) descrierea locului unde urmează a se efectua percheziția sau, dacă este cazul, și a locurilor învecinate acestuia;
- g) numele sau denumirea persoanei la domiciliul, reședința ori sediul căreia se efectuează percheziția, dacă este cunoscută;
- h) numele făptuitorului, suspectului sau inculpatului, dacă este cunoscut;
- i) descrierea făptuitorului, suspectului sau inculpatului despre care se bănuiește că se află în locul unde se efectuează percheziția, indicarea urmelor săvârșirii infracțiunii sau a altor obiecte despre care se presupune că există în locul ce urmează a fi percheziționat;
- j) mențiunea că mandatul de percheziție poate fi folosit o singură dată;
- k) semnătura judecătorului și ștampila instanței.¹⁷

La percheziție va fi adusă și persoana la care se efectuează percheziția chiar dacă este reținută sau arestată. Dacă acest lucru nu este posibil, percheziția domiciliară, ca și ridicarea de obiecte și înscrisuri se fac în prezența unui reprezentant sau a unui martor asistent¹⁸

5.1.2. Aspecte privind procedura de efectuare a percheziției domiciliare

În faza urmăririi penale, percheziția domiciliară se dispune de judecătorul de drepturi și libertăți.

În faza de judecată, dacă instanța a dispus, efectuarea percheziției, mandatul este trimis procurorului pentru a lua măsuri în vederea efectuării percheziției.¹⁹

Înainte de începerea percheziției, organul judiciar se legitimează și înmânează o copie a mandatului emis de judecător, persoanei la care se va efectua percheziția, reprezentantul acesteia sau unui membru al familiei.²⁰

Percheziția se efectuează de procuror sau de organul de cercetare penală, însoțit după caz de lucrători operativi.

Legea prevede că percheziția nu poate fi efectuată înainte de ora 6,00 sau după ora 20,00, cu excepția infracțiunilor flagrante sau când percheziția urmează să se efectueze într-un local deschis publicului la acea oră.

În cazul în care este necesar, organele judiciare pot restricționa libertatea de mișcare a persoanelor prezente sau accesul altor persoane în locul unde se efectuează percheziția, pe durata efectuării acesteia.

Înainte de începerea percheziției, organul judiciar se legitimează și înmânează o copie a mandatului de percheziție emis de judecător, persoanei la care se va efectua percheziția, reprezentantului acesteia sau unui membru al fami-

¹⁷ A. L. Lorincz, *Drept procesual penal*, Editura Universul Juridic, București, p. 212-213.

¹⁸ A. C. Moise, E. Stancu, *op. cit.*, p. 270.

¹⁹ M. Udriou, *op. cit.*, p. 293.

²⁰ *Idem*, p. 292.

liei, iar în lipsă, oricărei alte persoane cu capacitate deplină de exercițiu care cunoaște persoana la care se va efectua percheziția și, dacă este cazul, custodelui.

În situația în care percheziția se efectuează la sediul unei persoane juridice, mandatul de percheziție se înmânează reprezentantului acesteia sau, în lipsa reprezentantului, oricărei alte persoane cu capacitate deplină de exercițiu care se află la sediu ori este angajat al persoanei juridice respective.

În cazul în care efectuarea percheziției este extinsă în locuințele învecinate, persoanele din aceste spații vor fi înștiințate despre extinderea percheziției.

În situații de excepționale percheziția poate începe fără înmânarea copiei mandatului de percheziție, fără solicitarea prealabilă de predare a persoanei sau a obiectelor, precum și fără informarea prealabilă privind posibilitatea solicitării prezenței unui avocat ori unei persoane de încredere, în următoarele cazuri:

- Când este evident faptul că se fac pregătiri pentru acoperirea urmelor sau distrugerea probelor ori a elementelor ce prezintă importanță pentru cauză;

- Dacă există o suspiciune că în spațiul la care urmează să fie efectuată percheziția se află o persoană a cărei viață sau integritate corporală este pusă în pericol.

- Dacă există suspiciunea că persoana căutată s-ar putea sustrage procedurii.

5.2. Unele aspecte privind percheziția corporală

Potrivit articolului 165 alineatul 1 din Codul de procedură penală, percheziția corporală presupune examinarea corporală externă a unei persoane, a cavității bucale, a nasului, a urechilor, a părului, a îmbrăcămintei, a obiectelor pe care o persoană le are asupra sa sau sub controlul său, la momentul efectuării percheziției. Alineatul 2 al aceluiași articol prevede că în cazul în care există o suspiciune rezonabilă că prin efectuarea unei percheziții corporale vor fi descoperite urme ale infracțiunii, corpuri delictive ori alte obiecte ce prezintă importanță pentru aflarea adevărului în cauză, organele judiciare sau orice autoritate cu atribuții în asigurarea ordinii și securității publice procedează la efectuarea acesteia.

Înainte de începerea percheziției, persoanei percheziționate i se solicită predarea de bună voie a obiectelor căutate. Dacă obiectele căutate sunt predate, nu se mai efectuează percheziția, cu excepția cazului când se consideră util să se procedeze la aceasta, pentru căutarea altor obiecte sau urme²¹

Potrivit articolului 166 alineatul 4 C. pr. pen., procesul verbal trebuie să cuprindă:

- a) numele și prenumele persoanei percheziționate;
- b) numele, prenumele și calitatea persoanei care a efectuat percheziția;
- c) enumerarea obiectelor găsite cu ocazia percheziției;
- d) locul unde este încheiat;
- e) data și ora la care a început și ora la care s-a terminat efectuarea percheziției, cu menționarea oricărei întreruperi intervenite;

²¹ A. L. Lorincz, *op. cit.*, p. 218.

f) descrierea amănunțită a locului și condițiilor în care înscrisurile, obiectele sau urmele infracțiunii au fost descoperite și ridicate, enumerarea și descrierea lor amănunțită, pentru a putea fi recunoscute; menționi cu privire la locul și condițiile în care suspectul sau inculpatul a fost găsit

În cazul când se caută și urme în afară de lucruri, pentru a nu risca a distruge sau șterge integral sau parțial urmele, se va omite, la început, pipăitul de orientare. Deoarece urmele, care pot fi pete de sânge, de vopsea, cerneală, grăsimi, uleiuri și alte substanțe îmbibate sau lipite pe dinafară sau pe dinăuntru îmbrăcămintei și putând fi uscate și fragile sau rămase în dungile buzunarelor, îndoiturilor sau a cusăturilor sub formă de rămășițe sau praf de la alte substanțe, în ambele cazuri putând fi mai mult sau mai puțin șterse sau diminuate intenționat de către purtătorul îmbrăcămintei sau, fără știrea acestuia, prin uzura simplă a purtatului, prin pipăitul de la început, s-ar șterge și mai mult sau chiar ar dispărea de tot aceste urme de o valoare capitală, poate²². În consecință, în acest caz sau când există bănueli că pot exista și urme indicative, se va căuta mai întâi, cu toată atenția și minuțiozitatea după aceste urme, examinând stofa îmbrăcămintei în mod sistematic și, în cazul în care se vor găsi, se va proceda la asigurarea acestora și numai după aceea se va continua cu căutarea după existența obiectelor. Dacă s-a constatat neîndoielnic că nu există nici o urmă pe îmbrăcămintă, atunci se poate recurge la palparea indicată²³.

6. Fixarea rezultatelor percheziției

Metoda de bază de fixare a rezultatelor percheziției este procesul verbal. În procesul verbal amănunțit se indică informația despre obiectele găsite și locul găsirii lor. În cazurile când se ridică titluri de valoare, bani, se enumeră aceste documente. La depistarea ascunzătorilor se descrie amănunțit amplasarea lor și dimensiunea. În partea finală a procesului verbal de percheziție se indică ce a fost ridicat, ambalajul și sigiliul, cui și ce a fost transmis spre păstrare. Ordinea efectuării percheziției și locul depistării ascunzătorilor pot fi fixate în plan și în schemă. Dacă este necesar tot în aceleași scopuri pot fi folosite fotografierea și videofilmul judiciar²⁴.

7. Concluzii

Percheziția reprezintă un procedeu probatoriu deosebit de complex și de dificil, fiind unul dintre cele mai valoroase pe care le execută organele de urmărire penală.

Indiferent de felul percheziției, aceasta trebuie să se desfășoare în strictă conformitate cu dispozițiile legale, organele de urmărire penală având grijă să nu se restrângă drepturile și libertățile persoanei, decât în măsura în care este necesar.

²² E. Bianu, *Tactica și tehnica percheziționării*, Editura Cartea Românească, București, 1941, p. 81.

²³ E. Bianu, *op. cit.*, p. 82.

²⁴ E. Stancu, *op. cit.*, p. 230.

Referințe

- Bianu E., *Tactica și tehnica percheziționării*, Editura Cartea Românească, București, 1941.
- Ciopraga A., *Criminalistica. Elemente de tactică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, Facultatea de Drept, ediția 1986.
- Lorincz A. L., *Drept procesual penal*, Editura Universul Juridic, București, 2015.
- Moise A. C., Stancu E., *Criminalistica-Elemente de tehnică și de tactică a investigării penale*, Editura Universul juridic, București 2020.
- Neagu I., *Drept procesual penal. Tratat*, Editura Global Led, București, 2002.
- Olteanu G. I., *Tactică criminalistică*, Editura AIT Laboratories, București, 2009.
- Stancu E., *Criminalistica, vol. II*, Editura Actami, București, 1997.
- Udroiu M., *Procedură penală - Partea generală*, Editura C.H. Beck, București 2014.

Manifestări ale cyberbullyingului în rândul tinerilor. Direcții de investigare

Forms of cyberbullying among young people. Directions of investigation

Aura Țabără¹, Costel Gîțlan²

Rezumat: Articolul prezintă datele unui studiu realizat în anul 2022, în municipiul Iași, cu scopul de a identifica dimensiunile și formele de manifestare a fenomenului de cyberbullying în rândul tinerilor. Strategia de culegere a datelor a urmărit un design mixt (cantitativ și calitativ) și s-a adresat elevilor de liceu din trei unități de învățământ din municipiul Iași care școlarizează tineri pentru fiecare filieră a învățământului preuniversitar: teoretică, vocațională și tehnologică. În aceste școli studiază aproximativ 2500 de elevi, distribuiți în fiecare din cei patru ani de studii specifici ciclului liceal. A fost aplicat un chestionar cu scopul de a identifica reprezentările elevilor din cele trei licee cu privire la violența manifestată prin intermediul tehnologiilor digitale. Datele cantitative au fost coroborate cu datele calitative obținute din interviuri cu personal specializat care realizează activități de prevenție în unitățile de învățământ. Concluziile cercetării ilustrează faptul că fenomenul cyberbullyingului este des întâlnit în rândul elevilor de liceu, cu precădere sub forma mesajelor de discreditare, a zvonurilor și fotografiilor compromițătoare transmise cu scopul de a umili. Astfel, elevii de liceu care au răspuns la chestionar admit că ei sau prietenii lor s-au aflat frecvent în situația de a primi mesaje de hărțuire și de a fi victime ale unor zvonuri. Totodată, compromiterea prin transmiterea de fotografii, ca formă a violenței în mediul on-line, este o practică întâlnită în mod obișnuit în rândul tinerilor. Faptele de o gravitate sporită care pot constitui infracțiuni, precum violarea vieții private, hărțuirea, amenințarea, șantajul sunt întâlnite cu o frecvență mult mai redusă în rândul tinerilor.

Cuvinte-cheie: cyberbullying, violență, tehnologii digitale

Abstract: The article presents the data of a study conducted in 2022, in Iasi, in order to identify the dimensions and forms of manifestation of the phenomenon of cyber-bullying among young people. The data collection strategy aimed at a mixed design (quantitative and qualitative) and addressed high school students from three schools in Iasi, who educate young people for each field of pre-university education: theoretical, vocational

¹ Doctorand, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași; inspector școlar, Inspectoratul Școlar Județean Iași, e-mail: tabaraaura@gmail.com.

² Doctorand, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași; ofițer de poliție, Inspectoratul de Poliție Județean Iași, e-mail: costel.gitlan1971@gmail.com.

and technological. Approximately 2,500 students study in these schools, distributed in each of the four years of studies specific to the high school cycle. A questionnaire was applied in order to identify the representations of the students from the three high schools regarding the violence manifested through digital technologies. The quantitative data were corroborated with the qualitative data obtained from interviews with specialized personnel who carry out prevention activities in the educational units. The findings of the research illustrate that the phenomenon of cyber-bullying is common among high school students, especially in the form of discrediting messages, rumors and compromising photos sent in order to humiliate. Thus, the high school students who answered the questionnaire admit that they or their friends were frequently in a position to receive harassment messages and to be victims of rumors. At the same time, compromising by sending photos, as a form of violence in the online environment, is a common practice among young people. Serious acts that can lead to crimes such as violations of privacy, harassment, threats, blackmail are much less common among young people.

Keywords: cyberbullying, violence, digital technologies

1. Introducere

Cyberbullyingul este un fenomen rezultat din progresul tehnologiilor de comunicare și din revoluționarea modului de a interacționa prin utilizarea internetului. Deși forma fizică de hărțuire este mult mai cunoscută, acest tip nou de hărțuire în mediul online poate duce la consecințe cu impact major asupra sănătății fizice și psihice a victimelor. Anonimitatea hărțuirii cibernetice promovează un sentiment de lipsă de inhibiție și de invincibilitate, deoarece agresorul poate rămâne fără chip. Persoanele cărora altfel le-ar putea fi frică să se implice în comportamente de agresiune (de exemplu, victimele care doresc să riposteze împotriva unor persoane care le-au agresat și care sunt mai puternice fizic, persoanele reticente să se implice în hărțuirea față în față) sunt mai dispuse să facă acest lucru în mediul online.

Umilirea publică și rușinea provocată de e-mailurile și mesajele denigratoare sau postările pe rețelele sociale, muștrările și amenințările primite prin mesaje text sunt câteva exemple de forme de hărțuire cibernetică. Asemenea fapte pot conduce la degradarea generală a sănătății mintale a victimei, ceea ce generează stres, anxietate și stima de sine scăzută. Sentimentele de umilire, izolare, furie, vulnerabilitate, depresie și chiar gânduri de sinucidere se pot manifesta ca urmare a hărțuirii cibernetice. Afectarea sănătății fizice și psihice se prelungește dincolo de perioada adolescenței, în perioada primei tinereți. Studiile arată că aproape două treimi dintre agresorii/victimele violenței cibernetice au fost, de asemenea, agresori/victime ale violenței generale³.

Pandemia COVID-19 a încurajat utilizarea tehnologiilor digitale în numeroase contexte, inclusiv cele de predare și învățare, aspect care nu a fost

³ E. Notar, S. Padgett, J. Roden, *Cyberbullying: Resources for Intervention and Prevention*, în *Universal Journal of Educational Research*, 1(3), pp. 133–145, 2013, [Online] la <https://doi.org/10.13189/ujer.2013.010301>, accesat 11.04.2022.

corelat cu elaborarea unor politici educaționale adecvate și un cadru legal care să reglementeze abuzurile și hărțuirea cibernetică. Fiind o problemă actuală, extrem de răspândită în rândul tinerilor, care nu știu cum să reacționeze în astfel de situații, la cine să apeleze și cui să solicite ajutorul, suntem de părere că o astfel de temă este de interes pentru cadrele didactice, elevi și părinți în vederea familiarizării cu fenomenul, cu posibilitățile de raportare și cu strategiile de intervenție.

2. Aspecte teoretice

2.1. Clarificări conceptuale

Conceptul de cyberbullying a fost definit pentru prima dată în 1999⁴, dar în timp nu s-a conturat o definiție unanim acceptată în rândul specialiștilor, din cauza dificultății de a operaționaliza acest fenomen. Hărțuirea electronică, hărțuirea online și/sau hărțuirea cibernetică sunt metode noi de agresiune, care implică utilizarea unor tehnologii precum rețele sociale (MySpace, Facebook etc.), e-mail, camere de chat, mesaje text de pe telefonul mobil, mesaje ilustrate (inclusiv sexting), mesaje instant și/sau bloguri⁵. Cele mai multe definiții ale hărțuirii ciber-netice s-au modelat pe baza unei definiții mai larg agreată a hărțuirii tradiționale și evidențiază existența unei corelații importante între bullying și cyberbullying. Astăzi cyberbullyingul este definit ca fiind „hărțuirea electronică, hărțuirea pe internet, hărțuirea online și cruzimea socială online, hărțuirea cibernetică fiind termenul utilizat pe scară largă în rândul cercetătorilor”⁶. Potrivit lui Willard⁷, există diferite forme de cyberbullying, care pot să includă expunerea, hărțuirea, denigrarea, uzurparea identității, înșelătoria, excluderea, urmărirea cibernetică și amenințările ciber-netice.

Bullyingul și ostilitatea în rândul tinerilor reprezintă o problemă socială omniprezentă⁸, dar cercetătorii sunt de părere că hărțuirea cibernetică necesită un control propriu, separat, deoarece poate provoca daune dincolo de hărțuirea tradițională⁹.

⁴ E. Englander, E. Donnerstein, R. Kowalski, C. A. Lin, K. Parti, *Defining cyberbullying*, în *Pediatrics*, No. 140 (Supplement_2), November 2017, pp. S148–S151 [Online] la <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1758U>, accesat 20.04.2022.

⁵ J. D. Miller & S. M. Hufstедler, 2009; A. V. Beale & K. R. Hall, 2007, *apud* E. Notar, S. Padgett & J. Roden, *Cyberbullying: A Review of the Literature*, în *Universal Journal of Educational Research*, 1(1), 2013, pp. 1–9, [Online] la <https://doi.org/10.13189/ujer.2013.010101>, accesat 3.04.2022.

⁶ T. K. H. Chan, C. M. K. Cheung, Z. W. Y. Lee, *Cyberbullying on social networking sites: A literature review and future research directions*, în *Information and Management*, No. 58(2), 2021, p. 4.

⁷ N. E. Willard, *Educators guide to cyberbullying: Addressing the harm caused by online social cruelty*, 2006, [Online] la www.asdkI2.org/MiddleLinkIABVlbully_topics.E_Cyberbullying.pdf, accesat 11.03.2022.

⁸ S. E. Jones, A. S. R. Manstead și A. G. Livingstone, 2011 *apud* E. Notar, *et al.*, *op. cit.*, p. 98.

⁹ E. Englander *et al.*, *op. cit.*, p. 26.

Acest articol consideră cyberbullyingul ca fiind un comportament deliberat și ostil al unui individ sau al unui grup de indivizi care implică utilizarea tehnologiilor digitale pentru a comunica, în mod repetat, conținut agresiv destinat să provoace rău sau disconfort unei persoane-țintă. În timp ce hărțuirea în rândul elevilor este o problemă de actualitate în numeroase sisteme de educație ale lumii, cercetările indică faptul că mulți elevi nu dezvăluie bullyingul pe care îl experimentează sau la care sunt martori¹⁰.

2.2. Efectele negative ale cyberbullyingului

Majoritatea studiilor despre cyberbullying au fost exploratorii, examinând prevalența și caracteristicile fenomenului din perspectiva făptuitorilor, a victimelor și a martorilor.

Consecințele negative ale agresiunii cibernetice au atras atenția cercetătorilor. Cyberbullyingul exacerbează efectele negative ale hărțuirii tradiționale din șase perspective¹¹:

- *Intenționalitate*. Tehnologiile digitale au devenit parte integrantă a vieții de zi cu zi, utilizatorii își actualizează frecvent profilurile digitale încărcând fotografii cu ei înșiși sau partajând postări cu interesele lor. Utilizarea frecventă și persuasivă a acestor modalități de comunicare înseamnă că există o dezvăluire constantă a informațiilor personale și, astfel, apar mai multe oportunități pentru indivizi de a experimenta bullyingul.

- *Repetiție*. Repetarea în bullying-ul cibernetic se caracterizează prin transmiterea sau răspândirea în mod repetat de conținut vătămător care dăunează unei persoane. Această informație este stocată și permite utilizatorilor să vadă, să răspundă sau să partajeze conținutul de intimidare în mod repetat. Astfel, riscul de a experimenta hărțuirea este mult mai mare pentru indivizi.

- *Dezechilibru de putere*. Un dezechilibru de putere în cyberbullying poate fi asigurat de un profil digital care permite agresorului să creeze o identitate online care să se separe de cea offline. Astfel, își poate manipula identitatea offline-online creând un cont fals și folosind o rețea privată virtuală pentru a-și ascunde locația. În plus, mediul virtual oferă posibilitatea ca o persoană să fie contactată fără efort într-o rețea socială, permițând circulația și consumul continuu de informație cu caracter vătămător. Acest lucru induce un sentiment de neputință în rândul victimelor violenței cibernetice deoarece le este dificil să oprească ciclul de agresiune în mod proactiv.

- *Anonimat*. Identitatea unui făptuitorilor de agresiune cibernetică poate fi cu ușurință ascunsă. Deși rețelele sociale populare (cum ar fi Facebook), solicită utilizatorilor să folosească numai nume legale și fotografii proprii în configurarea informațiilor de profil, utilizatorii pot folosi în continuare dovezi de identitate false pentru a crea un cont alternativ și astfel rămân anonimi. Capacitatea de a-și separa numele reale și legale de activitățile din mediul virtual le permite

¹⁰ E. Notar *et al.*, *op. cit.*, pp. 32-38.

¹¹ T. Chan *et al.*, *op. cit.*, pp. 11-12.

făptuitorilor să facă rău victimelor fără teama de a fi identificați, trași la răspundere, sancționați.

- *Accesibilitate*. Hărțuirea cibernetică nu se limitează nici la un cadru fizic, nici la interacțiuni tipice și zilnice. Conectivitatea neconstrânsă și nelimitată face posibil ca agresiunea să aibă loc oricând și oriunde, cu sau fără prezența victimelor. Chiar dacă victimele își dezactivează permanent conturile, conținutul de agresiune poate rămâne pe platformă, iar făptuitorii îl pot redistribui și altor utilizatori.

- *Publicitate*. Publicitatea se referă la numărul de persoane expuse unui incident de agresiune, martorii. Hărțuirea cibernetică permite unui făptuitor să publice actul de hărțuire în mai multe moduri: poate încărca imagini modificate ale unei persoane și poate invita alți utilizatori să vadă și să comenteze. Cu hashtag-uri și etichete, mesaje de hărțuire pot fi difuzate către o audiență infinită și susținute de lista altor utilizatori cu care făptuitorii, victimele și martorii împărtășesc o conexiune pe platformă.

Hărțuirea cibernetică este un exemplu de fenomen cauzat de mediatizare, un meta-proces care modelează din ce în ce mai mult practicile de zi cu zi și relațiile sociale prin intermediul tehnologiilor digitale și al organizațiilor media. Cercetările privind hărțuirea cibernetică au început cu mai puțin de două decenii în urmă și au crescut exponențial în ultimii ani. În ciuda numărului mare de dovezi, domeniul de cercetare este încă în faza de conturare și există subiecte majore de dezbateri¹², printre care și cele privind posibilitățile de prevenție sau de investigare a fenomenului.

3. Metodologie

3.1. Participanți

Studiul a avut în vedere trei licee din municipiul Iași¹³, în concordanță cu cele trei filiere specifice învățământului preuniversitar: teoretică, vocațională și tehnologică. În aceste unități de învățământ studiază aproximativ 2500 de elevi de liceu, distribuiți pe profiluri și specializări diferite. La cercetare au participat 332 de tineri, care au răspuns unui chestionar în format online, doi specialiști care organizează activități de prevenție în școli, precum și un specialist în investigarea faptelor, care au răspuns la întrebările unui interviu structurat. Pentru a asigura confidențialitatea, am convenit ca unitățile de învățământ să fie menționate în cuprinsul acestei lucrări prin precizarea inițialei denumirii sub care funcționează (Tabelul 1).

¹² D. Strohmeier, P. Gradinger, *Cyberbullying and Cyber Victimization as Online Risks for Children and Adolescents*, în *European Psychologist*, No. 27(2), 2022, [Online] la <https://doi.org/https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000479>, accesat 20.04.2022.

¹³ Precizăm faptul că acest articol și studiul pe care se bazează au fost realizate cu respectarea Regulamentului General de Protecție a Datelor (Regulamentul UE nr. 679 din 27 aprilie 2016).

Tabelul nr. 1. Universul populației și eșantionul cercetării

Unitatea de învățământ	Mediul	Număr total de elevi	Număr elevi participanți la studiu
Liceul Teoretic	Urban	838	52
Colegiul Vocațional	Urban	663	99
Colegiul Tehnologic	Urban	1008	181
Total		2509	332

Tinerii participanți la cercetare aparțin, în majoritatea lor, genului feminin (62%), reflectând structura populației școlare din cele trei școli. În ceea ce privește distribuția elevilor pe ani de studiu, am constatat că au răspuns invitației de a completa chestionarul cu precădere tinerii din ciclul inferior de liceu, respectiv clasele a IX-a (30%) și a X-a (35%).

3.2. Procedura

În literatura de specialitate nu a fost stabilită o modalitate unică de cercetare în domeniul social, astfel încât valoarea unei cercetări „constă în multitudinea abordărilor valide pe care le permite”¹⁴. În cadrul acestui studiu, strategia de cercetare a urmărit un design mixt de colectare și analiză a datelor: cantitativ și calitativ.

Scopul cercetării a constat în identificarea formelor de manifestare a cyberbullyingului în rândul tinerilor de liceu din municipiul Iași, în vederea conturării unor măsuri de prevenire timpurie a fenomenului. Obiectivele specifice au urmărit:

- Identificarea reprezentărilor tinerilor de liceu cu privire la formele de manifestare a cyberbullyingului;
- Prezentarea opiniei specialiștilor în activitățile de prevenire cu privire la problematica fenomenului de cyberbullying;
- Conturarea unor măsuri de prevenire și a unor direcții de investigare a faptelor.

În acest sens, am elaborat un chestionar cu 16 itemi care a detaliat fapte specifice fenomenului de hărțuire cibernetică¹⁵. Elevii au fost rugați să răspundă în ce măsură, în ultimele șase luni din viața lor, prieteni/cunoscuți ai lor sau chiar ei înșiși au fost implicați în fapte circumscrise cyberbullyingului. Itemii specifici temei cercetate au fost formulați ca întrebări închise, sub forma unei scale Lickert cu cinci variante de răspuns (*niciodată – 1; uneori – 2; des – 3; foarte des – 4; totdeauna – 5*) și au avut în vedere aspecte precum: trimiterea de mesaje răutăcioase și/sau amenințătoare unei alte persoane prin intermediul tehnologiilor digitale; răspândirea de zvonuri în mediul virtual cu scopul de a discredita; trimiterea de mesaje negative pe telefonul altei persoane sub identitate falsă/ascunsă; excluderea deliberată din grupurile de mailing/de comunicare

¹⁴ E. Babbie, *Practica cercetării sociale*, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 50.

¹⁵ Organizația Salvați Copiii, *Dă Block agresivității. Și „glumele” dor. Stop Cyberbullying! Ghidul facilitatorului*, București, 2019, pp. 3-9.

online; trimiterea de fotografii compromițătoare; furtul identității, șantajul și intimidarea prin intermediul tehnologiilor digitale. Un singur item a fost formulat ca întrebare deschisă, cu scopul de a oferi tinerilor posibilitatea de a dezvolta un subiect care li se pare important, de a oferi detalii din experiența lor personală cu privire la fapte de cyberbullying. Chestionarul a fost aplicat în luna mai 2022, sub forma unui formular Google pe care elevii l-au completat după ce a fost obținut acordul directorilor unităților școlare în acest sens. În deschiderea formularului elevii au fost informați cu privire la scopul cercetării și la faptul că răspunsurile sunt anonime.

Datele cantitative au fost coroborate cu datele calitative obținute prin realizarea a două interviuri structurate cu personal specializat care organizează activități de prevenție în școlile din Iași. Pentru organizarea activității, cele două persoane au fost contactate în mod individual, informate cu privire la scopul cercetării și a modalității de desfășurare a interviurilor, fiind convenite de comun acord data și ora întâlnirii.

3.3. Validitatea și fidelitatea instrumentului

Validitatea are în vedere gradul în care o măsură empirică reflectă adecvat conceptul cercetat¹⁶. În elaborarea chestionarului pentru această cercetare am avut în vedere conceptul de cyberbullying așa cum este descris de Organizația Salvați Copiii.

În ceea ce privește fidelitatea, aceasta este estimată prin intermediul coeficientului α Cronbach a cărui valoare este, în cazul prezentei cercetări, de 0.918. Conform lui George & Mallery¹⁷, valorile coeficientului Cronbach α au următoarea semnificație: > 0.9 excelent; 0.9–0.8 bun; 0.8–0.7 acceptabil; 0.7–0.6 discutabil; 0.6–0.5 slab; <0.5 inacceptabil. Se observă că în cazul acestui studiu valoarea Cronbach α este excelentă, ceea ce înseamnă că itemii care o compun sunt consistenți cu ceea ce ne-am dorit noi să măsurăm.

4. Rezultate

Prezentarea rezultatelor urmărește evidențierea formelor de manifestare a fenomenului de hărțuire cibernetică, în funcție de prevalența acestora în rândul tinerilor. Totodată, se are în vedere evidențierea perspectivei specialiștilor cu privire la acest fenomen și modalitățile de intervenție.

4.1. Reprezentări ale tinerilor cu privire la formele de manifestare a fenomenului de cyberbullying

Am examinat, mai întâi, în ce măsură elevii se confruntă cu hărțuirea cibernetică pentru a obține o înțelegere de bază a acestei probleme. Au fost analizate mediile obținute de fiecare item al chestionarului aplicat și media

¹⁶ E. Babbie, *op. cit.*

¹⁷ D. George & P. Mallery, *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*, (11th ed.). MA: Allyn & Bacon, Boston, 2003.

fenomenului în ansamblu prin centralizarea răspunsurilor obținute, având în vedere un maxim posibil de 5 și un minim posibil de 1. Astfel, în cadrul acestui studiu fenomenul de cyberbullying a înregistrat o valoare a mediei relativ mică ($m = 1.50$).

Tabelul nr. 2. Valori ale mediei obținute de formele de manifestare a cyberbullyingului

Itemul/ Forma de manifestare a cyberbullyingului	N	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Mesaje răutăcioase și/sau de amenințare	332	1	5	1.73	1.100
Răspândirea de zvonuri	332	1	5	1.69	1.123
Secrete dezvăluite	332	1	5	1.74	1.116
Mesaje negative sub identitate ascunsă/falsă	332	1	5	1.57	1.042
Ridiculizare în spații virtuale	332	1	5	1.44	1.023
Furtul identității prin spargerea contului	332	1	5	1.27	0.806
Ademenirea pentru a dezvălui informații	332	1	5	1.40	0.890
Trimiterea de fotografii compromițătoare	332	1	5	1.53	1.035
Modificarea profilului de pe rețelele sociale	332	1	5	1.38	0.965
Postarea de mesaje jignitoare	332	1	5	1.33	0.903
Excluderea deliberată din grupuri	332	1	5	1.55	0.984
Apeluri repetate pe telefon	332	1	5	1.62	1.145

Dintre formele de manifestare a cyberbullyingului, cele mai mari medii au obținut *dezvăluirea de secrete* ($m = 1,74$) și *transmiterea de mesaje răutăcioase/amenințare* ($m = 1.73$) alături de *transmiterea de fotografii compromițătoare* ($m = 1.73$). La polul opus, mediile cele mai mici au fost obținute de *furtul identității prin spargerea contului de email/facebook* ($m = 1.27$) și *modificarea profilului pe rețelele sociale* ($m = 1.30$).

Procentele cumulate ale frecvenței pentru variantele de răspuns „des” și „foarte des” evidențiază valori mari pentru următorii itemi: *dezvăluirea de secrete* (14.5%), *transmiterea de mesaje răutăcioase/de amenințare* (13.4%) și *hărțuirea prin apeluri repetate pe telefon* (12.8%). Procentele cele mai mici ale frecvenței cumulate, pentru aceleași variante de răspuns, au fost înregistrate de faptele asociate furtului de identitate: *postarea de mesaje jignitoare în numele persoanei-țintă* (3.6%) și *spargerea contului de email* (3.9%). În același timp, constatăm că toate formele de manifestare a hărțuirii cibernetice, avute în vedere de noi, au înregistrat răspunsuri pentru varianta „*totdeauna*”. Astfel, în medie 2% dintre elevii care au răspuns la chestionar admit că fenomenul cyberbullyingului este prezent în viața lor *totdeauna*.

Tabelul nr. 3. Valori ale frecvenței cumulate obținute de formele de manifestare a cyberbullyingului

Forma de manifestare a cyberbullyingului	Niciodată	Uneori	Des	Foarte des	Totdeauna
Mesaje răutăcioase și/sau de amenințare	59.5%	21.1%	11.4%	2 %	6 %
Răspândirea de zvonuri	63.3%	19.9%	6.9%	4.8%	5.1%

Forma de manifestare a cyberbullyingului	Niciodată	Uneori	Des	Foarte des	Totdeauna
Secrete dezvăluite	59%	21.4%	10%	4.5%	4.8%
Mesaje negative sub identitate ascunsă/falsă	68.4%	17.8%	6.6%	2.7%	4.5%
Ridiculizare în spații virtuale	79.8%	8.8%	4.5%	2.1%	4.8%
Furtul identității prin spargerea contului de email	86.4%	6.9%	2.7%	1.2%	2.7%
Ademenirea pentru a dezvălui informații cu caracter personal	75.9%	15.4%	4.8%	0.3%	3.6%
Trimiterea de fotografii compromițătoare	63.9%	19.3%	3.9%	7.5%	5.4%
Modificarea profilului de pe rețelele sociale	81.6%	9%	3%	2.1%	4.2%
Postarea de mesaje jignitoare în numele persoanei-țintă	83.1%	9.3%	2.4%	1.2%	3.9%
Excluderea deliberată din grupuri	69.9%	16.3%	9.6%	1.5%	3.6%
Apeluri repetate pe telefon	69.9%	13.3%	9.5%	3.3%	4%

Rezultatele obținute evidențiază faptul că amploarea cea mai mare a fenomenului se întâlnește în unitatea de învățământ care aparține filierei vocaționale ($m = 1.59$), urmată de liceul de filieră teoretică ($m = 1.50$). Fenomenul cyberbullyingului are o manifestare mai redusă în rândul elevilor de la filiera tehnologică ($m = 1.46$).

În rândul elevilor care studiază la liceul teoretic, cea mai întâlnită formă a cyberbullyingului este transmiterea de mesaje răutăcioase și de amenințare ($m = 2.04$). În ceea ce privește manifestarea fenomenului de hărțuire cibernetică în funcție de vârsta elevilor, constatăm că cea mai mare medie se înregistrează în cazul elevilor de clasa a XII-a ($m = 1.65$), urmați de elevii de clasa a X-a ($m = 1.53$). Cea mai mică medie înregistrează răspunsurile elevilor din clasa a IX-a ($m = 1.42$). Analiza datelor în funcție de variabila gen confirmă faptul că fenomenul cyberbullyingului este mai prezent în rândul persoanelor de gen feminin ($m = 1.54$) comparativ cu tinerii de gen masculin ($m = 1.41$).

4.2. Experiențe personale ale tinerilor privind fapte de cyberbullying

Răspunsurile, oferite și dezvoltate de tineri la itemul deschis al chestionarului, conturează experiențe personale, reprezentări și opinii cu privire la cyberbullying perceput ca fiind „... un fenomen prin care mulți tineri trec în ziua de astăzi și consider că trebuie încurajate mai mult discuțiile cu elevii unei școli pentru ca aceștia să se simtă mai confortabil să ceară ajutorul unui adult în cazul în care trec prin așa ceva”.

Faptele circumscrise fenomenului de hărțuire cibernetică pot reprezenta pentru tineri prilej de distracție și amuzament, deoarece „sunt momente în care un coleg face poze pe neașteptate și trimite pe un grup privat cu scop de amuzament sau desenând ceva pe poză”.

Consecințele acestor fapte sunt greu de anticipat atât de către făptuitor, cât și de către victimă și martori. În sprijinul acestei afirmații vine mărturia unui respondent care și-a asumat autodezvăluirea: *„Când am fost în clasa a VIII-a s-a răs de o poza de-a mea postată pe contul unei colege din clasă cu titlul „Liceenii” (poza era cu mine, păr scurt, încercam niște haine de-ale bunicii și fata respectivă mi-a făcut o poză). Arătam ca o bătrânică de 60 de ani cu acele haine. Am rugat-o să șteargă poza, a spus că e ștearsă deja dar, câteva zile mai târziu, cei de la școală arătau cu degetul spre mine. Toți colegii au început să facă glume despre cum arăt și așa am trăit în toată clasa a VIII-a”*. Astfel de experiențe pot afecta, chiar și în perioada vieții de adult, sănătatea fizică și psihică, modul în care persoanele percep viața socială, capacitatea lor de integrare socială și profesională. Astfel, percepția poate fi una negativă, de neîncredere, cu tendință de autoizolare și respingere a alterității: *„Să nu avem încredere în oameni, nici în cei care ne demonstrează că sunt cei mai buni prieteni ai noștri, niciodată nu știi ce planuri rele are în mintea lui cu tine. Să nu ne împărtășim viața personală, sa nu ne deschidem foarte mult față de o persoană și să avem mare, mare grijă în alegerea persoanelor pe care le vrem în jurul nostru !!!!”*.

Utilizarea excesivă a internetului îi obișnuiește pe tineri cu prelucrarea superficială a informațiilor, determinând astfel modificări de comportament și atitudine. Inactivitatea fizică și distanțarea socială din timpul pandemiei COVID-19 a transferat interacțiunea umană, implicit a copiilor și tinerilor, în spațiul virtual, având ca efecte diminuarea capacității de concentrare, reducerea motivației pentru învățare și pentru interacțiunea față în față, evitarea interacțiunii directe cu colegii și prietenii.

4.3. Perspectiva specialiștilor cu privire la manifestarea și reglementarea fenomenului de cyberbullying

Specialiștii din cadrul structurii de prevenire a criminalității desfășoară în mod constant activități de informare în mediul școlar. În perioada 2019-2022, în cadrul Proiectului *„Impact Stop Bullying”*, la nivelul a 70 de școli din județ au fost desfășurate un număr de 185 activități interactive de informare pe linia promovării regulilor de prevenire a bullyingului și cyberbullyingului, la care au participat 11.347 de elevi, 1.868 de cadre didactice și 150 de părinți. Specialiștii din poliție și din mediul școlar au constatat că există o reticență în rândul părinților cu privire la participarea la astfel de activități. Totodată, concluziile desprinse în urma desfășurării activităților cu elevii evidențiază faptul că este dificil să se identifice toate cazurile de bullying/cyberbullying. Uneori chiar și cazurile grave rămân neidentificate, deoarece victimele nu denunță faptele, fiind convinse că nu pot primi ajutor. Este nevoie de programe adaptate, de colaborare interinstituțională și de abilitarea cadrelor didactice, prin programe de formare, astfel încât să poată veni în sprijinul elevilor.

O parte a cyberbullyingului îmbracă formele unor fapte ilicite prejudiciabile sau chiar de natură penală, iar investigarea acestora presupune resurse umane specializate în acest domeniu (polițiști, experți, procurori) și resurse

tehnice (dispozitive și programe informatice). Cyberbullyingul lasă anumite „*amprente digitale*” - înregistrări care pot fi utile și care pot oferi dovezile necesare pentru a putea pune capăt agresiunii, pentru investigarea faptelor, identificarea și tragerea la răspundere a făptuitorului. Acest tip de investigație presupune o pregătire avansată și continuă a specialiștilor care colectează, analizează și interpretează probele.

În lipsa unei legislații specifice, la fel ca în toate cazurile circumscrise criminalității informatice în sens larg (cea care „*se raportează la sistemele informatice și datele informatice ca fiind un mijloc/instrument de comitere a infracțiunii*”)¹⁸ și în procesul de investigare a infracțiunilor conexe fenomenului cyberbullying, profesionistul din structura specializată a poliției evidențiază următoarele etape:

- *Etapă de pregătire* - presupune depunerea și înregistrarea unei sesizări, audierea victimei pentru stabilirea metodelor utilizate de agresor, a locului comiterii agresiunii cibernetice (platforma web sau aplicația utilizată) și identificarea surselor de probe (computer, smartphone, iPad, dispozitive electronice etc.).

- *Etapă de colectare* - ridicarea surselor de probe pentru menținerea integrității datelor informatice în vederea extragerii dovezilor.

- *Etapă de conservare a probelor* pentru a nu fi șterse, modificate ori alterate, având în vedere volatilitatea acestora (din această etapă începe rolul specialiștilor în percheziție informatică).

- *Etapă de examinare și de extragere a datelor* cu ajutorul unor programe software speciale și instrumentelor dintr-un laborator criminalistic. După extragerea datelor, acestea sunt copiate cu ajutorul unor programe informatice și analizate pentru obținerea probelor (percheziția informatică).

- *Etapă de analiză a datelor* - datele extrase sunt analizate cu ajutorul unor programe informatice de tip criminalistic certificate, inclusiv a celor pentru decriptare și afișare.

- *Etapă de întocmire a raportului de constatare* (prezentarea rezultatelor obținute) și de transmitere a acestuia către anchetatori (ofițerii de poliție judiciară, procurorii specializați).

5. Discuții

Datele obținute evidențiază faptul că majoritatea tinerilor care au răspuns la chestionar admit că nici ei, nici prietenii sau cunoscuții lor nu au fost implicați în fapte asociate fenomenului de cyberbullying. Cu toate acestea, datele cercetării evidențiază faptul că toate formele de manifestare a hărțuirii cibernetice, avute în vedere de noi, au înregistrat răspunsuri pentru varianta „*totdeauna*”. Astfel, în medie 2% dintre elevii care au răspuns la chestionar admit că fenomenul cyberbullyingului este prezent în viața lor *totdeauna*.

¹⁸ G. Zlati, *Criminalitatea informatică în România*, în Jurnalul Baroului Cluj, Nr. 1/2021, [Online] la <https://www.baroul-cluj.ro/wp-content/uploads/2021/07/zlati.pdf>, accesat 15.04.2022.

Cele mai frecvente forme de manifestare a cyberbullyingului sunt *dezvăluirea de secrete, transmiterea de mesaje răutăcioase/de amenințare și hărțuirea prin apeluri repetate pe telefon*. Accesul facil și utilizarea zilnică a tehnologiei au determinat modificări importante în comportamentul tinerilor, care își petrec mare parte din timp în mediul virtual. În acest spațiu informația circulează rapid și poate fi accesată în mod repetat, fapt ce crește considerabil gradul de expunere la faptele specifice hărțuirii. Formele de manifestare a cyberbullyingului care au o frecvență redusă în rândul tinerilor sunt cele asociate substituirii de identitate: *postarea de mesaje jignitoare în numele persoanei-țintă și „spargerea” contului de email*.

Studiul de față confirmă faptul că hărțuirea cibernetică are cea mai mare amploare în rândul tinerilor care studiază în unitatea de învățământ care aparține filierei vocaționale, urmată de liceul de filieră teoretică. În mod contrar așteptărilor, tinerii care provin de la filiera tehnologică sunt mai puțin implicați în fapte de cyberbullying. Este posibil ca tinerii de la filiera tehnologică să se implice mai frecvent în fapte specifice bullyingului, dar acest aspect trebuie analizat în cadrul unei viitoare cercetări.

Cyberbullyingul este mai prezent în viața tinerilor odată cu înaintarea în vârstă, tinerii din clasa a XII-a fiind cei mai afectați de acest fenomen. Totodată, fetele par a fi mai expuse acestui fenomen comparativ cu tinerii de sex masculin.

Sunt numeroase situațiile în care pornind de la o glumă se poate ajunge la situații grave, de cyberbullying, care să afecteze profund echilibrul psihologic al copiilor. În aceste cazuri se impune intervenția cadrelor didactice și a altor persoane resursă, astfel încât tinerii să primească sprijinul adecvat. Exemplele concrete oferite de respondenții la acest studiu confirmă gravitatea faptelor și necesitatea abilitării cadrelor didactice pentru intervenția în situațiile de bullying și cyberbullying. De asemenea, raportarea cazurilor care îmbracă aspectele unor fapte ilicite trebuie să facă parte din cultura mediului școlar. Tinerii care sunt victime ale faptelor asociate fenomenului de cyberbullying, devin adulți care vor purta cu ei traume psihice și care vor avea dificultăți de integrare socio-profesională.

Interviurile organizate cu personalul specializat au evidențiat necesitatea realizării activităților de informare și prevenire în rândul tinerilor, al cadrelor didactice și al părinților, în special în ceea ce privește regulile elementare de utilizare a internetului, formele sub care se poate manifesta cyberbullyingul, raportarea/sesizarea cazurilor, consecințele faptelor, inclusiv sub aspectul răspunderii penale. Aceste activități trebuie să se desfășoare în mod constant și să fie asumate de instituțiile de învățământ prin obiectivele și direcțiile strategice stabilite în documentele manageriale.

Specialistul-polițist în investigarea faptelor de acest gen, care a fost interviuat în cadrul cercetării de față, a precizat că foarte important în procesul investigativ este factorul timp, întrucât datele informatice sunt volatile, indiferent dacă se află în memoria RAM, pe un hard disk sau în Cloud, existând pericolul modificării sau distrugerii acestora. Acesta indică următoarele locuri unde poate să apară cyberbullying: rețelele sociale și mesageria instantanee (Twitter,

Snapchat, Instagram, Facebook, Messenger, Whatsapp, Telegram, Signal etc.), mesajele de tip SMS, e-mail, aplicații multi-chat, paginile de tip phishing, jocurile de pe platformele web sau aplicațiile mobile.

6. Concluzii

Rezultatele cercetării sugerează faptul că cele mai frecvente forme de manifestare a cyberbullyingului în rândul elevilor sunt pe rețelele sociale, prin mesageria instant SMS, pagini de phishing și constau, de cele mai multe ori, în dezvăluirea de secrete, transmiterea de mesaje răutăcioase/de amenințare și hărțuirea prin apeluri repetate pe telefon. Mai puțin frecvent sunt sesizate fapte de natură penală, cum ar fi hărțuirea, amenințarea, șantajul. Expunerea la acest fenomen crește odată cu înaintarea în vârstă (cei mai expuși în studiul de față sunt elevii de clasa a XII-a), cyberbullyingul fiind mai prezent în rândul persoanelor de gen feminin comparativ cu tinerii de gen masculin.

Specialiștii care organizează activități de prevenire în școlile din județul Iași consideră că este nevoie de abilitarea cadrelor didactice și de pregătirea părinților în domeniul prevenirii și raportării fenomenului de cyberbullying. De asemenea, este necesară informarea în legătură cu impactul pe care cyberbullyingul îl are asupra sănătății fizice și psihice a victimelor, dar și asupra aspectelor care pot conduce la identificarea și tragerea la răspundere a agresorilor. Conlucrarea specialiștilor în prevenire, atât din poliție, cât și din mediul școlar, precum și a investigatorilor care colectează, examinează și analizează probele, poate conduce la responsabilizare, intervenție timpurie și la diminuarea consecințelor acestui fenomen.

Rezultatele sugerează că eforturile de prevenire a hărțuirii cibernetice ar putea să se concentreze asupra tiparelor de utilizare a internetului, pe cantitatea și tipul de activități sociale și expunerea la hărțuirea tradițională ca factori de risc pentru implicarea în astfel de activități.

Referințe

- Babbie E. (2010), *Practica cercetării sociale*, Editura Polirom, Iași, 2010.
- Chan T. K. H., Cheung C. M. K., Lee Z. W. Y., *Cyberbullying on social networking sites: A literature review and future research directions*, în *Information and Management*, 58(2), 2021, pp. 1–65, <https://doi.org/10.1016/j.im.2020.103411>, [Online].
- Englander E., Donnerstein E., Kowalski R., Lin C. A., Parti, K., *Defining cyberbullying*, în *Pediatrics*, 140 (Supplement_2), November 2017, pp. S148–S151, <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1758U>, [Online].
- George D., Mallery P., *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference* (11th ed.), MA: Allyn & Bacon, Boston, 2003.
- Organizația Salvați Copiii, *Dă Block agresivității. Și „glumele” dor. Stop Cyberbullying! Ghidul facilitatorului*, Organizația Salvați Copiii, București, 2019.
- Notar E., Padgett S., Roden, J., *Cyberbullying: A Review of the Literature*, în *Universal Journal of Educational Research*, 1(1), 2013, pp. 1–9, <https://doi.org/10.13189/ujer.2013.010101>, [Online].
- Notar E., Padgett, S., Roden, J., *Cyberbullying: Resources for Intervention and Prevention*, în *Universal Journal of Educational Research*, 1(3), pp. 133–145, <https://doi.org/>

- 10.13189/ujer.2013.010301, [Online].
- Strohmeier D., Grading P., *Cyberbullying and Cyber Victimization as Online Risks for Children and Adolescents*, în *European Psychologist*, 27(2), 2022, <https://doi.org/https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000479>, [Online].
- Willard N. E., *Educators guide to cyberbullying: Addressing the harm caused by online social cruelty*, 2006, [Online].
- Zlati G., *Criminalitatea informatică în România*, în *Jurnalul Baroului Cluj*, nr. 1/2021, [Online].

O pledoarie pentru conștientizarea erorilor cognitive în procesarea și interpretarea probelor furnizate de martori. Argumentele psihologiei

A plea for bias awareness in processing and interpretation
of evidence provided by witnesses. Psychology on the stand

Andreea-Luciana Urzică¹

Rezumat: Încă din anul 2009, când Academia de Științe a Statelor Unite ale Americii a publicat un raport detaliat cu privire la necesitatea optimizării științelor criminalistice, a fost acordată o mare atenție identificării unor modalități mai bune de a analiza și interpreta orice evidență colectată în urma unei investigații criminalistice. Fie că este vorba despre analiza unor probe fizice de la locul faptei sau de probe testimoniale, acestea trec printr-un proces predisus inherent la interpretare subiectivă și erori cognitive neintenționate. Acest articol pornește de la premisa conform căreia cunoașterea principiilor psihologiei validate științific de către specialiștii în investigații penale ar contribui semnificativ la îmbunătățirea proceselor de decizie și a practicilor legale. În acest sens, alegem să formulăm o pledoarie care să prezinte, pe de o parte câteva dintre erorile cognitive care apar în interpretarea probelor furnizate de martori, iar, pe de altă parte, să expună trei direcții de acțiune care ar putea conduce la diminuarea acestei probleme. Cele trei soluții convergente insistă pe: a) transferul setului de cunoștințe metodologice cu privire la fiabilitatea/fidelitatea datelor (din domeniul psihologiei) în planul fiabilității dovezilor criminalistice (din domeniul investigației penale); b) transferul cunoștințelor psihologice despre erorile cognitive care pot să apară în interacțiunea investigator-mator, cu scopul de a conștientiza aceste riscuri; c) transferul informațiilor referitoare la o serie de intervenții psihologice concrete care pot reconfigura arhitectura unei investigații, astfel încât să fie redusă probabilitatea de apariție a erorilor cognitive, utilizând proceduri validate științific relativ ușor de aplicat și convenabile din punctul de vedere al costurilor implicate.

Cuvinte-cheie: declarațiile martorilor, fiabilitatea probelor, proceduri validate științific, erori cognitive

Abstract: Since the U.S. Academy of Science released an extensive report regarding the necessity of strengthening forensic science (2009), a great deal of attention was devoted to finding better ways to analyze and making sense of any gathered as a result of criminal investigations. Whether we have considered the analysis of forensic evidence collected from the crime scene or testimonial evidence, they go through a process that is prone to

¹ Doctorand, cadru didactic asociat, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, e-mail: urzica_andreea@yahoo.com

inherent subjective interpretation and unintentional cognitive errors. This article starts from the premise that the knowledge about science-based principles in psychology could significantly contribute to the improvement of decision-making processes and legal practices. In this regard, we choose to formulate a plea in order to present on the one hand some of the cognitive errors that occur in the interpretation of the evidence provided by witnesses and, on the other hand, to indicate three directions of action that could reduce this problem. The three convergent solutions focus on: a) the transfer of methodological know-how regarding data reliability (from psychology field) on forensic evidence's reliability (in criminal investigation); b) the transfer of knowledge about cognitive biases that could emerge from witness-investigators interaction, to increase the awareness of these risks; c) transfer of information regarding a series of concrete psychological interventions that could redesign the architecture of an investigation in order to reduce cognitive biases using scientifically validated procedures relatively easy to apply and cost-effective.

Keywords: witness testimony, reliability of evidence, scientifically validated procedures, cognitive errors

1. Introducere

Literatura de specialitate evidențiază faptul că de-a lungul timpului au existat o serie de evoluții în psihologia generală care au avut un impact semnificativ în dezvoltarea și înțelegerea pertinentă și corectă a unor problematici specifice sferei judiciare. În acest sens, pot fi menționate următoarele elemente de referință²:

1. sporirea interesului psihologiei sociale pentru studiul interacțiunilor de grup a condus la o creștere a interesului pentru cercetarea dinamicilor care guvernează luarea deciziilor în cazul juriștilor sau juraților (acolo unde sistemul impune existența acestora).

2. tehnicile de evaluare, testele, instrumentele psihologice își găsesc aplicabilitatea și în domeniul judiciar în contexte de evaluare a diverselor părți implicate într-o speță (ex: agresori, victime, martori) dar și în contextul analizei unor evidențe cu valență comportamentală și nu numai.

3. studiile de psihologie generală referitoare la particularitățile funcționării memoriei umane oferă sprijin pentru înțelegerea memoriei martorilor oculari.

Prezentul articol se va referi cu precădere la ultimele două aspecte menționate mai sus vizând elementele asociate cu fidelitatea/fiabilitatea instrumentelor sau tehnicilor de evaluare a evidențelor precum și elementele referitoare la utilitatea acestor aspecte în sfera problematicei mărturiei judiciare.

În anul 2009 Academia de Științe a Statelor Unite ale Americii a publicat un raport detaliat cu privire la necesitatea de a optimiza științele criminalistice³. Apariția acestui document a determinat experții în domeniu să acorde o mai mare atenție identificării unor modalități mai bune de a analiza și interpreta orice fel de

² D. Howitt, *Introduction to forensic and criminal psychology*, Pearson Education, 2018, p. 9.

³ National Research Council (U.S.), *Strengthening forensic science in the United States: a path forward*, National Academies Press, Washington, D.C., 2009.

dovadă care face obiectul unei investigații penale. Autorii subliniază faptul că, pentru a putea verifica dacă probele sunt admisibile în instanțele de judecată, criteriul credibilității este unul necesar, dar nu suficient. Ca atare, trebuie luat în considerare și criteriul fiabilității probelor. Specialiștii care au elaborat raportul menționat precizează explicit faptul că este esențial ca în procesul de evaluare a puterii probative a evidențelor să se răspundă la două întrebări. Prima se referă la măsura în care o anumită disciplină criminalistică este fundamentată pe o metodologie potrivită să ofere capacitatea de a analiza evidențele și de a raporta rezultatele cu acuratețe. A doua urmărește „în ce măsură practicienii într-o anumită disciplină criminalistică se bazează pe interpretarea umană, proces care poate fi supus erorilor, amenințat de preconcepții sau de absența unor proceduri operaționale sau a unor standarde de performanță robuste”.⁴

2. Imperativul considerării principiilor științifice în analiza probelor

Asumpția centrală a acestei secțiuni de argumentare (pledoarie) este aceea că luarea în considerare a principiilor psihologiei validate științific ar contribui semnificativ la îmbunătățirea proceselor și practicilor din sfera legală.

Problematica respectării unor principii autentice științifice în analiza evidențelor nu apare pentru prima dată în raportul Academiei de Științe a Statelor Unite ale Americii din 2009, ci mult mai devreme, odată cu impunerea criteriilor Daubert⁵, atât în analiza evidențelor din spețe civile cât și penale.

Mai exact, cazul Daubert⁶ expune speța unei mame care acuză că un medicament luat în timpul sarcinii a determinat generarea unor probleme grave de sănătate la copilul nou-născut. Situația aduce în prim plan problema pseudo-științei în considerarea validității unor probe judiciare. Concret, este primul caz documentat care implică aducerea în fața curții de judecată a problemelor de validitate științifică a dovezilor care pun sub observație procedeul fabricării respectivului medicament, eficiența sa și posibilele efecte adverse.

Precedentul creat a condus la formularea criteriilor Daubert⁷, astfel încât decizia de a admite sau nu o probă în instanță să ia în considerare un ansamblu de aspecte care au devenit esențiale pentru o investigație⁸.

⁴ *Ibidem*, p.9.

⁵ Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579 (1993). Acest caz fundamentează o decizie importantă a Curții Supreme de Justiție a Statelor Unite ale Americii. Explicit, se stabilește faptul că în baza cunoștințelor științifice de specialitate, un martor expert poate depune mărturie cu scopul de a ajuta juriul să înțeleagă anumite particularități ale dovezilor. De exemplu, un medic poate, în calitate de martor expert, să explice în fața instanței efectele unui medicament.

⁶ Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579 (1993).

⁷ 509 U.S. 593-594 (1993); C. T. Hutchinson, D.S. Ashby, *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc.: Redefining the Bases for Admissibility of Expert Scientific Testimony*, în Cardozo Law Review, vol. 15, 1993, HeinOnline.

1. În primul rând, se verifică dacă tehnica științifică aplicată sau abordarea teoretică pe care se fundamentează ipotezele de lucru în investigația judiciară au fost verificate fie în context experimental, fie în situații concrete, de teren⁹. Explicit, prin apelul la această condiție observăm dacă am putea testa empiric principiile și asumptiile care fundamentează respectiva teorie. Mutând planul discuției în domeniul specific al anchetelor criminalistice, această primă condiție subliniază obligativitatea de a opera cu metode și tehnici care au trecut printr-un proces riguros de pre-testare (în laborator sau în teren) pentru a avea o idee clară referitoare la elementele funcționale, dar și la limitele setului de metode utilizate.

2. De asemenea, se urmărește dacă tehnica de analiză/investigație aplicată a făcut obiectul unei evaluări de tip peer-review sau a fost publicată. Condiția publicării în jurnale de specialitate cu un impact cât mai mare în domeniul vizat reprezintă standardul ideal, dar nu obligatoriu, cel puțin în etapa de dezvoltare a unei tehnici de investigație. În orice caz, rămâne imperativă obținerea unui acord cu privire la calitatea metodologiei utilizate, cu implicarea mai multor evaluatori experți. Acest acord nu ar trebui să fie rezultatul unui vot bazat pe opinii personale ci pe un set de criterii clar definite și pe o grilă de indicatori capabili să diferențieze între o metodă de analiză validă și una pseudo-științifică.

3. În plus, se observă care este rata de eroare potențială asociată tehnicii utilizate pentru analiza probelor sau a datelor care alcătuiesc un caz. Una din precizările importante referitoare la acest criteriu este accentuarea ideii că, uneori, noțiunea de probabilitate este asociată cu absența caracterului științific. Pentru a pune ordine în eventuala confuzie a termenilor, este important să se precizeze faptul că există științe probabilistice, iar psihologia este una dintre ele. Ca atare, într-un astfel de context cea mai importantă este estimarea corectă a intervalului de încredere corelat cu o anumită concluzie, rezultat sau decizie. În acest sens, domeniul psihologiei validate științific propune permanent modalități de calculare a unei probabilități obiective. Prin aceasta se asumă o marjă de eroare bine delimitată și cunoscută de cei care utilizează o anumită metodă de analiză a informațiilor, în locul invocării unor certitudini fără suport în realitate.

4. În același timp, se verifică dacă există standarde de control pentru tehnicile de analiză și interpretare și pentru aplicarea acestora. Acest criteriu aduce în prim plan ideea că, pe lângă necesitatea alegerii unor metodologii adecvate din punct de vedere științific, în etapa inițială, va fi recomandat și uneori chiar obligatoriu ca acestea să treacă prin procese de re-verificare și optimizare periodică.

⁸ Enumerarea criteriilor nu conține doar redarea exactă a setului de criterii, ci cuprinde o formulare completată de câteva explicații menite să clarifice anumite aspecte în context.

⁹ În psihologie (și alte domenii care adoptă paradigma cunoașterii validate științific și a practicilor validate empiric), validitatea ecologică se referă la măsura în care un aspect studiat în context de laborator (sau un rezultat obținut într-un astfel de cadru) poate fi generalizat în contexte și medii reale.

5. Nu în ultimul rând, se are în vedere criteriul „acceptării generale”. Acest element devine un criteriu de evaluare a fidelității instrumentelor de măsurare. Acest lucru se datorează acreditării ideii că o metodă care reușește să atragă doar un suport minim din partea comunității va fi privită cu scepticism¹⁰.

Setul de criterii explicate mai sus subliniază importanța analizei probelor judiciare conform principiilor științifice. Una dintre caracteristicile care asigură calitatea evaluării unei probe este fidelitatea (fiabilitatea) instrumentelor utilizate pentru evaluarea unei evidențe.

3. Fidelitatea / fiabilitatea instrumentelor utilizate în analiza evidențelor

„In order to *rely* on a piece of evidence, the evidence needs to be *reliable*” (Pentru a te putea încrede într-o evidență aceasta trebuie să fie fidelă / fiabilă). Acest joc de cuvinte (încredere - fiabilitate) nu se referă la simple atribute care descriu formal felul în care ar trebui să fie o metodă de analiză sau investigație. Mai exact, termenul de *fidelitate a unei probe / a unui instrument de evaluare psihologică* reprezintă un criteriu psihometric obiectiv ce descrie gradul în care instrumentul / proba / testul oferă rezultate consistente. Prin rezultate consistente înțelegem apariția acelorași concluzii odată utilizată o metodă de măsurare¹¹, tocmai cu scopul de a reduce subiectivitatea inerentă unui demers realizat de un evaluator.

Indiferent dacă anumite probe se aplică în scop de cercetare sau urmărind obiective practice de intervenție pentru o anumită speță, metodologia psihologică utilizează mai multe forme de testare a fidelității instrumentelor. Câteva dintre ele își găsesc mai mult utilitatea în psihologie (unde se lucrează cu date pentru a surprinde tendințe generale de comportament) cum ar fi coeficientul de consistență internă Alpha Cronbach¹² sau fidelitatea split-half¹³.

În același timp, o altă parte dintre formele de verificare a fidelității au la fel de mare aplicabilitate și în spectrul investigației judiciar-penale și criminalistice (acolo unde se lucrează cu analiza probelor asociate direct doar cu o anumită speță).

În această categorie sunt incluse următoarele forme de evaluare a fidelității modalităților, procedelor și tehnicilor de evaluare:

¹⁰ Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579, 113 S. Ct. 2786 (1993)

¹¹ [Online] la <https://methods.sagepub.com/methods-map/reliability>, accesat 26.10.2020.

¹² Coeficientul Alpha Cronbach reprezintă o măsură a consistenței interne a unui set de itemi sau a unui index. Explicit, această caracteristică se referă la măsura în care afirmațiile dintr-un chestionar sau probă psihologică surprind complet și coerent constructul evaluat de respectivul instrument de evaluare.

¹³ Fidelitatea split-half (de înjumătățire a chestionarului) se referă la măsura în care scorurile a jumătate dintre itemii/afirmațiile dintr-un chestionar se asociază cu itemii/afirmațiile din cealaltă jumătate a chestionarului.

a) Fidelitatea externă / test-test subsecvent (*external / test-retest reliability*) - referitoare la măsura în care evaluatorii obțin aceleași concluzii prin aplicarea aceleiași metode de evaluare asupra aceluiasi tip de material psihologic sau juridic-investigativ în momente diferite de analiză. Mai exact, se urmărește stabilitatea rezultatelor obținute prin aplicarea unui instrument sau tehnică de evaluare de la o utilizare la alta.

b) Fidelitatea inter-evaluatori (*inter-rater reliability*) – vizează gradul în care doi sau mai mulți evaluatori ajung la aceleași concluzii utilizând aceleași instrumente de evaluare psihologică sau investigativă.

c) Fidelitatea internă (*internal reliability*) – se referă la măsura în care componentele unui instrument de evaluare sau elementele constitutive ale unei tehnici investigative sunt coerente și conduc la rezultate consistente.

Analiza ierarhiei fidelității evidențelor și datelor aduce în prim plan faptul că, din punct de vedere metodologic, opiniile anecdotice se află la extrema inferioară a acestei scale, iar meta-analiza la limita superioară. Explicit, simplele opinii nu au proprietatea de a surprinde consistent și generalizabil un anume fapt sau fenomen supus evaluării. În schimb, concluziile surprinse în studiile meta-analitice au o valență obiectivă net superioară, cu atât mai mult cu cât în afară de indicațiile cu privire la semnificația statistică a unui efect studiat se aduc informații despre semnificația practică a acestuia¹⁴. Dintre toate tipurile de cercetări, studiul de caz reprezintă spațiul de intersecție pe care se întâlnesc psihologia și dreptul, având în vedere că specialiștii din ambele domenii apelează la această formă de investigație empirică. De asemenea, din punctul de vedere al fidelității, studiul de caz se află la jumătatea ierarhiei, oferind informații relevante, importante pentru explorarea unei situații, dar fără posibilitatea de a extrage rezultate evaluative și explicații cu caracter general.

Se observă faptul că în cazul multor categorii de probe criminalistice materialul investigat are caracter obiectiv și subiectivitatea apare doar în sfera interpretării – dacă nu există protocoale de analiză riguroase și instrumente de evaluare cu fidelitate dovedită. În contrast, în contextele în care materialul probativ este reprezentat de mărturii, subiectivitatea vine din două direcții. Pe de o parte, materialul investigat (declarația martorului) poate fi distorsionat cu sau fără intenția conștientă a celui care emite mărturia. Pe de altă parte, pot apărea erori în interpretarea materialului, inexactități emise de către evaluatori / analiști / investigatori. De aceea, înțelegerea și considerarea fidelității probelor capătă mai multă importanță în analiza mărturiilor judiciare, iar parte din cunoașterea fundamentală, metodologică și aplicativă specifică psihologiei poate fi trasferată și în plan juridic, pentru a facilita demersurile orientate spre indentificarea adevărului fundamental (*ground truth*) în fiecare speță.

¹⁴ Deoarece prezentul articol nu are un scop metodologic, iar explicațiile de această natură au rol secundar, de suport, pentru unele argumente, nu intrăm în mai multe detalii referitoare la particularitățile unor tipuri de analize, studii și evaluări.

4. Repere psihologice asupra problematicii mărturiilor judiciare

Conform *Dicționarului de Psihologie al Asociației Psihologilor Americani*¹⁵ (*APA Dictionary of Psychology*) *memoria martorilor oculari* se referă „la amintirea pe care o au indivizii despre un eveniment, adesea o infracțiune sau un accident de un anumit fel pe care aceștia l-au observat sau l-au trăit personal”. În acest context, fiabilitatea și acuratețea declarațiilor date de martorii oculari devin probleme de o importanță deosebită pentru psihologia judiciară, având în vedere faptul că studiile recente au dovedit existența unor fenomene precum efectul dezinformării¹⁶ (*misinformation effect*) sau efectul centrării pe arme¹⁷ (*weapon-focus effect*).

Același dicționar definește *mărturia martorilor oculari* drept ansamblul de evidențe date sub jurământ într-o instanță de judecată de către o persoană care pretinde că a asistat la faptele în litigiu.

Posibilitatea de a găsi acele indicii relevante care să ne ajute să facem o distincție corectă între o declarație fidelă și una care conține informații distorsionate (prezentate de către martor în mod intenționat sau neintenționat) reprezintă un deziderat important pentru domeniul judiciar. Acest lucru este foarte important, pentru că o mărturie poate fi o probă importantă într-o cauză penală și poate influența oricând cursul unei anchete sau rezultatul unui proces.

Dezbaterea ce vizează tema declarațiilor date de martorii oculari pornește de la două constatări principale.

Pe de o parte, se observă că investigatorii și instanțele de judecată tind să acorde a priori credibilitate declarațiilor venite din partea martorilor oculari. Acest lucru se întâmplă deoarece pentru multă vreme în sistemul judiciar penal mărturia a fost considerată „standardul de aur” sau „calea regală” de a proba existența sau non-existența unei fapte. În plus, profesioniștii în sfera legală au cunoștințe limitate cu privire la factorii care influențează (în sensul că pot altera) declarațiile făcute de martorii oculari¹⁸. Un studiu a arătat faptul că judecătorii

¹⁵ G. R. VandenBos, *APA dictionary of psychology*, American Psychological Association, 2007 [Online] la <https://dictionary.apa.org/>, accesat 10.11.2020.

¹⁶ Efectul dezinformării (*misinformation effect*) se referă la fenomenul prin care o persoană își amintește în mod eronat informații înșelătoare pe care i le-a furnizat cineva în loc să își amintească cu exactitate informațiile corecte care fuseseră prezentate anterior.

¹⁷ Efectul centrării pe arme (*weapon-focus-effect*) se referă la tendința martorilor oculari de a-și concentra atenția asupra oricărei arme prezente la locul faptei, limitându-le astfel capacitatea de a-și aminti alte detalii ale scenei infracțiunii, cum ar fi fața făptuitorului.

¹⁸ R. A. Wise, M. A. Safer, *What US judges know and believe about eyewitness testimony*, în *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, vol. 18, nr. 4, 2004, Wiley Online Library, pp. 427-443, [Online] la <http://dx.doi.org/10.1080/10683160701580099>, accesat 10.11.2020; S. Magnussen *et al.*, *What judges know about eyewitness testimony: A comparison of Norwegian and US judges*, în *Psychology, Crime & Law*, vol. 14, nr. 3, 2008, Taylor & Francis, pp 177-188, [Online] la <http://dx.doi.org/10.1080/10683160701580099>, accesat 10.11.2020.

evaluaă corect acurateăea mărturiilor doar în proporăie de 55 % , în cazul unei analize realizate pe specialiști care activează în domeniul judiciar american¹⁹. De exemplu, o mare parte dintre judecători cred (eronat) că abilitatea unui martor de a-și reaminti detalii minore asociate unui eveniment reprezintă un bun indicator al acurateăei declaraăiei.

Pe de altă parte, cercetările psihologice empirice arată limitele memoriei și probabilitatea foarte ridicată ca un martor să prezinte o realitate distorsionată chiar și atunci când are cele mai bune intenăii și își dorește să colaboreze în mod onest cu anchetatorii. Ca atare, se poate spune despre memoria umană că se aseamănă mai degrabă cu un dispozitiv de interpretare subiectivă a realității și mai puțin cu un dispozitiv de înregistrare fidelă și precisă a acesteia. Acest aspect este menăionat în lucrările de specialitate ale unor autori care au fost pionieri în obăinerea și sistematizarea primelor dovezi empirice care au susăinut această ipoteză cu privire la procesarea informaăiilor și memoria umană²⁰. În această privină, majoritatea cercetărilor actuale nu au făcut decât să valideze și să întărească credibilitatea constatărilor timpurii, nuanăând și explicând pe cât posibil factorii și mecanismele psihice care conduc la de-construcăia și re-construcăia realității, astfel încât un fapt observat în realitate nu mai seamănă sută la sută cu un fapt reamintit.

Importanăa și sensibilitatea problematiei investigate se reflectă în consecinăele practice pe care identificarea greșită a autorului infracăiunii le poate avea asupra creării unor premise pentru erori judiciare grave. Pentru a ilustra proporăiile problemei sunt relevante statisticile aduse în prim plan prin intermediul Innocence Project²¹. Într-una dintre actualizările recente de pe pagina web a acestei organizaăii este raportat faptul că aproximativ 70% dintre condamnările revocate ca urmare a faptului că s-a stabilit ulterior nevinovăăia prin probe ADN, au avut drept sursă a erorii judiciare iniăiale o identificare greșită bazată pe declaraăia unui martor ocular²².

Este important de precizat și faptul că, din totalul de persoane care s-au dovedit a fi nevinovate și au fost exonerate în urma demersurilor de analiză și a

¹⁹ S. Magnussen *et al.*, *op. cit.*

²⁰ B. R. Clifford, R. Bull, *The psychology of person identification*, vol. 6, Routledge, 2017; E. F. Loftus, *When a lie becomes memory's truth: Memory distortion after exposure to misinformation*, în *Current directions in psychological science*, vol. 1, nr. 4, 1992, SAGE Publications, Los Angeles, CA, pp. 121-123, [Online] la <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10769035> , accesat 10.11.2020; A. D. Yarmey, *The psychology of eyewitness testimony*, Free Press New York, 1979.

²¹ Innocence Project este o organizaăie înfiinăată în 1992 de către Peter Neufeld și Barry Scheck, al cărei scop principal este acela de a reanaliza speăe în care există suspiciunea că s-au făcut condamnări pe nedrept. În acest context, probele ADN au constituit principala modalitate de a justifica necesitatea exonerării celor care primiseră o pedeapsă cu închisoarea pentru o faptă de care nu erau vinovaăi (Site-ul oficial: <https://www.innocenceproject.org>).

²² *DNA Exonerations in the United States*. (n.d.). Innocence Project, [Online] la <https://innocenceproject.org/dna-exonerations-in-the-united-states/> , accesat 2.11.2020.

inițiativelor Innocence Project, 20% ajunseseră să mărturisească în fața anchetatorilor și instanței o faptă pe care nu au comis-o²³.

5. Memoria ca proces cognitiv reconstructiv și implicațiile asupra mărturiei judiciare

Cunoașterea psihologică bazată pe evidențe empirice subliniază o explicație procesuală pentru faptul că martorii nu au capacitatea de a reda cu acuratețe detaliile unui eveniment observat. Ca atare, multiple studii au arătat că există un cumul de elemente care contribuie la erorile memoriei unui martor.

Cele mai relevante aspecte sunt:

- a). atunci când observăm un fapt ne concentrăm și surprindem doar parțial detaliile acestuia;
- b). nu toate elementele observate sunt stocate în memorie;
- c). în momentul în care se încearcă recuperarea din memorie a cantității (limitate) de informații, nu ne reamintim totul și de aceea lacunele memoriei sunt completate cu alte amănunte care ni se par logice sau care corespund așteptărilor noastre în raport cu respectiva situație.

Erorile în reamintirea și interpretarea realității observate pot interveni în orice etapă a derulării unui investigației și chiar în etape preliminare debutului acesteia.

5.1. Momentul în care martorul observă respectiva întâmplare

Astfel, observatorul începe să construiască în manieră personală filmul evenimentului, chiar din momentul în care vede respectiva întâmplare (de exemplu comiterea unei infracțiuni). Există cercetări care sprijină ipoteza conform căreia martorii nu reușesc să estimeze corect distanța la care se aflau față de locul faptei, durata desfășurării evenimentului sau durata de expunere la detaliile asociate situației²⁴. Aceste aproximări inexacte au efect asupra identificării suspectului.

²³ R. Bull, C. Cooke, R. Hatcher, *Criminal psychology: A beginner's guide*, Simon and Schuster, 2009.

²⁴ J. Attard, M. Bindemann, *Establishing the duration of crimes: An individual differences and eye-tracking investigation into time estimation*, în *Applied Cognitive Psychology*, vol. 28, nr. 2, 2014, Wiley Online Library, 215-225, [Online] la doi:10.1002/acp.2986, accesat 12.11.2020; RCL Lindsay *et al.*, *How variations in distance affect eyewitness reports and identification accuracy*, în *Law and Human Behavior*, vol. 32, nr. 6, 2008, Springer, pp. 526-535, [Online] la <https://doi.org/10.1007/s10979-008-9128-x>, accesat 12.11.2020; W. Burt Thompson, *Eyewitness memory: a field study of viewing angle, pose, and eyewitness age*, în *Applied Psychology in Criminal Justice*, vol. 14, nr. 2, 2018, Prescient Press, pp. 102-119, [Online] 2019-27390-002, accesat 12.11.2020.

5.2. Intervalul de timp dintre momentul observării faptei și contactul cu poliția

De asemenea, intervalul de timp scurs între momentul observării faptei și contactul cu poliția poate influența nivelul de acuratețe al detaliilor amintite și implicit probabilitatea de apariție a erorilor de identificare a suspectului. Un studiu evidențiază un element paradoxal la prima vedere. Mai exact, se constată că, adesea, cu cât intervalul dintre observarea faptei și interviuarea martorului de către poliție este mai mare, cu atât detaliile oferite în declarație sunt mai precise, deși numărul lor este mai redus²⁵. Practic, întârzierea relativă a momentului preluării de către investigatori a declarațiilor martorilor poate avea drept rezultat producerea unor relatări mai puțin amănunțite dar cu un grad mai mare de corespondență cu realitatea. În același timp, trebuie luate în calcul și anumite dezavantaje ale amânării interviuării. În acest sens, există studii care atestă faptul că amânarea momentului interviuării martorilor oculari poate determina reducerea disponibilității acestora de a lua parte la procedurile de indentificare (line-up). De asemenea, deși întârzierea contribuie la scăderea ratei de false identificări, în același timp scade și numărul de identificări corecte²⁶.

5.3. Etapa contactului inițial cu poliția

Etapa contactului inițial cu poliția deschide calea către alte surse și posibilități de eroare. În primul rând, apar elemente de denaturare cauzate de investigatori. În această categorie se încadrează:

- *Erorile confirmatorii* – apărute în contextul în care anchetatorii au o imagine preconcepută despre ceea ce s-a petrecut în contextul investigat, despre modul de comitere a infracțiunii și/sau despre suspect. Această stare de fapt îi determină să influențeze declarațiile martorilor oculari prin întrebări sugestive care conduc spre formularea răspunsului așteptat (*leading questions*).

- *Erorile de contaminare* - apărute în situația în care anchetatorii prezintă deliberat sau din neglijență anumite informații, modificând prin semnale de confirmare sau infirmare percepția inițială a martorilor și implicit declarațiile acestora.

Percepția distorsionată și reamintirea parțială a seriei de evenimente asociate unei infracțiuni apar și independent de voința interviuatorilor. În consecință, erorile pot fi prezente chiar și atunci când nu există presiuni și factori de coerciție din partea anchetatorilor. Așadar, persoana care depune mărturie poate

²⁵ A. Pansky, A. Koriati, M. Goldsmith, *Eyewitness Recall and Testimony*, The Guilford Press, 2005.

²⁶ J. W. Shepherd, *Identification after long delays*, în S. M. A. Lloyd-Bostock & B. R. Clifford (eds.), *Evaluating witness evidence*, Wiley Chichester, 1983; T. Valentine, A. Pickering, S. Darling, *Characteristics of eyewitness identification that predict the outcome of real lineups*, în *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, vol. 17, nr. 8, 2003, Wiley Online Library, pp. 969-993, [Online] la <https://doi.org/10.1002/acp.939>, accesat 13.11.2020.

afirma lucruri neadevărate, eronate, neconforme cu realitatea obiectivă, ca urmare a intervenției unor factori care favorizează producerea amintirilor false.

În literatura de specialitate specifică domeniului se disting două categorii principale de amintiri false:

- *Amintirile false care apar spontan* din cauza faptului că martorul expus la un anumit detaliu al cazului activează în memorie în mod automat și nemijlocit (fără nicio influență externă) anumite informații care ar putea fi asociate unui context similar, dar care în speța analizată acestea nu au existat. Experimental, acest fenomen a fost dovedit prin studii de laborator în care, de exemplu, participanților li se cerea, în primă fază, să memoreze cuvinte asociate unui anumit subiect (de exemplu, legate de somn), iar în a doua fază – de reamintire – se constata că aceștia menționau și cuvinte din același câmp semantic, despre care aveau impresia că le-au observat, în prima etapă, deși acestea nu erau în lista inițială²⁷.

- *Amintirile false induse prin sugestie* apar în situația în care, pornind de la o amintire a unui fapt real, sunt adăugate informații greșite/detalii false. Putem spune că acestea au drept consecință un efect de dezinformare și implicit de înlocuire mentală a realității observate cu o interpretare plauzibilă dar neconcordantă cu datele obiective asociate respectivei situații. Cel mai adesea, sugestiile vin sub forma unor întrebări formulate în așa fel încât cei care răspund preiau un element din interogație și îl utilizează drept reper, presupunând aproape automat că, dacă prin chestionarea respectivă se invocă un anumit detaliu, acesta chiar a existat în situația reală. În acest sens, se remarcă eforturile de cercetare ale autoarei Elizabeth Loftus care, alături de mai mulți colaboratori, a demonstrat în mai multe studii empirice impactul întrebărilor sugestive (al modalității de alcătuire a frazei și de alegere a cuvintelor) asupra memoriei martorilor oculari²⁸. Pentru cunoșcătorii domeniului, unul dintre studiile consacrate este acela în care participanților care vizionau imagini ale unor accidente de trafic li se adresau mai apoi întrebări cu privire la existența unor faruri/geamuri sparte, iar o mare parte dintre observatori afirmău că au văzut aceste detalii, deși în realitate ele nu existau în imaginile prezentate²⁹. Loftus³⁰ evidențiază faptul că, atunci când

²⁷ H. L. Roediger, K. B. McDermott, *Creating false memories: Remembering words not presented in lists*, în *Journal of experimental psychology: Learning, Memory, and Cognition*, vol. 21, nr. 4, 1995, American Psychological Association, pp. 803 - 814, [Online] la [10.1037/0278-7393.21.4.803](https://doi.org/10.1037/0278-7393.21.4.803), accesat 13.11.2020.

²⁸ E. F. Loftus, *Leading questions and the eyewitness report*, în *Cognitive Psychology*, vol. 7, nr. 4, 1975, pp. 560-572, [Online] la [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(75\)90023-7](https://doi.org/10.1016/0010-0285(75)90023-7), accesat 15.11.2020; E. F. Loftus, Guido Zanni, *Eyewitness testimony: The influence of the wording of a question*, în *Bulletin of the Psychonomic Society*, vol. 5, nr. 1, 1975, Springer, pp. 86-88 [Online] la <https://doi.org/10.3758/BF03336715>, accesat 15.11.2020.

²⁹ E. F. Loftus, J. C. Palmer, *Reconstruction of automobile destruction: An example of the interaction between language and memory*, în *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, vol. 13, nr. 5, 1974, pp. 585-589, [Online] la [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(74\)80011-3](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(74)80011-3), accesat 15.11.2020.

memoria martorilor oculari este alterată, aceștia ajung să nu conștientizeze acest lucru. Ei integrează informațiile false alături de cele reale într-un ansamblu cu o aparență de verosimilitate, fără a reuși să facă diferența între ele. Acest fenomen poartă numele de efect al atribuirii greșite a sursei (*source misattribution effect*). În plus, cu cât persoana se expune mai mult la informațiile false, cu atât imaginea situației invocate capătă mai multă claritate fără a fi însă fidelă realității. Ținând cont de riscurile inerente adresării întrebărilor sugestive, s-a propus ca modalitate de contracarare a acestor efecte negative crearea unei proceduri bazate pe un interviu semi-directiv auto-administrat. Mai exact, s-a constatat că, dacă martorilor li se oferă posibilitatea să răspundă la o serie de întrebări deschise, în scris, crește semnificativ șansa de a face relatări corecte, pentru că dispare principalul factor de inducere a erorii în acest context³¹.

5.4. Etapa ulterioară de identificare a infractorului

Erorile de contaminare și cele de confirmare pot să apară și în etapa ulterioară de identificare a infractorului.

Referitor la faptul că, cel mai adesea, martorii sunt de bună-credință și totuși oferă informații lipsite de exactitate, Howitt³² imaginează exemplul în care unui martor îi este prezentată fotografia unui suspect și este rugat să spună dacă acea persoană a săvârșit de fapt infracțiunea investigată. În cele ce urmează vom însoți expunerea de motive, așa cum este ea făcută de autor, cu o serie de explicații necesare atât pentru a înțelege contextul care facilitează respectiva interpretare, cât și pentru a înțelege metodele sugerate de prevenire a generării unor impresii deformate asociate rolului de martor. Revenind la exemplul ales de Howitt³³ sesizăm că, împotriva intenției sincere de a spune adevărul, martorul ar putea face o identificare eronată, confundând un individ inocent cu făptașul real, din mai multe motive printre care se numără:

a. Impresia că poliția ar avea motive solide să suspecteze anume persoana din fotografia prezentată, atâta timp cât se referă la aceasta în mod explicit. Putem afirma că, pentru a contracara o astfel de impresie, devine esențial ca martorii să fie asigurați că este în regulă să spună că nu știu sau că nu au certitudini în privința identității adevăratului suspect, chiar dacă au asistat într-un fel sau altul la situația investigată.

b. Persoana (inocentă) din fotografie ar putea să semene cu adevăratul făptaș pe care martorul să-l fi observat la locul comiterii infracțiunii. Astfel,

³⁰ E. F Loftus, *Planting misinformation in the human mind: A 30-year investigation of the malleability of memory*, în *Learning & memory*, vol. 12, nr. 4, 2005, pp. 361-366, [Online] la <https://doi.org/10.1101/lm.94705>, accesat 15.11.2020.

³¹ F. Gabbert et al., *Protecting against susceptibility to misinformation with the use of a Self-Administered Interview*, în *Applied Cognitive Psychology*, vol. 26, 2012, pp. 568-575, [Online] la <https://doi.org/10.1002/acp.2828>, accesat 15.11.2020.

³² D. Howitt, *Introduction to forensic and criminal psychology*, Pearson Education, 2018, p. 268.

³³ *Ibidem*.

putem regăsi fenomenul de transfer inconștient, care se referă, mai exact, la situația în care un martor poate identifica în mod greșit un suspect (care în realitate este nevinovat) pentru că l-a observat pe individul inocent înainte și îl confundă cu autorul infracțiunii. Acest tip de eroare este întâlnită frecvent atunci când infractorul și persoana inocentă se află în proximitate sau sunt văzute în același context³⁴. Ca atare, apare un risc major ca oameni aflați în locul nepotrivit la momentul nepotrivit să fie confundați cu ușurință cu autorii faptelor ilegale.

c. Martorul poate crede că a mai văzut persoana din fotografie într-o circumstanță anterioară.

d. Martorul ar putea fi preocupat de faptul că ar fi considerat ignorant dacă ar recunoaște că nu își amintește, chiar dacă într-adevăr a văzut persoana din fotografie la locul faptei sau nu.

Un detaliu demn de menționat este acela că, atunci când făptașii sunt cunoscuți, problema identificării eronate de către martor este aproape inexistentă. În schimb, atunci când martorul este pus în situația de a identifica persoane care îi sunt străine, probabilitatea de apariție a identificării greșite crește semnificativ.

Cazuistica și cercetările empirice aduc în prim plan multiple exemple care ilustrează faptul că declarațiile martorilor oculari sunt adesea caracterizate prin lipsa de acuratețe și oferirea unor detalii neconcordante cu realitatea.

Un astfel de exemplu bine documentat regăsim în cazul asasinatului Annei Lindh în 2003, pe atunci Ministrul de Externe al Suediei. S-a constatat că cei 29 de martori care au fost prezenți și au observat evenimentele au oferit descrieri mai degrabă imprecise și lipsite de acuratețe în ceea ce privește vârsta, înălțimea și constituția autorului crimei. Mai exact, prin compararea declarațiilor cu imaginile surprinse de camerele de supraveghere s-a putut constata că există inadvertențe puternice³⁵.

O cercetare realizată în Olanda, care colectează un număr amplu de date, scoate în evidență capacitatea redusă a martorilor de a reda cu acuratețe detalii pe care le rețin atunci când observă un jaf³⁶. Declarațiile a 1300 de martori includeau informații extrase din studierea a 400 de jafuri și se obținuseră 2300 de descrieri ale infractorilor (dintre care 1650 au putut fi verificate). În acest studiu s-au luat în considerare anumite elemente specifice martorilor (gen și vârstă) precum și anumite circumstanțe în care aceștia au observat infracțiunea (intervalul dintre observarea evenimentului și luarea declarației, condițiile de luminozitate în spațiul în care a avut loc jaful observat, dacă vizibilitatea martorului a fost în vreun fel obstructată sau nu, distanța dintre locul unde se regăsea martorul și

³⁴ D. R. Ross *et al.*, *Unconscious transference and mistaken identity: When a witness misidentifies a familiar but innocent person*, în *Journal of Applied Psychology*, vol. 79, nr. 6, 1994, American Psychological Association, pp. 918-930, [Online] la <https://doi.org/10.1037/0021-9010.79.6.918>, accesat 16.11.2020.

³⁵ D. Howitt, *op. cit.*, p. 269.

³⁶ P. J. Van Koppen, S. K. Lochun, *Portraying perpetrators: the validity of offender descriptions by witnesses*, în *Law and Human Behavior*, vol. 21, nr. 6, 1997, Springer, pp. 661-685, [Online] la <https://doi.org/10.1023/A:1024812831576>, accesat 16.11.2020.

locul de desfășurare a infracțiunii). Descrierile realizate de martori au fost comparate cu descrierile reale ale înfățișării autorilor acelor jafuri, informațiile fiind la dispoziția poliției după capturarea acestor infractori. Rezultatele au arătat că observatorii percep în mod corect unele semnalmente ale infractorilor și au dificultăți majore în a sesiza cu exactitate alte caracteristici ale acestora. Astfel, proporțiile identificărilor corecte în asocieri cu particularitățile făptașilor sunt următoarele: genul (100%), forma ochilor (100%), culoarea părului (73%), forma feței (69%), rasa (60%), înălțimea (52%) și proeminența urechilor (50%).

Studiul mai constată că martorilor le-a fost dificil să spună cu exactitate dacă făptașii observați aveau mustăți, barbă sau dacă vorbeau cu accent sau într-un anumit dialect.

Desigur că astfel de procente pot varia de la un studiu la altul, însă ceea ce rămâne demn de reținut este faptul că limitele inerente proceselor perceptivă, atenționale și mnezice (asociate memoriei) impun oamenilor obstacole în a reda cu precizie ceea ce văd.

6. Factori asociați alterării memoriei martorilor oculari

Ideea că „nu mint toți cei care nu spun adevărul”³⁷ poate contraria la prima lectură, dar la o analiză mai atentă ne dăm seama că o astfel de sintagmă afirmă o dată în plus că, cel mai frecvent, nu lipsa de onestitate a martorilor reprezintă principalul obstacol în calea adevărului judiciar. În schimb, piedicile care blochează receptarea complet obiectivă a realității se asociază, în plan general, cu percepțiile deformate, capacitatea limitată de concentrare a atenției precum și cu volatilitatea memoriei.

Categoriile de factori care pot influența și distorsiona declarațiile martorilor oculari sunt cuprinse în diverse taxonomii care prezintă un grad de relativă similaritate.

Una din clasificări este cea realizată de Wells în anul 1978³⁸ care face distincția între:

1. *Variabilele sistemului*, care sunt acei factori specifici sistemului judiciar și procedurilor de indentificare. În această categorie sunt incluse aspectele asociate procedurilor de interogatoriu, elemente care se referă la caracteristicile și particularitățile metodelor folosite pentru a se obține și valorifica informația pe care o deține martorul. Drept exemple pentru astfel de elemente autorul indică reconstituirea cursului infracțiunii cu ajutorul unor artiști, utilizarea computerului, identificarea prin prezentarea mai multor persoane, folosirea portretului

³⁷ G. Groza, *Psihologie aplicată în procesul penal*, Editura Universul Juridic, București, 2019, p. 146.

³⁸ G. L. Wells, *Applied eyewitness-testimony research: System variables and estimator variables*, în *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 36, nr. 12, 1978, American Psychological Association, pp. 1546-1557, [Online] la <https://doi.org/10.1037/0022-3514.36.12.1546>, accesat 17.11.2020.

robot. În accepțiunea autorului acești factori pot fi modificați și optimizați pentru a asigura cadrul favorabil pentru o mărturie de calitate.

2. *Variabilele martorului (variabile de estimare)*, care sunt caracteristicile specifice persoanei ce depune mărturia. Autorul afirmă că acești factori nu pot fi controlați.

Spre deosebire de variabilele asociate martorului și ale cazului asupra cărora nu se (mai) poate interveni la momentul anchetării unei infracțiuni, ci pot fi doar surprinse sau estimate, variabilele sistemului pot fi controlate astfel încât să se asigure o investigație conformă cu normele juridice. Respectarea normativelor procedurale specifice sferei legale trebuie completată de cunoașterea rolului unor factori psihologici care își pun amprenta asupra capacității martorilor oculari de a surprinde cu acuratețe detaliile unei infracțiuni și particularitățile unui infractor.

Se poate susține că studiul psihologic al declarațiilor martorilor oculari s-a constituit într-un domeniu pragmatic, în care au conclucrat cu succes elemente din spectrul psihologiei experimentale și aspecte din aria psihologiei sociale-cognitive. De aceea, a fost posibilă oferirea mai multor soluții practice, validate științific în vederea optimizării demersurilor investigative în etapele de interacțiune cu martorii.

Având în vedere gama de concluzii utile în plan aplicativ ce s-au desprins din această nișă de cercetare, ni se pare important să menționăm cele mai relevante recomandări în următoarele direcții: a) pentru optimizarea procedurilor de intervievare a martorilor oculari; b) pentru optimizarea procedurilor de identificare (corectă) a suspectilor de către martorii oculari.

6.1. Recomandări pentru optimizarea procedurilor de intervievare a martorilor oculari

Profesorul de psihologie Ray Bull și profesorul de drept Di Birch propun în anul 1992 un set de bune practici pentru a înregistra video mărturiile copiilor, cu scopul de a fi utilizate în cadrul procedurilor judiciare, intitulat *Memorandum of Good Practice On Video Recorded Interviews With Child Witnesses For Criminal Proceedings* (MOGP)³⁹. Respectivele linii directoare pentru fundamentarea bunelor practici au fost actualizate prin intermediul *Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: Guidance for Vulnerable and Intimidated Witnesses, Including Children (ABE)* din 2002⁴⁰. Pornind de la aceste recomandări, majoritatea țărilor au creat și implementat proceduri utile pentru reglementarea interacțiunii dintre investigatori și martori și în cazul adulților. De asemenea, există un acord cvasi-general în ceea ce privește elementele care intră în procesul secvențial al

³⁹ Home Office and Department of Health, „Memorandum of good practice on video recorded interviews with child witnesses for criminal proceedings”, 1992, HMSO London.

⁴⁰ London (United Kingdom), Home Office, *Achieving best evidence in criminal proceedings Guidance for vulnerable or intimidated witnesses, including children; appendices*”, 2002, United Kingdom: Home Office, Communications Directorate; R. Bull, C. Cooke, R. Hatcher, *Criminal psychology: A beginner's guide*, Simon and Schuster, 2009.

unei interacțiuni optime cu martorul. În acest sens, autorii afirmă că sunt necesare:

1. Stabilirea unui raport cu martorul.
2. Obținerea unei relatări nedistorsionate (liberă de constrângeri impuse, autoimpuse sau induse). Pentru aceasta este imperativ ca martorului să i se permită să se exprime cu propriile cuvinte și în ritm propriu. Anchetatorul poate interveni cu întrebări, deschise, după ce persoana interviuată își formulează declarația, descriind evenimentele observate așa cum le-a perceput. În situația în care investigatorul întrerupe prin întrebări firul discursiv al martorului probabilitatea de apariție a detaliilor imprecise crește semnificativ.
3. Adresarea unor întrebări adecvate (care să nu sugereze implicit răspunsul).
4. Extragerea unor concluzii și asigurarea că în urma interviului martorul nu rămâne cu o stare negativă. În acest scop se recomandă ca cel care coordonează interviul să încheie discuția într-o cheie neutră⁴¹.

În unele demersuri investigative se poate aplica tehnica interviului cognitiv. În practica judiciară aceasta tehnică structurată este utilizată pentru a îmbunătăți procesul de memorare în cazul martorilor oculari prin intermediul recuperării cognitive a amintirilor. Prin interviul cognitiv se poate restabili contextul în care au avut loc evenimentele, raportarea a cât mai multor detalii (chiar dacă inițial unele dintre ele par irelevante), se preîntâmpină reamintirea evenimentelor în ordine diferită sau schimbarea perspectivei⁴². Un exemplu tipic asociat ideii de interviu cognitiv este cerința investigatorului ca martorul să își amintească zgomotul de fond, atmosfera generală din spațiul unde a avut loc situația/infracțiunea investigată. Deși acele elemente nu sunt indicii relevante asociate speței în mod direct, reamintirea lor declanșează apoi reamintirea fidelă a unor amănunte relevante.

6.2. Recomandări pentru optimizarea procedurilor de indentificare a suspectilor de către martori (line-up)

Luând în considerare faptul că identificarea suspectilor de către martorii oculari în proceduri tipice de aliniere (*line-up*) implică destul de des confundarea unei persoane inocente cu adevăratul făptaș, se impun o serie de reglementări menite să prevină astfel de erori care pot avea consecințe judiciare grave (pedepsirea pe nedrept a unui nevinovat sau nepedepsirea unui vinovat). Aceste bune practici sunt trecute în revista și explicate după cum urmează:⁴³

⁴¹ R. Bull *et al.*, *op. cit.*

⁴² G. R. VandenBos, *APA dictionary of psychology*, American Psychological Association, 2007, [Online] la <https://dictionary.apa.org/>, accesat 10.11.2020.

⁴³ J. Turtle, R.C.L. Lindsay, G. L. Wells, *Best practice recommendations for eyewitness evidence procedures: New ideas for the oldest way to solve a case*, în *Canadian Journal of Police and Security Services*, vol. 1, nr. 1, Meritus Solutions, Inc., 2003.

a) Descrierile verbale pe care martorii le oferă cu referire la autorul infracțiunii trebuie colectate înainte de desfășurarea procedurii de aliniere în vederea identificării.

b) Fiecare aliniere ar trebui să conțină doar un suspect și un minim de cinci participanți cu rol distractor care să se alăture acestuia.

c) Participanții care au rol distractor în aliniere trebuie să aibă caracteristici asemănătoare cu descrierile făptașului, așa cum sunt ele făcute de către martori. Studiile arată că este eficient ca distractorii să prezinte o oarecare similaritate cu suspectul, în ceea ce privește aspectul fizic.

d) Suspectul nu ar trebui să se distingă de ceilalți participanți la aliniere prin prezența anumitor caracteristici diferențiatore pe care martorii nu le-au surprins în deschiderea realizată anterior. Adăugăm faptul că, dacă o anume persoană din aliniere iese în evidență prin niște detalii stridente, este posibil să atragă atenția din cauza acestor elemente, iar martorii să fie tentați să îl identifice în baza acestui semn distinctiv, nu pentru că ar fi vorba despre persoana cu adevărat vinovată.

e) Suspectul și participanții cu rol distractor trebuie să varieze din punctul de vedere al caracteristicilor fizice non-distinctive pe care martorii oculari nu le menționează în descrierea inițială (să nu fie identici sau foarte asemănători). O astfel de procedură ar permite observarea unor diferențe utile folosite cu scopul de a distinge prin contrast între aparența fizică a suspectului și cea a participanților cu rol distractor. În sinteză, adăugăm că suspectul și distractorii trebuie să semene fizic sub aspectul caracteristicilor menționate în prealabil de martorii oculari și să fie diferiți sub aspectul altor caracteristici fizice neprecizate în etapa preliminară.

f) Dacă există mai mulți martori ar trebui să fie organizate proceduri de identificare separate pentru fiecare în parte. Dacă organizarea demersurilor individuale nu este posibilă, trebuie schimbată poziționarea în aliniere / ordinea participanților din expunere pentru fiecare martor.

g) Identificarea ar trebui să aibă la bază o procedură de tip dublu-orb. Mai exact, persoana/investigatorul care gestionează acest demers nu ar trebui să știe care dintre participanții la aliniere este suspectul și care sunt persoanele cu rol distractor. În plus, cel/cea care se ocupă de derularea acestui demers trebuie să spună martorilor că nici el/ea nu știe cine este suspectul.

h) Martorilor ar trebui să li se precizeze clar că suspectul se poate afla în aliniere sau nu. De asemenea, martorii trebuie rugați/ atenționați să se abțină de la încercarea de a ghici chiar dacă această tentație apare.

i) Martorii trebuie să indice dacă recunosc suspectul și, dacă sunt siguri pe respectiva identificare, li se solicită să spună din ce context își reamintesc despre persoana în cauză (sursa identificării).

j) Martorii ar trebui să afirme în propriile cuvinte cât de multă încredere au în decizia de identificare pe care au luat-o.

k) Toate declarațiile martorilor și etapele procedurii de identificare ar trebui înregistrate (de preferat audio-video).

1) Alinierea de tip secvențial (în care suspectul și participanții distractori sunt prezentați pe rând) este preferată alinerii de tip simultan (în care suspectul și distractorii sunt prezentați în același timp) pentru că produce mai puține identificări eronate atunci când făptașul nu este prezent. Administrarea secvențială și cea simultană sunt proceduri care produc un număr similar de identificări corecte atunci când suspectul este prezent în aliniere.

7. Considerații psihologice finale referitoare la mărturia judiciară

În plan generic, prezentul articol a avut drept scop trecerea în revistă a unor elemente conceptuale și rezultate empirice importante pentru înțelegerea implicațiilor asociate mărturiei judiciare. În plan specific, s-a avut în vedere evidențierea unor factori și fenomene de ordin psihologic care ar descrie și explica anumite caracteristici ale declarațiilor martorilor oculari.

Îndrăznim să afirmăm că studiul psihologic al declarațiilor relatărilor făcute de martori propune juriștilor și instanțelor de judecată o nouă manieră de raportare la mărturia judiciară. Menționăm o serie de recomandări⁴⁴ pe care le considerăm esențiale în ghidarea activității juriștilor. Pornind de la ideile autoarei, amintim în rândurile următoare o serie de elemente importante.

În primul rând, organele judiciare ar trebui să conștientizeze că declarațiile unui martor pot să difere de la o audiere la alta nu pentru că persoana în cauză ar vrea să mintă, ci pentru că este expusă unor informații post-eveniment.

În plus, schimbarea unei declarații din partea martorului nu este un semnal automat al unei raportări necorespunzătoare în raport cu exigențele anchetei.

Suplimentar, cei care sunt responsabili de derularea procedurilor de ordin juridic ar trebui să se asigure că martorii sunt audiați cât mai repede după ce fapta investigată a avut loc.

De asemenea, este esențial să se respecte întocmai procedura de interviu, astfel încât inițial martorul să fie lăsat să spună tot ce știe despre evenimentul ce face obiectul anchetei și abia apoi să i se adreseze întrebări.

În același timp, este important ca prima declarație să surprindă evenimentul investigat în cât mai multe detalii, pentru a evita raportarea selectivă a informațiilor (a nu considera din start că unele aspecte sunt mai importante decât altele, generând astfel un efect de contaminare).

De o relevanță deosebită pentru obținerea unei mărturii cu un grad cât mai ridicat de acuratețe este și adaptarea limbajului în funcție de nivelul de înțelegere al persoanei audiate.

Nu în ultimul rând, juriștii și alți specialiști din domenii conexe trebuie să adopte o abordare precaută față de declarațiile date de martori și față de abilitatea de a identifica suspectii (chiar și atunci când martorii își doresc acest lucru). Încrederea nu trebuie să fie absentă, ci doar să fie temperată de conștientizarea faptului că o declarație are o încărcătură de subiectivitate provenită din multiple

⁴⁴ G. Groza, *op. cit.*, pp. 144-166.

surse. În plus, puterea probativă a unei declarații ar trebui evaluată de la caz la caz, iar fiecare mărturie ar trebui coroborată cu alte categorii de dovezi.

Reiterăm ideea conform căreia cunoașterea unor procese psihologice aduce în prim plan necesitatea de a adapta practica judiciară în funcție de noi constatări referitoare la comportamente umane tipice pentru diverse circumstanțe. Nu în ultimul rând, precizăm că recomandările menționate în cadrul acestei secțiuni de remarci cu rol concludiv ar trebui să devină imperative pentru a produce efectele benefice concrete pentru practica judiciară⁴⁵.

Referințe

- Attard J. & Bindemann M., *Establishing the duration of crimes: An individual differences and eye-tracking investigation into time estimation*, în *Applied Cognitive Psychology*, 28, 2014, pp. 215-225, DOI:10.1002/acp.2986, [Online].
- Bull R., Cooke C., Hatcher R. & Woodhams J., *Criminal Psychology: A Beginner's Guide*, Oneworld Publications Limited, 2006.
- Clifford B. R. & Bull R., *The Psychology of Person Identification*, Routledge, London, 1978.
- Gabbert F., Hope L., Fisher R. P. & Jamieson K., *Protecting against misleading postevent information with a self-administered interview*, în *Applied Cognitive Psychology*, 26(4), 2012, pp. 568-575, <https://doi.org/10.1002/acp.2828>, [Online].
- Groza G., *Psihologie aplicată în procesul penal*, Editura Universul Juridic, București, 2019.
- Howitt D., *Introduction to forensic and criminal psychology* (6th edition), Harlow: Pearson Education, 2018.
- Lindsay R. C. L., Semmler C., Weber N., Brewer N. & Lindsay M. R., *How variations in distance affect eyewitness reports and identification accuracy*, în *Law and Human Behavior*, 32(6), 2008, pp. 526-535, <https://doi.org/10.1007/s10979-008-9128-x>, [Online].
- Loftus E. F., *Planting misinformation in the human mind: a 30-year investigation of the malleability of memory*, în *Learning & Memory*, 12(4), 2005, pp. 361-366, <https://doi.org/10.1101/lm.94705>, [Online].
- Loftus E. F., *Leading questions and the eyewitness report*, în *Cognitive Psychology*, 7(4), 1975, pp. 560-572, [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(75\)90023-7](https://doi.org/10.1016/0010-0285(75)90023-7), [Online].
- Loftus E. F., *When a lie becomes memory's truth: Memory distortion after exposure to misinformation*, în *Current Directions in Psychological Science*, 1(4), 1992, pp. 121-123, <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10769035>, [Online].
- Loftus E. F. & Palmer J. C., *Reconstruction of automobile destruction: An example of the interaction between language and memory*, în *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 13(5), 1974, pp. 585-589, [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(74\)80011-3](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(74)80011-3), [Online].
- Loftus E. F. & Zanni G., *Eyewitness testimony: The influence of the wording of a question*, în *Bulletin of the Psychonomic Society*, 5(1), 1975, pp. 86-88, <https://doi.org/10.3758/BF03336715>, [Online].
- Magnussen S., Wise R. A., Raja A. Q., Safer M. A., Pawlenko N., Stridbeck U., *What judges know about eyewitness testimony: A comparison of Norwegian and US judges*, în *Psychology*, în *Crime & Law*, 14:3, 2008, pp. 177 - 188, <http://dx.doi.org/10.1080/10683160701580099>, [Online].

⁴⁵ Secțiunile referitoare la implicațiile psihologice ale mărturiei judiciare au mai fost transpuse parțial în materiale tip suport de curs/seminar pentru disciplina psihologie judiciară, materiale nepublicate, utilizate în activitatea didactică în perioada 2020-2022.

- National Research Council (U.S.), *Strengthening forensic science in the United States: a path forward*, National Academies Press, Washington, D.C, 2009.
- Pansky A., Koriat A. & Goldsmith M., *Eyewitness recall and testimony*, în N. Brewer & K. D. Williams (eds.), *Psychology and Law: An Empirical Perspective*, New York: Guilford, 2005, pp. 93-150.
- Roediger H. L. & McDermott K. B., *Creating false memories: Remembering words not presented in lists*, în *Journal of experimental psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 21(4), 1995, pp. 803- 814, DOI: 10.1037/0278-7393.21.4.803, [Online]
- Ross D. R., Ceci S. J., Dunning, D. & Toglia, M. P., *Unconscious transference and mistaken identity: When a witness misidentifies a familiar but innocent person*, în *Journal of Applied Psychology*, 79(6), 1994, pp. 918-930, <https://doi.org/10.1037/0021-9010.79.6.918>, [Online].
- Shepherd, J. W., *Identification after long delays*, în S. M. A. Lloyd-Bostock & B. R. Clifford (eds.), *Evaluating Witness Evidence*, Chichester Wiley, 1983, pp. 173-187.
- Thompson W. B., *Eyewitness memory: A field study of viewing angle, pose, and eyewitness age*, în *Applied Psychology in Criminal Justice*, 14(2), 2018, pp. 102-119, DOI: 2019-27390-002, [Online].
- Turtle J., Lindsay R. C. L. & Wells G. L., *Best practice recommendations for eyewitness evidence procedures: New ideas for the oldest way to solve a case*, în *Canadian Journal of Police and Security Services*, 1(1), 2003, pp. 5-18.
- Valentine T., Pickering A. & Darling, S., *Characteristics of eyewitness identification that predict the outcome of real lineups*, în *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 17(8), 2003, pp. 969-993, <https://doi.org/10.1002/acp.939>, [Online].
- Van Koppen P. J. & Lochun S. K., *Portraying perpetrators: the validity of offender descriptions by witnesses*, în *Law and Human Behavior*, 21(6), 1997, pp. 661-685, <https://doi.org/10.1023/A:1024812831576>, [Online].
- VandenBos, G. R., *APA dictionary of psychology*, American Psychological Association, 2007.
- Wells G. L., *Applied eyewitness-testimony research: System variables and estimator variables*, în *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(12), 1978, pp. 1546-1557, <https://doi.org/10.1037/0022-3514.36.12.1546>, [Online].
- Wise R. A. & Safer M. A., *What US judges know and believe about eyewitness testimony*, în *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 18(4), 2004, pp 427-443, <https://doi.org/10.1002/acp.993>, [Online].
- Yarmey A. D., *The Psychology of Eyewitness Testimony*, New York Free Press, 1979.
- ****DNA Exonerations in the United States* (n.d.), Innocence Project, [Online].

Unele particularități ale metodelor criminalistice utilizate în legătură cu victima infracțiunii

Some particularities of the forensic methods used in relation to the crime victim

Djulieta Vasiloi¹

Rezumat: Atunci când se studiază caracteristicile criminalistice ale infracțiunilor, este necesar să se acorde o atenție mai mare faptului că victima este direct legată de obiect. Datele despre personalitatea sa pot avea legătură atât cu proprietățile și semnele interne, cât și cu mediul, conexiunile victimei și relațiile sale cu oamenii. Detectarea și studiul caracteristicilor și trăsăturilor de personalitate ale victimei infracțiunilor, precum și comportamentul său în lumea din jurul său, fac posibilă înțelegerea multor circumstanțe ale infracțiunii, cum ar fi motivele comiterii atacurilor criminale, scopul și motivele comportamentului criminalului, inclusiv în raport de trăsăturile sale interioare. Esența criminalistică a victimei se manifestă, de obicei, în: anumite date demografice (precum sex, vârstă etc.); în amploarea și natura prejudiciului cauzat acesteia; în calea și mediul încălcării alese de infractor; în caracteristicile psihofiziologice ale personalității victimei; în orientările valorice, în stilul de viață, comportamentul victimei etc.

Cuvinte-cheie: victimă, metode, criminalistică, comportament, criminal

Abstract: When studying the forensic characteristics of crimes, more attention needs to be paid to the fact that the victim is directly related to the object. Data about his personality can be related both to his internal properties and signs, as well as to the environment, the victim's connections and his relationships with people. Detecting and studying the characteristics and personality traits of the crime victim, as well as his behavior in the world around him, make it possible to understand many circumstances of the crime, such as the reasons for committing criminal attacks, the purpose and motives of the criminal behavior, his inner qualities. The forensic essence of the victim is usually manifested in certain demographic data (such as gender, age, etc.); the extent and nature of the damage caused to it; the path and environment of the offense chosen by the offender; in the psychophysiological characteristics of the victim's personality; value guidelines, lifestyle, victim behavior, etc.

Keywords: victim, methods, forensics, behavior, criminal

¹ Conferențiar univ. interimar, doctor în drept, Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, Chișinău, e-mail: djuly_v@yahoo.com

1. Introducere

Cercetarea victimei sub aspect criminalistic este mai degrabă o provocare pentru știința criminalistici, deoarece aceasta implică anumite constatări care pot influența derularea anchetei, alegerea metodelor de investigare a infracțiunilor precum și găsirea celor mai eficiente soluții în aflarea adevărului. Astfel, pornind de la definiție, am observat că² obiectul de studiu al criminalistici reiese din definiția acesteia, și anume îl reprezintă studiul mijloacelor tehnice și metodelor tactice de investigare a faptelor prevăzute de legea penală.

Identificarea proprietăților tipice ale victimelor în raport cu un anumit tip de infracțiune, analiza, generalizarea și sistematizarea acestora fac posibilă formarea unei tipologii criminalistice a victimelor și, pe baza acesteia, dezvoltarea celor mai eficiente tehnici și metode de lucru cu victimele pentru realizarea obiectivelor de cercetare și prevenire a infracțiunilor împotriva persoanei.

2. Discuții

Analizând caracteristica criminalistică a infracțiunii, observăm că aceasta este un sistem de cunoștințe privind particularitățile tipice ale anumitor categorii și grupuri de infracțiuni, a căror analiză permite a judeca despre căile optime de descoperire și cercetare a acestora.

Menționăm că, caracteristica criminalistică reflectă doar acele trăsături ce au relevanță criminalistică pentru o infracțiune concretă, iar modelul criminalistic al unei infracțiuni reprezintă acel cerc de trăsături specifice strâns legate între ele ale mai multor infracțiuni similare sau omogene, care au un caracter repetabil și care se transformă în legități care permit a trage concluzii certe referitor la căile optime de descoperire și cercetare a acestui gen de fapte ilicite.

Astfel, cele mai relevante elemente ale caracteristicii criminalistice a infracțiunii sunt:

- trăsăturile distinctive ale informației inițiale privind evenimentul delincent, sursele și condițiile de obținere a acestora;
- date privind obiectul atentatului ce permit a judeca despre interesele făptuitorului;
- informații vizând modul de pregătire, comitere și tănuire a infracțiunii, precum și consecințele tipice ale acțiunilor criminale;
- informații privind particularitățile tipice ale persoanei făptuitorului și a victimei;
- date generalizate despre motivul infracțiunii, autorul prezumtiv al acesteia ș. a.

Aceste date se aplică la elaborarea versiunilor de anchetă, determinarea zonelor prezumtive unde pot fi găsite urmele autorului infracțiunii. La fel, lista elementelor caracteristicii criminalistice sus menționate nu este limitativă, așa

² M. Gheorghiță, *Tratat de criminalistică*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2017, p. 18.

cum, pe măsura dezvoltării criminalisticii ea se precizează și se completează pentru fiecare categorie de infracțiuni.

În doctrina de specialitate și practică, circumstanțele care urmează a fi stabilite în cadrul cercetării unei infracțiuni sunt date în patru categorii după elementele constitutive ale conținutului categoriei în cauză de infracțiuni.

Prima categorie cuprinde împrejurările care caracterizează obiectul nemijlocit al infracțiunii, adică persoana victimă. Identificarea victimei prezintă importanță pe mai multe planuri, inclusiv pentru determinarea mobilului infracțiunii și stabilirea persoanelor interesate în moartea sa.

Identificarea victimei, are o importanță particulară, întrucât, odată stabilită identitatea este posibilă determinarea cercului de suspecți. De exemplu, în situația dispariției unei persoane, când există indicii că aceasta ar fi putut fi victima unui omor, organului de urmărire penală îi revine sarcina de a descoperi cadavrul victimei, sau în lipsa acestuia, să probeze cât mai temeinic vinovăția autorului faptei³.

Victima, după cum observăm din studierea literaturii de specialitate, nu este implicată în mod identic în derularea unui act infracțional ca și infractorul, iar interacțiunea comportamentală a acestora are caracteristici diferite.

De regulă, în faza preinfracțională, relațiile din cadrul cuplului infracțional (infractor-victimă), de cele mai multe ori, sunt de indiferență. De regulă, inițiativa aparține infractorului, atitudinea viitoarei victime fiind aproape nerelevantă pentru declanșarea acțiunii infracționale.

Spre deosebire de faza preinfracțională, în faza infracțională, raporturile funcționale dintre infractor și victimă nu se modifică în mod esențial, exceptând cazurile când prin comportamentul manifestat victima îl determină pe infractor să își schimbe planul de acțiune sau chiar să renunțe la unele din obiectivele sale. Comportamentul victimei din această fază este marcat atât de modul de acțiune al infractorului, cât și de starile emoționale puternice pe care le trăiește (teama, frica, spaima, groaza ș. a.).

În cadrul caracteristicii victimei este importantă și cercetarea activismului comportamental al acesteia, care se accentuează substanțial în faza post-infracțională, în special pe parcursul desfășurării anchetei penale și al cercetării judecătorești. Astfel, devenind parte în proces, victima poate oferi informații utile pentru mersul cercetării, în special pentru stabilirea identității infractorului și a reconstituirii infracțiunii⁴.

Însă, chiar dacă declarațiile victimei sunt foarte valoroase, acestea trebuie analizate și verificate minuțios, cu competență și responsabilitate, deoarece poate avea loc denaturarea involuntară a faptelor.

În general, depozitia victimei despre evenimentul la care a participat depinde de mai mulți factori: de modul în care a perceput evenimentul, de modul în care l-a pastrat în memorie, de modul în care poate să și-l amintească; de

³ Авериянов Т., Белкин Р., Корухов Ю., Россинская Е., Криминалистика, Moscova, 2000.

⁴ M. Gheorghică, *op. cit.*, p. 212.

modul în care poate sa-l exprime; de modul în care vrea sau este interesată sa-l exprime.

Deci, depozițiile victimelor trebuie analizate cu grijă, chiar cu circumspecție, întrucât ele joacă un rol special în procesul judiciar. O prudență deosebită se impune în cazurile când victimele suferă traumatisme, ca urmare a infracțiunilor comise prin violență, deoarece consecințele produse de traumatism pot denatura conținutul obiectiv al depozițiilor.

Un rol important la cercetarea infracțiunii îl are victima care, prin modul de reacție și psihologia acesteia, poate oferi informații utile cu privire la profilul psiho-comportamental al infractorului⁵. O semnificație deosebită o reprezintă:

- datele referitoare la precizarea naturii juridice a faptei, pentru a stabili dacă este vorba de omor, sinucidere sau moarte accidentală;

- datele privind stabilirea celui mai plauzibil mobil al săvârșirii infracțiunii;

- datele relative cu privire la precizarea circumstanțelor esențiale ale evenimentului (de loc, timp, mod de comitere, alte împrejurări semnificative);

- datele care definesc personalitatea victimei (nivel de educație și cultură, calități morale, temperamentale, atitudini, obiceiuri, echilibrul psihic, izolarea socială, anumite vicii ascunse cum ar fi consumul de băuturi alcoolice, consumul de droguri, practicarea jocurilor de noroc etc.);

- cercul de relații al victimei (de familie, rudenie, vecinătate, de serviciu etc.), mediile și locurile frecventate, natura relațiilor (de prietenie, dușmănie, gelozie, indiferență etc.);

- informații cu privire la mișcarea în timp și spațiu a victimei;

- informații despre bunurile și valorile pe care le deținea victima, dispariția acestora;

- informații cu privire la antecedentele penale, medicale și morale ale victimei.

În cazul infracțiunilor cu violență, situația victimei poate lua mai multe variante posibile, precum:

- victime dispărute; victime decedate;

- victime care supraviețuiesc agresiunii, dar nu pot oferi date despre infractor din motive obiective (întuneric, infractor mascat, victimă legată la ochi sau atacată prin surprindere);

- victime care supraviețuiesc agresiunii și cunosc infractorul, dar nu-l denunță din teama de răzbunare a acestuia;

- victime care supraviețuiesc agresiunii, cunosc infractorul, dar nu-l denunță din motive personale (prieten, amant etc.);

- victime care supraviețuiesc agresiunii, cunosc infractorul, dar în loc sa-l denunțe, încearcă să ofere alte explicații, protejându-l pe infractor;

- victime care supraviețuiesc agresiunii, cunosc infractorul, dar acuză o altă persoană pe care vrea să se răzbune;

⁵ В. В. Крылов, *Расследовании убийств*, în Криминалистика, Moscova, 2004, p. 82.

- victime care supraviețuiesc agresiunii, cunosc infractorul, însă încearcă să pună pe seama acestuia și fapte pe care nu le-a comis;
- victime care incriminează o anumită faptă ca fiind infracțiune comisă asupra sa, cu intenția de a profita sau de a pedepsi pe cineva⁶.

Prin urmare, caracteristica criminalistică a victimei infracțiunii include în sine unele semne definitorii pe care trebuie să le stabilească cercetarea⁷.

A doua categorie de circumstanțe care urmează a fi stabilite în cadrul cercetării unei infracțiuni, cuprinde împrejurările care în totalitatea lor reprezintă latura obiectivă a infracțiunii. Astfel, pe lângă stabilirea locului, timpului și a împrejurărilor în care s-a desfășurat actul infracțional, este indicat să fie supuse unui studiu exigent faptele și împrejurările de fapt care specifică sub toate aspectele privind modul în care s-a activat, respectiv complexul de acțiuni, mijloace și procedee privind aplicarea lor, precum și alte elemente care caracterizează activitatea făptuitorului înainte, în timpul și după executarea actului infracțional asupra victimei.

Iar a treia categorie de împrejurări, de stabilirea cărora organul de urmărire penală trebuie să fie preocupat pe întregul parcurs al cercetărilor, o constituie ceea ce ține de subiectul infracțiunii.

De asemenea, cercetării îi revine și sarcina de a stabili calitățile de personalitate ale celor implicați în actul infracțional, atât ale infractorului, cât și ale victimei. Organul de urmărire penală trebuie să învedereze condițiile de formare a personalității acestora, modul de viață, antecedentele penale în materie, ceea ce se va lua în considerație la încadrarea juridică a faptei, dar și la aplicarea măsurii de pedeapsă.

În sfârșit, o împrejurare care trebuie să fie cu certitudine stabilită o reprezintă mobilul sau scopul infracțiunii. Aceasta, deoarece, fără a cunoaște forțele motivaționale care au determinat persoana să conceapă și să pună în executare rezoluția cu privire la fapta infracțională, nu se poate stabili gradul de pericol social pe care îl prezintă autorul infracțiunii, circumstanță care duce la calificarea greșită și încadrarea juridică incorectă a faptei, cu toate consecințele nefaste care decurg din această situație.

Prin urmare, unul dintre semnele caracteristice ale victimei este calitatea acesteia. Legislația circumscrie noțiunea de victimă a infracțiunii calității de: soț (soție) sau rudă apropiată; femeie gravidă; copil minor, copil nou-născut, persoanele cu o inteligență redusă, persoane în vârstă și altele, în dependență de tipul infracțiunii săvârșite. La fel, aici putem să încadrăm și legătura dintre făptuitor și victimă, care poate fi de rudenie, de prietenie, concubinaj, vecinătate ș.a.

După cum se menționează, împrejurările de comitere a faptei influențează în mod direct procesul de declanșare și derulare a actului infracțional, mecanismul de realizare a infracțiunii, procesul de formare a elementelor

⁶ *Ibidem.*

⁷ M. Gheorghită, *op. cit.*, p. 216;

componente ale infracțiunii și, nu în ultimul rând, relevă legitatea de culegere și prelucrare a informațiilor privind cauza cercetată⁸.

Astfel, împrejurările de comitere a infracțiunii pot fi divizate în împrejurări preexistente, concomitente și subsecvente actului infracțional. De asemenea, potrivit doctrinei, împrejurările preexistente victimizării reprezintă totalitatea factorilor exteriori (materiali, social-psihologici etc.), care influențează pregătirea și realizarea actului infracțional, precum și alegerea metodei de comitere a infracțiunii.

Dintre împrejurările preexistente, ce au relevanță pentru investigarea criminalistică, fac parte: realizarea actelor preparatorii (alegerea locului și a instrumentelor de comitere a infracțiunii); existența unor condiții favorabile din partea victimei etc.

Împrejurările sunt reprezentate de acei factori exteriori care se află în legătură directă cu etapa finală a activității infracționale, care reflectă cele mai multe date despre circumstanțele de săvârșire a infracțiunii. Dintre împrejurările care pot însoți fapta infracțională pot fi menționate: locul public, domiciliul victimei, nașterea copilului nou-născut, lipsa martorilor, tulburarea fizică sau psihică a victimei, lipsa discernământului victimei etc.

Împrejurările posterioare infracțiunii pot interveni de la momentul încetării activității infracționale până la etapa declanșării acțiunilor de urmărire penală de către organele judiciare și cuprind ansamblul factorilor exteriori, sub influența cărora s-au produs alte evenimente legate de actul infracțional, decât cele care au însoțit săvârșirea faptei.

Acești factori pot avea un caracter obiectiv sau subiectiv, pot fi incidentali sau declanșați intenționat de subiect, însă determinarea lor are importanță pentru investigarea infracțiunii.

Un alt element component al caracteristicii criminalistice îl constituie metoda de săvârșire a actului infracțional. Importanța criminalistică a metodei și posibilitatea examinării ei în calitate de legitate, în activitatea de colectare a probelor, se bazează pe tendința de repetare a uneia și aceleiași metode de săvârșire a infracțiunii. Potrivit legii și a practicii, accepțiunea criminalistică a metodei de comitere a infracțiunii include în sine trei etape de realizare a activității infracționale: pregătirea, săvârșirea și tăinuirea infracțiunii⁹.

Etapă pregătirii poate conține cunoașterea formelor de manifestare a actelor de pregătire de către făptuitor sau din partea persoanelor terțe, care este importantă pentru investigarea și corecta soluționare a cauzelor penale săvârșite sub intenție deliberată.

În acest sens, pot fi evidențiate următoarele metode de pregătire a infracțiunii precum: procurarea mijloacelor și instrumentelor de comitere a

⁸ Gh. Nistoreanu, M. Apetrei, L. Nae, S. C. Paraschiv, A. L. Dumitriu, *Drept procesual penal. Partea generală*, Editura Continent XXI, București, 1994, p. 100.

⁹ С. Любичев, *Криминалистическая характеристика убийств*, Криминалистика, Moscova, 1997.

infracțiunii; alegerea locului; primirea ajutorului din partea persoanelor apropiate sau terțe ș. a.

Urmele de săvârșire a infracțiunii reprezintă un alt element component generalizator, specific caracterizării criminalistice. La investigarea infracțiunii, depistarea, fixarea și ridicarea urmelor lăsate în rezultatul săvârșirii faptei au o importanță deosebită pentru stabilirea naturii și cauzei urmărilor față de victima infracțiunii, identificarea metodei de comitere a infracțiunii, clarificarea împrejurărilor faptei și pentru identificarea celorlalți participanți etc.¹⁰

Pentru infracțiunea săvârșită în principal, sunt caracteristice urmele homeoscopice, care pot fi descoperite la locul de comitere a faptei sau de tănuire a cadavrului; pe corpul și pe hainele făptuitorului, pe corpul victimei.

Pe corpul cadavrului pot fi depistate urme din care ar rezulta că moartea este violentă, precum: plăgi profunde și pete mari de sânge, urme formate pe musculatura corpului, urme de mâini etc. În locul în care s-a săvârșit infracțiunea pot fi depistate urme pe rufe, cârpe, tifoane, instrumente, obiecte, mobilă etc. La locul de comitere a infracțiunii, pe cadavru și pe obiectele ce au intrat în sfera de interes a făptuitorului pot fi depistate urmele de mâini ale acestuia. Urme papilare pot fi găsite și pe obiectele, instrumentele utilizate de făptuitoare la comiterea infracțiunii: foarfece, obiecte grele, funii, arme etc.

În afară de urmele papilare, la locul de comitere a infracțiunii mai pot fi găsite urme de picioare sau încălțăminte. Prin analiza acestora expertul poate soluționa următoarele probleme: determinarea vârstei, taliei și greutateii aproximative a făptuitorului, particularitățile anatomo-patologice ale acestuia etc. Cunoașterea informațiilor tipice despre locul de comitere a infracțiunii are o semnificație deosebită pentru realizarea activităților procesuale, criminalistice și investigativ-operative, în vederea cercetării și descoperirii complete a faptei.

Atingerea obiectivelor urmăririi penale implică determinarea și evaluarea minuțioasă a tuturor împrejurărilor în care a fost comisă fapta infracțională și selectarea acelor circumstanțe care urmează a fi probate în cadrul urmăririi penale. Numai în contextul cunoașterii probatoriului urmărire penală își poate atinge finalitățile, iar investigatorul care o realizează va fi în măsură să ofere soluții oportune la rezolvarea problemelor juridico-penale, criminalistice și de drept procesual penal¹¹.

După cum se menționează, la delimitarea circumstanțelor cu semnificație probatorie de circumstanțele pe care le implică caracterizarea criminalistică a unei infracțiuni, se impune precizarea că, ultimele, de fiecare dată ajută la clarificarea primelor¹².

¹⁰ Gh. Golubenco, *Urmele infracțiunii. Teoria și practica examinării la fața locului*, Editura Garuda-Art, Chișinău, 1999, p. 164.

¹¹ С. Любичев, *Криминалистическая характеристика убийств*, Криминалистика, Москва, Юрид. лит., 1993, p. 198.

¹² T. Medeanu, *Crima și criminalul*, Editura Lumina Lex, București, 2001, p. 200.

3. Concluzii

Așadar, din punct de vedere criminalistic, identificarea mecanismului comportamentului victimei are un rol important asupra dezvoltării mijloacelor, tacticilor și liniilor directoare științifice și tehnice pentru cercetarea infracțiunilor. În același timp, identificarea mecanismului comportamentului victimei este imposibilă fără un studiu criminalistic aprofundat al participanților la infracțiune, al diferitelor obiecte și fenomene asociate infracțiunii săvârșite. Mai mult, cunoașterea fiecărui aspect, nu doar în parte, ci și în ansamblul lor, este inevitabilă pentru aflarea adevărului în cauza penală. În consecință, reieșind din faptul că victima, fiind un participant activ în situația penală, influențează direct la dezvoltarea conflictului, putem spune că semnificația practică a stabilirii informațiilor detaliate despre identitatea acesteia este recunoscută în toate cazurile.

Referințe

- Gheorghită M., *Tratat de criminalistică*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2017.
- Golubenco Gh., *Urmele infracțiunii. Teoria și practica examinării la fața locului*, Editura Garuda-Art, Chișinău, 1999.
- Medeanu T., *Crima și criminalul*, Editura Lumina Lex, București, 2001.
- Nistoreanu Gh., Apetrei M., Nae L., Paraschiv S. C., Dumitriu A.L., *Drept procesual penal. Partea generală*, Editura Continent XXI, București, 1994.
- Аверьянов Т., Белкин Р., Корухов Ю., Россинская Е., *Криминалистика*, Moscova, 2000, Издательство НОРМА.
- Любичев С. ș.a., *Криминалистическая характеристика убийств*, Криминалистика, Москва, Юрид. лит., 1993.
- Крылов В. В., *Расследовании убийств*, Криминалистика, Moscova, 2004.

Tactica ascultării persoanei vătămate minore în cazul infracțiunilor contra libertății și integrității sexuale în fața instanței – aspecte teoretice și practice

Tactics of hearing the minor injured person in the case of crimes against sexual freedom and integrity before the court – theoretical and practical aspects

Vasile Ioan Vidrighin¹, George Cătălin Grosu²

Rezumat: Lucrarea *Tactica ascultării persoanei vătămate minore în cazul infracțiunilor contra libertății și integrității sexuale în fața instanței – aspecte teoretice și practice* își propune să analizeze etapele audierii persoanei vătămate minore într-o cauză în care sunt judecate infracțiuni contra libertății și integrității sexuale, prezentând chestiunile prealabile audierii, scopul audierii, dispunerea audierii, asistența juridică, stabilirea locului și a momentului audierii, prezența psihologului, pregătirea magistratului, întocmirea planului de ascultare, pregătirea prealabilă a persoanei vătămate, desfășurarea audierii efective a persoanei vătămate, felurile de întrebări adresate, analiza comportamentului judecătorului, stabilirea cadrului unde se derulează audierea și participarea persoanelor chemate să asiste la această activitate. Fără îndoială, audierea persoanei vătămate minore în fața instanței în cazul infracțiunilor contra libertății și integrității sexuale se delimitează clar de celelalte audieri, prezentând o serie de particularități, care sunt prezentate pe parcursul materialului. Pornind de la tema conferinței, și anume *Criminalistica – un reper important în demersul de căutare a adevărului*, apreciem că Tactica criminalistică, în calitate de componentă a Criminalisticii oferă mijloacele necesare aflării adevărului, în măsura în care sunt cunoscute și folosite toate resursele necesare pentru obținerea unor declarații complete de la persoanele audiate conform normelor de procedură penală și a normelor tactice criminalistice.

Cuvinte-cheie: tactica ascultării, persoană vătămată minoră, instanță, infracțiune, libertate și integritate sexuală

Abstract: The article *Tactics of hearing the minor injured person in the case of crimes against sexual freedom and integrity before the court - theoretical and practical aspects* aims to analyze the stages of hearing the minor injured person in a case where crimes against sexual freedom and integrity are judged, presenting the questions prior to the hearing, the purpose of the hearing, the disposition of the hearing, legal assistance, establishing

¹ Lector univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea Lucian Blaga din Sibiu, e-mail: vasile.vidrighin@ulbsibiu.ro

² Asistent univ. drd., Facultatea de Drept, Universitatea Lucian Blaga din Sibiu, e-mail: catalin.grosu@ulbsibiu.ro

the place and time of the hearing, the presence of the psychologist, the preparation of the magistrate, the drawing up of the listening plan, the prior preparation of the injured person, conducting the actual hearing of the injured person, the types of questions asked, the analysis of the judge's behavior, establishing the framework where the hearing takes place and the participation of the people called to assist in this activity. Undoubtedly, the hearing of the minor injured person before the court in the case of crimes against sexual freedom and integrity is clearly demarcated from the other hearings, presenting a series of peculiarities, which are presented throughout the material. Starting from the topic of the conference, namely *Forensics - an important landmark in the search for the truth*, we appreciate that Forensic Tactics as a component of Forensics provides the necessary means to find out the truth, to the extent that all the necessary resources are known and used to obtain complete statements from the persons interviewed according to the rules of criminal procedure and the rules of forensic tactics.

Keywords: hearing tactics, minor injured person, court, crime, sexual freedom and integrity

1. Considerații generale

Audierea persoanelor vătămate minore în cazul infracțiunilor *contra libertății și integrității sexuale* reprezintă o activitate procedurală extrem de importantă în cadrul procesului penal, iar realizarea etapelor în totalitate în ordinea lor firească este necesară și trebuie tratată cu maximă responsabilitate și profesionalism, întrucât de rezultatul audierii poate depinde, într-o mare măsură, stabilirea adevărului în cauză.

Pentru buna desfășurare a procesului penal care se poartă în legătură cu un minor, pentru protejarea drepturilor sale procesuale și pentru asigurarea unui climat optim, menit să conducă la prezervarea integrității fizice, psihice și morale a acestuia, prezintă relevanță identificarea și aplicarea dispozițiilor legale care guvernează participarea minorului în procedurile penale.

Pregătirea ascultării persoanei vătămate minore în special la infracțiunile *contra libertății și integrității sexuale* este o regulă absolut necesară, mai ales în faza de cercetare judecătorească³, și trebuie respectată în toate împrejurările, indiferent de gradul de dificultate al cauzei.

³ Facem precizarea că, potrivit deciziei Curții Europene a Drepturilor Omului pronunțată în cauza I.C. contra României, și organelor investigative le incumbă obligația de a-și adapta mijloacele procesuale și tactice necesare pentru administrarea probatoriului în funcție de stare de vulnerabilitate a victimei (a se vedea CEDO, cauza I.C. contra României, cererea nr. 36934/08, hotărârea din 24.05.2016, parag. 51-60).

2. Scopul audierii⁴

Scopul audierii este obținerea unei declarații complete și exacte de la persoana vătămată minoră, în condiții de imparțialitate, profesionalism, empatie, care să favorizeze aflarea adevărului și protejarea emoțională a copilului.

Prin urmare, audierea trebuie să fie orientată spre minorul victimă și bazată pe respectarea drepturilor sale, ținând cont de vârstă, nivelul de maturitate, opiniile, nevoile și preocupările acestuia.

Din acest motiv, persoanele care efectuează audierea trebuie să cunoască, pe de o parte, dispozițiile legale generale, care reglementează audierea persoanelor vătămate și dispozițiile speciale aplicabile audierii minorilor, iar pe de altă parte, trebuie să aibă cunoștințe despre psihologia dezvoltării copilului și să stăpânească tehnicile speciale de audiere a copiilor victime ale infracțiunilor.

Efectuarea audierii de către o persoană insuficient pregătită sau în condiții improprii, poate avea drept consecință obținerea unei declarații false sau incomplete și retraumatizarea copilului.

În practică, s-a constatat că principalele greșeli care pot fi comise cu ocazia audierii minorilor, se referă la folosirea unor tehnici de audiere nepotrivite, cum ar fi: trecerea cu ușurință peste faza relatării libere și folosirea în exces a întrebărilor, influențarea declarației prin comunicarea conținutului declarațiilor altor persoane sau prin adresarea de întrebări sugestive sau direcționate, adresarea de întrebări repetate cu privire la același subiect pentru a obține răspunsul dorit, confirmarea sau întărirea comportamentului dezirabil prin folosirea de pedepse sau recompense, etc.

Această situație reclamă, pe de o parte, o pregătire specială a persoanelor implicate în audierea copiilor victime ale infracțiunilor, iar pe de altă parte, existența unor reguli sau recomandări care să asigure echilibrul între imperativul aflării adevărului și protejarea emoțională a copilului.

De altfel, potrivit dispozițiilor art. 2 alin. (4) din Legea nr. 272/2004, principiul interesului superior al copilului, care consacră dreptul copilului la dezvoltare fizică și morală normală, la echilibru socioafectiv și la viață de familie, va prevala în toate demersurile și deciziile care privesc copiii, inclusiv în cauzele soluționate de instanțele judecătorești.

Prin urmare, la stabilirea unor reguli sau recomandări privind audierea copiilor victime ale infracțiunilor, trebuie să țină cont, în primul rând, de acest principiu și de necesitatea protejării efective a acestora, pentru a evita revictimizarea copiilor prin această activitate procedurală absolut necesară în cadrul procesului penal.

Punerea în practică a acestor reguli sau recomandări poate contribui la succesul audierii și la obținerea de la copil a informațiilor necesare completării materialului probator, astfel încât, obligația principală a instanțelor de judecată de

⁴ V. Badea, B. N. Trandafir, *Ghid metodologic privind audierea minorilor victime ale violenței*, Aprilie 2017, [Online] la https://fonpc.ro/wp-content/uploads/2021/11/Ghid_audierea_minorilor_victime_violentei.pdf, accesat 15.06.2022.

a administra probe atât în favoarea, cât și în defavoarea inculpatului, în scopul aflării adevărului, să se realizeze cu obiectivitate.

3. Chestiuni prealabile audierii

În situația în care specificul cauzei impune audierea unui minor victimă a unei infracțiuni în cursul procesului penal, este necesar ca organul judiciar să respecte anumite etape prealabile ascultării propriu-zise. În acest sens, se va acorda o atenție deosebită locului unde se va desfășura audierea, persoanelor chemate să participe la audiere, pregătirii minorului în vederea audierii, inclusiv pregătirii celui care realizează audierea.⁵

3.1. *Disponerea audierii*

În faza de judecată, instanța dispune audierea persoanelor vătămate în ședință nepublică, în camera de consiliu, fără participarea inculpatului, apărarea urmând a fi realizată prin avocatul ales sau din oficiu al acestuia, în prezența unui psiholog, conform dispozițiilor art. 111 alin. 6 din Codul de procedură penală, având în vedere că persoanele vătămate sunt prezumate a fi vulnerabile, conform art. 113 alin. 2 din Codul de procedură penală.

Instanța pune în discuție emiterea unei adrese către Colegiul psihologilor pentru a transmite până la următorul termen de judecată lista psihologilor abilitați să participe la audierea persoanelor vătămate, urmând a se releva particularitățile concrete ale cauzei (vârsta actuală a persoanelor vătămate, obiectul cauzei, respectiv infracțiunile de care este acuzat inculpatul, perioada de timp în care se presupune că au fost comise prezumtivele fapte), ulterior primirii listei urmând a fi desemnat psihologul care va participa la audierea persoanelor vătămate.⁶

Instanța pune în vedere părților faptul că psihologul care va participa la audierea persoanelor vătămate va întocmi un raport de observație în urma audierilor. Totodată, aduce la cunoștința părților faptul că audierile nu se vor realiza în sala de ședință, urmând a se acorda un termen separat de cel al ședințelor de judecată, audierea constând într-o discuție purtată de instanță cu fiecare dintre persoanele vătămate, care urmează ca ulterior să fie transcrisă de grefierul de sedință în baza înregistrării audio ce se va efectua cu acea ocazie.⁷

3.2. *Asistența juridică*

În conformitate cu dispozițiile art. 93 alin. (4) din Codul de procedură penală, asistența juridică este obligatorie când persoana vătămată este o persoană lipsită de capacitate de exercițiu ori cu capacitate de exercițiu restrânsă (în general, persoanele minore se află în această situație, cu excepția cazului în care

⁵ M. M. Pivniceru, C. Luca, *Ghid de audiere a copilului în proceduri judiciare*, Editura Hamangiu, București, 2009, p. 171.

⁶ Judecătoria Sectorului 2 București, încheiere de ședință din 02.06.2021, emisă în dosarul penal nr. XXXXX /306/2019. Acest articol a fost realizat cu respectarea Regulamentului General de Protecție a Datelor (Regulamentul UE nr. 679 din 27 aprilie 2016).

⁷ *Ibidem*.

au dobândit capacitatea deplină de exercițiu ca urmare a căsătoriei⁸). Prin urmare, în cazul în care minorul nu beneficiază de serviciile unui avocat ales, instanța de judecată este obligată să ia măsuri pentru desemnarea unui avocat din oficiu, în prezența căruia va fi efectuată audierea. Considerăm că în astfel de cazuri se impune ca asistența judiciară să fie asigurată printr-un avocat din oficiu de același sex cu persoana vătămată. La acest moment nu există o dispoziție legală care să reglementeze această împrejurare, însă deficiența poate fi acoperită printr-o solicitare expresă a instanței în acest sens adresată baroului.

Legiuitorul a avut în vedere faptul că minorii fac parte din categoria persoanelor vulnerabile, care au nevoie de consiliere juridică calificată, pentru a cunoaște și exercita toate drepturile conferite de lege.

De altfel, potrivit dispozițiilor art. 111 alin. (3) raportat la art. 109 alin. (2) din Codul de procedură penală, persoana vătămată are dreptul să se consulte cu avocatul, atât înainte, cât și în cursul audierii.

Din această perspectivă legiuitorul și-a îndeplinit obligațiile pozitive asumate prin tratatele internaționale privind drepturile copilului, asigurând un cadru legal care să garanteze pe de o parte, aflarea adevărului, iar pe de altă parte, o apărare calificată a acestora în cadrul procesului penal.

O situație interesantă vizează cazul inculpatului trimis în judecată pentru o infracțiune contra libertății și integrității sexuale care este pedepsită cu închisoarea de până la 5 ani⁹, nefiind astfel obligatorie asistența juridică pentru a i se acorda un avocat din oficiu, dacă nu și-a angajat un avocat. Considerăm că într-o atare ipoteză, dacă instanța a dispus audierea persoanelor vătămate minore fără participarea inculpatului, în virtutea dreptului la apărare și la egalitatea armelor, instanța are obligația de a-i desemna un avocat din oficiu care să participe la audiere. Cu toate că textul art. 91 alin. (1) raportat la art. 90 lit. b) din Codul de procedură penală¹⁰ reprezintă un caz de desemnare a unui avocat din oficiu ce este lăsat la aprecierea instanței de judecată¹¹, situația prezentată anterior, din punctul nostru de vedere, devine un caz obligatoriu de desemnare a unui avocat din oficiu. Precizarea nu este lipsită de importanță, dat fiind faptul că legiuitorul sancționează nerespectarea dispozițiilor legale privind asistența juridică obligatorie a inculpatului cu nulitatea absolută a actelor procesuale sau procedurale astfel încheiate, iar în cazul analizat va interveni excluderea declarației persoanei vătămate minore, ceea ce va avea drept consecință reaudierea acestuia în condiții de legalitate. Totodată, opinia noastră se

⁸ Conform art. 39 alin. (1) Cod civil, minorul dobândește, prin căsătorie, capacitatea deplină de exercițiu.

⁹ Spre exemplu, infracțiunea de corupere sexuală a minorilor prevăzută de art. 221 alin. 1) Cod penal este pedepsită cu închisoarea de la 1 la 5 ani.

¹⁰ Asistența juridică este obligatorie în cazul în care organul judiciar apreciază că suspectul ori inculpatul nu și-ar putea face singur apărarea.

¹¹ I. Neagu, M. Damaschin, *Tratat de procedură penală. Partea generală. În lumina noului Cod de procedură penală, Ediția a 2-a*, Editura Universul Juridic, București, 2015, p. 242-243.

fundamentează pe jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care a statuat faptul că deși statul are datoria de a proteja interesele victimelor, ele trebuie ponderate în raport cu interesele apărării¹². Curtea a fost de acord că, în astfel de cauze, pot fi adoptate anumite măsuri în vederea protejării victimelor-copii. Cu toate acestea, Curtea a mai arătat că asemenea măsuri nu trebuie să pericliteze exercitarea efectivă și corespunzătoare a drepturilor apărării.¹³

3.3. *Locul audierii*

Potrivit dispozițiilor art. 111 alin (6) lit. a) din Codul de procedură penală, audierea se efectuează în incinte concepute sau adaptate acestui scop, care să asigure un mediu securizant și prietenos.

Camera de audiere trebuie să fie concepută și mobilată, astfel încât să se poată adapta audierii unor copii de vârste diferite și să nu conțină elemente care pot distra atenția minorului. Pentru un copil de vârstă mică, un mediu familiar îl reprezintă o cameră prietenoasă, care favorizează comunicarea și adaptarea la noua situație. Spre exemplu, în cadrul Parchetului de pe lângă Tribunalul Constanța, a fost amenajată o camera de audiere a minorilor ce are un aspect prietenos, este dotată cu microfoane ascunse, cu camere video performante care se pot roti și pot apropia imaginea și cu mijloace de transmisie online către mai mulți anchetatori sau judecători. Tehnologia audio-video de ultima generație este disimulată discret într-un decor prietenos cu minorii, urmând să surprindă nu numai fiecare cuvânt, ci și fiecare gest al copilului. Totodată, camera este dotată cu un sistem care îi permite judecătorului să urmărească și să ghideze de la distanță audierea minorului, dar și să îi transmită intervievatorului întrebările pe care le consideră necesare în vederea obținerii informațiilor utile cauzei.

De precizat faptul că audierea minorilor se poate realiza și într-un alt loc decât sediul organului judiciar¹⁴, mai ales în contextul actual în care majoritatea sediilor organelor de urmărire penală sau ale instanțelor naționale nu dispun de spații special amenajate în acest sens. Spre exemplu, în practică¹⁵ s-a reținut că „*la data de 26.01.2021 au fost audiați minorii C. I.-O., C. K.-M. și C. I., în conformitate cu dispozițiile art. 111 alin. (9) C. proc. pen., înainte de începerea urmăririi penale, precum și în conformitate cu dispozițiile art. 111 alin. (6) lit. a) și b) C. proc. pen,*

¹² CEDO, cauza Doorson contra Țărilor de Jos, cererea nr. 20524/92, hotărârea din 26.03.1996.

¹³ CEDO, cauza Bocos-Cuesta contra Țărilor de Jos, cererea nr. 54789/00, hotărârea din 10.11.2005; CEDO, cauza A.L. contra Finlandei, cererea nr. 23220/04, hotărârea din 27.01.2009; CEDO, cauza W. contra Finlandei, cererea nr. 14151/02, hotărârea din 24.04.2007; CEDO, cauza Kovač contra Croației, cererea nr. 503/05, hotărârea din 12.07.2007.

¹⁴ Art. 350 alin. 2 din Codul de procedură penală prevede că *pentru motive temeinice, instanța poate dispune ca judecata să se desfășoare în alt loc.*

¹⁵ Tribunalul Timiș, Decizia penală nr. 228/2021 din 25.02.2021, [Online] la <http://www.rolii.ro/hotarari/6051704ce490099c0400004c>, accesat 15.06.2022.

într-o incintă adaptată, din cadrul sediului D.G.A.S.P.C. Timiș, din Timișoara, prin intermediul unui psiholog din cadrul D.G.A.S.P.C. Timiș. La audierea minorilor, înregistrată audiovideo, au asistat de la distanță avocatul din oficiu, precum și reprezentantul convențional al minorilor”.

Dacă în literatura de specialitate¹⁶ și ghidurile metodologice privind audierea minorilor în faza de urmărire penală se discută despre faptul că o asemenea cameră de audiere trebuie să fie izolată fonic și să aibă geam despărțitor unidirecțional și un sistem de înregistrare audio-video, în faza de judecată se folosește ca și cameră de consiliu o sală de judecată sau o încăpere specială pe cât posibil neutră, mobilată simplu, departe de zgomot sau alți factori perturbatori, care să nu distragă atenția minorului sau să influențeze atenția acestuia. În practică, în privința sistemului de înregistrare se procedează la utilizarea unui reportofon¹⁷, care să facă posibilă înregistrarea audierii și ulterior transcrierea declarației persoanei vătămate minore. Potrivit comunicatului Consiliului Superior al Magistraturii din 21.12.2021 privind dotarea instanțelor cu camere adecvate de audiere a minorilor¹⁸, „Consiliul a întreprins demersuri concrete pentru amenajarea la nivelul instanțelor a unor spații adecvate audierii minorilor care să respecte standardele internaționale în domeniu”.

Facem precizarea că s-a avansat și opinia¹⁹ (cu care suntem de acord) potrivit căreia spațiile de audiere a copiilor în condiții speciale ar trebui să fie amplasate în afara instituțiilor publice (poliție, parchet, instanță de judecată) pentru a se evita contactul minorilor cu aceste instituții și cu oamenii legii prezenți în aceste instituții, întrucât ele pot genera traumatizarea repetată a copiilor audiați.

3.4. Stabilirea momentului audierii

Potrivit dispozițiilor art. 380 din Codul de procedură penală coroborat cu art. 111 din același cod, instanța procedează la audierea persoanei vătămate după ascultarea inculpatului și, după caz, a coînculpaților.

Astfel, instanța procedează la audierea persoanei vătămate, a părții civile și a părții responsabile civilmente potrivit dispozițiilor art. 111 și 112, după ascultarea inculpatului și, după caz, a coînculpaților.

Persoanele menționate sunt lăsate să arate tot ce știu despre fapta care face obiectul judecății, apoi li se pot pune în mod nemijlocit întrebări de către

¹⁶ R. A. Nestor, *Respectarea normelor procesuale în activitatea de ascultare a persoanei vătămate minore-garanție pentru soluționarea echitabilă a unei cauze penale*, în *Pandectele Române*, nr. 1/2022 p. 44.

¹⁷ Judecătoria Sectorului 2 București, dosar penal nr. XXXXX /306/2019.

¹⁸ [Online] la <https://www.csm1909.ro/PageDetails.aspx?Type=Title&FolderId=9236> , accesat 15.06.2022.

¹⁹ S. Rotaru, *Studiu privind cadrul legal și practicile de audiere în condiții speciale a copiilor victime sau martori ai infracțiunilor în Republica Moldova*, Chișinău, 2020, p. 33, [Online] la http://justice.gov.md/public/files/dir_elab_acte_norm/Studiu_audierea_copii.pdf , accesat 15.06.2022.

procuror, inculpat, avocatul inculpatului, persoana vătămată, partea civilă, partea responsabilă civilmente și avocații acestora. Președintele și ceilalți membri ai completului pot de asemenea pune întrebări, dacă apreciază necesar, pentru justa soluționare a cauzei.

Instanța poate respinge întrebările care nu sunt concludente și utile. Întrebările respinse se consemnează în încheierea de ședință.

Persoana vătămată, partea civilă și partea responsabilă civilmente pot fi reascultate ori de câte ori este necesar.

Din analiza dispozițiilor legale, reiese că persoana vătămată trebuie audiată după ascultarea inculpatului, fără însă a se menționa dacă este necesar ca această audiere să se realizeze la un termen ulterior sau în aceeași ședință.

Cu toate acestea, audierea persoanei vătămate minore poate avea loc și anterior audierii inculpatului, în situația în care acesta se prevalează la începutul cercetării judecătorești de dreptul la tăcere, instanța putând și trebuind să procedeze la audierea persoanelor vătămate minore chiar și în această situație. Este necesar ca, în contextul în care judecata are loc potrivit procedurii comune (prin contestarea în tot sau în parte a probelor administrate în faza de urmărire penală), audierea martorilor și inclusiv a persoanelor vătămate minore să se facă în mod direct de către completul de judecată investit cu soluționarea cauzei. Astfel, regula instituită de legiuitor nu este una rigidă, întrucât momentul și succesiunea audierii persoanelor în cadrul fazei de judecată poate urma un curs diferit de cel statuat, cu titlu general, în Codul de procedură penală. Nu trebuie omis faptul că acuzatului i se recunoaște dreptul de a da pe tot parcursul procesului explicații, inclusiv raportat la cele declarate de persoanele vătămate.

Deși, potrivit dispozițiilor art. 376 alin. 3 din Codul de procedură penală, ordinea firească a cercetării judecătorești este aceea potrivit căreia persoanele vătămate se audiază înainte de administrarea probelor încuviințate, în practică s-au întâlnit situații²⁰ când instanța a dispus audierea persoanelor vătămate minore la o dată ulterioară, după audierea mai multor martori. În doctrină²¹ s-a reținut că declarațiile persoanelor vătămate pot contribui la aflarea adevărului chiar dacă instanța, modificând ordinea cercetării judecătorești a audiat persoana vătămată după martori. Din punctul nostru de vedere, soluția este una corectă, însă considerăm că este necesar ca schimbarea ordinii audierii persoanelor în cadrul fazei de judecată să fie una determinată de anumite împrejurări obiective. Spre exemplu, reprezintă o astfel de situație existența unui număr mare de martori, precum și durata mai mare de timp necesară desemnării unui psiholog care să participe la audierea minorului (emiterea de adrese către Colegiul psihologilor, primirea listei psihologilor abilitați, primirea confirmării psihologului de a participa la procedeu probatoriu etc.). Astfel, pentru ca cercetarea judecătorească să nu stagneze, instanța poate audia martorii încuviințați

²⁰ Judecătoria Sectorului 2 București, încheiere de ședință din 02.06.2021, emisă în dosarul penal nr. XXXXX /306/2019.

²¹ G. Mateuț, *Procedură penală. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2019, p. 526

în cauză până la stabilirea cadrului necesar audierii persoanelor vătămate minore în considerarea principiului soluționării cauzei într-un termen rezonabil.

3.5. Prezența psihologului

Există, de asemenea, situații în care audierea copilului nu poate fi făcută decât după o prealabilă pregătire și în prezența unui psiholog, datorită faptului că exprimarea copilului cu privire la evenimentul traumatizant nu poate fi transpusă în forma unei declarații decât cu sprijinul specialiștilor.

Implicarea psihologului este necesară întrucât, spre exemplu, la descrierea abuzului, copiii au diferite moduri de exprimare, în funcție de vârstă și poziție. Copiii victimă sunt adesea incapabili să transpună în cuvinte cele petrecute, întrucât limbajul lor s-ar putea să nu fie atât de dezvoltat încât să le permită expunerea evenimentului traumatizant ori sentimentele de frică sau emoție, resimțite pe fondul procedurilor judiciare, să determine inhibiția și neputința acestora de a da declarații.

În practică²², în timpul cercetării judecătorești instanța a pus în vedere părților faptul că psihologul care va participa la audierea persoanelor vătămate minore va întocmi un raport de observație în urma audierilor. Totodată, a adus la cunoștința părților faptul că audierile nu se vor realiza în sala de ședință, urmând a se acorda un termen separat de cel al ședințelor de judecată, audierea constând într-o discuție purtată de instanță cu fiecare dintre persoanele vătămate, care urmează ca ulterior să fie transcrisă de greșierul de ședință în baza înregistrării audio ce se va efectua cu acea ocazie.

În doctrină²³ s-a apreciat că din punct de vedere tactic este important ca audierea să nu fie efectuată de o persoană care are o relație terapeutică sau intenționează să aibă o asemenea relație cu copilul, întrucât riscul influențării acestuia este mare, iar scopurile celor două activități sunt diferite (scopul audierii este acela de a obține informații exacte, pe când cel al psihologului este de a încuraja copilul să-și exprime sentimentele și gândurile, fiind mai puțin preocupat de exactitatea lor). Din punctul nostru de vedere, un astfel de psiholog este incompatibil în a participa la audierea persoanelor vătămate minore, motiv pentru care organul judiciar are obligația de a efectua demersurile necesare în vederea verificării acestor aspecte.

Totodată, persoanele care efectuează audierea trebuie să cunoască, pe de o parte, dispozițiile legale generale, care reglementează audierea persoanelor vătămate și dispozițiile speciale aplicabile audierii minorilor, iar pe de altă parte, trebuie să aibă cunoștințe despre psihologia dezvoltării copilului și să stăpânească tehnicile speciale de audiere a copiilor victime ale infracțiunilor. În caz contrar, există riscul obținerii unei declarații false sau incomplete, dar și retraumatizarea copilului.²⁴

²² Judecătoria Sectorului 2 București, încheiere de ședință din 02.06.2021, emisă în dosarul penal nr. XXXXX /306/2019.

²³ R. A. Nestor, *op. cit.*, p. 42.

²⁴ *Idem*, p. 45.

3.6. Pregătirea magistratului

În scopul realizării unei complete audieri a persoanei vătămate minore este necesară pregătirea magistratului care va audia minorul. Aceasta presupune, de pe o parte, pregătirea profesională a persoanei care audiază minorul, iar pe de altă parte, întocmirea unui plan de ascultare a minorului.

Pregătirea profesională a magistratului presupune ca acesta să posedă cunoștințe privitoare la psihologia dezvoltării minorului, consecințele psihosociale ale abuzului asupra minorului, tehnici de investigare a minorului victimă, să urmeze unele cursuri de specializare și să cunoască ghidurile metodologice privind audierea minorilor victime ale violenței.

Mai mult decât atât, considerăm că în situația în care magistratul nu este o persoană de același sex cu persoana vătămată acesta să dispună audierea prin intermediul unui psiholog, și nu doar în prezența acestuia, pentru eficientizarea actului procedural, dar și pentru a evita traumatizarea minorului. În acest sens, remarcăm o deficiență a legislației naționale în materie, care în cuprinsul art. 111 alin. 7 din Codul de procedură penală, instituie obligativitatea audierii numai de către o persoană de același sex cu persoana vătămată doar în cazul organelor de cercetare penală, nu și în cazul procurorului sau judecătorului. Tratatul juridic diferit reglementat de legiuitor este unul nejustificat, întrucât, atât organele de cercetare penală, cât și magistrații sunt profesioniști *de plano* doar în domeniul juridic, nu și în cel al psihologiei copiilor. Astfel, nu există nicio justificare pentru care magistrații să fie considerați specialiști în psihologia copiilor, apreciind că aceștia au aptitudinea necesară pentru a putea audia victima minoră, fiind notoriu faptul că victimele minore ale unor infracțiuni în materia libertății sexuale au cel puțin o reticență în a relate aspectele factuale ale faptelor și împrejurărilor comiterii lor.

În lipsa unei pregătiri speciale a magistratului de sex opus în ceea ce privește audierea minorilor, considerăm că se impune ca acesta să dispună, în virtutea principiului aflării adevărului, dar și pentru garantarea drepturilor copiilor audierea persoanelor vătămate minore prin intermediul unui psiholog. Totodată, considerăm că tehnologia modernă permite magistratului să perceapă în mod direct relațiile victimei, dar și să clarifice în timp real aspectele esențiale ale cazului, chiar dacă nu realizează personal audierea (geamul despărțitor unidirecțional, folosirea tehnologiei comunicării de la distanță cu intervievatorul care permite transmiterea întrebărilor pe care le consideră necesare în vederea obținerii informațiilor utile cauzei, transmiterea în timp real a înregistrărilor audio-video a audierii minorului către magistrat etc.).

3.7. Întocmirea unui plan de ascultare

Înainte de audiere, judecătorul întocmește un plan de audiere²⁵, care să conțină problemele de lămurit, precum și întrebările și ordinea de adresare a acestora. Acest plan are caracter orientativ și se poate completa după discuția

²⁵ M. M. Pivniceru, C. Luca, *op. cit.*, p. 186.

pregătitoare avută cu persoana vătămată minoră sau chiar pe parcursul efectuării audierii propriu-zise, în faza relatării libere, iar întrebările adresate se pot completa, modifica sau reformula în funcție de evoluția audierii și de informațiile rezultate. Pentru întocmirea unui asemenea plan este necesară analizarea întregului dosar al cauzei, mai ales al materialului relevant pentru cazul respectiv.²⁶

Considerăm că activitatea de stabilire a întrebărilor din planul de audiere sau orice modificare ulterioară, nu numai că poate fi făcută împreună cu psihologul sau specialistul care participă la audiere, dar trebuie realizată prin consultarea acestuia. De vreme ce elementele din materia criminalisticii, în astfel de cazuri, sunt strâns legate de cele ale psihologiei copilului, magistratul trebuie să beneficieze de sprijinul unui specialist în acest domeniu atunci când întocmește un plan de audiere a victimei minore în general, dar în special a victimei minore a unei infracțiuni contra libertății și integrității sexuale. Acest lucru este extrem de important, raportat la împrejurarea că aceste acțiuni ilicite incriminate de legiuitor pornesc de la fapte comise cu violență și prin constrângere, până la cele care implică consimțământul victimei minore. Nu numai că prin aceste modalități de realizare a audierii se poate stabili existența infracțiunii, dar se poate face și o evaluare a gravității faptei, precum și a pericolozității acuzatului (aspecte obligatorii de stabilit potrivit art. 74 din Codul penal).

Precizăm faptul că în această etapă pot fi pregătite mijloace materiale de probă (înscrișuri, fotografii) care urmează a fi folosite pe parcursul audierii, pentru a putea maximiza fiabilitatea probei. Datorită dimensiunii negative asupra psihicului persoanei și stării de șoc în care s-a aflat aceasta pe parcursul desfășurării evenimentelor ilicite, este posibil ca victima să nu își poată aminti aspecte esențiale ale cauzei, sens în care este necesar ca magistratul, împreună cu psihologul/specialistul să le aleagă pe acelea care au aptitudinea de a ajuta victima să își amintească evenimentele, dar totodată ele să nu producă o traumatizare suplimentară. Spre exemplu, considerăm că victimei minore a unui viol care a fost imobilizată prin înfășurarea unei frânghii în jurul gâtului sau s-a aflat sub amenințarea unui cuțit de dimensiuni mari nu ar trebui să i se prezinte cu ocazia audierii și imagini cu aceste obiecte folosite la săvârșirea faptei, întrucât aceasta ar re trăi nu numai momentul actului ilicit, ci și perspectiva suprimării vieții sale. Astfel, prin trasarea planului de ascultare, magistratul trebuie să pună în balanță toate elementele de probațiune existente la dosar și să le identifice pe acelea care au aptitudinea de a conduce la aflarea adevărului, cu excluderea sau minimalizarea celor care pot genera o amplificare a traumelor suferite de victimă.

3.8. Pregătirea prealabilă

Este necesar ca persoana vătămată minoră să beneficieze, anterior audierii propriu-zise, de o pregătire prealabilă²⁷, în cadrul căreia să fie informată de către o persoană avizată, asupra procedurilor pe care le urmează o pricină de genul celei în care este implicată, precum și ce presupune audierea propriu-zisă,

²⁶ V. Badea, B. N. Trandafir, *op. cit.*, p. 32

²⁷ M. M. Pivniceru, C. Luca, *op. cit.*, p. 181.

importanța acestei audieri pentru stabilirea cu exactitate a stării de fapt, toate acestea cu scopul de a evita traumatizarea secundară a copilului victimă, ca și în vederea obținerii unei declarații relevante.

În cadrul cercetării judecătorești, în ziua audierii anterior audierii propriu-zise are loc o discuție între psiholog și persoanele vătămate minore de circa 5-10 minute, prin care acestea din urmă sunt pregătite cu privire la desfășurarea audierii și rolul său la această audiere.

De precizat faptul că în cadrul pregătirii prealabile nu se vor discuta cu minorul aspecte ce țin de faptele și circumstanțele cauzei, pentru a nu îl influența în conturarea opiniei sale, ci discuția se va rezuma la informarea acestuia sub aspectele evocate. Totodată, în nici un caz nu este admisă manipularea copilului.

4. Desfășurarea audierii efective a persoanei vătămate minore

În ghidurile²⁸ de audiere a copilului în procedurile judiciare s-a relevat faptul că participarea copilului la judecată, în calitate de parte/subiect procesual principal în proces, presupune și prezența acestuia în locul destinat desfășurării ședințelor, de regulă săli de judecată mari, cu mediu ambiental solemn, realizat prin mobilier de culori închise, sobre, prin vestimentația austeră a persoanelor implicate în proces (procuror, judecător, grefier și avocați), fapt ce este de natură să declanșeze un sentiment de teamă, de emoție, de inhibiție, mai ales dacă minorul se găsește pentru prima dată într-un astfel de rol.

Astfel, pentru a se evita asemenea consecințe cu implicații directe asupra veridicității relatărilor victimei, precum și asupra psihicului acesteia, este necesar ca ședința de judecată în care se audiază minori, să aibă loc într-o sală de dimensiuni mai mici, cu un mobilier simplu, adecvat scopului acesteia, în culori calde, dotată cu tehnică de înregistrare audio-video, precum și cu antecamere care să permită așteptarea fără ca minorii să fie puși în situația de a intra în contact cu inculpații sau cu însoțitorii acestora.

În practică²⁹, s-au întâlnit situații în care s-a folosit tot o sală de ședințe ca și cameră de consiliu, de dimensiuni chiar mai mari decât sala obișnuită de judecată. Totodată s-a recurs la utilizarea unui reportofon, care să înregistreze toată discuția, fără a se utiliza alte mijloace tehnice audio-video, fără a se face consemnări, fără o ținută sobră, fără robe, fiecare participant așezându-se în sala respectivă la o distanță considerabilă față de persoana audiată și președintele completului de judecată, în afara câmpului vizual al minorului. S-a permis astfel, în lipsa unei camere speciale de audiere, crearea unui cadru relativ propice pentru stabilirea unui contact psihologic între magistratul judecător și persoana vătămată minoră. Psihologul se afla în apropierea celor doi pentru a putea observa reacțiile persoanei vătămate, pentru a observa toate răspunsurile date de aceasta și pentru a-și putea nota în formularul său date și informații care ulterior îl ajută să întocmească rapoartele de observație solicitate de către instanță.

²⁸ *Idem*, p. 190.

²⁹ Judecătoria Sectorului 2 București, dosar penal nr. XXXXX /306/2019.

Alte state au introdus un participant special la audierea victimei minore în vârstă de până la 14 ani în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, și anume "intervievatorul". Potrivit art. 6 alin. 19¹⁾ din Codul de procedură penală al Republicii Moldova³⁰ *intervievatorul* este persoana invitată într-un proces penal de către organul competent pentru a intermedia audierea minorului victimă/martor al infracțiunii în condițiile art. 110¹. În calitate de interviuator sunt implicate persoane care au studii juridice sau în domeniul psihologiei, special instruite pentru această sarcină. În procesul de audiere a minorului, interviuatorul are statut de specialist. Alin. 4¹⁾ al aceluiași articol prevede: *cameră de audiere* - spațiu amenajat pentru audierea minorului victimă/martor al infracțiunii în condițiile art. 110¹, având legătură cu camera de vizualizare prin echipamentul de recepție și înregistrare audio/video, în care sunt plasați minorul supus audierii și interviuatorul.

Articolul 110¹ Cod procedură penală al Republicii Moldova³¹ prevede că:

(1) *Audierea martorului minor în vârstă de până la 14 ani în cauzele penale privind infracțiuni cu caracter sexual, privind traficul de copii sau violența în familie, precum și în alte cazuri în care interesele justiției sau ale minorului o cer, în condițiile art. 109 alin. (5), se va efectua de către judecătorul de instrucție în spații special amenajate, dotate cu mijloace de înregistrare audio/video, prin intermediul unui interviuator. Audierea minorului se va efectua în termene restrânse.*

(2) *Martorul minor și interviuatorul se vor afla în camera de audiere separați de judecătorul de instrucție și de celelalte persoane participante la această acțiune procesuală.*

(3) *În camera de vizualizare se vor afla judecătorul de instrucție, procurorul, apărătorul bănuțului sau al învinutului, psihologul, grefierul, reprezentantul legal al minorului supus audierii, reprezentantul legal al părții vătămate și, după caz, alte persoane în condițiile legii. Participanții la audiere vor adresa întrebări judecătorului de instrucție, care le va transmite interviuatorului în mod verbal, prin intermediul dispozitivelor tehnice, sau în scris, în timpul unei pauze.*

Din acest punct de vedere, soluția legislativă implementată de Republica Moldova în astfel de cazuri este parțial diferită de legislația noastră în materie, însă poate constitui sursă de inspirație pentru o eventuală modificare a Codului de procedură penală.

4.1. Audierea propriu-zisă – aspecte teoretice

Audierea propriu zisă trebuie să se realizeze, în primul rând, în conformitate cu normele de procedură penală, iar în al doilea rând, ea presupune și respectarea unor reguli de tactică criminalistică, într-un climat psihologic

³⁰ Codul de procedură penală al Republicii Moldova, publicat în Monitorul Oficial Nr. 248-251 din 05.11.2013, cu modificările și completările ulterioare.

³¹ Dispoziții aplicabile și audierii victimei minore în vârstă de până la 14 ani în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual.

adecvat obținerii unor declarații sincere și complete, care să înlăture totodată traumatizarea minorului.³²

Audierea presupune parcurgerea următoarelor etape: întrebări sau lămuriri prealabile referitoare la identitatea și situația personală; comunicarea drepturilor și obligațiilor procesuale, relatarea verbală liberă și adresarea de întrebări și primirea de răspunsuri. Astfel, înainte de audiere, judecătorul trebuie să se asigure că persoana cu care urmează să poarte discuțiile, este persoana vătămată. Persoanei vătămate minore i se aduc la cunoștință drepturile și obligațiile prevăzute de art. 111 alin. 2 și 5 raportat la art. 81 alin. 1 din Codul de procedură penală. Audierea persoanei vătămate se realizează cu respectarea condițiilor generale și speciale de audiere prevăzute de Codul de procedură penală.³³

Organul judiciar nu trebuie să îi dezvăluie copilului ce au declarat alte persoane sau să facă referire la anumite informații concrete despre faptă mai înainte ca minorul să prezinte liber starea de fapt. Pentru a nu influența declarația victimei minore este necesar ca pe parcursul audierii, organul judiciar să manifeste o atitudine neutră (dar nu distantă sau rece), fără a afișa diverse reacții emoționale. Audierea trebuie realizată cu calm și răbdare fără a întrerupe minorul când acesta face referire la aspecte străine sau neesențiale cauzei, întrucât în acest mod se poate crea o presiune asupra acestuia, și mai mult decât atât, i se poate crea impresia că nu este ascultat, ceea ce îl va face să perceapă atitudinea organului judiciar ca o adversitate. În situația în care organul judiciar nu manifestă răbdare și nu adoptă un comportament care să îi inducă minorului confortul necesar relatării libere a unei situații psihotraumatizante, raportat la specificul infracțiunilor contra libertății sexuale, consecința directă este inducerea unei stări de nesiguranță sau neîncredere asupra faptei înseși relatate. Totodată, lipsa de tact în ceea ce privește audierea de către organul judiciar poate da naștere unui stres și blocaj emoțional ce pot avea ca rezultat imposibilitatea obținerii unor date și informații esențiale de la victimă necesare aflării adevărului.

4.1.1. Stabilirea regulilor de bază ale audierii

Este important să i se comunice persoanei vătămate minore modalitatea în care se va desfășura audierea și ce se așteaptă de la ea, pentru ca aceasta să înțeleagă importanța acestei activități și faptul că ea este sursa de informație. Din punctul nostru de vedere se impune ca minorului să îi fie explicat rolul pe care îl are în cursul audierii, dar în comunicarea cu acesta nu trebuie să se facă referiri la faptul că relatările sale depind într-o manieră determinantă de pedepsirea acuzatului. Magistratul trebuie să evite folosirea unor termeni cu conotație negativă, chiar dacă acestea îl vizează pe acuzat, întrucât există posibilitatea ca minorul să perceapă aceste aspecte ca fiind determinante în cauzarea unor repercursiuni negative față de o altă, punându-l în situația de a refuza cooperarea. Totodată, i se poate creiona la nivel psihologic ideea că din victimă devine "călău", plasând pe umerii acestuia responsabilitatea aplicării unei sancțiuni

³² V. Badea, B. N. Trandafir, *op. cit.*, p. 37.

³³ *Ibidem.*

penale. Astfel, scopul inițial al audierii, respectiv aflarea adevărului, în percepția minorului s-ar transforma dintr-unul benefic, într-unul menit să cauzeze prejudicii altora.

Conform literaturii de specialitate și ghidurilor metodologice³⁴ privind audierea minorilor, este important ca judecătorul să comunice persoanei vătămate minore regulile de bază ale audierii într-o manieră simplă, concisă, adaptată nivelului de dezvoltare al minorului:

- Regula nr. 1 – ”NU ÎNȚELEG” – i se atrage atenția minorului că în situația în care nu înțelege o întrebare, acesta trebuie să-i spună judecătorului că nu înțelege.
- Regula nr. 2 – ”NU ȘTIU” – i se atrage atenția minorului să răspundă la întrebări, doar dacă cunoaște răspunsul, iar în caz contrar, să spună că nu știe, în nici un caz să nu ghicească răspunsul.
- Regula nr. 3 – ”CORECTEAZĂ-MĂ DACĂ GREȘESC” – i se pune în vedere minorului că, în situația în care judecătorul spune ceva greșit, trebuie să-i atragă atenția asupra acestui lucru, întrucât judecătorul nu are cunoștință despre ceea ce s-a petrecut.
- Regula nr. 4 – ”CERINȚA DE A SPUNE ADEVĂRUL” – i se pune în vedere minorului ca pe parcursul audierii să spună adevărul.

Apreciem că se impune ca în astfel de cazuri, magistratul să îi aducă la cunoștință minorului că nu există răspunsuri corecte sau greșite, în cazul în care va primi întrebări, întrucât audierea sa nu presupune un examen. În contextul în care victimele minore pot asocia audierea în cadrul procesului penal cu circumstanțele unui examen școlar (experiență prin care au trecut deja), magistratul trebuie să îi explice minorului că în cauza în care participă este important ca el să declare adevărul pe care îl cunoaște, și că făcând acest lucru îl va ajuta să ajungă la o soluție corectă.

4.2. Audierea propriu-zisă – aspecte practice

Dincolo de aspectele teoretice prezentate anterior, relevante în acest sens sunt soluțiile din practica judiciară, motiv pentru care, înțelegem să facem trimitere la un caz concret în acest sens³⁵.

Președintele completului de judecată: *Numele meu este X.Y. și sunt judecător.*

Avem pe masă un reportofon, care va înregistra discuția noastră pentru ca eu să fiu foarte atentă la ceea ce îmi spui tu și să nu fie nevoie să-mi notez. Azi suntem în data de ziua, luna, anul, este ora... La audierea persoanei vătămate participă doamna psiholog..., domnii avocați... și..., domnul procuror..., domnul grefier...

Ce faci, cum ești, ai emoții?

Persoană vătămată: *Da.*

Președintele completului de judecată: *Da?*

³⁴ V. Badea, B. N. Trandafir, *op. cit.*, p. 35.

³⁵ Judecătoria Sectorului 2 București, dosar penal nr. XXXXX /306/2019.

Persoană vătămată: *Nu știu.*

Președintele completului de judecată: *Ce simți în momentul acesta, de ce ai emoții?*

Persoană vătămată: *Îmi tremură puțin corpul.*

Președintele completului de judecată: *Spune-mi ceva despre tine, să ne cunoaștem mai bine.*

Persoană vătămată: *Sunt din localitatea..., am 15 ani, sunt la liceu, am 2 frați, am făcut sport. Îmi place sportul, îmi place să gătesc, să citesc, să mă plimb, să lucrez.*

Președintele completului de judecată: *Îți place să gătești? Ce anume gătești?*

Persoană vătămată: *Depinde. Ciorbe, tocane, aproximativ orice.*

Președintele completului de judecată: *Cât de des gătești?*

Persoană vătămată: *De câte ori sunt liberă de la lucru.*

Președintele completului de judecată: *Ce lucrezi?*

Persoană vătămată: *Sunt ajutor de bucătar.*

Președintele completului de judecată: *De cât timp?*

Persoană vătămată:.....

Președintele completului de judecată: *Ți-a insuflat cineva pasiunea pentru gătit?*

Persoană vătămată:.....

Președintele completului de judecată: *Ce îți mai place să faci?*

Persoană vătămată:.....

După cum putem observa, magistratul a creat o atmosferă caldă, prietenoasă cu persoana audiată. Treptat, după aflarea pasiunilor persoanei minore pentru sport, gătit, citit, plimbări, președintele completului de judecată îi relatează că este judecător, iar această profesie presupune să stea de vorbă cu oamenii, adulți, copii, adolescenți și aceștia îi povestesc lucruri care li se întâmplă.

În continuare, președintele completului de judecată menționează:

Ți-am spus despre mine că sunt judecător, profesia mea presupune să stau de vorbă cu oamenii, adulți, copii, adolescenți așa ca tine și ei îmi povestesc lucruri care li se întâmplă. Sunt câteva reguli de care te rog să ții cont în timpul discuției noastre. În primul rând, să-mi spui adevărul, în al doilea rând dacă te întreb ceva și nu îți amintești sau nu știi, să îmi spui că nu știi sau că nu îți amintești, iar dacă eu fac o afirmație care nu e corectă sau înțeleg greșit ceea ce îmi spui tu, să nu eziți să mă contrazici și să îmi spui că nu am dreptate.

Acum că te cunosc puțin mai bine, vreau să vorbim despre motivul pentru care ești azi aici. Cunoști motivul pentru care te afli aici?

Persoană vătămată: *Da.*

Ulterior, se trece la etapa relatării libere, care presupune lăsarea persoanei vătămate minore să spună tot ce știe referitor la faptă, fără întreruperi.

Președintele completului de judecată: *Povestește-mi tot ce s-a întâmplat de la început până la final.*

4.3. Audierea propriu-zisă – relatarea liberă

Relatarea liberă prezintă o serie de avantaje, respectiv este spontană, persoana vătămată minoră putând relata împrejurări necunoscute de judecător până la acea dată, putând apărea date din care să rezulte săvârșirea și a altor fapte penale de către inculpat; poate fi analizat modul în care persoana vătămată își formulează declarațiile sub aspectul veridicității; poate fi estimată sinceritatea și buna credință a victimei, cel care audiază având posibilitatea să studieze, să observe omisiunile, ezitățile, aspecte cu privire la care apar contraziceri.³⁶

4.4. Audierea propriu-zisă – adresarea de întrebări și primirea răspunsurilor

Urmează o serie de întrebări ale președintelui completului de judecată legat de ceea ce s-a întâmplat și lămurirea unor aspecte ale cauzei.

Întrebările adresate persoanei vătămate minore trebuie să fie clare, precise și concise, să fie exprimate într-o formă accesibilă acesteia.

Președintele completului de judecată: *Cui ai mai povestit despre cele întâmplate?*

Președintele completului de judecată: *Cum te simți în prezent față de ceea ce s-a întâmplat?*

Președintele completului de judecată: *Ce ți s-a părut cel mai tulburător în acel moment? Ce simțai? Ce-ți venea să faci?*

Președintele completului de judecată: *Ai vorbit cu părinții tăi despre ceea ce s-a întâmplat?*

Președintele completului de judecată: *Ți-a dat mama vreun sfat sau o părere?*

Președintele completului de judecată: *Ai primit vreun sfat, ajutor, ai mers la psihoterapeut?*

Președintele completului de judecată: *În ce mod crezi că te-a schimbat evenimentul pe care mi l-ai povestit?*

Președintele completului de judecată: *Ce simți în momentul când auzi o poveste, similară celei pe care mi-ai relatat-o?*

Președintele completului de judecată: *Cum te-ai descrie ca persoană?*

Președintele completului de judecată: *Ești o persoană sensibilă?*

Președintele completului de judecată: *Ești sufletistă?*

Președintele completului de judecată: *Ești ambițioasă?*

Președintele completului de judecată: *Ești o fire conflictuală?*

Președintele completului de judecată: *Ce ai vrea să schimbi la tine?*

Președintele completului de judecată: *Ce părere au ceilalți despre tine?*

Președintele completului de judecată: *Cum l-ai descrie pe inculpat?*

Președintele completului de judecată: *Încearcă să-mi spui trei calități pe care crezi că le ai și un defect?*

³⁶ M. M. Pivniceru, C. Luca, *op. cit.*, p. 200.

Președintele completului de judecată: *O să facem o scurtă pauză să văd dacă cineva vrea să-și adreseze vreo întrebare și apoi continuăm.*

Ulterior, după adresarea întrebărilor și primirea răspunsurilor, președintele completului de judecată se deplasează la fiecare avocat și procuror și le cere să noteze câteva întrebări pe o foaie de hârtie, care ulterior vor fi predate acestuia pentru a le adresa persoanei vătămate. După un scurt interval de timp sunt adunate foile respective și s-a continuat audierea prin adresarea întrebărilor de către președintele completului de judecată.

Din punctul nostru de vedere s-ar putea discuta despre o atingere adusă principiului nemijlocirii, deoarece întrebările nu au fost adresate individual de fiecare avocat și procuror în parte, ci practic prin intermediul președintelui completului de judecată. Totodată, procedând într-o astfel de manieră, dreptul acuzatului la apărare a fost limitat, întrucât într-o cauză normală avocatul are posibilitatea de a-și adapta în timp real întrebările în funcție de răspunsurile persoanei vătămate.

În opinia instanței, interesul superior al persoanei vătămate minore a prevalat în pofida principiului nemijlocirii și al dreptului la apărare al acuzatului.

După adresarea întrebărilor și primirea răspunsurilor, toate fiind înregistrate audio, s-a procedat la încheierea audierii.

4.5. Încheierea audierii

Înainte de încheierea audierii, judecătorul trebuie să verifice dacă persoana vătămată minoră mai are ceva de spus sau dacă are vreo întrebare de adresat. În cazul în care i se adresează întrebări, este important ca judecătorul să răspundă sincer și să evite să facă promisiuni.

Președintele completului de judecată: *Vrei să-mi mai spui ceva?*

Președintele completului de judecată: *Vrei să mă întrebi ceva?*

Președintele completului de judecată: *Îți mulțumesc foarte mult. Este ora..... și încheiem audierea.*

Ulterior, se va transcrie declarația persoanei vătămate minore luată în ședința din camera de consiliu într-un proces-verbal de transcriere a declarației persoanei vătămate pe baza înregistrării realizate cu reportofonul.

5. Importanța înregistrării audierii

În conformitate cu dispozițiile art. 111 alin. (8) din Codul de procedură penală, este obligatoriu ca audierea să fie înregistrată prin mijloace tehnice audio sau audio-video, cu excepția cazului când înregistrarea nu este posibilă. Ca regulă generală, în acest caz, se va consemna în declarația persoanei vătămate faptul că aceasta nu a fost înregistrată și motivul concret pentru care înregistrarea nu a fost posibilă. Persoanei vătămate minore îi va fi oferită o explicație cu privire la necesitatea înregistrării audierii. În imaginile înregistrate vor trebui să fie vizibile toate persoanele prezente la audiere, tocmai pentru a se evita orice îndoială sau suspiciune legată de un comportament care ar putea influența declarația

minorului. În doctrină³⁷ s-a remarcat faptul că înregistrarea audio-video a audierii minorului fie în calitate de victimă, fie în calitate de martor este reglementată și în alte legislații, spre exemplu în Franța, Canada, Țările de Jos, Irlanda sau Belgia.

6. Avantajele înregistrării audierii

Considerăm că înregistrarea audierii este importantă din motive precum:

- înregistrarea permite ca audierea să se desfășoare fluent, fără întreruperile generate de dactilografiera declarației;
- reduce sau înlătură necesitatea de a efectua o nouă audiere, ori o confruntare între victima minoră și presupusul făptuitor, prevenind revictimizarea minorului³⁸;
- face audierea un proces obiectiv și transparent, evitând astfel criticile sau interpretările ulterioare;
- surprinde aspecte ale audierii care nu pot fi redată în scris (diverse reacții emoționale, pauze sau ezitări în relatarea evenimentului, etc);
- permite judecătorilor să analizeze modul în care a decurs audierea, conținutul declarației și reacțiile persoanei audiate, putând astfel să aprecieze asupra sincerității /nesincerității declarației și necesității efectuării unei noi audieri;
- ascultarea repetată a înregistrării permite judecătorilor să-și îmbunătățească abilitățile și procedura audierii;
- înregistrarea declarației constituie mijloc de probă, împreună cu declarația scrisă sau cu procesul-verbal încheiat în acest scop.

7. Concluzii. Propuneri de lege ferenda

Având în vedere dispozițiile art. 111 alin. (8) din Codul de procedură penală, care prevăd obligativitatea ca audierea să fie înregistrată prin mijloace tehnice audio sau audio-video, considerăm că ar fi de interes ca înregistrările audierilor să fie realizate numai cu mijloace audio- video, având în vedere că aceste mijloace prezintă avantaje față de înregistrarea audio.

În imaginile înregistrate vor fi vizibile toate persoanele prezente la audiere, înregistrarea audio-video prezentând avantaje față de cea audio, în sensul:

- vizionării repetate a înregistrării, permițându-se judecătorilor să-și îmbunătățească abilitățile și procedura audierii;
- permiterii judecătorilor să observe cum arăta persoana vătămată minoră la momentul audierii (procesul poate dura mai mulți ani) și să vadă în concret

³⁷ G. Mateuț, *op.cit.*, p. 529.

³⁸ A. Deladrière, V. Gengoux, *Quand la recherche de la vérité tente de préserver de la victimisation secondaire: présentation des principaux résultats de l'évaluation de la circulaire ministérielle du 16 juillet 2001 relative à l'enregistrement audiovisuel de l'audition de mineurs victimes ou témoins d'infractions*, în *Revue de droit pénal et criminologie*, nr. 6/2017, p. 559.

cum a decurs audierea, ce a relatat persoana vătămată minoră și reacțiile acesteia pe parcursul audierii;

- surprinderii unor aspecte ale audierii care nu pot fi redată în scris (limbaj nonverbal, diverse reacții, ezitări, multe cu semnificație pentru aprecierea sincerității persoanei vătămate);

- aprecierii declarației ca fiind conformă cu realitatea, respectiv că persoana audiată este de bună-credință;

- reducerii semnificative a necesității reaudierii minorului;

Referitor la evaluarea psihologică a persoanei vătămate minore în cauzele având ca obiect infracțiuni contra libertății și integrității sexuale apreciem că se impune reglementarea obligativității efectuării acesteia.

În privința modului de audiere, respectiv adresarea întrebărilor și primirea răspunsurilor persoanei vătămate prin intermediul președintelui completului de judecată, atunci când asemenea întrebări sunt adresate de avocați și procuror, considerăm că acest lucru ar trebui înlăturat, iar în virtutea principiului nemijlocirii să se permită adresarea întrebărilor în mod direct persoanei vătămate. Considerăm că prin aceasta se realizează un echilibru între interesele victimei minore și dreptul la apărare al inculpatului.

În lipsa unei camere speciale și adaptate pentru audierea minorilor la sediul instanțelor de judecată, considerăm că organul judiciar trebuie să evite total realizarea procedurii probatorii într-o sală de judecată obișnuită, putând utiliza astfel inclusiv un spațiu adecvat din cadrul unei alte instituții (spre exemplu, Direcția Generală de Asistență Socială și Protecția Copilului etc.). Când elemente obiective fac imposibilă audierea într-un alt loc decât sediul instanței, este important ca aceasta să fie stabilită într-un moment în care activitatea în cadrul instituției este una redusă, de preferat la finalul programului de lucru, întrucât prezența unui număr mare de persoane poate genera un sentiment de teamă și anxietate minorului.

În final, arătăm că, din punctul nostru de vedere, asistența judiciară, în lipsa avocatului ales, trebuie să se realizeze printr-un avocat din oficiu de același sex cu persoana vătămată minoră. În contextul în care nicio dispoziție legală nu conține o prevedere expresă în acest sens, revine instanței de judecată să solicite în cadrul cererii adresate baroului pentru desemnarea unui avocat din oficiu ca cel desemnat să aibă același sex cu persoana vătămată.

Referințe

Badea V., Trandafir B. N., *Ghid metodologic privind audierea minorilor victime ale violenței*, Aprilie 2017, [Online] la www.fonpc.ro

Deladrière A., Gengoux V., *Quand la recherche de la vérité tente de préserver de la victimisation secondaire: présentation des principaux résultats de l'évaluation de la circulaire ministérielle du 16 juillet 2001 relative à l'enregistrement audiovisuel de l'audition de mineurs victimes ou témoins d'infractions*, în *Revue de droit pénal et criminologie*, nr. 6/2017.

Mateuț G., *Procedură penală. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2019.

Neagu I., Damaschin M., *Tratat de procedură penală. Partea generală. În lumina noului Cod de procedură penală, Ediția a 2-a*, Editura Universul Juridic, București, 2015.

- Nestor R. A., *Respectarea normelor procesuale în activitatea de ascultare a persoanei vătămate minore-garanție pentru soluționarea echitabilă a unei cauze penale*, în Pandectele Române, nr. 1/2022.
- Pivniceru M. M., Luca C., *Ghid de audiere a copilului în proceduri judiciare*, Editura Hamangiu, București, 2009.
- Rotaru S., *Studiu privind cadrul legal și practicile de audiere în condiții speciale a copiilor victime sau martori ai infracțiunilor în Republica Moldova*, Chișinău, 2020.

Tactica participării apărătorului în cadrul procedurilor probatorii

The tactics of the defense lawyer's participation in the evidentiary proceedings

Tatiana Vizdoagă¹, Lucia Rusu²

Rezumat: În tot cursul procesului penal, acuzatul are dreptul să fie asistat de un apărător, ales sau numit din oficiu. Orice persoană reținută, arestată sau învinuită în comiterea unei infracțiuni are dreptul de a beneficia de serviciile apărătorului din momentul reținerii, arestării sau a punerii sub învinuire. Garanția fundamentală privitoare la dreptul la apărare este interpretată ca o cerință a comportamentului procesual penal activ al apărătorului, orientat spre acordarea asistenței juridice calificate, inclusiv prin participarea activă și eficientă în cadrul probatoriului. În acest sens acțiunile apărătorului fiind determinate de necesitatea descoperirii circumstanțelor, în putere să-l achite sau să-i diminueze gradul de răspundere al clientului său. Pentru aceasta, apărătorul dispune de mijloace și modalități prevăzute la art. 68 Cod de procedură penală al Republicii Moldova pe care le realizează în cursul urmăririi penale și a judecării cauzei. Cheazășia succesului apărătorului este însoțită de măiestria aplicării regulilor și a procedurilor tactice prin care se vor pune în aplicare drepturile oferite de lege cu ocazia participării apărătorului la desfășurarea procedurilor probatorii prin care sunt administrate probele în cursul urmăririi penale și în cadrul cercetării judecătorești.

Cuvinte-cheie: proces penal, drept la apărare, apărător, procedee probatorii, procedee tactice, tactica apărării, criminalistică, probatoriu, cauză penală, urmărirea penală, învinuit, cercetarea judecătorească, inculpat, achitare, condamnare

Abstract: Throughout the criminal proceedings the accused has the right to be assisted by a lawyer chosen or appointed ex officio. Any person detained, arrested or charged with a criminal offense shall be entitled to the services of the defense lawyer from the time of the arrest, detention or indictment. The fundamental guarantee of the right to defense is interpreted as a requirement of the defense lawyer's active procedural behavior aimed at providing qualified legal assistance, including through active and effective participation in evidentiary process. In this respect, the actions of the defense lawyer are determined by the need to discover the circumstances that allow acquitting the client or reducing the degree of his guilt. Thus, the defense lawyer has the means and modalities provided for in Art. 68 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova, which he carries out during the criminal investigation and the trial of the case. The defense

¹ Conferențiar univ. dr., Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Drept, e-mail: tatianavizdoaga@gmail.com

² Lector univ. dr., Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Facultatea de Drept și Științe sociale, e-mail: lucia.rusu@usarb.md

lawyer's success is accompanied by the mastery of use of the rules and tactical procedures that will implement the rights offered by law during the defense lawyer's participation in the conduct of evidentiary proceedings by which evidence is administered during criminal prosecution and in judicial investigation.

Keywords: criminal trial, right to defense, defense lawyer, evidentiary proceedings, tactical procedures, defense tactics, forensics, evidence, criminal case, criminal prosecution, accused, judicial investigation, defendant, acquittal, conviction

1. Introducere

Avocatul-apărător trebuie să-și ocupe locul bine-meritat printre participanții la proces, de prestația lui depinzând, în mare măsură, atât calitatea procesului judiciar, cât și calitatea soluțiilor adoptate. Un avocat insistent, activ și bun cunoscător al tehnicilor de apărare va contribui efectiv la realizarea scopurilor procesului penal prevăzute în art.1 alin.(2) CPP RM, unde sunt ridicate la rang de egalitate atât protejarea persoanei, societății și statului de infracțiuni, cât și protejarea persoanei și societății de faptele ilegale ale persoanelor cu funcții de răspundere în activitatea lor legată de cercetarea infracțiunilor presupuse sau săvârșite, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală și condamnată.

Fără echivoc, apărarea, alături de acuzarea de stat, are rolul de instituție de interes public. Societatea este interesată ca aceste două instituții să participe efectiv și eficient la înfăptuirea justiției penale, asigurându-li-se drepturi și garanții egale. În realizarea justiției penale, respectarea drepturilor și intereselor legitime ale indivizilor are o conotație privată și o alta publică.

Conformându-se Declarației Universale a Drepturilor Omului și Pactului Internațional privind Drepturile Civile și Politice, Constituția Republicii Moldova³ a înscris dreptul la apărare în articolul 26 care prevede că: „(1) Dreptul la apărare este garantat; (2) Fiecare om are dreptul să reacționeze independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale; (3) În tot cursul procesului, părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu; (4) Amestecul în activitatea persoanelor care exercită apărarea în limitele prevăzute se pedepsește prin lege.”

Codul de procedură penală al Republicii Moldova⁴ în articolul 17, intitulat „Asigurarea dreptului la apărare” prevede că: „(1) În tot cursul procesului penal, părțile (bănuitul, învinuitul, inculpatul, partea vătămată, partea civilă, partea civilmente responsabilă) au dreptul să fie asistate sau, după caz, reprezentate de un apărător ales sau numit din oficiu; (2) Organul de urmărire penală și instanța

³ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 12.08.1994, republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78/140 din 29.03.2016.

⁴ Codul de procedură penală al Republicii Moldova, publicat la data de 05.11.2013 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, în conformitate cu ultimele modificări și completări din Monitorul Oficial al Republicii Moldova, actualizat la data de 04.04.2017.

judecătorească sunt obligate să asigure participanților la procesul penal deplina exercitare a drepturilor lor procesuale, în condițiile prezentului cod; (3) Organul de urmărire penală și instanța sunt obligate să asigure bănuیتului, învinuitului, inculpatului dreptul la asistență juridică calificată din partea unui apărător ales de el sau numit din oficiu, independent de aceste organe; (4) La audierea părții vătămate și a martorului, organul de urmărire penală nu este în drept să interzică prezența avocatului invitat de persoana audiată în calitate de reprezentant; (5) În cazul în care bănuیتul, învinuitul, inculpatul nu are mijloace de a plăti un apărător, el este asistat în mod gratuit de către un avocat din oficiu.”

Prin termenul de apărare, art.6 pct.3) CPP RM înțelege activitatea procesuală efectuată de partea apărării în scopul combaterii, în tot sau în parte, a învinuirii sau în scopul atenuării pedepsei, apărării drepturilor și intereselor persoanelor bănuite sau învinuite de comiterea unei infracțiuni, precum și în scopul reabilitării persoanelor supuse ilegal urmăririi penale.

2. Noțiunea de probatoriu și statutul procesual al apărătorului

Probatoriul în procesul penal reprezintă activitatea de stabilire a circumstanțelor care au importanță pentru cauză, desfășurată de către părți în baza principiului contradictorialității și legalității.

Potrivit dispoziției art. 99 alin.(1) CPP RM, probatoriul constă în invocarea de probe și propunerea de probe, admiterea și administrarea lor în scopul constatării circumstanțelor care au importanță pentru cauză.

Probatoriul este constituit, ca și orice alt fenomen sau activitate, din mai multe etape. Aceste etape sunt indispensabile, interacționează și se desfășoară într-o anumită succesiune: a) strângerea probelor - activitatea organului de urmărire penală, a procurorului și a instanței privind descoperirea unui mijloc (date de fapt), constatarea unei informații necesare și fixarea acesteia, activitate efectuată cu respectarea normelor procesuale prevăzută de legea procesual penală; b) verificarea probelor - activitatea organului de urmărire penală, a procurorului și instanței privind constatarea veridicității probei sub aspectul corespunderii datelor de fapt pe care le conține proba cu realitatea obiectivă. Verificarea constă în analiza probelor strânse, coroborarea lor cu alte probe, strângerea de noi probe și verificarea sursei de proveniență a probelor. Verificarea probelor poate avea loc doar prin aplicarea procedurilor probatorii prevăzute de lege și se efectuează la toate fazele procesului penal. Sunt supuse verificării atât datele de fapt, cât și mijloacele de probă din care au fost obținute.⁵

Legislația procesual penală reglementează, la art. 100 CPP RM, dispoziția de administrare a probelor care presupune că - *administrarea probelor constă în folosirea mijloacelor de probă în procesul penal, care presupune strângerea și verificarea probelor, în favoarea și în defavoarea învinuitului, inculpatului, de către organul de urmărire penală, din oficiu sau la cererea altor participanți la proces,*

⁵ I. Dolea et al., *Drept procesual penal*, Editura Cartier Juridic, Chișinău, 2005, p.198.

precum și de către instanță, la cererea părților, prin procedeele probatorii prevăzute de prezentul cod.

Administrarea probelor este un proces complex, care asigură realizarea sarcinilor procesului penal. La administrarea probelor participă și ceilalți subiecți procesuali ale căror drepturi și interese sunt obiect de cercetare în cauza penală. Respectiva activitate este realizată pe parcursul întregului proces, în condițiile specifice fazelor urmăririi penale și judecării cauzei.

Potrivit surselor de specialitate, administrarea probelor⁶ constă în activitatea de a lua cunoștință și de a da eficacitate juridică, în modurile prescrise de lege, faptelor și elementelor de fapt necesare aflării adevărului într-o cauză penală. Astfel, prin administrarea probelor se desfășoară o activitate procesuală complexă de către organele de urmărire penală în colaborare cu părțile, constând în îndeplinirea drepturilor și obligațiilor prevăzute de lege cu privire la procurarea, verificarea și preluarea, ca probe ale dosarului, a dovezilor prin prisma cărora urmează a fi elucidate faptele și soluționată cauza. În administrarea probelor există libertatea de a folosi orice probă sau mijloc de probă care să conducă la aflarea adevărului și soluționarea legală a cauzei. Pentru ca această administrare de probe să fie făcută cu respectarea dispozițiilor legale referitoare la drepturile și interesele părților, s-au prevăzut anumite garanții procesuale.

În scopul administrării probelor, apărătorul admis în procesul penal, în modul prevăzut de art.100 alin.(2) CPP RM, este în drept:

- 1) să solicite și să prezinte obiecte, documente și informații necesare pentru acordarea asistenței juridice, inclusiv să poarte convorbiri cu persoane fizice dacă acestea sunt de acord să fie audiate în modul stabilit de lege;
- 2) să solicite certificate, caracteristici și alte documente din diverse organe și instituții care pot să le elibereze în modul stabilit;
- 3) în interesul asistenței juridice, să solicite, cu consimțământul persoanei pe care o apără, opinia specialistului pentru explicarea chestiunilor care necesită cunoștințe speciale.

În exercitarea profesiei sale, apărătorul este independent și se supune numai Legii, Statutului profesiei de avocat și Codului deontologic al avocatului. Apărătorul este liber în alegerea poziției sale și nu este obligat să coordoneze această poziție cu nimeni, în afară de client.

Participând în cadrul procesului penal, în calitatea sa de profesionist în domeniul dreptului, apărătorul îndrumă, sprijină și lămurește, sub toate aspectele procesuale, partea pe care o apără, folosind, în acest scop, toate mijloacele legale⁷.

Potrivit Statutului profesiei de avocat⁸, acesta se va consulta cu clientul pentru a stabili scopul, modalitățile consilierii, precum și soluțiile tehnice pe care le va urma pentru a realiza asistența clientului. Apărătorul nu este obligat să

⁶ N. Volonciu, *Tratat de procedură penală*, vol. I, Editura Paideia, București, 1999, p. 356.

⁷ Gh. Mateuț, *Apărătorul, subiect al procesului penal în lumina ultimilor modificări legislative*, în *Dreptul - Seria III-a*, Nr. 5/1996, p. 78.

⁸ Statutul profesiei de avocat din 29.01.2011, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 54-57 la data de 08-04-2011, art. 302.

urmeze tehnicile și procedurile legale indicate arbitrar de client și păstrează responsabilitatea pentru acestea, în măsura în care clientul a fost rezonabil informat asupra costurilor și consecințelor posibile ale acestor tehnici și proceduri. Apărătorul va respecta opțiunile clientului în ceea ce privește scopul asistenței, fără a renunța la independență și crezul său profesional. Ori de câte ori clientul propune o cale asupra căreia apărătorul apreciază că va avea consecințe legale negative, acesta va atenționa clientul cu privire la consecințe.

Apărătorul este obligat să studieze temeinic cauzele ce i-au fost încredințate, să se prezinte la fiecare termen stabilit și să manifeste conștiinciozitate și probitate pentru îndeplinirea mandatului încredințat.

Potrivit art. 68 alin.(1) CPP RM, apărătorul, în funcție de calitatea procesuală a persoanei ale cărei interese le apără, are dreptul: să cunoască esența bănuielii sau învinuirii; să participe, la propunerea organului respectiv, la efectuarea de către organul de urmărire penală a acțiunilor procesuale și la toate acțiunile procesuale efectuate la solicitarea sa; să explice persoanei pe care o apără drepturile și să atenționeze persoana care efectuează acțiunea procesuală asupra încălcărilor legii comise de ea; să pregătească materiale în cauza respectivă; să prezinte documente sau alte mijloace de probă pentru a fi anexate la dosarul penal și cercetate în ședința de judecată; să ceară recuzarea persoanei care efectuează urmărirea penală, a judecătorului, procurorului, expertului, interpretului, traducătorului, grefierului; să înainteze cereri; să facă obiecții împotriva acțiunilor organului de urmărire penală și să ceară includerea obiecțiilor sale în procesul-verbal respectiv; să ia cunoștință de procesele-verbale ale acțiunilor efectuate cu participarea lui și să ceară completarea lor sau includerea obiecțiilor sale în procesul-verbal respectiv ș.a.

3. Aplicarea de către apărător a tacticii apărării în cadrul procedurilor probatorii

Bănuitul în procesul penal are dreptul, în caz de reținere, să primească consultație juridică, în condiții confidențiale, din partea apărătorului până la începutul primei audieri în calitate de bănuît; să aibă întrevederi cu apărătorul său în condiții confidențiale, fără a se limita numărul și durata lor; dacă acceptă să fie audiat, la cererea sa, să fie audiat în prezența apărătorului (art. 64 alin.(2) CPP RM).

Învinuitul și inculpatul, potrivit art. 66 alin.(2) CPP RM, au dreptul să primească consultație juridică din partea apărătorului până la începutul primei audieri în calitate de învinuit; să aibă întrevederi cu apărătorul său în condiții confidențiale, fără a se limita numărul și durata lor; dacă acceptă să fie audiat, la cererea sa, să fie audiat în prezența apărătorului; să facă declarații sau să refuze de a le face, atrăgându-i-se atenția că dacă refuză să dea declarații nu va suferi nici o consecință defavorabilă, iar dacă va da declarații acestea vor putea fi folosite ca mijloace de probă împotriva sa ș.a.

În cadrul primei întrevederi, consultându-și clientul, apărătorul va pune accentul pe stabilirea unei relații de încredere, având în vedere importanța conlucrării dintre avocat și client. Se va ține cont de faptul că printre sarcinile pe

care le are de realizat apărătorul la această etapă se înscriu: stabilirea problemei juridice și identificarea eventualelor căi de soluționare a acesteia, a consecințelor care pot surveni, precum și identificarea mijloacelor și a modalităților de obținere a celui mai avantajos rezultat.

Consultarea bănuितului, după caz a învinuitului, solicită de la apărător mai multe abilități, în special:

a) capacitatea de a analiza informația obținută din studierea materialelor cauzei la care a avut acces și din convorbirea avută cu clientul pentru a identifica problema juridică, a delimita din punct de vedere legal circumstanțele principale de cele secundare;

b) identificarea bazei juridice care va permite soluționarea problemei;

c) analiza normelor de drept penal substanțial și a normelor de drept procesual penal, dar și a practicii judiciare;

d) relevarea acțiunilor alternative ale clientului pentru obținerea scopului propus;

e) prognozarea consecințelor acțiunilor clientului, inclusiv a celor care nu au caracter juridic.

Cu clientul neapărat se va discuta despre: depunerea declarațiilor; recunoașterea vinovăției; participarea la desfășurarea procedurilor probatorii; luarea unei poziții de apărare pasivă sau activă; declararea cererilor de recuzare; propunerea și invocarea probelor, și la care etapă anume; participarea la efectuarea expertizei (cu excepția prevederilor de la art.66 alin.(5) pct.4) CPP RM); depunerea plângerilor față de procuror, judecătorul de instrucție ș.a.

Scopul consultării va fi de a lămurii poziția clientului, de a cântări *pro / contra* acestei poziții, de a da de înțeles justițiabilului că toate deciziile asupra momentelor-cheie îi aparțin doar lui.

Se va consulta după regula:

- *dacă ai proceda așa, bunăoară ai recunoaște vinovăția, ai depune declarații, vei beneficia de anumite consecințe, de genul:* nu vei fi reținut; nu se va aplica măsura preventivă a arestului; nu va fi aplicat sechestrul asigurator, *însă* recunoașterea vinovăției are alte consecințe la etapele ulterioare ale procesului, inclusiv se poate pune la baza unei sentințe de condamnare;
- *dacă ai proceda altfel, nu ai recunoaște fapta imputată, riști să te pomenști într-o altă situație, de exemplu:* să fii supus măsurii preventive, să fie prelungit termenul măsurii preventive ș.a., dar rămâne loc de manevră pentru acțiunile ulterioare în cauză, în special în faza de judecată, unde, cunoscându-se toate probele acuzării, s-ar putea contura poziția cea mai avantajasă inculpatului.

Apărătorul va accentua că, de comun se vor depăși toate problemele și dificultățile, însă decizia privitor la opțiunea concretă de a recunoaște sau nu vinovăția aparține în exclusivitate celui acuzat. Cu această ocazie se pot aduce exemple din practică, când apărătorul și justițiabilul au luat decizii reușite

și, invers, când au procedat nereușit, care au fost riscurile, cu care anume consecințe s-au soldat, ce s-a întreprins etc.⁹

Participând la acțiunile de urmărire penală, apărătorul va ține cont de faptul că acestea constituie procedeele prin care sunt administrate probele în cauza penală și au un rol important, uneori decisiv, în dezvoltarea situațiilor de urmărire penală. În acest sens, apărătorul trebuie să abordeze cu atenție alegerea tacticii de participare.

În sursele de specialitate s-a demonstrat, prin analogie cu tactica acțiunilor de urmărire penală, că tactica participării apărătorului cuprinde trei etape: **pregătitoare, de bază și finală**¹⁰.

Având în vedere că apărătorul nu desfășoară, dar participă la acțiunile de urmărire penală, inițiativa pentru desfășurarea acestora vine, de regulă, de la ofițerul de urmărire penală sau procuror (cu excepția cazurilor în care acțiunile se desfășoară la cererea apărătorului). În sens figurat, apărătorul întotdeauna „joacă piese negre”, fiind antrenat în confruntări, prezentări spre recunoaștere, reconstituiri etc. Apărătorul nu cunoaște din timp planul acțiunii, nu este întotdeauna conștient în timp util când (data, ora) și unde a fost planificată acțiunea procesuală, cum este bunăoară, exemplul perchezițiilor sau al ridicărilor de obiecte și documente. Nu este exclus ca în ziua și ora programate de către ofițerul de urmărire penală sau procuror, apărătorul să fie ocupat într-o altă cauză or, subiectul oficial lucrează după propriul plan de acțiuni.

În cazul în care apărătorul nu are posibilitatea de participare la acțiunea procesuală preconizată la ora stabilită de cel care desfășoară urmărirea penală, iar ultimul nu are posibilitatea sau dorința de a satisface cererea de amânare, se pot întreprinde următoarele măsuri:

- a) să i se propună clientului participarea la acțiunea procesuală de unul singur, fără a fi însoțit de apărător. Totodată, avocatul trebuie să-i explice clientului motivele imposibilității participării sale, precum și la ce ar trebui să fie prudent bănuitul sau învinuitul;
- b) în cazul în care clientul nu este de acord cu desfășurarea acțiunii fără participarea unui avocat, apărătorul trebuie, prin depunerea unei cereri corespunzătoare, să ceară amânarea acțiunii planificate pentru o altă dată. Pentru ca o astfel de cerință să fie justificată și să nu fie interpretată ca un capriciu al avocatului, la cerere trebuie anexate documentele care confirmă angajarea acestuia în alte cauze, precum: o dovadă de la instanță că avocatul participă la examinarea demersului procurorului prin care se solicită aplicarea arestului preventiv sau demersului privind prelungirea termenului de arestare etc.

⁹ T. Vizdoagă, *Apărarea în cauze penale*, CEP USM, Chișinău, 2020, pp. 58-59.

¹⁰ М. О. Баев, *Тактико-криминалистические особенности участия адвоката-защитника в доказывании по уголовным делам*. В: Судебная власть и уголовный процесс, 2018, №2, p. 319. (M. O. Baev, *Tactico-criminalisticeschie osobennosti uciastia advokata-zașitnica v docazâvanii hj ugovnâm delam*. V: Sudebnaia vlasti i ugovnâi proțess, 2018, № 2, p. 319).

Fiind în imposibilitate de satisfacere a obligațiilor profesionale, apărătorul își poate asigura substituirea cu un alt avocat, dacă, în prealabil, va obține acordul clientului său. De altfel, avocatul poate prezenta clientului și documentele care confirmă imposibilitatea obiectivă de a participa la una sau alta dintre acțiunile procesuale - toate pentru a nu zdruncina relația de încredere stabilită. În tot cazul, atunci când va lua o asemenea decizie, avocatul trebuie să aibă în vedere că discrepanța dintre planurile de acțiuni ale ofițerului de urmărire penală, după caz ale procurorului, și ale apărătorului sunt inevitabile și pot determina anumite repercusiuni. Nu se exclud consecințe, de genul înlocuirii apărătorului cu un avocat desemnat, apariției reproșurilor de tergiversare intenționată a urmăririi penale ș.a., ceea ce ar putea dezvolta anumite antagonisme între subiectul oficial și apărător. Soluția cea mai potrivită ar fi cazul când bănuitul sau învinuitul este apărât de mai mulți avocați. Așa cum arată practica, în acest caz, cel puțin unul dintre ei va putea participa la efectuarea acțiunii planificate de ofițerul de urmărire penală la ora și în ziua stabilită.

La etapa pregătitoare, apărătorul va trebui să acorde o atenție deosebită planificării participării la acțiunea la care a fost citat clientul său. Punctul de pornire, în acest sens, va fi poziția clientului în cauză penală. Poziția în cauză cuprinde: versiunea circumstanțelor; interpretarea lor; argumentarea juridică.

Procesul de elaborare a poziției în cauză începe din momentul primei interviuări a clientului. Dacă celelalte activități ale asistenței juridice se bazează pe principiul colaborării eficiente între avocat și client, atunci etapa formulării și prezentării poziției se întemeiază pe cunoștințele și abilitățile pur profesionale „juridice” ale avocatului, care, de fapt, și este autorul tezei (poziției) clientului său. Poziția în cauză este determinată de mai mulți factori, în special de: recunoașterea sau negarea vinovăției; personalitatea celui acuzat; poziția părții vătămate, a martorilor, personalitatea acestora; poziția coparticipanților și personalitatea lor; poziția altor avocați, experiența lor profesională și de viață; materialele cauzei; rezonanța cauzei.

Clientul poate pleda: *vinovat*, cu circumstanțe atenuante; *nevinovat*, în cazul în care nu există faptul infracțiunii, fapta nu este prevăzută de legea penală sau fapta nu întrunește elementele infracțiunii; *parțial vinovat* – nu în măsură deplină sau nu în infracțiunea imputată¹¹.

Avocatul trebuie să cunoască în prealabil care anume circumstanțe și împrejurări îl dezvinovățesc sau îi atenuează răspunderea, cum le poate aplica în cursul acțiunii la care va participa, dacă sunt careva date care îl vor demasca pe făptuitor și cum acestea pot fi neutralizate.

În special, atunci când apărătorul se pregătește pentru cele mai comune acțiuni procesuale desfășurate cu participarea sa - audierea și confruntarea cu participarea bănuितului sau învinuitului -, nu va fi suficientă doar cunoașterea poziției apărării, fiind necesar să se știe și care anume circumstanțe particulare trebuie clarificate în interesul clientului. Nu mai puțin importantă, și adesea mai importantă, este modalitatea de realizare a acestei sarcini - conținutul și

¹¹ T. Vizdoagă, *op. cit.* p. 55.

sucesiunea întrebărilor adresate celui audiat sau audiați în cadrul confruntărilor. Are valoare corectitudinea și deplinătatea formulării întrebărilor, pentru a fi evitate rezultatele negative. Prin urmare, planificându-și participarea la astfel de acțiuni procesuale, în opinia noastră, apărătorul trebuie să finalizeze pregătirea unui plan scris suficient de detaliat, care ar cuprinde întrebări clar formulate într-o anumită consecutivitate. Ținem să amintim că întrebările respective se pot adresa doar cu permisiunea ofițerului de urmărire penală sau a procurorului.

Va fi legală și indicată din punct de vedere tactic, întrevvedere apărătorului cu clientul în cadrul căreia să se discute preliminar asupra conținutului întrebărilor și asupra răspunsurilor pe care dorește să le obțină. Cu această ocazie, nu este exclusă posibilitatea renunțării la anumite întrebări, reformularea lor sau elaborarea unor noi întrebări.

Atunci când își planifică participarea la alte acțiuni procesuale, de exemplu, la prezentarea spre recunoaștere, reconstituirea faptei, verificarea declarațiilor la locul infracțiunii ș.a., realizate deseori în cauzele penale, avocatul, credem, ar trebui în primul rând să-și îmbogățească cunoștințele teoretice, să consulte cadrul de reglementare, jurisprudența, în special hotărârile relevante ale CtEDO. Pentru aceasta, avocații au la îndemână literatura juridică de specialitate în materie de procedură penală, drept penal, criminalistică, psihologie judiciară, medicină legală etc. Acest exercițiu va facilita rolul activ al apărătorului, capacitatea de a reacționa la derogările de la lege, putând a le pune în evidență la momentul potrivit. Nu putem trece cu vederea faptul că art. 94 alin.(1) CPP RM indică asupra datelor neadmise ca probe, context în care legiuitorul stabilește că „în procesul penal nu pot fi admise ca probe și, prin urmare, se exclud din dosar, nu pot fi prezentate în instanța de judecată și nu pot fi puse la baza sentinței sau a altor hotărâri judecătorești datele care au fost obținute: 1) prin aplicarea violenței, amenințărilor sau a altor mijloace de constrângere, prin violarea drepturilor și libertăților persoanei; 2) prin încălcarea dreptului la apărare al bănuitului, învinuitului, inculpatului, părții vătămate, martorului; 3) prin încălcarea dreptului la interpret, traducător al participanților la proces; 4) de o persoană care nu are dreptul să efectueze acțiuni procesuale în cauza penală, cu excepția organelor de control și altor părți în proces prevăzute la art. 93 alin. (3); 5) de o persoană care evident știe că intră sub incidența de recuzare; 6) dintr-o sursă care este imposibil de a o verifica în ședința de judecată; 7) prin utilizarea metodelor ce contravin prevederilor științifice; 8) cu încălcări esențiale de către organul de urmărire penală a dispozițiilor prezentului cod; 9) fără a fi cercetate, în modul stabilit, în ședința de judecată; 10) de la o persoană care nu poate recunoaște documentul sau obiectul respectiv, nu poate confirma veridicitatea, proveniența lui sau circumstanțele primirii acestuia; 11) prin provocarea, facilitarea sau încurajarea persoanei la săvârșirea infracțiunii; 12) prin promisiunea sau acordarea unui avantaj nepermis de lege”.

În calitate de apărător vom avea în vedere că plângerile depuse în cursul procesului și hotărârile procesuale adoptate nu constituie probe ale vreunor

circumstanțe care au importanță în cauza respectivă, ele fiind doar o dovadă a faptului că a fost depusă o plângere și a fost adoptată o hotărâre.

Etapa de bază a tacticii participării apărătorului la acțiunile procesuale prin care sunt administrate probele se va aplica în cursul desfășurării procedurii respectiv propriu-zis, ocazie cu care va fi implementată de către avocat strategia elaborată la etapa precedentă, în special pentru a fi relevate circumstanțele care atenuează sau exclud răspunderea penală a bănuțului sau a învinutului. Ținem să amintim că prin prezența sa alături de bănuț sau învinut, apărătorul va contribui la respectarea întocmai a drepturilor lor procesuale.

La *etapa finală* apărătorul va trebui să semneze procesul-verbal al acțiunii procesuale. Cu această ocazie în mod obligatoriu va cerceta anexele la procesul-verbal al acțiunii, schemele, fotografiile, înregistrările audio sau video, va atrage atenție asupra felului în care probele materiale au fost descrise, împachetate și sigilate în modul stabilit etc. Fără îndoială, acțiunile procesuale prin care sunt administrate probele implică un proces dinamic, adesea necontrolabil și imprevizibil. Elementele de fapt descoperite, adeseori sunt surprinzătoare și neașteptate pentru avocat și necesită o reacție promptă și adecvată, chiar și schimbarea tacticii.

Participând la acțiunea procesuală și stabilind încălcări ale drepturilor procesuale ale clientului său, apărătorul va formula obiecții la procesele-verbale ale acțiunilor procesuale, ocazie cu care va indica:

- 1) temeiul legal prevăzut la art.68 alin. (1) CPP RM;
- 2) normele procesuale care reglementează desfășurarea procedurii probatoriu, pretins realizat cu încălcări. Apărătorul va invoca articolul, alineatul, litera din Codul de procedură penală, Hotărârile Curții Constituționale, deciziile în interesul legii, jurisprudența relevantă a Curții Europene a Drepturilor Omului;
- 3) solicitarea propriu-zisă, de exemplu: completarea procesului-verbal, excluderea anumitor constatări, recunoașterea nulității acțiunii, excluderea probelor, restituirea bunurilor, eliberarea persoanei reținute etc.

Apărătorul va ține cont de dispozițiile art. 251 CPP RM, *Încălcările care atrag nulitatea actelor procedurale*. Norma amintită stabilește regula generală, potrivit căreia încălcarea oricărei prevederi legale atrage nulitatea actului dacă a fost invocată în cursul efectuării acțiunii – când partea este prezentă, sau la terminarea urmăririi penale – când partea ia cunoștință de materialele dosarului, sau în instanța de judecată – când partea a fost absentă la efectuarea acțiunii procesuale, precum și în cazul în care proba este prezentată nemijlocit în instanță. Excepție fac cazurile de încălcare a prevederilor legale referitoare la competența după materie sau după calitatea persoanei, la sesizarea instanței, la compunerea acestuia și la publicitatea ședinței de judecată, la participarea părților în cazurile obligatorii, la prezența interpretului, traducătorului, dacă sunt obligatorii potrivit legii, care atrag nulitatea actului procedural. În aceste cazuri, nulitatea nu se înlătură în nici un mod, poate fi invocată în orice etapă a procesului de către

părți, și se ia în considerare de instanță, inclusiv din oficiu, dacă anularea actului procedural este necesară pentru aflarea adevărului și justa soluționare a cauzei.

4. Concluzii și recomandări

Activismul apărătorului în cursul acțiunilor procesuale la care participă, în cazurile prevăzute de lege, în faza urmăririi penale, proiectarea și desfășurarea unei apărări eficiente, permite aprecierea adecvată a circumstanțelor cauzei penale, stabilirea momentelor de importanță juridică majoră, contribuind la înaintarea corectă a versiunilor apărării și la verificarea lor scrupuloasă.

Tactica apărării este, mai întâi de toate, modalitatea de activitate, de acțiune a apărătorului în cauza penală în general și în cadrul procedeele probatorii, în special. Din rațiunea că, orice procedee tactice se vor aplica, trebuie să corespundă normelor procesual penale, s-au conturat anumite principii care guvernează atitudinea și acțiunile apărătorului la adoptarea unei anume tehnici de apărare a bănuțului, învinuțului sau inculpatului. Sistemul acestor reguli se compune din: 1) acordarea asistenței juridice urmărind interesul prioritar al clientului - strategia și tacticile stabilite de avocat trebuie să conducă activitatea acestuia pe principiul folosirii profesiei în favoarea clientului; 2) principiul pozițiilor procesuale solidare – atât apărătorul, cât și clientul trebuie să urmeze și să susțină aceeași poziție în cadrul procesului penal; 3) principiul completitudinii apărării - avocatul este obligat să acționeze cu promptitudine în reprezentarea clientului, potrivit cu natura cauzei; 4) principiul apărării doar a interesului legitim al clientului; 5) principiul continuității apărării.

Criteriile de admisibilitate a procedeele tactice aplicate de apărător în procesul penal sunt ghidate de: *legalitate* – aplicarea procedeele tactice exclusiv în limitele drepturilor prevăzute în Codul de procedură penală; *selectivitate* – procedeele tactice aplicate de apărător nu pot agrava situația acuzatului; *eficiență* – trebuie să fie benefice poziției clientului; *etică* – procedeele aplicate de apărător nu pot aduce atingere onoarei și demnității persoanei, fără deosebire dacă aceasta este persoana acuzată, partea vătămată sau orice alt participant la proces.

Legislația de procedură penală nu este în măsură să prevadă toată varietatea de situații de aplicare a acesteia. În raport cu tactica participării apărătorului în cadrul procedeele probatorii, recomandările criminalisticii necesită îmbunătățiri semnificative, de pe poziția asigurării egalității armelor și a principiului contradictorialității.

Referințe

- Dolea I. *et al.*, *Drept procesual penal*, Editura Cartier Juridic, Chișinău, 2005.
- Mateuț Gh., *Apărătorul, subiect al procesului penal în lumina ultimilor modificări legislative*, în *Dreptul* - Seria III-a, Nr. 5/1996, p. 78.
- Vizdoagă T., *Apărarea în cauze penale*, CEP USM, Chișinău, 2020.
- Volonciu N., *Tratat de procedură penală*, vol. I, Editura Paideia, București, 1999
- Баев М.О., *Тактико-криминалистические особенности участия адвоката-защитника в доказывании по уголовным делам*. В: Судебная власть и уголовный процесс, №2/2018.

Tactica apărării în sistemul criminalisticii

Defense tactics in the system of forensics

Tatiana Vizdoagă¹, Lucia Rusu²

Rezumat: Activitatea apărătorului în procesul penal este nemijlocit legată de principiul asigurării dreptului persoanei la apărare. Or, acest principiu permite combaterea învinuirilor înaintate neintemeiat de organele de urmărire, prezentarea probelor în vederea demonstrării nevinovăției inculpatului, obținerea unei atenuări corespunzătoare a răspunderii pentru fapta comisă. Asigurarea dreptului învinuitului, inculpatului la apărare constă, în primul rând, în obținerea unei asistențe juridice oportune și calificate, care poate fi asigurată prin participarea apărării în cauzele penale. Inculpatul își poate realiza dreptul la apărare doar dacă cunoaște, în deplină măsură, conținutul și caracterul învinuirii ce i se aduce. Legea nu doar că proclamă dreptul persoanei la apărare, dar și obligă reprezentanții organelor de drept să asigure realizarea acestui drept. Dreptul inculpatului la apărare contribuie nu doar la protecția intereselor sale legitime, ci este direcționat și spre realizarea corespunzătoare a sarcinilor caracteristice justiției penale. Evoluția practicii și științei juridice convingător ne demonstrează că anume contradictorialitatea reprezintă unica cale corectă pe direcția stabilirii adevărului. Or, la momentul de față, principiul contradictorialității ocupă o poziție cheie în cadrul procesului penal, în virtutea cărui fapt se înregistrează a necesitate stringentă a cercetărilor în domeniul particularităților tactice ale activității părților apărării și acuzării. În conținutul acestui studiu a fost întreprinsă o modestă încercare de a expune și analiza activitatea avocatului-apărător în procesul penal de pe pozițiile realizărilor și performanțelor tacticii criminalistice.

Cuvinte-cheie: criminalistică, tactică, procedeu, apărare, acuzare, avocat-apărător, urmărire penală, drept la apărare, justiție, adevăr, contradictorialitate, bănuț, învinuit, inculpat, proces penal, drepturi și libertăți, nevinovăție, protecție, judecată, probe, probatoriu, cauză penală, funcții procesuale

Abstract: The activity of the defense lawyer in the criminal process is directly related to the principle of ensuring the person's right to defense. However, this principle makes it possible to combat unjustified allegations advanced by the investigating authorities, to present evidence in order to prove the innocence of the defendant and to obtain a proper mitigation of liability for the deed committed. Ensuring the right of the accused or the defendant to the defense consists, first of all, in obtaining a timely and qualified legal assistance, which can be ensured by the participation of the defense in criminal cases. The

¹ Conferențiar univ. dr., Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Drept, e-mail: tatianavizdoaga@gmail.com.

² Lector univ. dr., Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Facultatea de Drept și Științe sociale, e-mail: lucia.rusu@usarb.md

defendant can exercise his right to defense if he knows, to a full extent, the content and character of the accusation brought against him. The law not only proclaims the person's right to defense, but also obliges the representatives of the law enforcement bodies to ensure the exercise of this right. The defendant's right to defense contributes not only to the protection of his legitimate interests, but is also directed towards the proper performance of the characteristic tasks of criminal justice. The evolution of legal practice and science convincingly demonstrates that the adversarial proceedings are the only correct way to establish the truth. However, at present, the adversarial principle occupies a key position in the criminal proceedings, by virtue of which there is an urgent need for research in the field of tactical features of the activity of the parties to the defense and prosecution. In the content of this study, a modest attempt was made to expose and analyze the activity of the defense lawyer in the criminal trial from the positions of achievements and performances of forensic tactics.

Keywords: forensics, tactics, procedure, defense, accusation, defense attorney, criminal prosecution, right to defense, justice, truth, adversarial principle, suspect, accused, defendant, criminal trial, rights and freedoms, innocence, protection, trial, evidentiary items, evidence, criminal case, procedural functions

1. Introducere

Evoluția statului de drept a generat stringenta necesitate a cetățenilor și organizațiilor la serviciile de asistență juridică calificată, ceea ce, la rândul său, în repetate rânduri, a maximalizat cererea de asistență juridică acordată de avocați, profesioniști pregătiți în acest sens, în vederea acordării ajutorului vizat, aceasta figurând ca un element de bază al sistemului de protecție juridică și respectare a drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanelor fizice și juridice³. Dintre multitudinea drepturilor proclamate, de care trebuie să beneficieze omul, un loc important îl are dreptul la apărare și asistență juridică. O problemă distinctă, de importanță științifico-practică majoră, o constituie acordarea asistenței juridice de către avocat pe parcursul urmăririi penale. Acordarea asistenței juridice se înscrie printre garanțiile ce trebuie să însoțească persoana care participă la efectuarea actelor de urmărire penală, mai ales a celor care afectează viața privată a persoanei, precum și în caz de aplicare a măsurilor de constrângere procesuală⁴.

S-a spus – și nu de puține ori – că avocatura ar fi tot atât de veche ca și magistratura, tot atât de nobilă ca și virtutea și tot atât de necesară ca și justiția⁵. Prin menirea sa, apărarea este considerată o adevărată instituție de drept public, de o egală importanță cu acuzarea de stat. Societatea este cointerесată ca aceste

³ Gh. Amihalachioaie, V. Rusu, S. Gavajuc, *Legea Republicii Moldova „Cu privire la avocatură”*, nr. 1260-XV din 19.07.2002” (Comentariu), în *Avocatul Poporului*, nr. 10-12/2014, p. 21; A. Галоганов, *Вступительная статья*. // Адвокатская практика, №1/2003, p. 3. (A. Galoganov, *Vstupitelinaia statia*. // Advocatscaia practica, №1/2003, p. 3.).

⁴ I. Vesco, *Acordarea asistenței juridice de către avocat în faza urmăririi penale*, Autoreferatul tezei de doctor în drept, Chișinău, 2011, p. 3.

⁵ C. Carp, D. Panaite, *Ghidul avocatului de succes*, Editura ALL BECK, București, 2003, p. 5.

două instituții să poată participa la realizarea justiției represive, asigurându-li-se drepturi și garanții egale, adică tot ce poate fi mai util pentru a face dreptate⁶. Apărarea există doar acolo și atunci când avem o învinuire reală sau potențială. Apărarea reprezintă reacția la învinuire, apariția ei fiind determinată de prezența acuzării⁷. Conflictul ireconciliabil cu învinuirea este unicul și principalul motiv care determină antrenarea apărătorului în procesul penal. Rezultatul obiectiv al aprecierii tezei și antitezei, al confirmării și negării trebuie să se materializeze în cadrul activității judiciare. Formarea antitezei în apărare reprezintă scopul și sarcinile de bază ale apărării, în special ale apărătorului - avocat profesionist.

2. Conceptul de apărare în procesul penal

Conceptul de „apărare” în procesul penal, în sens larg, reprezintă activitatea conștientă, bine determinată, atât a bănuیتului, învinuitului, cât și a apărătorului, reprezentantului legal, îndreptată spre descoperirea circumstanțelor care pot achita persoana, care exclud sau atenuează răspunderea, care asigură protecția drepturilor și libertăților persoanei⁸.

Stabilirea circumstanțelor care vorbesc în favoarea învinuitului reprezintă unul din scopurile procesului penal. Respectiv, activitatea apărătorului, axată pe stabilirea acestor circumstanțe, nu este contrară obiectivelor și scopurilor procesului penal, nu urmărește protejarea infractorului, (cum se susține fără just temei de frecvente ori), ci asigură realizarea unor obiective strict stabilite de lege. Această activitate reprezintă un element inalienabil, legal și necesar al probatoriului procesual-penal⁹.

Studiul cadrului juridico-procesual privind activitatea avocatului în procesul penal se impune și din motive pur practice, deoarece statul își modifică în permanență legislația în domeniu, fiind în căutarea unor soluții optime și durabile¹⁰. În aceste condiții, apărarea poate fi eficientă doar atunci când persoana care o realizează nu este antrenată nemijlocit în conflictul de drept penal și procesual-penal, având posibilitatea să observe și să aprecieze cele ce se întâmplă de pe propria poziție. O asemenea persoană în condițiile procesului penal este avocatul profesionist. Din cercul de persoane nominalizate supra, doar una își materializează obligațiunile de apărare în virtutea datoriei sale profesionale și a funcției procesuale pe care o exercită. Această persoană este avocatul – apărător al bănuیتului, învinuitului, inculpatului, pentru care exercitarea apărării în

⁶ T. Vizdoagă, *Apărarea în cauze penale*, CEP USM, Chișinău, 2020, p. 5.

⁷ М. С. Строгович, *Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности*, Москва, 1984, p. 71. (M. S. Strogovici, *Pravo obvinneamogo na zašitu i prezumtija nevinovnosti*, Moscova, 1984, p. 71).

⁸ Ю. И. Стецовский, *Уголовно-процессуальная деятельность защитника*, Москва, 1980, p. 3. (Iu. I. Stețovschi, *Ugolovno-proțessualinaia deiatelinosti zašitnica*, Moscova, 1980, p. 3).

⁹ Ю. В. Кореневский, Г. П. Падва, *Участие защитника в доказывании*. Издательство ЮРИСТЪ, Москва, 2004, p. 10. (Iu. V. Corenevschii, G. P. Padva, *Uciastie zašitnica v docazăvaniu*. Izdatelisko IURIST, Moscova, 2004, p. 10.).

¹⁰ I. Vesco, *op. cit.*, p. 3.

cauzele penale reprezintă unicul scop și sens al participării în procesul penal¹¹. În aceste condiții, anume avocatul figurează în calitate de subiect al tacticii apărării profesionale în procesul penal.

Dreptul la apărare și asistență juridică, ca drept fundamental, este garantat, cel puțin formal, acesta reieșind din multitudinea de norme juridice de drept material sau procesual, care se referă la conținutul, exercitarea și garanțiile acestuia. Legislația Republicii Moldova privind asigurarea dreptului la apărare și asistență juridică, în cadrul cauzelor penale, se plasează la nivelul normelor juridice internaționale și ale Uniunii Europene, ceea ce reflectă structurile și principiile democratice ale statului de drept¹².

Prin recunoașterea și garantarea exercitării efective a dreptului la apărare al inculpatului, prin asistarea sa de către un avocat cu pregătirea adecvată ca cea a acuzatorului, se armonizează cele două interese publice – acuzarea și apărarea¹³.

3. Noțiunea de „tactică a apărării”

În ultimii ani, problemele referitoare la instituția apărării în procesul penal (inclusiv și cele cu aspect criminalistic) sunt supuse unor cercetări substanțiale în comparație cu perioada anterioară. Totodată, dacă ne vom referi la teoria și practica apărării profesionale în cauzele penale, vom constata că în marea majoritate a lucrărilor de specialitate unii autori folosesc noțiunea de „*tactică a apărării*” nu în calitate de categorie științifică, ci ca descriere a unei activități exercitate de avocați.

Noțiunea de „tactică” a venit în jurisprudență din arta militară, unde este definită ca parte componentă a artei militare care se ocupă cu studiul, organizarea, pregătirea și ducerea luptei pentru a îndeplini cu maximum de eficacitate scopurile fixate. Tactica, în sens general, reprezintă un complex, un sistem de procedee, recomandări direcționate, de regulă, spre soluționarea scopurilor intermediare.

Oportunitatea utilizării acestui termen în criminalistică poate ridica semne de întrebare. Totuși, existența elementelor precum planificare, noțiuni generale cu privire la organizare, procedee de realizare efectivă a diferitor operațiuni caracteristice acțiunilor de urmărire penală, operațiunilor și combinațiilor tactice, elaborate în cadrul tacticii criminalistice, justifică utilizarea acestui termen¹⁴.

¹¹ M. O. Баев, *Тактические основы деятельности адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве России (теория и практика)*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук, Воронеж, 2005, p. 49. (M. O. Baev. *Tacticeschie osnovi deiatelinosti advocata-zașitnica v ugovolnom sudoproizvodstve Rossii (teoria i practica)*. Dissertația na soiscanie ucionoi stepeni doctora iuridiceschih nauc, Boronej, 2005, p. 49).

¹² I. Vesco, *op. cit.*, p. 22.

¹³ T. Vizdoagă, *op. cit.*, p. 6.

¹⁴ T. Osoianu, D. Ostavciuc, Iu. Odagiu, C. Rusnac, *Tactica acțiunilor de urmărire penală*, Editura Cartea Militară, Chișinău, 2020, p. 10.

Inițial, vom atrage atenție asupra faptului că tactica criminalistică reprezintă un ansamblu de teze științifice destinate organizării și guvernării anchetei penale, pregătirii și desfășurării în condiții optime a activităților de urmărire penală, în vederea constatării la timp și cu certitudine a faptelor ce constituie infracțiuni, identificării făptuitorilor și determinării împrejurărilor în care s-a activat.

Din definiția enunțată rezultă două probleme ale tacticii criminalistice: cea a metodelor de organizare și conducere a activității de urmărire penală și cea a procedeele de pregătire și desfășurare a activităților procedurale de colectare și utilizare a probelor necesare dovedirii faptei penale și vinovăției celor care au comis-o.

Procedeele specifice destinate pregătirii și efectuării actelor de urmărire penală se numesc *procedee tactice*. Prevederile științifice privind alegerea și modul de aplicare a lor, în funcție de situațiile concrete avute în cercetare, de modul de comportare a persoanelor implicate în proces, au fost calificate drept *recomandări tactice*¹⁵.

În aspectul său actual, tactica criminalistică cuprinde două elemente: tezele generale ale tacticii criminalistice și tactica unor acțiuni de urmărire penală. Tezele generale au menirea de a contribui la eficacitatea cercetării faptei prejudiciabile în ansamblu, iar procedeele tactice de a spori tehnologia și rezultatele acțiunilor de urmărire penală aparte¹⁶.

Totalitatea metodelor și procedeele ce constituie tactica criminalistică se fundamentează pe dispozițiile legii procesual-penale cu privire la mijloacele de probă și la diferitele activități de cercetare penală¹⁷.

În continuare, vom trece în revistă câteva definiții ale conceptului de „*tactică a apărării*”. În opinia lui Gh. Șafir, „dacă metoda apărării reprezintă, în esență, un sistem de reguli și procedee obligatorii pentru avocat în activitatea sa de succes, apoi tactica acțiunilor apărătorului este ceva mai mult decât simpla aplicare a regulilor. Or, acestea reprezintă măiestria aplicării lor, o asemenea îmbinare și amplasare a metodelor legitime de apărare care permit apărătorului să-și îndeplinească obligațiunile sale profesionale în cele mai bune condiții¹⁸.

Autorul V. Titarenco susține că „tactica apărării reprezintă corectitudinea, oportunitatea selectării și realizării calificate a procedeele și mijloacelor legale de apărare, care în anumite condiții de desfășurare a procesului penal contribuie la realizarea sarcinilor trasate de legea procesual-penală de către avocat¹⁹.

¹⁵ S. Doraș, *Criminalistica*, Editura Cartea Juridică, Chișinău, 2011, p. 266.

¹⁶ M. Gheorghită, *Tratat de criminalistică*, F.E.P. Tipografia centrală, Chișinău, 2017, p. 300.

¹⁷ C. Aionîtoaie, T. Stănică, Gh. Vasile, *Tactica criminalistică*, Serviciul Editorial și Cinematografic, București, 1989, p. 10.

¹⁸ Г. М. Шафир, *Вопросы защиты по уголовным делам*. Ленинград, 1967, pp. 71-72 (G. M. Șafir, *Voprosi zașiti po ugovnîm delam*, Leningrad, 1967, pp. 71-72).

¹⁹ В. В. Титаренко, *Вопросы тактики участия защитника в производстве следственных и судебных действий*. // Криминалистика и судебная экспертиза. Выпуск 19, Киев, 1979, p. 34. (V. V. Titarenco. *Voprosi tactici uciastia zașitnica v proizvodstve sledstvennih i sudebni deistvii*. // Criminalistica i sudebnaia expertiza, Vâpusc 19, Kiev, 1979, p. 34).

Cercetătoarea T. Varfolomeeva ne pune la dispoziție următoarea definiție a tacticii apărării: „Ea reprezintă un set de recomandări referitoare la elaborarea unei variante optime a asistenței juridice și realizarea ei în anumite condiții, prin procedee cât se poate de eficiente de exercitare a acțiunilor privind apărarea drepturilor și intereselor persoanei, create, materializate în baza realizărilor științelor juridice și a experienței practice a avocatului-apărător”²⁰. Gh. Vorobiov exprimă părerea că „tactica apărării este constituită dintr-un sistem de prevederi și recomandări științifice, axate pe realizarea optimă a funcției apărării în procesul penal”²¹. Tactica, stilul apărării exercitate de avocat se referă, în genere, la particularitățile individuale ale personalității avocatului-apărător”²².

Fără a comenta aceste opinii, vom propune o definiție proprie a tacticii apărării: „*Tactica apărării profesionale în cauzele penale reprezintă un subsistem al tacticii criminalistice, constituită din procedee, combinații, operațiuni și recomandări, elaborate în baza prevederilor științifice ale tacticii criminalistice, referitoare la colectarea, prezentarea, examinarea și folosirea admisibilă și rațională de către avocat a informațiilor probatorii care pot achită persoana sau îi atenuează răspunderea, care asigură drepturile și interesele clientului în condițiile unei împotriviri potențiale, reale, nemijlocite sau mijlocite din partea persoanelor care se opun apărării în condițiile exercitării funcțiilor sale procesual-penale*”.

4. Conținutul tacticii apărării profesionale în cauzele penale

Trecând la examinarea conținutului tacticii apărării profesionale în cauzele penale (tactica apărării), vom atrage atenția la următoarele aspecte. În primul rând, asupra ei exercită o influență substanțială, formându-i conținutul, un șir de factori aflați în interconexiune, derivați din statutul juridic al avocatului în procesul penal și reglementarea juridică a activității lui. Acest fapt este unul absolut firesc, deoarece legea procesual-penală nu doar că materializează forma în care poate exista conținutul tactic, dar reprezintă și baza juridică a tacticii criminalistice, în general, și a tacticii apărării, în particular²³.

La acești factori putem atribui următoarele momente:

a) Funcția procesual-penală a apărării constă în clarificarea circumstanțelor care îl achită pe bănuț, învinut, inculpat, care atenuează răspunderea lor, precum și în acordarea asistenței juridice necesare;

²⁰ T. B. Варфоломеева, *Криминалистика и профессиональная деятельность защитника*, Киев, 1979, p. 75. (T. V. Varfolomeeva, *Criminalistica și profesionalinaia deiatelinosti zașitnica*, Kiev, 1979, p. 75).

²¹ Г. А. Воробьев, *Тактика и психологические особенности судебных действий*, Краснодар, 1986, p. 11. (G. A. Vorobiov, *Tactica i psihologhiceshie osobennosti sudebnîh deiistvii*, Crasnodar, 1986, p. 11).

²² А. В. Воробьев, А. В. Поляков, Ю. В. Тихомиров, *Теория адвокатуры*, Москва, 2002, p. 80. (A. V. Vorobiov, A. V. Poleacov, Iu. V. Tihimirov, *Teoria advocaturî*, Moscova, 2002, p. 80.).

²³ М. О. Баев, *op. cit.*, p. 53.

b) Apărătorul nu doar că este în drept, dar este și obligat să folosească în procesul exercitării funcției sale procesuale toate mijloacele și metodele de apărare neinterzise și prevăzute de lege. Cu referire la acest aspect, considerăm că este necesar a completa prevederile alin. (1) din art. 67 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova, expunând prima frază din acest alineat în următoarea redacție: *„Apărătorul este persoana care, pe parcursul procesului penal, reprezintă interesele bănuțitului, învinutului, inculpatului, îi acordă asistență juridică prin toate mijloacele și metodele neinterzise de lege, în vederea identificării circumstanțelor care pot achita persoana sau atenua răspunderea acesteia”*;

c) În scopul administrării probelor, apărătorul admis în procesul penal este în drept:

1. să solicite și să prezinte obiecte, documente și informații necesare pentru acordarea asistenței juridice, inclusiv să poarte convorbiri cu persoanele fizice dacă acestea sunt de acord să fie audiate în modul stabilit de lege;

2. să solicite certificate, caracteristici și alte documente din diverse organe și instituții competente, în modul stabilit;

3. în interesul asistenței juridice, să solicite, cu consimțământul persoanei pe care o apără, opinia specialistului pentru explicarea chestiunilor care necesită cunoștințe speciale;

d) Apărătorul nu acționează în calitate de subiect al aprecierii probelor conform propriei convingeri;

e) Apărătorul nu figurează în calitate de subiect obligatoriu al verificării probelor;

f) Drepturile și obligațiile apărătorului, la diferite faze și etape ale procesului penal, sunt reglementate, conturate, restrânse și fixate prin lege;

g) Avocatul nu poate renunța la apărarea bănuțitului, învinutului, inculpatului pe care și-a asumat-o decât în condițiile stipulate în lege;

h) Apărătorul nu poate acorda asistență într-o cauză penală persoanelor ale căror interese sunt contradictorii.

Avocatul beneficiază de anumite drepturi, dar obligațiile pe care le are cântăresc mult mai greu în balanță și sunt considerabil mai multe decât cele impuse cetățeanului de rând²⁴.

Dacă, în temeiul acestor factori și a altor factori structurali vom încerca să trasăm conținutul tacticii apărării apoi, în primul rând, este necesar să vorbim despre necesitatea elaborării și studierii ei în raport cu elementele componente ale activității apărătorului în privința exercitării funcției sale în cadrul probatorului procesual-penal – colectarea, examinarea, folosirea și prezentarea probelor.

În aceste condiții, putem identifica în calitate de elemente constitutive, de sine stătătoare, următoarele componente din activitatea avocatului: tactica examinării (cercetării); tactica folosirii; tactica colectării și tactica prezentării probelor de către avocat.

²⁴ C. I. Stoica, J. H. Webster, *Avocatul român în sistemul de drept european*, Editura All Educational S.A., București, 1997, p. 85.

Primele două componente ale apărării sunt, în mare parte, analogice elementelor constitutive ale tacticii urmăririi penale, fapt ce ne oferă posibilitatea efectuării unor cercetări științifice și a unor interpretări corespunzătoare în acest domeniu.

Tactica colectării probelor este una specifică. De frecvente ori, apărătorul nu este un subiect valoros al probatoriului în cadrul procesului penal. După cum reiese din prevederile art. 100, alin. (2) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova, apărătorul are dreptul la administrarea (strângerea) de sine stătătoare a probelor ceea ce, în mod evident, presupune o anumită dezvoltare a unei contradictorialități reale în materia asigurării reale a dreptului la apărare în procesul urmăririi penale. Totodată, suntem puși în fața unor întrebări pe care teoria și practica procesului penal încă nu le-a soluționat, și anume:

a) care este forța probatorie a explicațiilor obținute în rezultatul convorbirii cu anumite persoane?

b) sunt obligate organele de urmărire penală să prezinte apărătorului corpurile delictale și alte obiecte în vederea antrenării specialiștilor la examinarea acestora?

c) în absența unui mecanism corespunzător prevăzut de lege, care ar fi modalitățile de transformare a rezultatelor convorbirilor efectuate de apărător, conform prevederilor art. 100, alin. (2), pct. 3) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova, în probe și care sunt căile de „legalizare” a acestora în cauza penală?

Prin intermediul convorbirilor, apărătorul identifică persoanele care posedă informații referitoare la circumstanțele ce urmează a fi dovedite în procesul penal, persoanele ale căror declarații pot contribui la exercitarea corespunzătoare a apărării. Cu acordul persoanei, apărătorul poate obține explicații în scris sau poate să perfecteze un proces-verbal de audiere. În același timp, este necesar să reținem că aceste convorbiri nu au statut de probă în cauză, deoarece informațiile strânse de apărător nu sunt reflectate, materializate în forma procesuală corespunzătoare. Pentru aceasta este necesară audierea persoanei de către reprezentantul organului de urmărire penală la cererea apărătorului. Să poarte convorbiri cu persoanele deja audiate în calitate de martori apărătorul nu este în drept. Ei sunt participanți la proces, avocatul urmând să obțină de la ei informațiile care îl interesează în procesul efectuării acțiunilor de urmărire penală²⁵.

De asemenea, reținem că în calitate de elemente de sine stătătoare ale conținutului tacticii apărării trebuie recunoscute chestiunile referitoare la interacțiunea și colaborarea apărătorului în durata exercitării activității sale profesionale. Diapazonul acestei colaborări este destul de larg: de la interacțiunea apărătorului cu persoana apărată și rudele ei, cu subiecții care efectuează urmărirea penală (ofițerul de urmărire penală, procurorul) și instanța de judecată, până la colaborarea cu avocații colegi ai altor învinuiți, inculpați din cadrul aceleiași cauze penale. Vorbind despre aceasta, este necesar să reținem că interacțiunea între reprezentanții apărării este, într-o anumită măsură, specifică,

²⁵ Ю. В. Кореневский, Г. П. Падва, *op. cit.*, p. 72-73.

are, de frecvente ori, caracter de coliziune, din care considerent influențează substanțial asupra tacticii apărării²⁶.

Un element substanțial și evident al conținutului tacticii apărării se referă la chestiunile privind participarea apărătorului la acțiunile de urmărire penală, efectuate în privința persoanei apărute, la inițiativa organului de urmărire penală sau la cererea avocatului.

Participarea apărătorului în acțiunile de urmărire penală în cadrul fazelor prejudiciare intensifică elementul contradictorialității, creând condiții mai bune pentru efectuarea corespunzătoare a cercetării, excluzând ideile preconceptuate și aplicarea metodelor de urmărire interzise de lege. Participarea la acțiunile de urmărire penală permite apărătorului să perceapă nemijlocit probele obținute în rezultatul acestor activități, să aprecieze relevanța, admisibilitatea și utilitatea lor sau, în cazul în care nu poate efectua imediat acest lucru, să identifice modalitățile de verificare a probelor în viitor. Și, în sfârșit, participând la efectuarea acțiunilor de urmărire penală, apărătorul obține informații suplimentare în privința probelor deținute de către organul de urmărire penală²⁷. Or, în aceste condiții, contradictorialitatea reprezintă o stare calitativă a însuși procesului penal, care este astfel organizat, încât să fie creată pentru părți posibilitatea de a-și manifesta toate calitățile, de a prezenta datele faptice de care dispun – pentru a convinge ulterior instanța în corectitudinea poziției lor. Sistemul intern al formei procesului penal îl constituie egalitatea statutelor procesuale ale părții acuzării și părții apărării atât în cadrul fazelor prejudiciare (pregătitoare), cât și în fazele judiciare ale procesului penal²⁸.

Este de reținut că o parte din procedeele probatorii care se desfășoară în cursul urmăririi penale au un caracter secret, confidențial, justificat de rațiunea operativității și eficienței strângerii probelor și luării unor măsuri necesare pentru identificarea faptuitorilor și tragerea la răspundere penală a acestora. Astfel, într-o etapă incipientă a urmăririi penale este necesară administrarea acelor probe cu privire la existența infracțiunii și încadrarea ei juridică corectă, respectiv audierea părții vătămate, audierea martorilor, prezentarea spre recunoaștere a persoanelor sau a obiectelor, efectuarea unor percheziții sau ridicări de obiecte și documente care pot conduce la descoperirea bunurilor ce provin din infracțiuni, cercetarea locului faptei și reconstituirea, examinarea corporală, constatarea tehnico-științifică sau medico-legală etc.

Toate aceste activități au ca scop final, de regulă, identificarea persoanelor implicate în comiterea infracțiunilor și reprezintă probe care dovedesc bănuiala rezonabilă pentru atribuirea statutului de bănuț sau sunt probe suficiente pentru formarea convingerii procurorului în vederea punerii persoanei sub învinuire²⁹.

²⁶ M. O. Баев, *op. cit.*, p. 57-58.

²⁷ Ю. В. Кореньский, Г. П. Падва, *op. cit.*, pp. 101-102.

²⁸ L. Rusu, *Principiul contradictorialității în procesul penal – reglementări naționale și de drept comparat*, Autoreferatul tezei de doctor în drept, Chișinău, 2016, pp. 20-21.

²⁹ T. Vizdoagă, *op. cit.*, pp. 81-82.

Aici este necesar să atragem atenție la faptul că nu este vorba despre un element al tacticii de urmărire penală, ci despre tactica apărării, deoarece aceste întrebări sunt studiate și soluționate în raport cu activitatea apărătorului, și nu a organului de urmărire penală, ale cărui interese sunt, de obicei, contrare obiectivelor apărării. Or, acest lucru nu doar că nu exclude, ci dimpotrivă, presupune necesitatea elaborării unor elemente de tactică criminalistică, căreia nu i-a fost acordată atenția cuvenită până la momentul de față – tactica efectuării acțiunilor de urmărire penală cu participarea apărătorului. Or, prezența apărătorului la efectuarea acțiunilor de urmărire penală efectuate de către organul de urmărire influențează în mod substanțial posibilitățile tactice ale ofițerului de urmărire penală în vederea atingerii obiectivelor pe care le urmărește³⁰.

Posedă conținut tactic și esența, și momentul adresării cererilor și demersurilor de către apărător, care au ca scop strângerea, examinarea și folosirea probelor. Dacă e să ne expunem cu părerea în această privință, apoi menționăm că dificultatea și pericolul cel mai mare țin, în particular, de faptul că, în condițiile unor informații incomplete aflate în posesia apărătorului la faza de urmărire penală sau de neîncredere în „siguranța și temeinicia sursei” informației probatorii, să nu fie înaintate cereri și demersuri care ar agrava situația învinutului, inculpatului.

În același context, susținem că este evident următorul fapt: conținutul tacticii apărării depinde, la direct, de faza procesului penal în care ea se realizează. Avocatul are anumite posibilități tactice la faza de urmărire penală, în condiții de fragmentare și incertitudine a informațiilor pe care le deține în privința probelor care demască învinutul, inculpatul. Altele își fac apariția din momentul punerii sub învinuire, iar cele din urmă – după prezentarea materialelor de urmărire penală (anume acestea din urmă determină tactica adresării cererilor și demersurilor și tactica apărării în instanța de judecată). Din acest considerent, există și sens și necesitate în ceea ce privește elaborarea și studierea tacticii apărării la faza de urmărire penală, în cadrul fazelor de judecată (în instanța de fond și în cadrul căilor de atac), precum și tactica apărării la etapa executării hotărârilor pronunțate de instanțele de judecată³¹.

Tactica apărării în cauzele penale nu se limitează doar la elementele specificate mai sus. Ea, prin esența sa, are un caracter deschis, care admite și presupune includerea unor noi aspecte ale activității apărătorului în procesul penal, care pot avea caracter tactic, având concomitent o anumită specificitate și deținând o independență relativă. De exemplu, considerăm destul de relevantă recunoașterea și aplicarea unui asemenea element independent al tacticii apărării cum este tactica utilizării cunoștințelor speciale de către avocatul-apărător.

Și în sfârșit, finalizând expunerea succintă a tacticii apărării în cauzele penale, este necesar să atragem atenție la următorul aspect. Ca și întreaga tactică criminalistică, tactica apărării are un caracter profund situațional. Selectarea liniei tactice a apărării, a procedelor tactice concrete este determinată, în marea

³⁰ M. O. Баев, *op. cit.*, p. 57-58.

³¹ *Idem*, pp. 58-59.

majoritate a cazurilor, de situația specifică care există în cauza penală. Actualmente, abordarea situațională își consolidează poziția în diverse domenii ale științei juridice și practicii judiciare, deoarece permite stabilirea unor corelații între diverse domenii și teorii științifice, pe de o parte, și recomandările științei și ale activității practice, pe de altă parte³².

5. Principiile tacticii apărării profesionale în cauzele penale.

Totodată, este necesar să ne conducem de următoarele prevederi, ce pot fi recunoscute ca principii ale tacticii apărării profesionale în cauzele penale: a) activitatea apărătorului nu trebuie să agraveze situația persoanei apărute în raport cu învinuirea adusă și temeinicia ei; cel puțin ea trebuie să fie neutră în raport cu acești parametri; b) apărătorul trebuie să susțină și să apere toate interesele clientului care nu contravin legii; c) activitatea avocatului trebuie să fie direcționată spre atingerea unei soluții privind cauza penală care este subiectiv favorabilă clientului și apărării drepturilor și intereselor acestuia; d) cea mai bună apărare este apărarea cu mijloace legale; e) activitatea avocatului trebuie să garanteze netragerea la răspundere penală a învinuitului, inculpatului, descoperirea tuturor circumstanțelor atenuante sau care exclud răspunderea penală și aplicarea unei pedepse echitabile în caz de constatare a vinovăției lui; e) minimizarea riscului tactic la adoptarea anumitor decizii și la realizarea acțiunilor corespunzătoare în vederea asigurării unui rezultat favorabil pentru client; g) probele contrare versiunii clientului trebuie analizate critic; h) avocatul este obligat, în procesul asistenței juridice, să folosească cunoștințele de specialitate; i) tactica apărării reprezintă o activitate situațională; j) mijloacele tactice ale apărării profesionale în cauzele penale trebuie să fie admisibile³³.

Avocatul a fost păstorul justiției și protectorul drepturilor omului, ca și campionul clienților individuali. Partea publică a îndatoririlor avocatului nu a putut fi trecută cu vederea. Avocatul trebuie să fie pregătit să-și apere clientul fără teamă, dar nu să continue un caz lipsit de speranță, fapt care ar pierde timpul instanței, ca și cel al participanților, și nici să ofere instanței informații primite de la client care sunt cunoscute a fi neadevărate. A fost considerat ca fiind imperativ pentru avocați să se supună unor reguli de practică care ar trebui să fie uniforme în întreaga lume³⁴.

De asemenea, la selectarea mijloacelor și procedeele de apărare, avocatul trebuie să se conducă de prevederile legii, de concepțiile științifice, de practica și conștiința proprie, fără a admite o careva influență, inclusiv din partea persoanei ale cărei interese le apără³⁵.

³² T. C. Волчецкая, *Криминалистическая ситуалогия*, Москва, 1997, p. 5. (T. S. Volcețcaia, *Criminalisticescaia situaloghia*, Moscova, 1997, p. 5)

³³ M. O. Баев, *op. cit.*, pp. 340-341.

³⁴ C. I. Stoica., J. H. Webster, *op. cit.*, p. 215.

³⁵ A. H. Марков, *Правила адвокатской профессии в России*. Москва, 2003, p. 9. (A. N. Marcov, *Pravila advocatscoi profesii v Rossii*, Moscova, 2003, p. 9.).

6. Concluzii și recomandări.

Teoria apărării profesionale în cauzele penale (*avocatologia criminalistică*) are propriul obiect de cercetare – studierea legităților activității avocatului-apărător în privința descoperirii circumstanțelor care pot achita persoana în a cărei privință este desfășurată urmărirea penală, sau a circumstanțelor atenuante, precum și elaborarea unui sistem rațional de mijloace de apărare profesională (procedee, combinații, operațiuni și recomandări) pentru anumite faze ale procesului penal în dependență de situațiile tipice ale apărării.

Actualmente, este binevenită studierea problemelor apărării profesionale în cauzele penale în cadrul criminalisticii, ceea ce nu exclude ci, dimpotrivă, presupune separarea avocatologiei criminalistice în calitate de disciplină separată de studiu.

Ne exprimăm deplina încredere că cercetările substanțiale de mai departe în materia conținutului tacticii apărării (în general și a fiecărui element în parte) vor contribui la materializarea bazelor științifico-aplicative ale teoriei apărării în cauzele penale (inclusiv sub aspect tactic) și la optimizarea activității avocatului apărător în procesul penal.

Este evident că tactica apărării profesionale și împotrivirea în raport cu urmărirea penală din partea avocatului-apărător trebuie să se realizeze prin mijloace și modalități care nu contravin legii și eticii profesionale.

Legea procesual-penală pune la dispoziția apărătorului un spectru larg de drepturi și împuterniciri în vederea exercitării activității sale în cadrul procesului penal. Totodată, urmează să reținem că legea nu poate stabili expres anumite modalități și procedee concrete de apărare în cadrul cauzelor penale.

De asemenea, exprimăm părerea că este stringentă și necesară, la nivel de lege, clarificarea chestiunii referitoare la importanța probatorie a convorbirilor purtate de către avocat conform art. 100, alin. (2), pct. 1) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Or, problema legalizării probelor obținute de către avocat în baza art. 100, alin. (2), pct. 1) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova poate fi soluționată prin completarea art. 147 „Documente” din Codul de procedură penală al Republicii Moldova cu alin. (1¹) cu următorul conținut: „*La alte documente se atribuie rezultatele convorbirii avocatului cu persoanele fizice, care au fost de acord să fie audiate în modul stabilit de lege, desfășurate în ordinea prevăzută de art. 100, alin. (2), pct. 1) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova*”.

Referințe

- Aionîtoaie C., Stănică T., Vasile Gh., *Tactica criminalistică*, Serviciul Editorial și Cinematografic, București, 1989.
- Amihalachioaie Gh., Rusu V., Gavajuc S., *Legea Republicii Moldova „Cu privire la avocatură”*, nr. 1260-XV din 19.07.2002 (Comentariu), în *Avocatul Poporului*, nr. 10-12/2014, pp. 3-33.
- Carp C., Panaite D., *Ghidul avocatului de succes*, Editura ALL BECK, București, 2003.
- Doraș S., *Criminalistica*, Editura Cartea Juridică, Chișinău, 2011.
- Gheorghiuță M., *Tratat de criminalistică*, F.E.P. Tipografia centrală, Chișinău, 2017.

- Osoianu T., Ostavciuc D., Odagiu Iu., Rusnac C., *Tactica acțiunilor de urmărire penală*, Editura Cartea Militară, Chișinău, 2020.
- Rusu L., *Principiul contradictorialității în procesul penal – reglementări naționale și de drept comparat*, Autoreferatul tezei de doctor în drept, Chișinău, 2016.
- Stoica C. I., Webster J. H., *Avocatul român în sistemul de drept european*, Editura All Educational S.A., București, 1997.
- Vesco I., *Acordarea asistenței juridice de către avocat în faza urmăririi penale*, Autoreferatul tezei de doctor în drept, Chișinău, 2011.
- Vizdoagă T., *Apărarea în cauze penale*, CEP USM, Chișinău, 2020.
- Баев М. О., *Тактические основы деятельности адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве России (теория и практика)*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук, Воронеж, 2005.
- Варфоломеева Т. В., *Криминалистика и профессиональная деятельность защитника*, Киев, 1979.
- Волчецкая Т. С., *Криминалистическая ситуалогия*, Москва, 1997.
- Воробьев Г. А., *Тактика и психологические особенности судебных действий*, Краснодар, 1986.
- Воробьев А. В., Поляков А. В., Тихомиров Ю. В., *Теория адвокатуры*, Москва, 2002.
- Галоганов А., *Вступительная статья*. // Адвокатская практика, №1/2003.
- Кореневский Ю. В., Падва Г. П., *Участие защитника в доказывании*. Издательство ЮРИСТЪ, Москва, 2004.
- Марков А. Н., *Правила адвокатской профессии в России*, Москва, 2003.
- Стецовский Ю. И., *Уголовно-процессуальная деятельность защитника*, Москва, 1980.
- Строгович М. С., *Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности*, Москва, 1984.
- Титаренко В. В., *Вопросы тактики участия защитника в производстве следственных и судебных действий*. // Криминалистика и судебная экспертиза. Выпуск 19, Киев, 1979.
- Шафир Г. М., *Вопросы защиты по уголовным делам*, Ленинград, 1967.